

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE SOCIOLOGIE

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Serie nouă • Anul XIII
2002 • Nr. 3-4

TINERET – NORME – VALORI – PARTICIPARE SOCIALĂ

DIN SUMAR:

SORIN MITULESCU, Tranziția tinerilor către statutul de adult: școala și familia ca instanțe de sprijin în dobândirea autonomiei.

LEON BUBURUZAN, Tineret, asociere, viață civică.

EUGEN SAVU, Încrederea tinerilor în instituții și organizații.

CONSTANTIN CUCIUC, Religiozitatea tineretului din România.

AURORA LEFTER, Sănătatea – factor determinant al calității vieții tinerilor.

DAN BANCIU, Responsabilitate și opțiuni normative ale tinerilor.

SORIN M. RĂDULESCU, FLORENTINA GRECU (S.U.A.), Cauzele culturale și economice ale criminalității și delincvenței juvenile. Sărăcia ca efect sau cauză?

ÎNVĂȚĂMÂNT ȘI ORIENTARE SOCIO-PROFESIONALĂ; TINERETUL RURAL ȘI VALORILE SOCIO-MORALE; SOCIETATE INFORMAȚIONALĂ; TINERETUL ȘI INTEGRAREA EURO-ATLANTICĂ; COMENTARIU; RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ; VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ.

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Dr. SORIN M. RĂDULESCU, redactor șef; dr. MARIA COBIANU-BĂCANU, redactor șef-adjunct; dr. MARIA LARIONESCU, redactor șef-adjunct; dr. IANCU FILIPESCU, secretar general de redacție; dr. DAN BANCIU, director al Institutului de Sociologie; dr. ȘTEFAN BUZĂRNESCU; dr. MIHAIL CERNEA, membru corespondent al Academiei Române; dr. EMILIAN DOBRESCU; dr. IOAN DRĂGAN; ION GLODEANU, secretar științific al Institutului de Sociologie; dr. OSCAR HOFFMAN; dr. PETRU ILUȚ; dr. MICHEL MAFFESOLI, Universitatea Paris V; IOANA PETRE; dr. PAUL H. STAHL, membru de onoare al Academiei Române, director de studii la École de Hautes Études en Sciences Sociales (Paris); dr. IVAN TCHALAKOV, Președinte al Asociației Sociologilor din Bulgaria; dr. ION VLĂDUȚ.

Redactor: MARIA LAZĂR COLFESCU

Microprocesare și tehnoredactare text: CRISTIANA TUTUNEA

REDACȚIA: INSTITUTUL DE SOCIOLOGIE „Dimitrie Gusti”

Calea 13 Septembrie nr. 13, București, cod RO-050711,

Tel. 337 41 78; 410 32 00/2417,

Fax: 337 41 78

e-mail: insoc@insoc.ro

Redactor: ANA BOROȘ

Tehnoredactare computerizată: MARIANA IONICĂ

Coperta: GIGI GAVRILĂ

© 2003, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Calea 13 Septembrie nr. 13, Sector 5

RO – 050711

Telefon: 4021 – 411 90 08

Telefon/Fax: 4021 – 410 39 83

e-mail: ed_acad@ear.ro

www.ear.ro

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul XIII, Nr. 3-4 • 2002

TINERET – NORME – VALORI – PARTICIPARE SOCIALĂ

SUMAR

MATURIZARE PSIHOSOCIALĂ ȘI SOCIALIZARE INSTITUȚIONALĂ

SORIN MITULESCU, Tranziția tinerilor către statutul de adult: școala și familia ca instanțe de sprijin în dobândirea autonomiei.....	203
LEON BUBURUZAN, Tineret, asociere, viață civică.....	211
EUGEN SAVU, Încrederea tinerilor în instituții și organizații.....	227
CONSTANTIN CUCIUC, Religiozitatea tineretului din România.....	235
AURORA LEFTER, Sănătatea – factor determinant al calității vieții tinerilor.....	247

RESPONSABILITATE ȘI DELINCVENȚĂ JUVENILĂ

DAN BANCIU, Responsabilitate și opțiuni normative ale tinerilor din România.....	261
SORIN M. RĂDULESCU, FLORENTINA GRECU (S.U.A), Cauze culturale și economice ale criminalității și delincvenței juvenile. Sărăcia ca efect sau cauză?.....	289

ÎNVĂȚĂMÂNT ȘI ORIENTARE SOCIO-PROFESIONALĂ

PETRUȘ ALEXANDRESCU, Orientarea școlară și profesională a tinerei generații.....	319
GEORGE-CRISTIAN SPÎNU, Șansele de acces la învățământ și cultură pentru tineretul din comunitățile multiculturale din România.....	333
ECATERINA BALICA, Tinerii români și grupurile culturale marginale.....	339

TINERETUL RURAL ȘI VALORILE SOCIO-MORALE

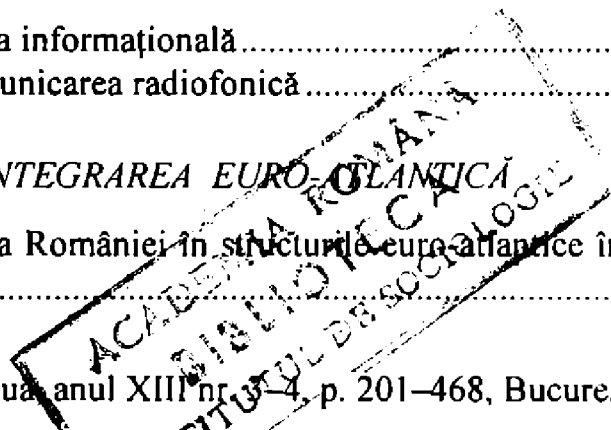
IOANA PETRE, Un portret socio-moral al tineretului rural.....	349

SOCIETATE INFORMAȚIONALĂ

CORNELIA RADA, Tineretul și societatea informațională.....	365
VIOLETA CORCIOVEI, Tineretul și comunicarea radiofonică.....	381

TINERETUL ȘI INTEGRAREA EURO-ATLANTICĂ

MARIA COBIANU-BĂCANU, Integrarea României în structurile euro-atlantice în opiniile liceenilor.....	393

ILDIKÓ SZABÓ, ANTAL ÖRKÉNY, Percepții ale adolescenților din Ungaria cu privire la locul țării lor în Europa.....	403
CORINA CHIRVASIU, Emigrarea tinerilor români	417

COMENTARII

CRISTINA LEOVARIDIS, ANDREEA NICOLAESCU, IMM în țările Europei Centrale și de Est. Situația României.....	423

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

MARIA CORNELIA BÂRLIBA, DAN MIHAI BÂRLIBA, <i>Diplomația cuvintelor. Nicolae Titulescu – vocația unui orator</i> , București, Editura BREN, 2001 (Gheorghe Gr. Radu); NICU GAVRILUȚĂ, <i>Imaginarul social al tranziției românești</i> , Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001 (Manuela Gheorghe); VIOREL CERNICA, <i>C. Rădulescu-Motru și proiectul antropologic kantian</i> , București, editor Mihai Dascal, 2000 (Constantin Schifirneț); FRANÇOISE CHAMPION, MARTINA COHEN (coord.), <i>Sectes et Démocratie</i> , Paris, Editions du Seuil, 1999 (Cristina Gheorghe).....	453

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Seminarul „Impactul dialogului social asupra dezvoltării individuale / organizaționale, comunitare și regionale”, 17–19 mai 2002, Cluj-Napoca (Justin Codreanu).....	461

**TRANZIȚIA TINERILOR CĂTRE STATUTUL DE ADULT:
ȘCOALA ȘI FAMILIA CA INSTANȚE DE SPRIJIN
ÎN DOBÂNDIREA AUTONOMIEI**

SORIN MITULESCU

INTRODUCERE

Societățile moderne cunosc un proces accentuat de individualizare și, în consecință, se îndreaptă spre un model de coeziune și de solidaritate socială, bazat pe asigurarea șanselor de succes pe traiectorii individuale. Consecințele globalizării și integrării internaționale se resimt și în modalitățile de dobândire a autonomiei tinerilor. Ca urmare a schimbărilor sociale pe multiple planuri, integrarea în societate se realizează cu sporită dificultate, iar statutul personal de autonomie se dobândește din ce în ce mai târziu în viață. Importanța unor factori tradiționali, de sprijin pentru afirmarea socială a tânărului – familia, școala – se află și ea în schimbare. În același context, ar trebui să crească gradul de responsabilitate a tinerilor. Este motivul pentru care ne-am propus, în acest capitol, să vedem în ce măsură factorii menționați rămân în continuare instanțele, la care tânărul apelează pentru sprijin în vederea integrării.

În procesul dobândirii statutului de autonomie socială, tinerii se confruntă cu dificultățile specifice unei societăți în tranziție și, totodată, cu dificultățile generate de globalizarea și de autonomizarea socială. În acest efort, pe care fiecare tânăr este obligat să-l facă, societatea îi oferă anumite instituții, capabile să-i asigure un suport material, moral, simbolic etc. Cercetarea a demonstrat că, în timp ce ajutorul oferit de școală pare să fie tot mai puțin pus în valoare de tineri, aceștia se folosesc în continuare, într-o măsură importantă de ajutorul tradițional al familiei. Totodată, nu se face încă simțită din partea societății o ofertă suplimentară, privind instituții sau servicii specializate, pentru a oferi tinerilor suportul de care ar avea nevoie.

Tinerii percep mediul social al propriei tranziții, mai degrabă ca unul nefavorabil, marcat de obstacole greu de trecut prin forțe proprii și guvernat de reguli arbitrare sau confuze, care nu este de natură a stimula participarea. Apelul lor exagerat la familie, ca instanță de sprijin, este consecința acestei imagini subiective.

1. ROLUL ȘCOLII CA INSTANȚĂ DE SPRIJIN PENTRU TÂNĂR

1.1. POTENȚIALUL ȘCOLII DE A FI O INSTANȚĂ DE SPRIJIN

Sistemul de educație reprezintă una dintre resursele esențiale pentru îndeplinirea aspirațiilor tinerilor. Dinamica acestui sistem se găsește în strânsă

corelație cu nivelul de pregătire al tinerilor pentru viața în societatea modernă. Din acest punct de vedere, educația nu este doar „resursă a calității vieții”, ci o importantă modalitate de afirmare socială a tânărului.

Indicatorii statistici ai sistemului de învățământ – pun în evidență evoluții contradictorii. În aceste condiții, este din ce în ce mai dificil de a face afirmații tranșante, cu privire la rolul școlii ca instanță de sprijin pentru tineri, în etapa actuală. Dacă pentru unii tineri școala continuă să reprezinte un sprijin, care este căutat cu obstinție, contactul cu sistemul educațional fiind prelungit cât mai mult posibil, sub forma învățământului superior, fie acesta public sau privat, pentru alții, legătura cu școala se rupe de timpuriu și acești tineri apelează, sau sunt obligați să apeleze la alte instanțe de sprijin.

1.2. ÎNCREDEREA TINERILOR ÎN ȘCOALĂ

Cei mai mulți tineri se declară, *în principiu*, convinși de importanța școlii în pregătirea lor intelectuală și morală, pentru viață. Totuși, deoarece școala nu se achită ireproșabil de sarcina sa, unii tineri experimentează acest lucru și îl sancționează.

Sondajul efectuat în luna mai 2001 de Centrul de Studii și Cercetări pentru Problemele Tineretului (CSCPT) și de Centrul Regional de Sociologie Urbană (CURS), pe un eșantion național – format din 1196 persoane (593 bărbați și 603 femei) – reprezentativ pentru populația cu vârstă între 15–29 ani, arată că numai 46,2% dintre cei intervievați acordă școlii încredere mare și foarte mare, în timp ce 50,9% îi acordă încredere potrivită, mică sau foarte mică. Pentru perioada 1996–2001 se observă o ușoară scădere a încrederii. Dacă în 1996, ponderea celor care acordau școlii încredere mare și foarte mare era de 60%, ea a scăzut, pe parcursul anilor, sub 50%. Diferențele înregistrate sunt semnificative, statistic.

Cercetarea a înregistrat diferențe semnificative, în ceea ce privește încrederea/neîncrederea în școală în funcție de statutul tinerilor. În ansamblu, fetele se arată încrezătoare în proporție mai mare, comparativ cu băieții, indiferent de grupa de vârstă. Încrederea în școală se manifestă mai ales la tinerii proveniți din familii cu studii superioare. În rândurile persoanelor de 25–29 de ani, de sex masculin, s-a înregistrat cea mai mare proporție de subiecți care declară încredere scăzută.

1.3. AJUTORUL ȘCOLII PENTRU DOBÂNDIREA AUTONOMIEI

Ceea ce așteaptă tinerii de la școală este atât un plan de studii eficient (care să pună accent pe cerințele vieții concrete – 15,6% și să stimuleze spiritul de inițiativă – 14,6%), cât și o îmbunătățire a atmosferei din școli (profesorii să fie un exemplu de urmat – 8,6% și să încerce să fie mai apropiați – 8,5%); o proporție mică a tinerilor consideră școala responsabilă de ceea ce au reușit până acum în viață (1,8 %) sau de eșecurile avute (0,7%).

În vederea pregătirii pentru o viață independentă, tinerii așteaptă de la școală în primul rând să pună mai mare accent pe cerințele vieții concrete (27%) și să le

stimuleze inițiativa (25%); pe al doilea rang se situează dorința ca profesorii să constituie modele pentru ei și să le fie mai apropiați (15%); abia pe al treilea rang se situează așteptările legate de timpul liber și activitățile extrașcolare (aprox. 9%). Nevoia ca școala să pună mai mult accent pe cerințele vieții concrete și să stimuleze inițiativa crește o dată cu vârsta, iar percepția rolului profesorilor în pregătirea pentru o viață independentă are o variație inversă.

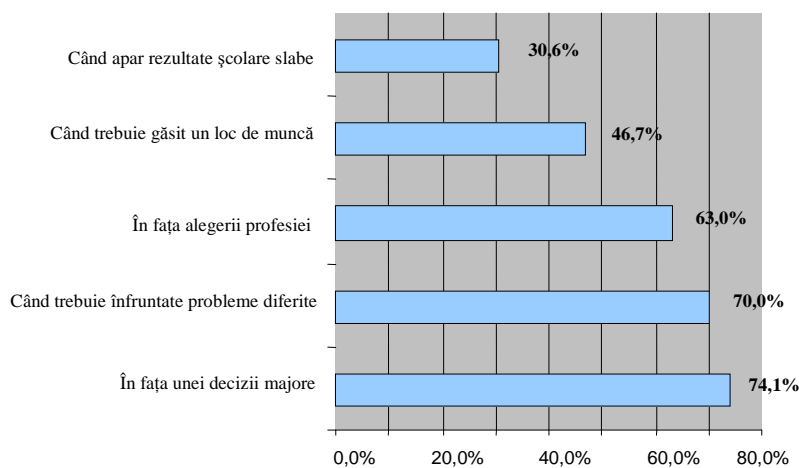
Cerința ca școala să stimuleze inițiativa este mult mai puternic exprimată de tinerii din mediul urban. În schimb, cerința ca profesorii să fie exemplul de urmat este aproape de două ori mai mare la tinerii din rural decât la cei din urban, ceea ce reprezintă, probabil, și un simptom al crizei de cadre a învățământului din mediul rural.

2. FAMILIA CA INSTANȚĂ DE SPRIJIN

2.1. CONTRIBUȚIA FAMILIEI ÎN DIVERSE SITUAȚII DIN VIAȚA TÂNĂRULUI

Familia se implică în mai multe ipostaze ale existenței tinerilor. Așa, de exemplu, într-o proporție aproape egală cu cea referitoare la asigurarea suportului financiar, familiei îi este recunoscută de către tineri contribuția la fundamentarea succeselor de până acum (47,4 %). De asemenea, familia asigură un indispensabil suport moral, prin disponibilitatea sa de a-i înțelege pe tineri (o treime din lotul investigat a indicat această situație).

Situații în care tinerii apelează la familie

Sursa: sondaj CSCPT

Indiferent de grupul social din care provin, tinerii manifestă încrederea în disponibilitatea familiilor lor de a-i înțelege. În consecință, în pofida unor posibile

opinii sceptice cu privire la cooperarea între familie și tineri, datele recentului sondaj reflectă *persistența unor punți de comunicare și, respectiv, de cooperare* – fapt ce poate constitui un suport însemnat în procesul de socializare și formare.

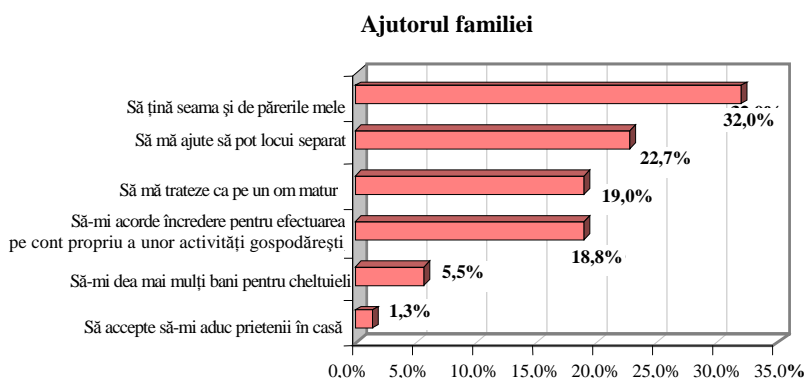
Potrivit răspunsurilor date de tineri, părinții sunt principalii lor susținători din punct de vedere material (47,2 %). Muncile ocazionale realizate de tineri reprezintă numai 5 %. Chiar și pentru tinerii activi din punct de vedere economic, sprijinul material al familiei apare ca vital.

Dar strânsa legătură a tinerilor cu familia se relevă și în alte împrejurări importante de viață. De altfel, tinerii investigați afirmă, în proporții covârșitoare, că atunci când se confruntă cu situații deosebite ei apelează la familie.

Proporțiile foarte mici de tineri care apelează la prieteni și, mai ales, la instituțiile publice și la persoane străine din afara familiei și a școlii, pun în evidență ca pe o caracteristică rezolvarea situațiilor de viață cu ajutorul familiei.

2.2. AJUTORUL FAMILIEI PENTRU DOBÂNDIREA AUTONOMIEI

Plecând de la rolul familiei ca primă instanță de socializare, dar și de la dependența pronunțată a tinerilor din România față de familie evidențiată de studii anterioare și confirmată de recentul sondaj, chestionarul a încercat să surprindă așteptările tinerilor, privind pregătirea pentru viața independentă în cadrul familiei. În vederea pregătirii pentru autonomie, ei așteaptă de la familie să țină seama de părerea lor, să-i trateze ca pe niște oameni maturi și să le acorde încredere; de asemenea, ei așteaptă sprijin pentru a avea o locuință proprie. Nevoia de acordare a încrederii este mai evidentă la băieți decât la fete, celelalte nevoi necunoscând diferențe specifice în funcție de sex. Nevoia de a se ține seama de propriile păreri este semnificativ mai mare la tinerii din grupa de vârstă 15–18 ani, decât la celelalte grupe de vârstă, iar nevoia de sprijin pentru locuințe apare, firesc, ca fiind cea mai accentuată la categoria 19–24 ani.

Sursa: sondaj CSCPT

Chiar dacă unele dintre aceste manifestări îți găesc echivalențe în ceea ce se numește „criza de personalitate”, important de reținut aici este faptul că, în exprimarea tendinței lor spre autonomie, tinerii investigați au arătat că nu le este indiferentă atitudinea familiilor lor de origine ci, dimpotrivă, doresc ca acestea să le acorde credit de om matur, să le ia în considerare opțiunile și părerile.

Dacă menținerea punților de comunicație între tineri și familia de origine este un element pozitiv de coeziune socială, transpare în schimb realitatea unor mentalități autoritariste paternaliste, care limitează autonomia tinerilor și le întăresc unora părerea că nu s-ar putea descurca fără ajutorul familiei.

3. TÂNĂRUL ȘI VIAȚA INDEPENDENTĂ

3.1. CONDIȚIILE CARE CONTEAZĂ ÎN REUȘITA UNUI TÂNĂR

Cu privire la condițiile care contează cel mai mult pentru reușita în viață, fiind admise trei variante alese, ierarhia opțiunilor a fost stabilită pe baza ponderii în eșantion a subiecților care au făcut opțiunea respectivă (între cele trei permise; de aceea totalul ponderilor depășește 100 %). Aceasta se prezintă astfel:

1. Să aibă o calificare (studii) cât mai înaltă – 46%;
2. Să provină dintr-o familie înstărită – 45,6%;
3. Să aibă ambiție, perseverență – 41,6%;
4. Să aibă noroc – 35,9%;
5. Să muncească mult – 35,7%;
6. Să cunoască oameni bine situați – 31,6%;
7. Capacități înnăscute (inteligență, talent) – 30,5%;
8. Să aibă legături cu lumea politică – 17,7%.

O primă observație, formulată în concordanță cu titlul acestui capitol, este prezența pe primele două locuri ale ierarhiei, a celor două instanțe de sprijin pe care ipotezele noastre le-au avut în vedere: școala prin calificarea oferită, familia prin nivelul material asigurat.

O analiză mai nuanțată a factorilor enumerați din perspectiva caracterului lor intrinsec (calificare, muncă, capacități înnăscute), sau extrinsec (familie de origine, noroc, relații) ne arată un echilibru și o alternanță a celor două tipuri de factori. Desigur, succesul în viață este determinat de ambele categorii de factori, precum și de trăsături sau circumstanțe individuale, dar noi am încercat să surprindem felul în care tinerii înțeleg succesul în viață: preponderent determinat de succesul în carieră sau preponderent determinat de poziția și relațiile sociale. Structura răspunsurilor nu ne permite să tragem o concluzie tranșantă, ci mai degrabă să constatăm o anumită **confuzie valorică**, ale cărei rădăcini nu sunt greu de identificat în specificul societății românești actuale. Nu mai puțin, trebuie să observăm că influența, încă foarte mare, a statusului economic și educațional al familiei de origine asupra șanselor de succes ale tinerilor, nu este specifică doar societății noastre, fiind semnalată de cercetătorii din

domeniu în multe țări europene dezvoltate. Rolul foarte mare atribuit „relațiilor”, fie ele cu oameni bine situați, fie cu lumea politică, credem că reflectă realități românești din perioada actuală, pe care tinerii le percep ca atare.

Fără a intra în detalii de analiză, semnalăm aici și percepția tinerilor asupra calităților necesare pentru obținerea unui loc de muncă, care credem că reflectă la rândul său situația confuză la care ne refeream mai sus. În ordinea ponderii opțiunilor (trei variante permise), ierarhia acestora se prezintă astfel: stăpânirea limbilor străine (62%); buna pregătire generală (47,5%); ambiție (43%); cunoștințe în domeniul informaticii (42%); aptitudini de comunicare (23,5%); cunoașterea lumii afacerilor (23,3%).

Întâlnim aici influența principalilor factori care acționează asupra construirii strategiilor de reușită în conștiința tinerilor, dar decelăm și principalele deficiențe în mesajul formativ transmis de aceștia. Astfel, deși grila de răspunsuri precodificate cuprindea și variante precum instruire/formare flexibilă, aptitudini pentru munca în grup, formație științifică, prezentare/imagine, frecvent cultivate în țările occidentale și considerate factori de succes, scorurile înregistrate de opțiunile pentru acestea au fost destul de mici.

3.2. PERCEPȚIA TINERILOR ASUPRA MEDIULUI SOCIO-ECONOMIC AL PROPRIEI TRANZIȚII

Pentru a surprinde felul în care tinerii percep mediul socio-economic în care trebuie să-și proiecteze și să-și urmeze traiectoriile spre viața adultă, li s-a cerut subiecților să evalueze situația prezentă din România, în termeni de a reprezenta sau nu o problemă pentru ei, cu privire la: șansa tinerilor de a găsi un loc de muncă; șansa tinerilor de a avea o locuință proprie; accesul la formele de învățământ dorite; condițiile necesare pentru întemeierea unei familii; condițiile de trai ale tinerilor; siguranța personală; corupția în societate.

Cu excepția „accesului la formele de învățământ dorite” toate celelalte situații au fost evaluate ca „probleme” de peste 70% dintre tineri. Remarcăm percepția corupției în societate ca o problemă gravă, mai acut chiar decât siguranța personală sau condițiile de întemeiere a unei familii. Aceste probleme se mențin de relativ mult timp; ele au fost menționate de către tineri și în sondajele anuale ale CSCPT din perioada 1996–1998, cu ponderi chiar mai ridicate decât cele actuale.

Deși sondajul, pe ale cărui rezultate ne bazăm în prezentul demers analitic, nu a mai surprins percepția tinerilor asupra beneficiilor avute de diferite categorii sociale, de pe urma schimbărilor intervenite în țara noastră după 1989, considerăm relevant să menționăm că, potrivit sondajelor anterioare realizate de CSCPT, în opinia tinerilor, aceste schimbări au fost mai degrabă defavorabile „oamenilor de rând” (muncitori, intelectuali fără funcții de conducere, țărani) și mai degrabă favorabile „elitelor” politico-economice (oameni politici, directori de întreprinderi, întreprinzători). Mai mult, ei cred că tineretul a fost mai degrabă defavorizat de aceste schimbări.

Revenind la percepția tinerilor asupra principalelor probleme pe care le conține mediul social al propriei tranziții, evidențiem faptul că pe primul plan se află șansa de a avea o locuință corespunzătoare, șansa de a găsi un loc de muncă și nivelul de trai al tinerilor, semnalate ca probleme de peste 90% dintre subiecți. Condițiile pentru întemeierea unei familii și corupția din societate ocupă poziția a doua, cu ponderi între 80% și 90%, iar siguranța personală poziția a treia, cu 71%. Numai accesul la forma de învățământ dorită este percepută ca problemă, de mai puțin de 50% dintre subiecți.

3.3. INSTANȚELE DE SPRIJIN ȘI ASUMAREA RĂSPUNDERII

La prima vedere, tinerii par a fi puternic implicați în luarea deciziilor privind propria tranziție, circa două treimi declarând că pot hotărî în mare și foarte mare măsură ceea ce se întâmplă în viața lor. Dacă însă le cerem să precizeze la cine apelează în situații de viață importante, precum alegerea profesiei; găsirea unei slujbe; luarea unei decizii majore în viață etc. observăm ușor că familia continuă să joace un rol important în mai toate deciziile majore, deși în proporții cuprinse între 11% și 25% subiecții optează și pentru varianta „la nimeni”. Această dependență mare față de familie, mai cu seamă cea față de familia de origine, sub aspectul locuinței și resurselor, poate însemna situarea într-un mediu oarecum protejat, dar dacă avem în vedere diferențele de opțiuni valorice, mai cu seamă în privința vieții independente, este greu de susținut că ea facilitează tranziția rapidă la statutul de adult. De aici nevoia de alternative, atât în domeniul pregătirii pentru viața adultă, cât și al instanțelor de sprijin în situații dificile.

Asumarea preponderentă a responsabilității pentru eșecuri este, fără îndoială, o premisă bună a tranziției la statutul de adult, dar atribuirea meritelor pentru reușite, preponderent familiei, chiar dacă exprimă o realitate, trimite tot la dependența la care ne refeream mai sus, limitând încrederea în forțele proprii. Mai interesant este însă de evidențiat faptul că școlii nu îi este atribuit aproape nici un rol în acest context, cu excepția situației în care tinerii se confruntă cu situații slabe la învățătură. Credem că această distribuție a opțiunilor reflectă o realitate: educația pentru carieră și, în termeni mai generali, educația pentru viață, pentru câștigarea autonomiei, aproape lipsesc din sistemul nostru de învățământ. Tinerii nu par pregătiți să evalueze, să găsească o soluție și să acționeze eficient într-o situație de risc și nici atât într-o situație de eșec. Este relevant, în acest sens, faptul că tinerii *așteaptă ca școala* să pună mai mare accent pe cerințele vieții concrete și să le stimuleze inițiativa.

Distribuția opiniilor cu privire la factorii de succes în viață relevă, pe de o parte, percepția slabă a legăturii între succesul în carieră și succesul în viață, în general și, pe de altă parte, o anume confuzie valorică, la baza căreia înclinăm să credem că se află caracterul confuz și atipic, în raport cu societățile dezvoltate, al sistemului de ocupare/promovare din țara noastră. Nu putem să nu reamintim aici că, deși nici globalizarea, nici integrarea europeană nu este de așteptat să aducă modele „umaniste” de acces pe piața muncii, ci mai degrabă modele bazate pe competiție

pentru ocuparea poziției optime în sistem, studii anterioare ale CSCPT au evidențiat între cauzele emigrării temporare a tinerilor tocmai percepția unei competiții mai corecte în lumea occidentală, la care mulți tineri cred că pot face față și pe care și-o asumă. Promovarea unui astfel de sistem și formarea la tineri a capacității de identificare și accesare a surselor de informație, a adaptabilității la schimbări de traiectorie și/sau la traiectorii noi, a abilității de menținere a standardului de competență al poziției ocupate în sistem și, totodată, a evaluării prospective a competențelor necesare poziției/pozițiilor viitoare, sunt numai câteva dintre modalitățile în care politici adecvate ar putea optimiza incluziunea socială a tinerilor.

Din păcate, tinerii continuă să perceapă mediul social al propriei tranziții mai degrabă ca unul nefavorabil, marcat de obstacole greu de trecut prin forțe proprii și guvernat de reguli confuze, care nu este de natură a stimula participarea. Apelul lor exagerat la instanțele de sprijin (școală, dar mai ales familie) este reversul acestei imagini subiective.

TINERET, ASOCIERE, VIAȚĂ CIVICĂ

LEON BUBURUZAN

Dacă pentru categoriile de vârstă mai înaintate – maturi, vârstnici – dezvoltarea și perfecționarea societății civile reprezintă o necesitate, pentru tineret această problemă devine mai oportună și mai imperioasă cel puțin din trei motive. Tineretul reprezintă schimbul de mâine al societății, este mai receptiv la un astfel de fenomen, datorită vârstei și gradului de instruire mai înalt și, nu în ultimul rând, datorită înclinațiilor sale mai accentuate pentru viața asociativă și activitatea civică.

Procesul de formare și consolidare a societății civile pe teren românesc, atât la tineret cât și la societate în ansamblu, aduce în discuție și necesitatea asigurării unei reale competențe civice a cât mai multor indivizi, participanți activi în structurile neguvernamentale specifice. Responsabilitatea civică nu este suficientă și nici nu asigură eficiență în acțiunile societății civile, ale organizațiilor și asociațiilor proprii. Competența civică este asigurată de cultura civică a populației, de cunoașterea și însușirea valorilor democratice în atitudini și comportamente, de apariția și consolidarea conștiinței participative.

Rezultatele cercetărilor sociale din ultimul timp reflectă o anumită tendință de creștere, ce e drept destul de timidă, a nivelului de cultură civică o dată cu amplificarea responsabilității și implicării în acțiunile sociale cu caracter civic.

Articolul de față cuprinde două părți, și anume: atitudinile, opiniile și implicările concrete ale tineretului în societatea civilă, iar în partea a doua, problematica asocierii juvenile (dimensiune, structură, caracteristici, cauze) în contextul societății civile.

1. ATITUDINEA ȘI IMPLICAREA TINERETULUI ÎN SOCIETATEA CIVILĂ

Ne vom referi, în principal, la câteva probleme de civism juvenil, reieșite din cercetarea concretă de teren, și anume: participarea, componentă esențială a societății civile; viziunea tinerilor asupra unor priorități civice la nivel național; atitudinea față de unele probleme grave, cu care se confruntă umanitatea.

A. PARTICIPAREA – COMPONENTĂ ESENȚIALĂ A SOCIETĂȚII CIVILE

Dacă în cadrul civismului cunoașterea și însușirea valorilor democratice, manifestate în atitudini și comportamente au un rol important, ca și cultura civică în genere, atunci participarea civică exprimă esența vieții civice.

În acest capitol urmează să vedem măsura în care civismul ca atitudine, cultură și comportament, caracterizează populația românească și îndeosebi tineretul. În această perioadă, se poate afirma că civismul se manifestă foarte timid; el apare activat doar în anumite perioade de timp și în unele domenii ale vieții cotidiene, în rest rămânând, în cel mai bun caz, potențial. Pentru a depăși stadiul de latență, ar trebui ca societatea românească, în genere, și tineretul, în speță, să aibă o pondere mult mai însemnată de cetățeni implicați efectiv în viața publică, să dețină „informații politice relevante”, să acționeze rațional, să conștientizeze drepturile și libertățile lor, dar și responsabilitatea pentru apărarea sau realizarea intereselor comune. Așa cum afirmă o seamă de politologi și sociologi, printre care Ioana Petre¹, în prezent, în societatea noastră, majoritatea cerințelor civismului activ rămân la stadiul de deziderat. Dacă ar fi, de exemplu, să ne oprim doar la *fenomenul de încredere socială*, acesta este foarte deficitar în România actuală, deși încrederea cetățenilor este considerată, de toți politologii și sociologii, ca un capital social politic deosebit de favorabil bunului mers al treburilor, în orice societate. În societatea în care încrederea cetățenilor în capacitatea lor de a influența guvernământul este mare și gradul lor de implicare este mare. Astfel, fie și numai din faptul că oamenii cred în mitul democrației, se poate deschide o cale pentru participare. Interiorizarea – în credințe și în mentalități – a acestei valori supreme, care este democrația, conduce la participare, la implicare, în timp ce absența acestor componente ale conștiinței face loc pasivității și apolitismului.

În cele ce urmează, vom defini participarea ca implicare prin atitudini, aspirații, cunoștințe, convingeri, angajări, dar și ca proces de integrare obiectivă, prin acțiuni și interacțiuni în cadrul grupal și social lărgit. Cât privește dimensiunea participării, nu ne vom putea pronunța decât cu o anumită aproximație, având în vedere insuficiența datelor de care dispunem. (Majoritatea datelor cu care vom opera în continuare provin din cercetări diferite, aplicate pe populații de tineri, neomogene ca structură, din 1998, 2000 și parțial din 2001).

B. INTERESUL PENTRU PARTICIPARE²

Pentru evaluarea interesului față de participarea civică, pe baza subiectelor preferate din cadrul emisiunilor/rubricilor de știri, s-a reținut spre analiză viața parlamentară, activitatea oamenilor politici, economia țării și problemele sociale ale concetățenilor (în anul 1998).

Viața parlamentară preocupă în măsură foarte mare, mare și medie doar 32 % dintre tineri, alți 48% fiind preocupați de subiect în măsură mică și foarte mică, în timp ce 19% nu sunt interesați deloc.

¹ Ioana Petre, *Universul valorilor și atitudinilor civice ale tinerilor la sfârșit de mileniu*, raport de cercetare, Institutul de Sociologie al Academiei Române, 2000.

² Menționăm că sursele din paragrafele B și C, legate de atitudinea și participarea civică, provin din studiul întreprins, în cadrul CSCPT, de Octav Marcovici, în 1998, intitulat *Tineretul și societatea civilă* (Sisteme de relaționare a structurilor de putere cu cele ale societății civile).

Referitor la interesul manifestat pentru activitatea oamenilor politici, se constată la tineri un interes foarte scăzut. Astfel, 23% prezintă un interes mediu, numai 8% un interes mare și, o infimă parte, 1% interes foarte mare. Alții, în proporție de 50% și-au manifestat un interes mai mic și foarte mic, iar 17% ignoră această problemă de interes cetățenesc.

Interesul pentru problemele economice este ceva mai ridicat, 59% dintre subiecți optând pentru variantele foarte mare, mare și medie, 30% pentru mică și foarte mică, iar 11% pentru deloc. Cum era și firesc, pentru problemele sociale ale concetățenilor, tinerii prezintă un interes mult mai ridicat. Dintre subiecți, 72% au optat pentru variantele de interes mediu, mare și foarte mare, 21% pentru interes mic și foarte mic și doar 7% se declară neinteresati.

În ceea ce privește *intenția de participare la vot*, 61% dintre subiecții tineri investigați s-au declarat decizi să voteze, 19% nu ar vota sau sunt indecizi, iar 21% nu aveau drept de vot la data sondajului.

C. ASPECTE CONCRETE ALE PARTICIPĂRII TINERILOR

Dintre activitățile practicate de tineri, susceptibile de a fi încadrate în sfera participării civice, au fost selectate pentru acest studiu patru: participarea la întruniri cetățenești, activități politice, activități voluntare de interes obștesc și participarea la vot.

Constatarea generală, care se impune din analiza răspunsurilor, este aceea că nivelul participării este foarte redus la primele trei tipuri de activități, mai cu seamă pentru activitățile politice.

Potrivit rezultatelor sondajului, participarea la întruniri cetățenești este practică rar de către 14% dintre tineri, des doar de alți 2% și nu este practică deloc de 84%.

Participarea la activități voluntare de interes obștesc, deși este o muncă foarte importantă pentru comunitate, se dovedește neașteptat de redusă: 14% participă rar și numai 3% participă des, în condițiile în care înainte de '89 era o activitate des practică de tinerii din școli, facultăți, instituții și întreprinderi (bineînțeles, în alt context social-politic).

Activitățile politice întrunesc cele mai mici scoruri la variantele pozitive, lucru valabil, de altfel, și în raport cu toate celelalte activități de timp liber puse în discuție cu ocazia sondajului din 1998: 5% pentru „rar” și numai 1% pentru „des”. Aversiunea tinerilor din România postdecembristă față de problematica politică este confirmată de aproape toate cercetările din această perioadă. În cercetarea CSCPT din 2001, participarea tinerilor la activitatea politică este de doar 0,8%, ocupând ultimul rang din 17 activități de petrecere a timpului liber.

Din aceeași cercetare, din anul 2001, participarea la activitatea civică este relevantă și de alte două importante domenii de mare importanță pentru dezvoltarea democrației și prosperarea cetății, și anume, „desfășurarea activității voluntare, de interes obștesc” și „participarea la întruniri cetățenești” care înregistrează, de

asemenea, scoruri infime: 2,8% respectiv 2,4% ocupând, în ordine, antepenultimul și penultimul rang din cele 17 posibilități de petrecere a timpului liber.

D. PRIORITĂȚI CIVICE LA NIVEL NAȚIONAL ÎN VIZIUNEA TINERETULUI³

Analizând domeniul de interes al tinerilor liceeni, investigați în anul 2000, cu privire la valorile prioritare din spațiul românesc, reiese că majoritatea subiecților au atitudini foarte pozitive față de valorile și normele societății civile, atitudini caracterizate prin valori ridicate, spre deosebire de valorile extrem de scăzute care reflectă participarea civică efectivă a tinerilor cercetați în anul 1998. Tinerii consideră de maximă importanță, pentru redresarea situației din România, *respectarea legii, menținerea ordinii în țară, respectarea drepturilor omului, denunțarea fraudelor fiscale, precum și lupta împotriva oricărei forme de violență.*

Fiecare dintre atitudinile menționate se prezintă ca opțiuni de maximă urgență, pentru mai bine de 80% din subiecții investigați.

La o analiză mai atentă a tipului de mentalitate, presupus de atitudinile enumerate mai sus, se constată accentul pus pe ordine în raport cu libertatea, pe respectarea normativității și „îngrădirea” sau limitarea manifestărilor excesive ale libertății individuale. Credem, totuși, că acest fel de relaționare nu este cauzat de vreo înclinare spre totalitarism a românilor tineri, ci izvorăște din chiar constatarea șocantă că legile și ordinea, normele de diverse feluri sunt încălcate în România ultimilor ani în proporții alarmante. Această realitate naște deci, reacții de tip „autoritar” și nu vreun atașament românesc aparte pentru soluțiile totalitare de menținere a ordinii și de respectare a normelor. Balanța între ordine și libertate înclină actualmente în favoarea ordinii la nivel societal.

Considerăm că, atâta timp cât atitudinile și mentalitățile pro ordine și pro limitare a manifestărilor excesive ale libertății individuale vizează asigurarea binelui public și apărarea sferei libertății „celorlalți”, acestor atitudini li se poate atașa calificativul de „civice”, fără teama de a greși. Dizarmoniile și chiar criza din sfera normativității ultimilor 10 ani induc în mentalul colectiv, inclusiv al tineretului, nevoia de denunțare a tuturor formelor grave de încălcare a legilor, de la divulgarea și condamnarea marilor fraude fiscale și până la opoziția față de oricare formă de violență. Toate aceste atitudini au o clară conotație civică și se adaugă celorlalte priorități acționale, care vizează ameliorarea situației din România.

Cu excepția domeniului asigurării drepturilor minorităților, toate celelalte priorități civice sunt considerate de foarte mare importanță pentru ameliorarea societală, de către majoritatea tinerilor investigați (între 64% și 79% din eșantion): *libertatea de expresie, ajutorarea celor ce se găsesc în situație dificilă, protecția*

³ Sursele de documentare din acest paragraf și următorul, referitoare la priorități civice la nivel național și atitudinea tinerilor față de unele probleme grave ale lumii contemporane, sunt preluate din „Universul valorilor și atitudinilor civice ale tinerilor la sfârșit de mileniu” realizat în cadrul Institutului de Sociologie al Academiei de sociologul Ioana Petre, în anul 2000 (pe un eșantion național reprezentativ de 2 049 de tineri liceeni între 18 și 19 ani).

mediului, apărarea valorilor naționale, participarea cetățenilor la luarea deciziilor și egalitatea între sexe. Manifestarea acestor atitudini reflectă existența unui civism destul de consistent la tinerii adolescenți din România, cel puțin în sfera intenționalității.

În ce privește segmentul „pedepsirea consumatorilor de droguri”, deși aparține mai degrabă primei categorii de atitudini ameliorative și anume celor pro ordine, nu este la fel de bine punctată, deoarece fenomenul ca atare nu cunoaște încă manifestări de masă, alarmante pentru conștiința publică.

Nu putem încheia acest subcapitol fără a insista asupra fenomenului „denunțarea fraudelor fiscale”, care ocupă un însemnat rang **IV**, din cele 12 priorități civice cu forță ameliorativă la nivel național, exprimate de tineri.

Acest fenomen capătă o dimensiune mult mai mare într-o altă cercetare recentă, întreprinsă de Institutul de Sociologie al Academiei Române, care, în perioada 2000–2001 a realizat o amplă investigație la nivel național pe tema: „*Atitudini politice, civice și morale ale tinerilor față de procesul de tranziție*”, prin utilizarea unui chestionar de anchetă, aplicat unui număr de 1324 subiecți, chestionar ce a inclus și un număr de întrebări referitoare la o serie de aspecte ce vizează problema corupției.

În această cercetare, în estimarea de către tineri a frecvenței unor acte antisociale în număr de 9, corupția ocupă primul loc cu o pondere de aproape 70 %. De reținut că opiniile și atitudinile civice ale tinerilor față de acest fenomen social, pe care ei îl percep de mare gravitate, sunt dezaprobatore. Tinerii nu consideră corupția doar o simplă abatere de la lege și moralitate, ci un fenomen îngrijorător cu consecințe nefaste în plan politic, economic, social și moral. Acest mod de exprimare a opiniilor și atitudinilor reflectă, totodată, și un spirit civic marcant, manifest la tineri, îndeobște față de problemele sociale grave, care duc la accentuarea decalajului între starea lor vitregă în plan social-economic și aceea a unor indivizi care se îmbogățesc pe căi necinstite, sărăcind economia țării.

E. ATITUDINEA TINERILOR FAȚĂ DE UNELE PROBLEME GRAVE ALE LUMII CONTEMPORANE

În ultimii ani, în societățile contemporane din diferite părți ale lumii, au prins contur și s-au dezvoltat câteva procese mari și contradictorii. Acestea vizează globalizarea excesivă, diferențierea identitară accentuată, având drept consecință recrudescența conflictelor etnice, rasismul, scăderea importanței culturilor naționale, accentuarea conflictelor între generații, creșterea nesănătoasă a influenței concernelor multinaționale, poluarea mediului și, nu în ultimul rând, creșterea diferențelor dintre bogați și săraci, atât în interiorul fiecărei societăți, cât și între zone ale lumii. Toate aceste grave probleme se manifestă pe toate continentele, deși unele sau altele cunosc manifestări excesive într-o țară sau alta, într-o zonă sau alta a lumii. Vom analiza, în cele ce urmează, impactul pe care îl au aceste grave probleme ale contemporaneității asupra conștiinței publice din România, respectiv ecoul lor în mentalitatea tinerilor din țara noastră. Aceștia și-au spus părerea cu

privire la gravitatea actuală a acestor probleme în spațiul românesc, cât și asupra evoluției probabile în următorul deceniu în țara noastră.

Din datele conținute de investigația de teren, reies următoarele probleme: ceea ce îi alarmează, în primul rând, pe tinerii români sunt *creșterea diferențelor dintre bogați și săraci, poluarea mediului și scăderea importanței culturii naționale*, adică exact atingerea valorilor centrale ale vieții, a punctelor vitale pentru societate și pentru individ: asigurarea nevoilor materiale și spirituale fundamentale, fără de care nu putem vorbi despre nici un fel de progres sau dezvoltare. Considerăm că detașarea clară a acestor trei mari și grave probleme, ca semnal de alarmă și îngrijorare prioritară pentru tineri, este deosebit de relevantă pentru cultura politico-civică a populației tinere din România, venind să confirme, încă o dată, că avem de-a face, în stadiul actual al evoluției societății românești, cu *o cultură a nemulțumirii și neîncrederii aproape generalizate*.

A doua etapă de gravitate o au alte trei probleme care ar putea fi circumscrise domeniului *relațiilor intergrupale sau între identități*, fie că ne referim la relațiile între etnii, la relațiile între generații sau la relațiile interrasiale. Gravitatea acestora, în condițiile actuale din România, ocupă doar locul doi în scala de evaluare a tinerilor, rezultată din ierarhizarea scorurilor primite de fiecare problemă în parte. Astfel, această a doua categorie de probleme, care vizează relaționarea deficitară în societate, primește calificativul de „foarte grave” din partea a 28–51% din eșantion. Nici măcar conflictele dintre generații nu le par tinerilor la fel de grave cum li s-a părut polarizarea socială, poluarea mediului sau degradarea culturii naționale, în ciuda vârstei care ne-ar fi îndreptățit să ne așteptăm la o evaluare mai ridicată a gravității conflictelor dintre generații. Procentul de 51,5% este, în sine totuși, destul de mare, denunțând o relaționare nu tocmai adecvată între tinerii și adulții din societatea românească la ora actuală.

În sfârșit, al treilea tip de probleme a căror gravitate a fost apreciată de către tineri se referă la globalizare, cu cele două tendințe adiacente: americanizarea și creșterea influenței concernelor multinaționale. Nici una dintre ele nu pare să se constituie în amenințare serioasă, în percepția tinerilor români, cel puțin dacă le vom compara cu celelalte șase grave tendințe analizate până acum: doar 24–28% dintre tineri consideră consecințele globalizării ca fiind foarte grave pentru România actuală.

Subliniem apariția unui oarecare paradox în reprezentările sociale ale tinerilor, ei nu sunt alarmați de globalizare, dar denunță gravitatea scăderii importanței culturii naționale, aceasta fiind, de fapt, ea însăși o consecință directă a globalizării, inclusiv a americanizării și europenizării, a cosmopolitismului⁴ excesiv întâlnit azi pe teritoriul românesc dar și în alte țări.

⁴ Acest fenomen se manifestă într-un spectru larg al culturii și limbajului citadin: tehnic, științific, comercial, artistic, în probleme onomastice. Dar fenomenul acesta de americanizare și europenizare se manifestă și în alte țări, de obicei mai mici ori cu culturi mai restrânse.

2. ASOCIEREA TINERILOR: CARACTERISTICI, EVOLUȚIE, DIMENSIUNE, STRUCTURĂ, CAUZE

A. CONTEXTUL ASOCIATIV CONTEMPORAN

Dintre toate componentele societății civile, asociațiile sunt cele mai importante, exprimând esența acesteia. Așa cum afirmă specialiștii⁵ în problemele asociativității, asociația reprezintă o grupare organizată, constituită voluntar, de mai multe persoane, care urmărește atingerea unor scopuri comune. Existența asociației depinde de funcționarea ei, care este asigurată de ideea centrală în jurul căreia ea s-a constituit, de relativa constanță organizațională și, implicit, de eficiența pe care o atinge. Asociațiile sau organizațiile neguvernamentale constituie miezul însuși al societății civile, în stare să-și păstreze independența față de stat și față de partidele politice, având posibilitatea restrângerii unor acțiuni arbitrare ale conducătorilor, dar și formarea unor buni cetățeni, mai conștienți de opțiunile celorlalți, mai încrezători și cu un mai ridicat simț civic și voință de a-și sacrifica propriile interese pentru binele comun.

Referitor la fenomenul asociativ din România, am putea afirma că acesta renaște în paralel cu renașterea individualismului, ambele procese reprezentând modalități incipiente de fundamentare democratică a societății după prăbușirea comunismului.

Organizațiile neguvernamentale au cunoscut, după 1989, o evoluție sinuoasă, dar în genere ascendentă. După datele furnizate de FDSC⁶, dacă în 1998 existau 5173 de organizații, în anul 2000, numărul lor a ajuns la 6764 cuprinzând aproximativ 1,8 milioane de membri. Aparent, pentru un fenomen aflat abia la începuturile sale, dimensiunea sa pare însemnată, ceea ce ar presupune, cel puțin teoretic, un activism cetățenesc redevabil. Din păcate implicarea civică reală este mult mai slabă. Așa cum relevă un studiu recent⁷, referitor la distribuția membrilor asociații în funcție de profilul de activitate, arată că pe primul loc se situează domeniul reprezentării intereselor de afaceri și profesionale (40%) și nu cele caritabile sau filantropice cum ar fi de dorit. Probabil că aceste asociații profesionale au acoperit, prin înființarea lor, o necesitate prioritară. Cu toate acestea, tinerii de astăzi, așa cum arată investigarea acestui segment al populației, nu sunt prea dispuși să se asocieze în sindicate sau alte grupări profesionale. Ceea ce se poate spune cu certitudine este că există la populația românească o reală disponibilitate de într-ajutorare prin intermediul acestor organizații neguvernamentale, chiar dacă la tineri ea se manifestă deocamdată mai mult ca potențialitate decât ca activism social civic.

Revenind asupra reprezentării statistice a asociativității din România, dacă s-ar contabiliza numărul organizațiilor independente față de guvern, s-ar putea

⁵ Robert Merton, *Bureaucratic Structure and Personality*, Glencoe Illinois, Free Press, 1957, și W.H. Whyte, *The organization man*, Doubleday, 1983.

⁶ Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile, în *Distribuția geografică a ONG în România*, aprilie, 2001.

⁷ Ioana Petre, *loc. cit.*, p. 5.

crede că societatea civilă a cunoscut la noi o adevărată explozie după 1990; dacă însă cercetăm profunzimea penetrației acestor organizații situația este mai puțin încurajatoare. De altfel era și imposibil ca în numai câțiva ani, să se atingă sau chiar să se întrecă performanțele din Europa occidentală sau din SUA, unde societatea civilă s-a format și consolidat în câteva secole.

Referitor la distribuția geografică, subliniem că sectorul neguvernamental, are un caracter preponderent urban. Astfel, 86% dintre organizații ființează în orașe, 52% dintre ONG din mediul urban fiind localizate în reședințele de județ. La nivelul țării, densitatea medie a organizațiilor din mediul urban, în orașele mari, este de 198 ONG la 100 000 locuitori. În orașele de mărime medie numărul lor este de 161, iar în cele mici de 109. Aceste raporturi se păstrează și la nivelul zonelor istorice, mai puțin în Banat și Transilvania unde se întâlnește o densitate mai mare în orașele de mărime medie. În funcție de nivelul de dezvoltare al județelor, 75% dintre organizațiile neguvernamentale se concentrează în județele cu nivel de dezvoltare mediu și peste mediu. În județele cu nivel de dezvoltare foarte scăzut, cu doar două excepții, activează un număr mic de ONG – 750 – (3% din numărul total de ONG din România). În mediul rural, în zonele foarte sărace, organizațiile neguvernamentale sunt forme de asociere puțin cunoscute⁸.

B. ASOCIAȚIILE DE TINERET

Situația asocierii juvenile se aseamănă în multe privințe cu cea a ONG-urilor în ansamblu. O evaluare a momentului (mai, 2001) ne arată că numărul tinerilor asociați este relativ mic, doar 11,3%⁹, chiar mai mic decât al populației în ansamblu, deși tineretul are disponibilități psihosociale mult mai pronunțate spre asociere decât populația matură și vârstnică¹⁰.

Comparativ cu situația țărilor occidentale, asociativitatea juvenilă românească este foarte redusă. Bunăoară, în țările membre ale Uniunii Europene, tinerii asociați ating procentul de 52,4%¹¹, fiind de aproape cinci ori mai mare față de cel al tinerilor români.

C. EVOLUȚIA ȘI TENDINȚELE VIEȚII ASOCIATIVE

Studiile cu caracter istoric, etnografic, etnologic și literar, privind asociativitatea juvenilă din țara noastră, relevă existența unor forme cvasiorganizate de viață asociativă la tineri încă din secolele trecute. În lumea satului ființau acele consacrate „tovărășii” de feciori sau de fete, care aveau un caracter neinstituționalizat, dar care se

⁸ Sursa FDSC, *Distribuția geografică a ONG în România*, aprilie 2001, p. 12–13.

⁹ În alte investigații, gradul de asociere diferă, dar în genere apare tot redus. După rezultatele „Barometrului” pe 1998 aceasta este de 14 %, iar după sondajul efectuat de CSOP (filiala „Gallup”), în 1999, de 6%.

¹⁰ Leon Buburuzan, *Viața asociativă*, în „Situația tineretului și așteptările sale”, Raport de cercetare CSCPT, iunie 2001.

¹¹ „EUROBAROMETRU 47.2, Young Europeans, for Directorate General XXII”, „Education, Training, Youth”, Raport, iulie 1997, p. 20.

dovedeau puternice sub aspectul coeziunii, identității de scopuri și obiective. Mai târziu, mai cu seamă datorită influenței Apusului, aveau să apară asociații ale junilor, cercetașilor, oamenilor de cultură, de litere și știință etc.

Așa cum se arăta într-un studiu relativ recent¹², trecerea la asocierea în structuri formale, bazate pe reguli scrise de organizare și funcționare, înregistrate oficial și recunoscute ca persoane juridice, pare a se situa în România la începutul epocii contemporane. O dovadă în acest sens este și adoptarea cadrului juridic de constituire, înregistrare și recunoaștere a organizațiilor neguvernamentale, prin Legea pentru persoanele juridice (asociațiuni și fundațiuni), din 6 februarie 1924. În fostul regim comunist, organizațiile neguvernamentale de tineret și copii (Uniunea Tineretului Comunist, Organizația Pionierilor și Șoimilor Patriei, Asociația Studenților Comuniști) aveau să înregistreze grade foarte înalte de cuprindere, care ajungeau la 85–96 % din totalul populației de vârstă infantilă și juvenilă. Dar asemenea forme asociative nu au întrunit decât o parte din atribuțiile specifice formelor neguvernamentale, având în vedere obligativitatea înregimentării politice, precum și caracterul redus al voinței personale, pasiunilor și intereselor intrinseci ale membrilor acestora.

Perioada care a urmat Revoluției din decembrie 1989 avea să marcheze o adevărată dezlănțuire spre asociere democratică, fenomen care s-a produs rapid, cu mult entuziasm și care a antrenat mase largi de tineri în tipuri diverse de asociere. Astfel, prin anii '90–'91 se înregistrau 769 asociații care înglobau circa 2,2 milioane de membri¹³. Așa am putut caracteriza această perioadă ca un „flux asociativ” sau chiar ca o adevărată „explozie asociativă” (dacă luăm în calcul rapiditatea creării organizațiilor). Acest lucru n-a durat însă mult și din 1992–1993 a început fenomenul de „reflux asociativ” care a dus atât la scăderea numărului de asociații de tineret la nivel național, cât și la diminuarea numărului de membri din cadrul asociațiilor care au mai rămas. Astfel, prin 1994 s-a ajuns la 240 asociații cu circa 40 000 de tineri, ceea ce reprezenta aproape 1% din tinerii țării.

Regresul cel mai accentuat l-au cunoscut asociațiile structurate pe criterii arbitrare, pornind de la ambițiile megalomane ale unor lideri, cele cu caracter mixt (ca obiective și scopuri), precum și cele eterogene ca nivel de pregătire, interese și pasiuni ale membrilor cărora nu le-a putut satisface minimum de așteptări.

În mod timid, prin anii 1997 și 1998 reîncepe fenomenul de redresare a asociativității juvenile, perioadă în care se înregistrează o anumită creștere a numărului de asociații, 256 în 1997 și 453 în 1998, iar ponderea tinerilor asociați ajunge în 1998 la circa 14%, având de-a face din nou cu un „flux asociativ”, dar de amplitudini mult mai reduse decât în anii 1990–1992. În schimb, sub aspect calitativ, asistăm la unele procese benefice asocierii, cum ar fi restrângerea numărului de membri la un nucleu stabil, sigur și activ, care conferea asociațiilor un echilibru

¹² Octav Marcovici și Ioan Voica, *Tineretul în societatea civilă*, raport de cercetare, CSCPT, 1998.

¹³ Leon Buburuzan, *Dinamica vieții asociative în rândul tineretului român în perioada postrevoluționară*, Raport de cercetare CSCPT, decembrie 1991, p. 36–37.

funcțional, pe de o parte, și specializarea acestora pe anumite domenii, trebuințe și pasiuni concrete ale membrilor care le compun, pe de altă parte. Acest fapt reflectă și o anumită maturizare a spiritului civic, la generația juvenilă asociată.

Totuși, investigația din iunie 2001 arată din nou o scădere a tinerilor asociați cu 2,7%; ponderea acestora fiind de 11,3% față de 14% cât s-a înregistrat în 1998. Aceasta înseamnă o diminuare a ponderii asocierii cu 19,3% în ultimii 3 ani. De fapt, acest lucru va fi reflectat, așa după cum vom vedea în subcapitolul următor, și în slăbirea încrederii tinerilor în asociații și fundații, ca parte componentă a spectrului politic, precum și față de aproape toate structurile de putere din stat.

D. ÎNCREDEREA TINERILOR ÎN ASOCIAȚII

Creditul pe care tinerii îl alocă asociațiilor poate constitui un indiciu al dorinței și necesității lor, de a adera la o structură asociativă ca formă de manifestare a spiritului civic.

Comparativ cu alte organisme și instituții de nivel național, încrederea tinerilor în organizații neguvernamentale înregistrează o pondere a aprecierilor (în mare și foarte mare măsură) de 13%, ocupând rangul **X** din 14 organisme și instituții de nivel național, consemnate de „Barometrul de Opinie Publică” din 1998 iar după trei ani, în 2001, apare o scădere accentuată a încrederii în asemenea structuri. Astfel, încrederea în asociațiile neguvernamentale în acest an este doar de 8,5%, cu peste o treime mai slabă față de cea consemnată în anul 1998, în condițiile în care neîncrederea a crescut în aceeași perioadă cu aproape 5%.

În aceeași cercetare din 2001, puși să se pronunțe asupra încrederii în asociații, în vederea atingerii unui scop personal, tinerii acordă o importanță mult mai accentuată acesteia.

Astfel, 60,6% dintre subiecții investigați apreciază ca importantă și foarte importantă asocierea, față de aproape patru ori mai puțini – 16,7% care o consideră neimportantă sau lipsită de importanță. Aceasta ar putea duce la impresia existenței unui potențial semnificativ de implicare civică a tinerilor, o intenție importantă a acestora de a participa, în anumite cadre organizate, pentru ajutorarea semenilor și apărarea binelui comun. Dar, motivația principală în privința intenției de asociere este, totuși, marcată de o serie de nevoi și interese personale ale tinerilor, cum ar fi: utilitarismul, satisfacerea unor interese și pasiuni, trebuințe de comunicare și participare etc. și în cele din urmă de spirit civic.

E. TIPURILE DE ASOCIERE PREFERATE

Lăsând la o parte mulțimea de clasificări¹⁴, elaborate de cercetători din domeniul sociologiei organizaționale, privind asociațiile, cum ar fi cele ale lui E. Eubank, M. Iver, R. Worms, G.L. Dupart, G. Gurvitch, I. Lazarus etc., realitatea

¹⁴ În baza acestor clasificări se află diferite criterii cum ar fi: interesele asociațiilor în funcție de gradul de fuziune, conceptul de NOI, raporturile cu ALTUL, durabilitatea, gradul de activism, gradul de structurare etc.

practică de la noi ne arată că fenomenul asociativ juvenil, în ciuda faptului că este restrâns, se dovedește destul de complex. În acest studiu, noi ne-am axat doar pe două criterii de clasificare, și anume: în funcție de gradul de structurare și de profilul de activitate.

a. În funcție de gradul de structurare a asociativității, a preferințelor din cadrul raportului formal-informal, s-a obținut situația prezentată mai jos.

Preferințele pentru asocierea de tip neguvernamental sunt de aproximativ șase ori mai mici decât cele pentru microgrupuri cu caracter informal. Acest fapt ne este confirmat și de răspunsurile la alte întrebări. Bunăoară, din 17 preferințe de *loisir*, „întâlnirile cu prietenii” ocupă primul loc, iar din 8 factori care ar putea să ajute tinerii la crearea condițiilor de petrecere a timpului liber „grupul de prietenii” ocupă locul III. Acest fapt ne este confirmat și de alte cercetări, precum și de literatura etnologică și etnografică.

Motivația acestei preferințe acute pentru microgrupul stabil (de tip „gașcă”) se regăsește în disponibilitățile psihosociale ale tinerilor, tinerețea și mai cu seamă adolescența fiind puternic înclinate spre coeziunea microgrupală fie pentru muncă, fie pentru distracție și aventură. Este știut că la această etate se încheagă marile prietenii. „Frățiile de cruce”, „tovărășiile de feciori și fete”, în trecut, în satul tradițional se realizau preponderent la această vârstă. Nu întâmplător, corelația acestei problematice cu grupa de vârstă relevă că tinerii între 15–18 ani dețin ponderea cea mai ridicată pentru microgrupul stabil (cu 5–7% față de următoarele două grupe de vârstă), în schimb grupele de vârstă 19–24 ani și 25–29 ani dețin indicatori mai crescuți pentru asociațiile de tip neguvernamental. Dar tot la aceste două grupe de vârstă apar și cifrele cele mai ridicate de dezinteres față de orice tip de asociere.

Sub aspect evolutiv, fenomenul este mai dificil de surprins cu exactitate. Raportul de cercetare¹⁵, din 1991, consemnează, în cadrul unui număr mult mai ridicat de asociații neguvernamentale, și numeroase structuri informale de tip grupal și microgrupal. Dintre acestea, în afară de cele constituite pe criteriile de tovarășie, fără să aibă un scop anume, s-au depistat și unele încheiate pe realizarea unor activități comune, îndeobște de petrecerea timpului liber pe care le redăm în continuare. Pe primul loc se înscriau cele cu caracter cultural-artistic, urmate de cele sportive, turistice, iar cu ponderi mult mai scăzute, cele cu caracter științific și ecologic.

b. În funcție de profilul de activitate, tinerii asociați au consemnat apartenența la următoarele tipuri de asociații, în ordine: profesionale – 27,2%, sportive și recreative – 23,5%, partide politice sau organizații politice de tineret – 19,9%, cu caracter cultural-artistic – 9,1%, sindicale – 9,1%, de caritate – 3,7%, ecologice – 3,1%, religioase – 1,2%.

În funcție de ponderea deținută, cele 8 tipuri de asociații/organizații se pot împărți în 4 grupuri. În primul grup, cu ponderea cea mai ridicată, se înscriu asociațiile de tip profesional (27,2%) și cele cu caracter sportiv-recreativ (23,5%).

¹⁵ Leon Buburuzan, *loc. cit.*

În grupul următor, cu 19,1%, fac parte tinerii cu apartenență politică din cadrul partidelor și organizațiilor politice de tineret. În al treilea grup, cu procente egale (9,1%), se înscriu asociațiile de tip cultural-artistic și sindical, iar din grupul al patrulea, cu ponderile cele mai scăzute (între 3,7 și 1,2%), fac parte trei tipuri de asociere, și anume: cele de caritate, ecologice și religioase.

Comparativ cu rezultatele cercetării din 1991, situația tipurilor de asociere se prezintă astfel: **a.** Cu ranguri foarte apropiate între profilele ocupate în 2001, comparativ cu 10 ani în urmă. În această situație se găsesc asociațiile cu caracter sportiv (locul I în 1991 față de locul II în prezent), cele cu caracter cultural-artistic (aceleași loc IV) și, într-o oarecare măsură, cele sindicale (loc II în 1991 față de IV–V în prezent) și ecologice; **b.** Cu decalaje mari între ranguri la diferite asociații se află asociațiile profesionale (locul V în 1991 față de locul I în anul 2001), cele politice (locul XIII în 1991 față de III acum) și cele religioase (locul II–III în 1991, față de ultimul loc în 2001, când dețin o pondere foarte scăzută de doar 1,2 %).

Astfel, reiese că asociațiile cu caracter sportiv și cultural-artistic rămân, în continuare, în frunte; în prezent ca și în urmă cu un deceniu, cele profesionale și politice au avansat cinci și respectiv zece locuri, iar asociațiile religioase au regresat aproximativ în aceeași proporție. Și sub acest aspect al mutațiilor asociative, în funcție de ranguri, în decursul ultimului deceniu amplificarea spiritului civic la tineret pare relativ timidă.

Totuși, într-o cercetare recentă, realizată pe un eșantion de tineri (liceeni mari) de către Institutul de Sociologie al Academiei Române¹⁶, apar intenții accentuate pentru activarea în asociații cu pronunțat caracter civic. Redăm, spre exemplu, situația rangurilor și ponderilor deținute de asociațiile cu caracter civic, în care tinerilor le-ar „plăcea să activeze”: **I.** O asociație de apărare a drepturilor omului – 78,3%; **II.** o asociație de protecție a mediului – 77,1%; **III.** un club sportiv – 67,7%; **IV.** o organizație de solidaritate umanitară – 50,2%; **V.** o asociație de caritate religioasă – 46,7%; **VI.** o asociație de luptă contra rasismului – 46,1%; **VII.** o asociație de apărare și păstrare a unei anumite culturi – 43,1%; **VIII.** un consiliu școlar – 38,5%; **IX.** un partid politic – 19,2%; **X.** un sindicat – 17,6%.

După cum reiese, cu excepția asociației cu caracter sportiv, primele șapte locuri din cele zece sunt deținute de preferințele pentru cele cu caracter civic, democratic, de apărare a drepturilor omului, cele de protecție a mediului, de solidaritate umană sau de caritate, care dețin și procente relativ ridicate a dorinței de participare. Aprofundarea analizei ne face să apelăm la o a patra comparație, și anume, cu rezultatele cercetării asociativității în cadrul țărilor membre în Uniunea Europeană¹⁷. Aici, ca și la noi, în rangul **I** se situează asociațiile cu caracter sportiv, în schimb cele religioase în rangul **II** (spre deosebire de ultimul loc în situația din România), asociațiile ecologice și cultural-artistice pe locurile **V** și **VI** (din 11

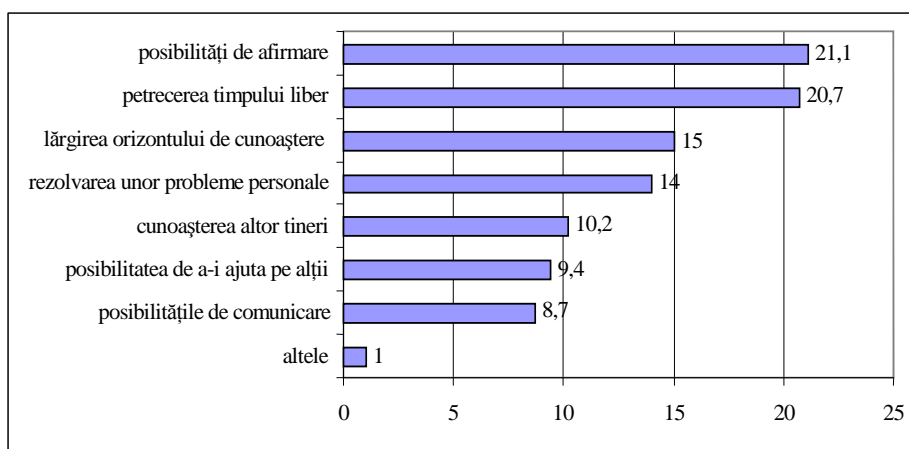
¹⁶ Ioana Petre, *loc. cit.*, p. 12–16.

¹⁷ „Eurobarometre 47.2, Young Europeans”, 1997, *op. cit.*, p. 20/166–22/166.

tipuri de asociații), iar cele cu caracter social și specializate în drepturile omului au rangurile **VIII** și **X**.

F. AȘTEPTĂRILE TINERILOR DIN PARTEA ASOCIAȚIILOR

Față de asociațiile la care ne-am referit, în cercetarea din 2001, tinerii își formulează o serie de așteptări care uneori sunt satisfăcute, iar de cele mai multe ori nu, făcându-i pe tineri să nu adere la asemenea structuri asociative ori să se retragă din ele. Asemenea așteptări se ierarhizează, conform graficului de mai jos.

Cele opt feluri de așteptări se împart, după caracterul lor, în două categorii cu ponderi relativ egale, de cca 50% fiecare. În prima categorie se înscriu așteptările, care vizează unele scopuri și obiective cu caracter personal (posibilități de afirmare, de rezolvare a unor probleme individuale și de lărgire a orizontului de cunoaștere). În a doua categorie se înscriu așteptările, care se referă la scopuri și obiective cu caracter comun, interpersonal sau caritabil (posibilități de cunoaștere a altora, de comunicare, de ajutor reciproc și de petrecere a timpului liber împreună), *fapt care atestă, din nou, predispozițiile bio-psi-hice ale tineretului pentru asociere, care, din nefericire, nu sunt transpuse în practică.*

Acest lucru este confirmat și de răspunsurile la întrebarea: „*La care alte forme de asociere ați mai apela?*”, unde respondenții menționează „pentru apărarea drepturilor”, „pentru rezolvarea unor probleme comune, ale noastre, ale tinerilor”, „de apărare a mediului nostru ecologic comun” etc.

G. CAUZELE NEASOCIERII

Cunoașterea cauzelor, care îi determină pe tinerii din afara structurilor asociative să nu adere la asociere, are un rol însemnat, mai cu seamă pentru factorii implicați în procesul atragerii tinerilor în activitatea civică organizată.

Din investigația concretă reies patru cauze mari care, la rândul lor, se pot grupa în două categorii relativ distincte. Din prima categorie fac parte cauzele referitoare la *dezinteres și neîncredere în structurile asociative* („nu mă interesează”, „nu mă atrage” ori „nu am încredere”), care însumează 51,3% dintre subiecți, iar în a doua categorie cele referitoare la *necunoașterea și lipsa de timp pentru asemenea formă de organizare și activitate*, cu o pondere relativ apropiată de 47,3%.

Chiar și răspunsurile subiecților care invocă „alte motive” (ce însumează doar 1,4%) se înscriu în principiu, în cele două categorii. În prima categorie se înscriu afirmații de genul: „sunt prost organizate”, „am o mare rețineră față de ele”, „nu m-am hotărât încă la așa ceva”, „nu sunt organizații de tineret puternice”. Din a doua categorie fac parte afirmații ca: „nu mi s-a ivit încă ocazia”, „nu cunosc nici un reprezentant al unei asociații”, „n-am reușit să cunosc personal o organizație” etc.

În afară de cauzele legate de neasociere, percepute de tineri, mai sunt și altele cu caracter obiectiv și subiectiv, pe care urmează să le analizăm în continuare.

O cauză importantă a slabei asocieri a tinerilor din această perioadă pare a-și avea sorgintea în faptul că *asociațiile sunt tributare condițiilor de mediu economic și social. Întreaga istorie a vieții asociative ne arată că, fără a fi neapărat elitistă, ea este apanajul claselor sau grupurilor sociale care dispun de un potențial cultural și material relativ ridicat.*

Situația prezentă, comparativ cu situația de acum un deceniu concretizată în cercetările efectuate în anii 1991–1992 asupra asociativității juvenile¹⁸, prezintă unele similitudini, dar și diferențieri privind cauzele neasocierii.

Ca atunci, și în prezent, se manifestă cauze legate de necunoașterea fenomenului asociativ local, a avantajelor și dezavantajelor sale, a programelor și activităților pe care le desfășoară. De asemenea, lipsa de timp este invocată în ambele perioade. Neîncrederea în asociații se manifesta și atunci, dar la dimensiuni înjumătățite față de situația manifestată în prezent.

Decalajul cel mai însemnat pare a fi cel legat de *dezinteres, lipsa de atracție pentru asociativitate* care, în prezent, se ridică la aproape 40%¹⁹, contrastând cu spiritul de optimism și entuziasm organizațional, de acum un deceniu. Nota comună a exprimărilor de atunci era speranța că ei trebuie și pot să joace un rol important în prezentul și viitorul țării, că nu li se va refuza acest rol și se va ține cont de dorințele și speranțele lor, participarea la viața asociativă fiind o formă concretă de manifestare, de a fi actori importanți ai marilor transformări înnoitoare din România. Dezamăgirea ce a urmat a fost profundă, echivalând cu o trădare. De mai mulți ani, ei se simt categoria cea mai defavorizată (chiar mai mult decât țărani și intelectualii)²⁰ aflați în diverse situații de marginalizare și frustrare chiar în cadrul spectrului politic.

¹⁸ Leon Buburuzan, *loc. cit.*

¹⁹ Sondajul efectuat de CSOP (filiala „GALLUP România”), *loc. cit.*, în 1999, aprecia lipsa de interes pentru asociere la 38%, urmată de lipsa de timp – 24 % și necunoașterea asociațiilor – 18%.

²⁰ Din datele furnizate de *Barometrele de Opinie ale CSCPT* din anii 1996, 1997, 1998.

În acest context se pare că își are sorginea una din cele mai marcante cauze ale neasocierii.

Alte cauze ale neasocierii rezidă, așa cum am arătat, în neîncrederea în organizațiile neguvernamentale și în impactul pe care îl au acestea în viața publică, în relațiile proaste cu administrația locală și în alte cauze prezentate în capitolele precedente. Este îngrijorător că fenomenul slăbirii asociativității persistă chiar în condițiile în care MTS, comparativ cu alte organisme centrale se pare că a avut, în ultimii ani, cel mai mare număr de parteneriate cu ONGT, cărora le-a alocat sume importante pentru dezvoltarea unor programe.

Având în vedere precaritatea pe care o prezintă fenomenul tratat în acest capitol, comparativ cu importanța sa socială, se impune o atenție corespunzătoare în privința investigării sale viitoare. În acest sens, este necesar să se prevadă efectuarea cercetării vieții civice, în mod periodic și în toată complexitatea sa: ca formă de conștiință specifică (sentimente, emoții, stări de spirit, pe de o parte, și ca idei, concepte, teorii, pe de altă parte), ca nivel de cultură civică, atitudini, opinii și mai cu seamă participare activă la viața cetății.

Într-un asemenea context larg, este recomandat să se studieze problematica structurilor asociative ale tineretului de la toate nivelurile și domeniile de activitate, asociativitate care reprezintă chintesența civismului. În paralel cu structurile asociative de tip formal neguvernamental, se impune a fi cercetate și grupurile informale atât de preferate de generația juvenilă, pentru care, în prezent, se manifestă opțiuni de aproape șase ori mai mari decât pentru cele cu caracter formal neguvernamental.

Numai pe o asemenea bază, conducerea MTS și alte organisme responsabile de stimularea vieții civice, în genere, și a celei asociative, în speță, pot să structureze un program eficient de formare și educare civică a tineretului din România.

ÎNCREDEREA TINERILOR ÎN INSTITUȚII ȘI ORGANIZAȚII

EUGEN SAVU

În ultimii ani, au fost realizate numeroase sondaje de opinie publică, în care au fost cuprinse și întrebări referitoare la încrederea populației în diferite instituții și organizații. Ne referim, în principal, la barometrele de opinie publică realizate în țara noastră și la sondajele la nivel european (eurobarometre). Aceste sondaje sunt realizate pe eșantioane de populație reprezentative la nivel național (respectiv european) iar instituțiile avute în vedere sunt principalele instituții ale statului sau alte instituții de interes general.

În afara acestor sondaje, ce investighează opiniile populației adulte, în țara noastră se fac periodic sondaje (barometre de opinie publică) care au în vedere investigarea opiniilor tinerilor (cu vârsta cuprinsă între 15 și 29 de ani).

Ultimul sondaj de acest gen a fost realizat în perioada mai–iunie 2001, în cadrul fostului Centru de Studii și Cercetări pentru Problemele Tineretului, acum Direcția de Studii și Cercetări pentru Problemele Tineretului din cadrul Agenției Naționale pentru Sprijinirea Inițiativelor Tinerilor. Cercetarea a fost realizată pe un eșantion de 1196 de persoane, reprezentativ la nivel național pentru populația tânără. Și în acest caz, unul dintre aspectele avute în vedere a fost cel referitor la încrederea pe care tinerii o acordă instituțiilor și organizațiilor din țara noastră.

În continuare, ne propunem o analiză a rezultatelor referitoare la încrederea acordată de către tineri instituțiilor, având ca termeni de comparație opiniile înregistrate pentru populația din toate categoriile de vârstă, la nivel național și european. Pentru aceasta avem ca referințe „*Barometrul de opinie publică FSD – iunie 2002*” realizat de Institutul de Marketing și Sondaje – IMAS, „*Eurobarometrul pentru țările candidate la admiterea în Uniunea Europeană*”, publicat în martie 2002 de către Comisia Europeană și „*Eurobarometrul – Opinia Publică în Uniunea Europeană*” Raportul nr. 56, realizat de Comisia Europeană în aprilie 2002.

Pentru o instituție/organizație, încrederea care i se acordă este un indicator sensibil al modului în care ea este percepută și valorizată, al atitudinilor existente față de aceasta, al performanțelor sale în plan social și al așteptărilor pe care cetățenii le au față de acea instituție.

Încrederea este un indicator complex, în care se reflectă elemente de percepție socială, atitudini și mentalități, prejudecăți și stereotipuri de gândire, încărcătură afectivă.

În plan psihologic, se pot descrie următoarele aspecte:

– *cognitiv* – percepțiile, reprezentările, cunoștințele, reactualizările experiențelor anterioare și anticipările interacțiunilor viitoare privind obiectul pentru care se exprimă încrederea, evaluarea obiectului prin propriul mod de a gândi;

– *afectiv* – exprimarea încrederii față de un obiect este asociată cu o trăire afectivă pozitivă față de acel obiect, cu sentimentul de securitate;

– *atitudinal* – prin acordarea încrederii se exprimă o anumită atitudine;

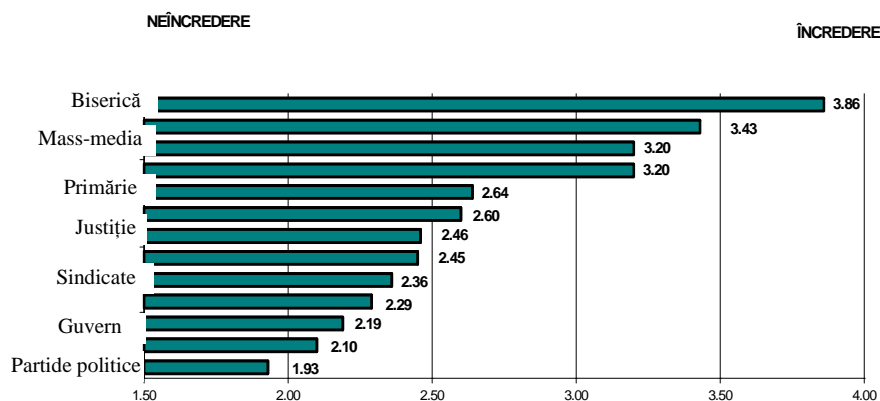
– *axiologic* – obiectul încrederii capătă valoare față de alte obiecte;

– *trăsăturile de personalitate* – există persoane care acordă cu ușurință încrederea și persoane suspicioase.

În situația de față este implicat și *planul psiho-social*, în care devin importante percepțiile sociale, reprezentările sociale, mentalitățile, credințele.

În general, încrederea tinerilor în instituțiile și organizațiile românești se află la un nivel destul de scăzut. Numai patru dintre instituțiile și organizațiile considerate în acest studiu reușesc să atragă încrederea tinerilor. Mediile ponderate ale răspunsurilor se situează peste valoarea teoretică 3, corespunzătoare răspunsului „încredere potrivită”, dar în nici una din cele patru situații nu se atinge valoarea 4 – „încredere mare”, nivelul încrederii acordate aflându-se între aceste limite. Încrederea în celelalte instituții este „mică” sau „foarte mică” (situația partidelor politice).

Încrederea tinerilor în instituții și organizații*

Sursa: Sondajul CSCPT, iunie 2001

Dintre instituțiile avute în vedere, **Biserica** este instituția căreia tinerii îi acordă cea mai multă încredere. Un procent de 64,2% dintre tinerii investigați declară că au încredere mare sau foarte mare în această instituție. La aceștia se adaugă încă 24,7% care acordă o încredere „potrivită”. Pe ansamblu, o pondere de 88,9% dintre tineri acordă încredere bisericii. Ultimul sondaj de opinie realizat pe

toate categoriile de vârstă confirmă aceste rezultate, un procent de 87% dintre cei investigați având aceeași opinie.

Biserica se află de mulți ani în „topul” instituțiilor creditate cu un nivel ridicat de încredere. Pot fi identificați mai mulți factori care contribuie la dobândirea acestei poziții.

În primul rând, biserica este instituția cu cea mai îndelungată tradiție, fiind asociată cu valori spirituale importante, cu morala creștină. După căderea comunismului s-a produs, la nivel social, o reîntoarcere la viața spirituală religioasă, care anterior se desfășura în intimitatea familiei.

În schimb, această instituție nu este apropiată de viața economică și politică și nici imaginea ei nu este asociată în vreun fel cu aceste domenii.

Societatea românească este, în mare măsură, o societate tradițională, mai ales în mediul rural, iar profilul dominant al tinerilor care au încredere în Biserică confirmă ideea că tradiția are o influență importantă asupra atitudinilor față de această instituție.

Acest profil poate fi descris astfel: tinere femei, din mediul rural, cu pregătire școlară de nivel scăzut, posibil eleve, muncitoare sau agricole.

Încrederea în Biserică este mai redusă în cazul persoanelor mai nonconformiste și îndepărtate de modul de viață tradițional. Pentru acestea imaginea tradițională a Bisericii apare învechită. Din acest motiv instituția trebuie să țină pasul cu transformările la nivelul societății. În măsura în care reușește să devină o instituție modernă, fiind însă și o continuatoare a tradiției, Biserica va reuși să păstreze și chiar să sporească încrederea tinerilor față de ea.

Și la nivel european biserica (sau instituțiile religioase) sunt creditate cu un nivel destul de ridicat de încredere din partea populației (50 % dintre respondenți acordă încredere bisericii – după eurobarometrul realizat în octombrie 2001 și 45 % au aceeași opinie cu privire la instituțiile religioase – conform eurobarometrului din aprilie 2002). Se observă că, la nivel european, nivelul de încredere este semnificativ mai scăzut față de cel din țara noastră, ceea ce subliniază încă o dată specificul tradiționalist al societății în care trăim.

Pe locul al doilea în acest clasament al încrederii acordate instituțiilor se situează **Școala**. Nivelul încrederii tinerilor în această instituție a scăzut ușor în ultimii ani (1996–2001). Profilul dominant al tinerilor care acordă încredere Școlii poate fi descris astfel: femei, din mediul rural, posibil eleve.

Școala este o instituție apropiată tinerilor, mulți dintre aceștia fiind încă elevi, iar încrederea acordată acesteia indică valoarea pe care tinerii o acordă educației pentru realizarea lor în plan profesional și social. Școala este, de asemenea, o instituție cu tradiție, care în mediul rural și-a păstrat locul important în comunitate. În mediul urban, încrederea este mai redusă, indicând faptul că Școala nu satisface întru totul așteptările generației tinere. Ceea ce se învață la școală nu corespunde cu cerințele vieții de adult și, mai ales, cu cerințele actuale de pe piața muncii.

Mass-media este a treia instituție în ordinea încrederii acordate. Profilul celor care au încredere în mass-media: bărbați, din mediul rural, absolvenți de studii elementare sau medii, posibil agricultori. Încrederea relativ ridicată a tinerilor în mass-media este în legătură cu nevoia sporită de informații și noutate a acestora. Mass-media nu beneficiază de avantajul unei tradiții îndelungate, dar are prospețimea libertății de exprimare ce a urmat după perioada comunistă.

De altfel și ultimul sondaj de opinie, realizat pe eșantion de populație la toate categoriile de vârstă, situează mass-media pe locul al treilea în ordinea încrederii acordate – 62% dintre respondenți acordă acestei instituții încredere multă și foarte multă.

Încrederea tinerilor în mass-media se află totuși în ușoară, dar continuă, scădere, în ultima perioadă, iar acest fapt se datorează în mare măsură calității informației oferite publicului tânăr. Căutarea senzaționalului cu orice preț sau informarea eronată au condus la erodarea încrederii, într-o oarecare măsură.

Accesul pe scară largă al tinerilor la noi mijloace de informare, cum este Internetul, și la alte noi tehnologii (multimedia, WAP etc.), cât și modernizarea celor existente pot menține încrederea la nivel ridicat.

La nivel european, se manifestă tendința generală de a acorda încredere mijloacelor de comunicare în masă. Nivelul mediu de încredere în Uniunea Europeană se ridică la 62 % pentru radio și televiziune și 46 % pentru presa scrisă. Nivelurile cele mai scăzute de încredere sunt exprimate în Italia – 44 % au încredere în radio, 49% în televiziune, 39% în presa scrisă – și în Grecia – 54% pentru radio, 48% televiziunea și 45% presa scrisă. Niveluri ridicate de încredere (peste 75%) se înregistrează în țări nordice – Finlanda, Danemarca, Suedia, dar și în Irlanda, Belgia și Olanda.

A patra instituție în ordinea încrederii acordate este *Armata*. Profilul celor care au încredere în Armată: bărbați, din mediul rural, absolvenți de studii elementare, posibil muncitori, agricultori sau elevi.

Ultimul barometru de opinie publică situează armata pe locul secund în topul încrederii în instituții – 77% din populație are încredere în armată. Pe ansamblu, încrederea tinerilor este puțin mai redusă în această instituție – 70%, explicația fiind aceea că vârstnicii (mai ales cei din mediul rural) exprimă cel mai ridicat nivel de încredere în această instituție.

Armata este o altă instituție de tradiție. Nivelul încrederii acordate armatei s-a redus simțitor în ultimii ani. După perioada comunistă încrederea în instituția militară a fost foarte mare datorită rolului jucat de aceasta, dar și ca urmare a imaginii eroice construite anterior. În perioada aceea tulbură, armata era percepută ca un factor de stabilitate și beneficia de încredere și de o imagine pozitivă la nivel social. În timp, acestea au fost erodate de situația financiară critică în care s-a aflat adesea instituția. Cu resurse insuficiente, adesea neglijată de factorii politici, pe fondul stabilizării vieții sociale, armata a pierdut din încrederea populației.

Ea reprezintă însă o instituție importantă, și procesul de modernizare pe care îl parcurge poate echilibra, în viitor, această tendință.

Și la nivel european armata este una dintre cele mai credibile instituții – o pondere medie de 70% a celor care își exprimă încrederea.

Pentru aceste patru instituții, situarea printre primele, în ordinea nivelului încrederii acordate, poate fi explicată și prin faptul că, la nivel social, acestea nu sunt percepute, cel mai adesea, ca instituții, ci ca simboluri. Adesea raportarea la acestea se face pe un fond afectiv pozitiv, aceste instituții sunt cele care în plan inconștient aduc „beneficii” și securizează individul. Biserica este asociată cu divinitatea, cu tradiția, armata este asociată cu trecutul eroic al neamului (o reprezentare „cultivată” decenii întregi), școala este asociată cu perioada fericită (cel mai adesea) a copilăriei, iar mass-media este fenomenul exploziv al ultimilor ani, sursă de informații și mijloc de refulare a frustrărilor, de demascare a tuturor nedreptăților.

În situația celorlalte nouă instituții, pentru care încrederea este mai scăzută decât în cazul celor prezentate anterior, procentele semnificative sunt cele care indică neîncrederea (încredere foarte mică sau mică).

În ordinea mediilor ponderate corespunzătoare, aceste instituții sunt:

Primăria, Poliția, Justiția, Asociațiile și fundațiile, Sindicatelor, Administrația prezidențială, Guvernul și Parlamentul. Încrederea cea mai scăzută este totuși exprimată față de **Partidele politice**. Încrederea tinerilor în aceste instituții este în continuă scădere în ultimii ani.

Pentru toate aceste instituții, profilurile socio-demografice reprezentative pentru tinerii care au cea mai mare neîncredere, respectiv cea mai mare încredere sunt asemănătoare. Profilul celor care au un nivel ridicat al neîncrederii față de instituțiile din acest al doilea grup este descris: bărbați, din mediul urban, cu vârsta peste 20 de ani, cu studii superioare.

În general, bărbații declară o neîncredere mai ridicată decât femeile în cazul mai multor instituții din acest grup. Astfel în cazul Primăriei, Justiției și Guvernului, nivelul neîncrederii bărbaților este sensibil mai ridicat decât cel al femeilor față de aceleași instituții. Pentru celelalte instituții (Poliție, Asociații/Fundații, Sindicate, Administrație prezidențială, Parlament, Partide politice) nivelul neîncrederii este foarte apropiat, diferențele de raportare dintre femei și bărbați fiind minime, dar în conformitate cu tendința menționată (bărbații mai neîncrezători decât femeile).

După mediul de rezidență al tinerilor, se constată, fără excepție, că neîncrederea în instituțiile din acest grup este semnificativ mai mare în mediul de rezidență urban. În mediul rural, neîncrederea este mai atenuată.

De asemenea, după criteriul vârstei constatăm, fără excepție, faptul că tinerii care aparțin celei mai mici grupe, 15–19 ani, exprimă în mod constant o neîncredere mai redusă comparativ cu ceilalți (20–24 și 25–29 ani). Neîncrederea în instituțiile menționate crește semnificativ o dată cu creșterea în vârstă (și maturizarea tinerilor).

În funcție de nivelul de pregătire școlară, există tendința generală ca, o dată cu creșterea nivelului de instruire să crească și neîncrederea. Mai ales în cazul persoanelor cu studii superioare, gradul de neîncredere este foarte mare.

Referitor la categoria ocupațională a tinerilor, modul de raportare la instituțiile respective este mai eterogen decât în cazurile anterior menționate. Există însă tendința generală, ca cei ce au ocupații care presupun absolvirea de studii superioare să exprime cea mai mare neîncredere, urmați de maiștri, tehnicieni, funcționari și muncitori. Cei care arată nivelul cel mai redus de nemulțumire sunt în acest caz agricultorii și elevii.

Lipsa de încredere a tinerilor, în general, în aceste instituții, se datorează, în principal, asocierii lor cu nerealizările din domeniul economic din țara noastră. Se observă că instituțiile care suscită cel mai mare nivel al neîncrederii sunt direct asociate cu viața politică și economică. Astfel, Partidele politice, Parlamentul, Guvernul, Administrația prezidențială sunt considerate de către tineri responsabile de problemele economice actuale și, implicit, de nivelul de trai scăzut și lipsa de perspective.

Alte instituții cum sunt Sindicatele sau Asociațiile/Fundațiile sunt penalizate pentru lipsa lor de evidențiere în viața societății civile. Instituțiile cu rol principal administrativ sunt cel mai bine situate în acest grup. Justiția, Poliția și Primăria prezintă, ca posibile motive de neîncredere, sistemul lor birocratic greoi, eficiența scăzută, funcționari predispuși la corupție și lipsa de sollicitudine la cererile populației.

Comparativ cu rezultatele barometrului de opinie publică, se constată că, în cazul unor instituții cum sunt Biserica, Mass-media, Armata, Primăria, Justiția, Poliția, Sindicatele, Parlamentul, și Partidele politice, modul de raportare al tinerilor se află în corespondență cu cel al populației din toate categoriile de vârstă.

Tinerii se raportează diferit de populația în ansamblu la instituția prezidențială, tendința fiind aceea de a manifesta o neîncredere mai mare decât ansamblul populației în legătură cu această instituție, motivul cel mai probabil fiind acela că tinerii nu se simt reprezentați de această instituție.

Și la nivel european, încrederea cea mai scăzută se manifestă în legătură cu instituțiile politice, în concordanță cu situația din țara noastră fiind faptul că Partidele politice suscită cel mai scăzut nivel de încredere.

Pe lângă factorii enumerați, specifici pentru fiecare categorie de instituții, există și un factor general ce influențează credibilitatea instituțiilor/organizațiilor. Acesta este gradul de cunoaștere al acestor instituții de către populația tânără.

Prin considerarea răspunsurilor „Nu știu” și a nonrăspunsurilor, se constată că există o serie de instituții mai puțin cunoscute de către tineri și pentru care, încrederea acordată se află la cote scăzute. Consecința este că nivelul încrederii într-o instituție este în legătură directă cu măsura în care aceasta este cunoscută în plan social.

Este nevoie, așadar, ca aceste instituții să depună eforturi pentru a se face cunoscute în rândul tinerilor. Informarea prin mijloace indirecte (mass-media) prezintă dezavantajul filtrării informației prezentate și adesea activitatea unei instituții este prezentată subiectiv, insistându-se pe aspectele negative. În lipsa unor surse obiective

de informare, imaginea instituției se constituie în mod deformat, numai pe baza acestor informații. Este cazul imaginii Parlamentului – instituție fundamentală în stat. Aspectele pozitive ale activității sale sunt mult mai puțin cunoscute.

Cea mai eficientă în această situație este informarea directă, chiar de către instituția în cauză, prin campanii de informare (educare), birouri de presă (informare), conferințe, materiale informative etc.

În concluzie, putem considera că nivelul încrederii tinerilor în instituții și organizații este relativ scăzut și în concordanță cu lipsa de încredere în instituțiile românești a întregii populații. Puține instituții se remarcă printr-un nivel de încredere acordată mai ridicat, acestea fiind în ordine: Biserica, Școala, Mass-media și Armata. Încrederea acordată acestora are la bază motive ce țin de subiectivitatea individuală, și nu de aspecte obiective, cum ar fi performanța sau utilitatea acestor instituții în plan social sau economic. De altfel orice asociere cu aspecte politice sau economice conduce la diminuarea încrederii în respectiva instituție. Un ultim aspect important îl reprezintă lipsa de informare despre rolul acestor instituții, despre funcționarea lor și despre locul pe care fiecare dintre aceste instituții îl ocupă într-un sistem democratic. Această lipsă de cunoaștere conduce la formarea unei imagini eronate asupra unor instituții și la diminuarea nivelului de încredere acordat acestora.

RELIGIOZITATEA TINERETULUI DIN ROMÂNIA

CONSTANTIN CUCIUC

1. TINERII ÎN CONTEXTUL VÂRSTELOR

Între copilărie și maturitate, au loc schimbări importante și în viața religioasă a individului. Cei mai mulți adolescenți și tineri își consolidează modul de trăire a sacrului, format în primii ani ai copilăriei și în perioada școlarității. Unii însă, în această perioadă de căutări și inconsecvențe, se îndreaptă spre indiferența religioasă ori se convertesc la altă modalitate de relații cu sacrul. O cercetare mai recentă a evidențiat și dinamica, după vârstă, a stării de religiozitate¹. Dacă observăm criteriul frecventării lăcașurilor de cult, constatăm o curbă consecventă, care diferențiază procentual fiecare perioadă de vârstă.

Tabelul nr. 1

Frecventarea lăcașului de cult

în %

	Nu răspund	Săptămânal	Lunar	La marile sărbători	Nu frecventează
Până la 15 ani	0,5	36,5	21,5	39,8	1,7
16-20	0,8	26,6	17,7	45,1	9,8
21-30	0,2	23,2	15,9	51,3	9,4
31-40	0,2	24,1	19,2	49,9	6,6
41-50	0,7	26,7	17,0	47,9	7,7
51-60	2,0	34,5	19,2	39,6	4,7
Peste 60 de ani	2,5	45,7	15,1	30,2	6,5

Centralizarea opiniei subiecților și după alte criterii (credeința în existența lui Dumnezeu, speranța mântuirii, rolul tradiției în viața religioasă, informarea religioasă și despre religie, respectarea recomandărilor bisericilor, rugăciunea zilnică, opinia despre instituțiile religioase și despre personalul de cult ș.a.), se

¹ Cercetarea a fost coordonată de Laurențiu D. Tănase și realizată de Laurențiu D. Tănase, Constantin Cuciuc, Adrian Subțirelu, Manuela Gheorghe, Silvia Zabarcencu. Informațiile au fost adunate în vara anului 2001 (4 202 chestionare, reprezentând 0,02% din populația țării și a fiecărui județ, convorbiri cu personalul de cult și factori de răspundere, observații, statistici și centralizări date). Chestionarele au fost verificate și prelucrate computerizat la Institutul de Sociologie al Academiei Române.

înscriu pe curbe similare, dovedind consecvența subiecților, în legătură cu diferitele aspecte ale relațiilor cu lumea transcendențială.

Și cercetările mai vechi, dar mai ales cele recente, au evidențiat variabilitatea religiozității în legătură cu vârsta, fără a neglija însă influențarea curbilor de stabilitate de către alți factori: garantarea libertății religioase prin sistemul politic, economic și spiritual, rolul educației și al școlarității, domiciliul, ambianța socială și culturală etc. Interferența acestor factori se concretizează, în sensul unei sporite frecvențări a bisericii până la 15 ani, după care aceasta scade, în adolescență și tinerețe, redresându-se spre maturitate, fiind în ascesiune spre bătrânețe.

În cazul țării noastre, constatăm că cei de 15 ani (născuți în 1985), care au început frecventarea școlii din 1992, au fost influențați în sens religios și prin orele de religie din sistemul de învățământ. Libertatea religioasă, recunoscută și instituită treptat, a contribuit la sporirea credinței și practicii religioase. Subiecții adolescenței și tineri, educați înainte de 1990, se declară mai puțin credincioși, frecventează mai rar lăcașurile de cult. Între 30 și 40 de ani observăm nu numai redresarea stării de religiozitate, ci și o ascensiune care va spori după 50 de ani. Asemenea constatări ilustrează reintrarea populației din țara noastră într-o stare de normalitate religioasă (deformată în perioada comunistă) dar și mai mare procentual, în comparație cu alte țări, unde secularizarea s-a afirmat mai activ.

Specialiștii laici în religiologie și teologii urmăresc atent religiozitatea adolescenților și a tinerilor. „Căci, prin caracteristicile sale, în primul rând biologice și psihologice, ca și prin particularitățile sale sociale, tineretul reprezintă, fără îndoială, pătura de oameni cea mai interesată în cunoașterea direcției de evoluție a marilor probleme sociale ale omenirii. Iar printre aceste probleme deosebite, putem să încadrăm, fără nici o rezervă, și religia, datorită vechimii sale istorice, relațiilor sale multiple în viața spirituală a societății, ca și locului preponderent pe care îl mai ocupă încă în viața multor milioane de oameni de pe întregul glob pământesc”².

După vârsta de 15 ani, începe însă un comportament interogativ în legătură cu religiozitatea formată în copilărie. Religia este observată mai obiectiv, nu pentru a fi abandonată ci pentru justificarea existenței sale și precizarea statutului ei în viața individului și societății. Până atunci, tânărul a asimilat modelul religios al comunității. Apoi începe explicarea, raționalizarea și justificarea acestuia. În aceste împrejurări cei mai mulți își consolidează adeziunea confesională. Unii însă migrează, alegând un alt cult din variantele cunoscute, sau indiferența religioasă.

Preocupările psihologilor și sociologilor au evidențiat rolul familiei în formarea religiozității, mai ales în perioada copilăriei. Una dintre primele lucrări de psihologia religiei, publicată în România, consemna că „Familia este inițiatore și diriguitoare a religiozității copilului. De la familie copilul primește normele credinței, formele practicilor religioase. Ea îi arată ce și cum trebuie să creadă, și îi infiltrează primele atitudini religioase”³.

² Petru Berar, *Tineretul și religia*, București, Editura Politică, 1974, p. 7.

³ Lucian Bologna, *Psihologia vieții religioase*, Cluj, I.P. Cartea Românească, 1930, p. 68.

În perioada comunistă, s-a încercat diminuarea rolului familiei în formarea personalității. Aceasta și pentru că familia a continuat să aibă un rol important în menținerea stării de religiozitate în viața socială. Dar efortul era de a deplasa ponderea importanței educative, de la familie spre influența altor factori sociali, cu preocupări ateiste: școala, organizațiile de copii și tineret, mass-media. Erau promovate astfel, ca factori educativi importanți în sensul educației ateiste, alte grupuri sau microcolectivități mai adecvate pentru formarea noii ideologii.

Relativa instabilitate religioasă a tineretului și a adolescenților, în comparație cu maturitatea și copilăria rămâne o constantă bio-psiho-fizică, ea nu poate fi controlată și dirijată determinativ, face parte din dimensiunea spontană, romantică și interacționistă a acestei categorii sociale și de vârstă. Meredith B. McGuire, și alți sociologi, semnaleză schimbarea întregului model spiritual și de viață, în adolescență și perioada de mijloc. Istoria societăților a consemnat această trecere prin ritualuri, inițieri, probe, în urma cărora individului îi era și îi este recunoscut statutul de membru cu drepturi depline în comunitate⁴. Chiar și acum, primirea buletinului, majoratul, botezul în cazul unor culte, reprezintă recunoașterea anumitor obligații și drepturi pe care tânărul nu le avea anterior. Până la botez el era doar simpatizant, stagiar, aspirant.

Comportamentul religios al tinerilor este diferit de al copiilor și vârstnicilor. O anchetă CREDOC (decembrie 1989) semnala că în Franța 12% dintre catolici sunt practicanți, iar 14% din populație se declară fără religie. Dar, la 25 de ani, dintre tinerii catolici sunt practicanți (frecventează cu regularitate) doar 2,5%, iar 25% se declară fără religie, în timp ce la 60 de ani 22,5% dintre catolici sunt practicanți cu regularitate și numai 6% afirmă că sunt fără religie⁵.

Dinamica religiozității populației a fost o preocupare și în perioada comunistă. Principalele categorii de vârstă observate cu atenție erau copiii și tineretul, care reprezentau „viitorul”. Era controlat sistemul educativ și informațional, din care era eliminat sau denaturat aspectul religios. Principiul, care a fost cultivat zeci de ani, era că despre ce nu se vede înseamnă că nu există. Despre viața religioasă din România se vorbea puțin, fiind astfel creată imaginea că era în declin, pe cale de dispariție. Regimul a observat târziu că, deși desfășurase o lungă campanie de educație ateistă, rezultatele erau modeste, oamenii continuau să creadă. Au fost introduse măsuri mai radicale. „Dezafectarea” localităților rurale însemna și părăsirea bisericilor și a vechilor comunități, mutarea sau „nivelarea cimitirelor”, orășenizarea populației unde conglomeratul religios era mai secularizat. Spațiile monahale au fost restrânse sau desființate. Tinerii nu erau acceptați în monahism. A început dărâmarea lăcașurilor de cult din orașe pentru motive urbanistice sau noaptea cu ajutorul armatei. În scopul desfășurării unei

⁴ Meredith B. McGuire, *Religion. The Social Context*, Third Edition, California, Wadsworth Publishing Company, Belmont, 1992.

⁵ După Jean Joncheray (I.S.P.C. Paris) *Jeunes et religion. À travers sondages et enquêtes*, în „Masses Ouvrières”, nr. 431, Mai–Juin, 1990, p. 32–33.

activități ateiste „organizate și planificate” a fost inițiată și o cercetare sociologică a vieții religioase. La sfârșitul anului 1989 cercetarea fusese realizată în vreo 20 de județe, pe eșantioane destul de mari și reprezentative. Fiind coordonată de cabinetele județene de partid și condusă de comitetul central al partidului, concepția cercetării și adunarea informației aveau ca scop ilustrarea declinului religiozității populației și evidențierea eficienței politicii de ateizare. În acele cercetări, gradul de religiozitate declarat de subiecți era mult mai scăzut. Curba, însă, era apropiată de cea actuală. Copiii erau educați religios în familie, maturii declarau o practică religioasă scăzută, dar spre bătrânețe aceasta sporea.

Măsurile antireligioase erau resimțite mai ales de tineri și populația matură. Credința și practica religioasă erau urmărite, iar credincioșii erau sancționați „pe linie de partid”, prin măsuri administrative, la locul de muncă, constrânși, uneori arestați. Și tineretul resimțea aceste măsuri. Existau mulți studenți și elevi arestați, exmatriculați din școli, dați afară din servicii sau „trimiși la munca de jos”. Adolescenții și tinerii mai credincioși frecventau instituțiile de învățământ cu profil tehnic, medical, economic, unde erau mai puține ore de ideologie marxistă și comunistă.

Evenimentele care au dus la înlăturarea regimului comunist au antrenat mulți tineri. Protestele și revolta au avut o puternică semnificație și coloratură religioasă. Populația care era adunată în fața primăriei capitalei, care s-a îndreptat apoi spre sediul comitetului central al partidului, era formată mai ales din elevii ultimelor clase de liceu și studenți (cei mai mulți politehniști). Ei au fost și primii luați de miliție și securitate, dar n-au mai ieșit din subsolurile de pe strada Beldiman. Lozincile strigate erau tinerești, „sportive”, cântecele invocau mila și ajutorul lui Dumnezeu. Tinerii au adunat cruci din piatră de prin București și le-au așezat în piața universității.

Întreaga populație a României a renăscut religios după 1989. Credința este o dimensiune statornică a populației din țara noastră. În cazul ortodoxiei majoritare, apartenența religioasă a fost sufletul evenimentelor și a sistemului politic de pe acest teritoriu. În spirit bizantin, vulturul bicefal a reprezentat în toată istoria bunele relații dintre puterea politică și autoritatea bisericii⁶. Religia a avut un rol important în apărarea independenței, formarea națiunii, în integrarea neamului. Începutul modernizării României a fost însă blocat și sovietizat în perioada comunistă. Aceasta a corespuns cu reducerea rolului religiei în viața societății. După înlăturarea comunismului, a reînceput o modernizare târzie, printr-o tranziție care presupunea distrugerea formelor deviate, generate în toate sectoarele timp de jumătate de secol. Înlăturarea comunismului însemna și întoarcerea la vechile rânduieli de la începutul modernizării, și readucerea posibilităților pentru dezvoltarea pe un făgaș normal a tuturor sectoarelor, inclusiv a vieții spirituale și religioase.

⁶ În lumea bizantină s-a păstrat mereu relația „simfonică” dintre biserică și stat, ambele autorități ale „vulturului bicefal” conducându-i pe oameni și pe credincioși pe căile credinței (Oliver Clément, *Biserica ortodoxă*, în Jean Delumeau (sub conducerea) *Religiile lumii*, București, Editura Humanitas, 1996, p. 164.

Tineretul, între entuziasmul său plin de speranțe și dorința de a se afirma ca o principală forță socială, a fost mereu alternativa inovatoare, chiar dacă nu toate inovațiile se desăvârșesc în valori autentice.

2. CARACTERISTICI PSIHOSOCIOLOGICE

Modelul religios al comunității, în care se formează și evoluează personalitatea, a fost format cu mult timp înainte. Prin părinți, școală, biserică, el este transmis, îl imităm și devenim treptat adepți ai acelei confesiuni. Ecoul pe care acest model îl are pe parcursul evoluției fiecăruia depinde de mulți factori, dinamica personalității fiind un criteriu important de recepționare, asimilare și exteriorizare a religiei. Se poate vorbi de o religiozitate specifică până la 7 ani (începerea școlarității), o altă situație fiind între 7–12 ani. După această vârstă începe autonomizarea spirituală și oarecare diferențiere ca formă de religiozitate între băieți și fete. Este o diferență a religiozității între rural – urban, ambianța socială și naturală în care trăiește individul (mai ales mediul cultural și religios din familie și localitate), particularitățile psihofizice ale fiecăruia. Până spre 12–13 ani se dezvoltă o religiozitate „controlată” de familie, școală și în oarecare măsură de biserică. Factorii sociali și naturali influențează religiozitatea prin ecranul religiozității familiei și școlii. Specificul confesional sau religios al familiei dirijează contactul cu realitatea și îi conferă o anumită coloratură spirituală și religioasă. Bisericile, mai ales cele neoprotestante se preocupă organizat de educarea copiilor, încă din primii ani ai vieții. Educatorii sunt interesați prioritar de aspectul afectiv al personalității, corelând trăirea religioasă cu muzica, ritmul (repetarea), artele vizuale și mai ales în mișcare. Începutul școlarității și frecventarea orelor de religie sporește dimensiunea cognitivă, dar diminuează aspectele afective în legătură cu religiozitatea. Mai ales în orele de religie din școală, un rol important îl are vocația profesorului. „Învățarea conținutului sistemului de valori al unui grup nu este suficientă. Copiii trebuie să-și interiorizeze acest sistem de valori, să și-l însușească. Un computer i-ar putea preda unui copil întregul catehism, dar aceste cunoștințe în sine ar avea, probabil, o semnificație foarte mică în viața copilului”⁷.

Autonomizarea spirituală după 12 ani provine din individualizarea și dinamizarea modului lor de viață. Copilul este mai independent în mediu și față de familie, obiectele de învățământ au ore speciale și alți profesori, lecturile suplimentare conturează fiecăruia preferințe și perspective specifice. După școala primară, copiii nu mai sunt o populație amorfă ci pluralistă. Și informația religioasă se diferențiază de la un elev la altul. Unii citesc mai puțin, alții mai mult, au la îndemână fiecare alte cărți, îndrumarea lecturii este diferită (uneori inexistentă). Spre 14 ani acumulările practice și teoretice în domeniul religios generează

⁷ Meredith McGuire, *op. cit.*, p. 55.

întrebări și se caută răspunsuri. Se obișnuiseră până atunci să accepte și să învețe fără discernământ.

Valorile religioase se identificau cu cele pozitive din alte domenii. Copiii știu că Dumnezeu e bun (din sfera etică), drept (din sfera juridică), iubește și apără ce-i frumos (din sfera estetică), îi protejează și le aduce daruri celor ascultători.

Adolescenții și tinerii manifestă mult interes pentru informare, în ultimul timp internetul, dintr-o utilitate, a devenit o pasiune. Important este că această informare se transformă dintr-o acumulare, într-o adeziune chiar sufletească. Spiritul critic și interogativ reia religiozitatea anterioară și o prelucrează în contact cu noile informații și experiența de viață. Se schimbă și comportamentul religios. Se practică în continuare obișnuințele din copilărie și familie, dar mai rar și mai puțin convingător. Ei apreciază în continuare aspectul ceremonial din lăcașurile de cult (liniștea, respectul, estetica, rezonanța, puritatea). Pe măsura recepționării mesajului transmis prin predici și cărțile sacre ei neglijează aspectele exterioare și se orientează de la forme spre conținut. Până atunci chiar lecturile religioase ascultate erau recepționate ca „povestiri”, nu se preocupau de semnificația perenă și simbolică a evenimentelor.

Obligativitatea învățământului religios instituie o diminuare a aspectului afectiv al copilăriei și sporește raționalismul explicativ. Orele de religie, care cuprind și note, corigențe, memorare, integrarea în timp și orar, transformă religia într-o disciplină oarecare de învățământ, și aduc în atenție aspectele profane. Fenomenul religios se diluează în confesiuni, forme de reprezentare a sacralului, în competiția dintre imaginile religioase ale credincioșilor. Copiii și adolescenții se întreabă: ce și cum să crezi?

Perioada adolescenței, care marchează și religiozitatea din tinerețe, este instabilă și sub aspect religios. Până atunci adeziunea confesională fusese conturată de părinți. După 15–16 ani, identitatea religioasă începe să se abstractizeze. Peisajul creștin cuprinde multe confesiuni. Tânărul creștin se referă în primul rând la Hristos și apoi la o formă concretă de creștinism. Aspectele de individualizare confesională rămân un comportament tradițional (felul de a face semnul crucii, modul de reprezentare a sacralului, semnificația sacrificiilor, infuzia dintre religia oficială și cea populară ș.a.). Practica religioasă este păstrată din obișnuință, dar se restrânge ca volum. Spre exemplu, frecventarea săptămânală a bisericii este mai rară, dar din dorința de fast sunt prezenți la marile sărbători. O dată cu detașarea de autoritatea părintească începe și raționalizarea dogmelor, pe care le compară cu învățătura altor biserici și religii, dar mai ales cu informația științifică. Comportamentul religios este selectat în favoarea conținutului și sunt eliminate aspectele artificiale sau particulare. Raționalizarea religiei duce și la concluzia că unele practici acceptate în copilărie sunt iraționale. Nu mai sunt agreate forme de religiozitate populară, mistica unor culte, dogme implicite.

Adolescența reprezintă o configurație spirituală de trecere. Copilăria este părăsită și chiar contestată. Adolescenții nu mai vor să fie considerați copii.

Copilăria li se pare naivă, cu un statut controlat de cei vârstnici, lipsită de independență în acțiune și gândire, fără inițiativă. Începutul tinereții este privit cu neîncredere și de societate. Părinții constată că elevii din ultimele clase de liceu nu mai sunt copii. Până atunci viața lor se desfășura între mediul familial și cel școlar, unde erau ocrotiți și îndrumați să crească și cum să crească. Și timpul liber era organizat de familie, școală, grupurile erau conduse de maturi sau vârstnici. Această „dădăceală” și supraveghere începe să-i irite pe tinerii în devenire. Pe ascendenți și educatori, adolescenții îi numesc ironic „babacu”, „profu”, „diriga”.

Influența familiei scade, fiind „tot mai des evitată în luarea unor hotărâri de către tânăr. Ca atare, relațiile dintre familie și adolescent se deteriorează, ceea ce are repercusiuni negative și asupra adaptării generale a tânărului din perioada de vârstă ulterioară”⁸. Adolescenții și tinerii se grăbesc să fie „oameni serioși”, maturi, cu un statut și drepturi care să nu mai fie dirijate de generația vârstnică. Rămân însă mult timp în această tranziție, când au părăsit copilăria, dar încă nu au ajuns maturi. Ei se grăbesc să abandoneze copilăria, dar primesc târziu și greu recunoașterea ca adulți. Statutul de copil este abandonat de adolescenți, dar cel de adult este recunoscut de societate. Uneori revendicarea noului statut social îmbracă și forme conflictuale. În anii 1960–1970 când tinerii studenți și elevi au constatat că ei reprezintă doar „niște numere” înregistrate pe diferite liste, s-au răzvrătit împotriva vârstnicilor care dețineau rolurile de decizie, solicitând să nu mai rămână doar executanți.

Relațiile (conflictuale) dintre generații au preocupat întotdeauna, încă din antichitate. Filosofii considerau că funcțiile politice și rolurile de conducere ar trebui încredințate celor care dovedeau maturitate, după ce tânărul își formează o familie, are venituri proprii, dovedește că își poate organiza viața și propriile resurse.

Trecerea de la copilărie la adolescență, tinerețe, maturitate nu este marcată prin anii împliniți. Cei care gândesc îmbătrânit, conservator, sunt considerați bătrâni indiferent de vârstă. Statutul real de „major”, „tânăr” este o capacitate și o responsabilitate personală, care nu este măsurabilă în 18, 21 sau 25 de ani. Maturizarea biopsihică este influențată de avere, școlaritate, profesie, chiar de zona geografică sau perioada istorică. Se pare că în urban, și în țările unde clima este mai caldă, nivelul de trai și gradul de cultură sunt mai ridicate, maturizarea se realizează timpuriu. Sunt considerați maturi cei care și-au încheiat școlaritatea, au un loc de muncă stabil sau „și-au făcut armata”. Părinții contribuie la elasticizarea vârstei maturității. Cei din familii sărace încep să muncească mai timpuriu, își asumă responsabilitatea întreținerii lor și uneori a familiei. Mai ales mamele bogate au intenția să-i țină cât mai mult pe tineri în preajma lor, lipsindu-i de independență, considerându-i mereu „copiii mamei”.

Viața religioasă a adolescenților și tinerilor evoluează în cadrul specificului dezvoltării acestora. Până la maturizare, când individul devine stabil intelectual și afectiv, are loc o dezvoltare rapidă a personalității. Această dezvoltare depășește

⁸ Emil Verza, *Psihologia vârstelor*, București, Editura Hyperion, 1993, p. 114.

mereu condiția anterioară, personalitatea fiind labilă și uneori inconsecventă. Se manifestă o mare sensibilitate și energie, sporește capacitatea de acumulare, curiozitatea, pasiunea. Acceptarea oarecum pasivă a cunoștințelor și practicilor de până atunci este înlocuită cu înțelegerea, selecția și opinia personală. Și în experiența sacralului se manifestă critic, stabilitatea dogmatică este în declin. Adolescenții și tinerii vor să găsească un răspuns la marile probleme, să realizeze fapte deosebite. Îi preocupă destinul, moartea, Dumnezeu, experiențele religioase inedite, ceea ce este dincolo de normal. Prin desprinderea de reprezentările concrete ale sacralului și spiritualizarea acestuia se deschide posibilitatea dinamizării acestuia; calitatea de a fi sacru se extinde și asupra unor manifestări profane. Tinerii manifestă admirație pentru „zei” din lumea filmului, muzicii, numiți „monștri sacri”. Confesionalismul, ca o concretizare a sacralului, devine mai permisiv, este mai frecventă migrația inconfesională și convertirea. În formele sale concrete, sacralul este considerat valoarea vârstnicilor, existând și tendința de abandonare a reprezentărilor acestuia, o dată cu alte valori ale ascendenților. Prioritară devine religiozitatea personală, modelul religios propus de comunitate părăndu-li-se mai puțin convingător.

Își clarifică și dualismul religie-știință, afirmându-se ca o personalitate unitară. În școlile actuale, elevul nu găsește întotdeauna explicații suficiente pentru armonizarea credinței și a cărților sacre cu manualele școlare. Și practica socială creează posibilitatea unei dualități. Spre exemplu, tinerii din țările catolice se declară credincioși în procent mare, dar nu respectă recomandările bisericii în legătură cu avortul, divorțul, a doua căsătorie ș.a.

Pe măsura maturizării, aceste aspecte se clarifică și opțiunile se definitivează. În majoritate, maturii rămân consecvenți modelului religios din copilărie, își consolidează și argumentează vechile obiceiuri, reintegrându-se comunităților tradiționale. Unii aderă însă la alte confesiuni sau devin indiferenți religios. În aceste condiții, anumite formațiuni religioase, mai noi pe teritoriul României, se preocupă în mod deosebit de atragerea adolescenților și tinerilor.

3. SUNT TINERII RELIGIOȘI?

În legătură cu perioadele de vârstă, Karl Mannheim deosebea „intervalul de timp” de „timpul interiorizat”. Tinerețea începe pe la 25 de ani. Vârsta nu se suprapune însă peste starea psihofizică a fiecăruia. Numeroși factori contribuie la accelerarea maturizării sau întârzierea perioadelor de viață. Discutarea relațiilor dintre generații semnaleză tinerețea ca pe o perioadă foarte activă social, dar cu o experiență de viață insuficientă pentru anumite responsabilități. Adolescența și tinerețea rămân cu statutul de tranziție. „Cu toată diferența de nuanțe, toate teoriile sociologice occidentale privesc tineretul ca pe o categorie de populație obligată, prin vârstă și necesități obiective, să ocupe un loc de tranziție către etapa când devine

capabilă să-și asume totalitatea drepturilor și obligațiilor sociale ale adultului”⁹. Tinerețea este circumscrisă între 25–35 de ani, dar ca statut se individualizează prin concurența a numeroși factori (istorici, culturali, economici, ai personalității). În cazul țării noastre situația socială de după 1989 a determinat o accelerare a afirmării tineretului și chiar a unor adolescenți în cele mai multe domenii. Dacă anterior statutul de tânăr era recunoscut mai târziu, acum acest statut este afirmat mai devreme. La 20 de ani mulți tineri sunt acum preocupați statornic de probleme „mature”. Viața religioasă se integrează în contextul acestor preocupări.

Cercetarea menționată a evidențiat că în zilele nelucrătoare populația desfășoară activități gospodărești (53,95%), se odihnește (39,75%), face vizite și plimbări (33,44%), activități religioase (31,27%), activități culturale (22,13%) ș.a. În cadrul acestora, în perioada până la 15 ani, din motive variate, preocupările religioase sunt peste media eșantionului. Ele scad mult spre 20 de ani, dar se redresează treptat, procentul cel mai ridicat fiind spre bătrânețe.

Constatăm la adolescenți și tineri un interes deosebit pentru informarea din surse religioase.

Tabelul nr. 2

Sursa informării religioase

	Din ce surse vă informați în legătură cu religia?			
	Laice	Religioase	Ambele	Nu se informează
Până la 15 ani	18,8	60,2	19,9	1,1
15-20	21,7	53,8	11,4	13,0
21-30	25,4	46,2	19,2	9,3
31-40	26,9	42,9	26,2	5,0
41-50	22,6	45,0	25,4	7,1
51-60	20,3	47,5	28,7	3,4
Peste 60	16,6	53,5	23,9	6,0

în %

Constatăm că, referitor la religie, populația se informează prioritar din surse religioase (47,4%) sau din ambele surse (23,0%). Sunt puțini cei dezinteresați de viața religioasă (6,8%). Adolescenții și tinerii se informează mult din surse religioase și mai puțin din lucrări laice. Ponderea surselor religioase ar sugera și observația că informarea este realizată cu scop religios și mai puțin ca informare culturală (în general).

Studierea și înțelegerea cărților sfinte este apreciată de subiecți ca având un rol important în obținerea mântuirii sufletului. Aceasta urmează însă o curbă similară cu celelalte criterii, după care a fost înregistrată opinia referitoare la religiozitate.

⁹ Fred Mahler, *Introducerea în juvenologie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 81–82.

Tabelul nr. 3

**La mântuirea sufletului meu va contribui și studierea (înțelegerea) cărților sfinte
(eliminate răspunsurile intermediare)**

în %

	Până la 15 ani	16-20	21-30	31-40	41-50	51-60	Peste 60 de ani
În mare măsură	39,2	25,0	26,2	33,9	36,5	40,7	43,7
Deloc	7,7	18,6	19,8	11,3	9,5	8,3	9,5

Am înregistrat declararea credinței populației de către subiecții investigați după câteva criterii: „Sunt sigur că Dumnezeu există”, „Cred pentru că doresc să obțin mântuirea sufletului”, „Mă voi mântui deoarece credința este în sufletul meu” ș.a.

Un procent foarte mare de subiecți din România cred în existența lui Dumnezeu.

Tabelul nr. 4

Sunt sigur că Dumnezeu există (răspunsuri grupate pe structura eșantionului)

în %

	În foarte mare măsură	Probabil	Nu există	Nu răspund
Total eșantion	81,08	13,09	2,50	3,33
București	74,21	18,98	4,14	2,68
Orașe capitală de Județ	79,19	13,77	3,80	3,24
Alte orașe	79,95	12,80	1,21	6,04
Total urban (fără București)	79,35	13,57	3,27	3,81
Total rural	84,65	11,17	1,24	2,93

Repartiția după vârstă, a acestor răspunsuri, este redată în tabelul 5.

Tabelul nr. 5

Sunt sigur că Dumnezeu există (răspunsuri grupate pe vârstă)

în %

	Până la 15 ani	16-20	21-30	31-40	41-50	51-60	Peste 60 de ani
Nu răspund	1,1	3,3	2,0	3,3	3,6	4,5	5,3
În foarte mare măsură	89,0	70,9	80,2	82,4	80,5	82,2	85,7
Probabil	8,3	19,3	14,9	12,1	13,8	11,6	8,0
Nu există	1,7	6,5	3,0	2,2	2,1	1,6	1,0

În procent mai mic, dar tot relevant, subiecții susțin că sunt credincioși pentru că doresc să obțină mântuirea sufletului.

Tabelul nr. 6

Prin credință sper să obțin mântuirea sufletului

în %

	Până la 15 ani	11-20	21-30	31-40	41-50	51-60	Peste 60 de ani
Nu răspund	3,9	6,6	6,1	6,3	9,2	8,2	10,6
În foarte mare măsură	74,6	56,2	58,6	63,11	83,4	67,0	73,9
Probabil	18,6	24,2	27,6	26,8	21,3	19,4	12,6
Nu există	2,8	10,9	7,8	4,9	6,0	6,4	3,0

Printre întrebările din capitolul „ce credeți că va contribui mai mult la mântuirea sufletului dumneavoastră?”, există și varianta: „Credința din sufletul meu”. Prin răspunsurile lor subiecții se repartizează similar.

Cercetarea a cuprins și alte aspecte referitoare la viața religioasă și statutul acesteia în contextul altor preocupări, după diferite criterii: profesiune, școlaritate, domiciliu, starea materială ș.a. Remarcăm o situație constantă în raport cu vârsta. Până la 15 ani este o religiozitate mai intensă și mai răspândită. Acești subiecți s-au născut în 1985 (datele cercetării au fost adunate în 2001) și au fost școlarizați în 1992–1993. Din 1990 există legal un regim de libertate a religiei și credinței. În școli sunt predate ore de religie. Toate acestea normalizează rolul religiei în societatea noastră.

SĂNĂTATEA – FACTOR DETERMINANT AL CALITĂȚII VIEȚII TINERILOR

AURORA LEFTER

La sfârșitul anului 1989, în România, datorită crizei economice și sociale și a serviciilor medicale subfinanțate, starea de sănătate era submediocră. Cei doi indici sintetici ai stării de sănătate: speranța de viață la naștere și mortalitatea infantilă (în determinarea amplitudinii fenomenului acționează concomitent atât factorii socio-economici și de mediu, cât și cei care țin de sistemul medical) înregistrau, cu unele excepții, valori scăzute, comparativ cu alte țări dintre fostele țări socialiste. Ulterior, datorită unei tranziții lente și întortochiate către o economie de piață, care a generat printre altele o acută lipsă de locuri de muncă și implicit o creștere evidentă a sărăciei și a stresului, precum și a mediului ambiant din ce în ce mai deteriorat de poluare, starea de sănătate a populației dă semne slabe de revigorare.

Tabelul nr. 1

Rata mortalității infantile (la 1000 născuți vii) și speranța de viață (ani) în anul 1989

Țara	Rata mortalității infantile	Speranța de viață	
		M	F
Albania	30,8	69,6	75,5
Bulgaria	14,4	68,6	75,1
Cehia	10	68,1	75,4
Slovacia	13,5	66,9	75,4
Ungaria	15,7	65,4	73,8
Polonia	16	66,8	75,5
România	26,9	66,6	72,5
Rusia	17,8	64	74,4
Ucraina	13,1	66	75

Sursa: Zamfir C., Pop M.A., Zamfir E., 1994, p. A-22.

În evaluările și comparațiile privind starea civilizației umane și evoluția dezvoltării sociale se folosește indicele dezvoltării umane (IDU) o „măsură comprehensivă de dezvoltare care cuprinde numeroase aspecte ale dezvoltării umane”: longevitatea (măsurată ca speranța de viață la naștere), nivelul educației și nivelul de trai [Raportul Dezvoltării Umane, 2001, 21]. România, cu o valoare de 0,764 (1999) a IDU, chiar dacă avea o situație comparabilă cu cea a altor țări din

„**Revista Română de Sociologie**”, serie nouă, anul XIII, nr. 3–4, p. 247–260, București, 2002

regiune (Bulgaria, Federația Rusă sau Letonia), se situa sub media țărilor din Europa Centrală și de Est și CSI (0,777) și o plasează pe locul 64 din 174 de țări. „Dacă unii indicatori se mențin iar alții par să crească, majoritatea indicatorilor ce se referă la speranța de viață arată o tendință de scădere treptată, care îndepărtează România de standardele regionale și europene” [P.N.U.D., 2001, p. 12].

În 1974, directorul general al Organizației Mondiale a Sănătății (OMS) declara: „Starea de sănătate a populației influențează dezvoltarea economică și este influențată la rândul ei de către aceasta, este în sine un element de condiționare a dezvoltării” [Holfdan Mohler *apud* Dan Enăchescu și M. G. Marcu, 1994, p.125]. Deci, sănătatea constituie o resursă și, în același timp, o condiție a calității vieții individuale, o resursă care, fără îndoială, poate fi sporită sau diminuată. Păstrarea unui nivel ridicat al gradului de sănătate nu este un scop în sine, ci devine, prin aportul său în determinarea calității vieții, un mijloc prin care orice tânăr, și nu numai aceștia, pot participa la dezvoltarea economică și socială a respectivei țări.

Sănătatea individuală, conform definiției OMS, reprezintă „starea de bine completă din punct de vedere fizic, mintal și social și nu numai absența bolii sau a infirmității” [G. Zarcovic și Dan Enăchescu, 1998, p. 31]. Definiția este larg utilizată deoarece:

- Stabilește cele trei dimensiuni ale sănătății: fizică, psihică și socială;
- Surprinde caracterul pozitiv și parțial subiectiv al conceptului de sănătate;
- Sănătatea poate fi apreciată ca oscilând între două margini calitative, de la foarte rea la foarte bună (completă) sau invers;
- Tinde să „demedicalizeze” sănătatea, căci o evaluează în termeni pozitivi și o îndreaptă astfel către noțiuni, cum ar fi starea de bine sau calitatea vieții.
- Abordarea prezintă însă și unele dezavantaje:
 - Reținându-se toate elementele definiției, despre foarte puține persoane s-ar putea spune că se află într-o stare completă de bine;
 - Amestecă atributele individuale, fizice și psihologice ale sănătății cu condițiile sociale, care sunt mai degrabă factori determinanți ai stării de sănătate;
 - Estompează limita dintre intervenții și politici în domeniul sănătății și ansamblul politicilor bunăstării;
 - Pune probleme din punct de vedere al aplicării practice [Dan Enăchescu și M. G. Marcu, 1994, p. 15; Cristian Vlădescu, 2000, p. 17].

Sănătatea publică reprezintă „ansamblul cunoștințelor, deprinderilor și atitudinilor populației orientat spre menținerea și îmbunătățirea sănătății” [D. Enăchescu, M.G. Marcu, 1994, p. 3]. Avându-se în vedere rolul factorilor sociali care influențează sănătatea și vizează activitatea preventivă, obiectul de preocupare nu mai este persoana (individul), ci grupul sau grupurile de persoane. Acest ultim aspect este subliniat și de Cristian Vlădescu [2002, p. 709] care definește sănătatea publică astfel: „arta și știința prevenirii îmbolnăvirilor, prelungirii vieții și promovării sănătății, prin intermediul eforturilor organizate ale societății”.

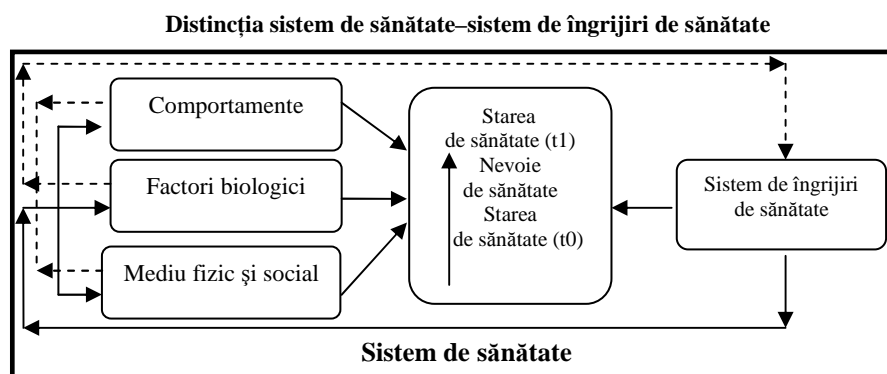
Trecând în revistă cercetările, privind factorii care influențează starea de sănătate, în anul 1974 a fost conceput primul model, fiind propuși mai mulți factori organizați pe 4 categorii:

1. biologia umană: moștenire genetică, sisteme interne complexe, caracteristici demografice (maturizarea și îmbătrânirea);

2. mediul fizic, psihic și social: factori fizici, chimici, socio-culturali, educaționali;

3. comportamentul, atitudinile, obiceiurile: obiceiuri alimentare și de consum, riscuri profesionale și timp liber;

4. sistemul de servicii de sănătate: recuperator, curativ, preventiv [D. Enăchescu, M.G. Marcu, 1994, p. 8].

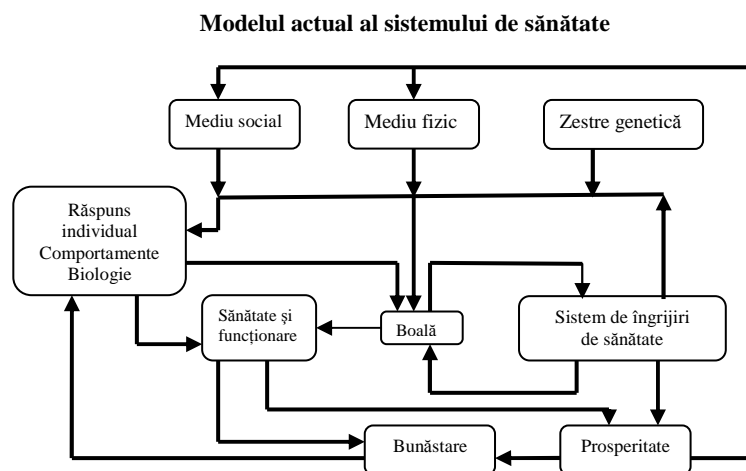

Sursa: Cristian Vlădescu, 2000, p. 18

Figura nr.1

Modelul acordă un rol dominant serviciilor de sănătate în determinarea stării de sănătate și face o diferențiere clară între sistemul de sănătate: „ansamblul elementelor și relațiilor care influențează starea de sănătate a indivizilor și populațiilor” și sistemul îngrijirilor de sănătate, „doar un subsistem al acestuia cuprinzând ansamblul resurselor umane, materiale, financiare, informaționale și simbolice utilizate în combinații variabile, pentru a produce îngrijiri și servicii care au ca scop îmbunătățirea sau menținerea stării de sănătate” [Cristian Vlădescu, 2000, p. 18].

Conform celor mai recente cercetări în domeniu, cea mai mare influență în îmbunătățirea stării de sănătate o au factorii non-medicali: calitatea vieții individului (educația, alimentația, locuința, comportamentul, modul de petrecere a timpului liber etc.), condițiile socio-economice și calitatea mediului înconjurător. „În determinarea unui anumit nivel al stării de sănătate, stilul (modul) de viață intervine cu o pondere de 40 %, factorii biologici cu 30 %, mediul cu 20 %, iar sectorul serviciilor de sănătate intervine direct cu numai 10 %. În ceea ce privește însă satisfacerea nevoilor medicale ale bolnavilor, aportul sectorului medical la diagnosticul, tratamentul, vindecarea, ameliorarea sau recuperarea bolilor este evident maxim” [Grujica Zarcovic și Dan Enăchescu, 1998, p. 32].

Sursa: Cristian Vlădescu, 2000, p. 19

Figura nr. 2

Modelul actual „face în primul rând diferența între boala (recunoscută și tratată de sistemul îngrijirilor de sănătate) și sănătatea și funcționarea adecvată (resimțite de individ)”, adăugând un alt concept: de răspuns individual (al gazdei) conform căruia comportamentul unui individ este constrâns în mare măsură de factorii de mediu, mai ales de cei de natură socio-economică (ex: mijloacele financiare de care dispune). Față de modelul precedent, o bună stare de sănătate este o componentă a bunăstării în sens general, implicând împărțirea resurselor disponibile între „serviciile de sănătate și intervențiile asupra altor factori, cu efect favorabil asupra sănătății, cum ar fi programele de asistență socială (venit minim garantat) sau de îmbunătățire a calității mediului fizic” [Cristian Vlădescu, 2000, p. 19].

În general, separarea conceptului de dezvoltare socio-economică de conceptul de sănătate este periculoasă, pentru că reduce suportul necesar acțiunilor de sănătate. Deoarece există o corelație foarte strânsă între PIB și indicatorii sintetici ai stării de sănătate (speranța de viață și mortalitatea infantilă) sau cheltuielile pentru asistența sanitară, PIB/loc. este unul din cei mai utilizați predictorii pentru starea de sănătate a unei populații. Corelația este de tip direct: creșterea venitului național brut pe cap de locuitor este însoțită de o creștere a duratei medii a vieții [Grujica Zarcovic și Dan Enăchescu, 1998].

Tabelul nr. 2

Ponderea cheltuielilor pentru sănătate din PIB (%)

	1990	1996	1997	1998	1999
(%)	2,9	2,8	2,6	3,3	3,9

Sursa: PNUD, 2000, p. 121

În România, ponderea cheltuielilor pentru sănătate din P.I.B. a scăzut de la 2,9 % (1990) la 2,6 % (1997). În 1998 și 1999 deși procentele au crescut, deoarece valoarea P.I.B.-lui a fost considerabil mai mică față de 1990, cheltuielile pentru sănătate sunt de fapt mai mici. „În ultimul deceniu, cheltuielile publice pentru sănătate s-au situat sub media standardelor europene și s-au încadrat în media standardelor țărilor Europei Centrale și de Est și CSI, fapt care a afectat întreținerea sistemului, managementul, investițiile în echipamente și accesul la servicii al persoanelor cu venituri reduse” [PNUD, 2000, p. 32].

În cadrul sistemului apar, de asemenea, și probleme generate de alocarea disproporționată a resurselor între județe sau între serviciile medicale primare și cele secundare. Alocarea resurselor pe județe se face pe baza criteriilor istorice și pe baza unor norme referitoare, în principal, la numărul de paturi și cel de personal existent [Grujica Zarcovic și Dan Enăchescu, 1998], ceea ce a făcut să perpetueze inegalitățile, în ceea ce privește asistența de sănătate.

Alocarea unor fonduri mici pentru sănătate implică atât diferențieri în șansele de acces la serviciile medicale (cei care din diferite motive nu pot să plătească asigurările de sănătate beneficiază gratuit doar de tratamente de urgență sau pentru boli care pot reprezenta un pericol pentru comunitate, de ex. TBC), cât și dificultăți în urmarea unor tratamente eficiente (posibilitățile de compensare a medicamentelor sunt foarte mici și nu sunt corelate cu șansele de venit ale beneficiarilor, multe investigații se fac contra cost integral sau parțial) și determină nemulțumirea populației față de activitatea Guvernului în domeniul sănătății. Conform datelor din sondajele naționale, efectuate pe populația cu drept de vot, în perioada martie 1996 – noiembrie 2001, procentul celor nemulțumiți și foarte nemulțumiți, de activitatea Guvernului în domeniul sănătății, este între 55% și 86%, iar al celor mulțumiți și foarte mulțumiți oscilează între 10% și 40%, procentele extreme înregistrându-se la nivelul anilor 2000 și 2001.

Nemulțumirea față de activitatea Guvernului în domeniul sănătății este crescută și în rândul tinerilor. Rezultatele sondajelor efectuate în perioada august 1997 – iunie 2001, pe tineri cu vârsta între 15–29 de ani, indică faptul că procentul celor nemulțumiți și foarte nemulțumiți variază între 54,5 % și 59 %, iar al celor mulțumiți și foarte mulțumiți între 9,3 % și 12 %.

Tabelul nr. 3

Rețeaua sanitară din România

	1980	1990	1996	2000
Număr spitale	416	423	413	439
Număr policlinici	418	540	518	90
Număr dispensare medicale	5702	5883	6058	908
Număr sanatorii TBC	19	16	13	14

Sursa: Anuarul de Statistică Sanitară, 2001, p. 218, 219

Unul din motivele de nemulțumire este starea sistemului sanitar din România, pe care o să-l prezentăm succint, urmărind și disparitățile rural-urban, având în

vedere că asistența medicală pentru tinerii cu vârste între 15–29 de ani se acordă în unitățile destinate și pentru restul populației și doar cu unele excepții (ex.: dispensarele școlare și studențești, policlinici și spitale studențești) în unități sanitare destinate doar acestora.

Analizând evoluția numărului de unități medicale, se observă că dacă în 1996, prin creșterea numărului de dispensare medicale, se acorda o atenție mai mare asistenței medicale primare, la sfârșitul anului 2000 crește numărul spitalelor și sanatoriilor pentru bolnavii de TBC, prin intermediul cărora se acordă asistență medicală de specialitate. În consecință, în cadrul sistemului sanitar din România, alocarea resurselor devine disproporțională, fiind favorizate serviciile medicale secundare, deși acestea implică fonduri mai mari (ex.: hrana bolnavilor), în dauna celor primare, care sunt mult mai solicitate de cei din mediul rural, fiind în cele mai multe cazuri singurele accesibile.

Tabelul nr. 4

Numărul de dispensare școlare și studențești din România

Dispensare	Anul	1998	2000
școlare		577	504
studențești		48	25

Sursa: Centrul de Calcul, Statistică Sanitară și Documentare Medicală (CCSSDM)

Astfel, conform sondajului efectuat de MMT în mai 2000, pe un eșantion național al populației cu drept de vot, privind durata necesară pentru a ajunge la doctor în cazul apariției unei probleme de sănătate pe timp de noapte, pentru 50% din populația din mediul urban le sunt necesare maxim 15 minute, în timp ce pentru 49% din populația din mediul rural le sunt necesare peste 45 de minute.

Tabelul nr. 5

Evoluția numărului de servicii medicale și a personalului medical din anii 1990,1996 și 2000

	1990	1996	2000
Consultatii/locuitor	4,9	4,5	3,6
Tratamente / locuitor	3,8	3,3	1,5
Internări / 100 locuitori	23	21,5	22,4
medici/10 000 locuitori	20,9	20,7	21,1
farmaciști/10 000 locuitori	2,7	1,1	0,7
personal mediu / 10 000 locuitori	56,9	56,6	49,6

Sursa: CCSSDM, 2001, p. 148,149,240,241

O scădere evidentă s-a produs și la nivelul dispensarelor medicale, al căror public-țintă îl reprezintă copiii și tinerii. În numai 2 ani, numărul dispensarelor școlare a scăzut cu 12,65%, iar al celor studențești cu 47,91%.

Tendențele de scădere a numărului de consultații și tratamente/ locuitor și de creștere, în ultima perioadă, a numărului de internări/ 100 locuitori confirmă și ele preferința pentru serviciile medicale secundare în dauna celor primare.

Deși populația României este în scădere, iar cifrele de școlarizare în domeniul medical au crescut datorită înființării de noi facultăți și școli postliceale pentru asistente, atât de stat, cât și particulare, datorită nivelului mic al salariilor în domeniu, cifrele indică o scădere a personalului mediu și a numărului de farmaciști/ 10 000 locuitori.

Tabelul nr. 6

**Ponderea populației rurale și disparități rural/urban
privind numărul de pacienți per cadru medical din România**

		1990	1996	1999
ponderea populației rurale (%)		45,7%	45,1%	45,2%
număr de persoane per doctor	rural	1094	1461	1698
	urban	393	372	6
număr de persoane per asistent medical	rural	555	557	651
	urban	112	113	119

Sursa: P.N.U.D., 2000, p. 130

Tabelul nr. 7

Numărul de spitale și personal medico-sanitar / 100 000 locuitori în unele țări europene – 1999

Țara	Spitale	Medici	Farmaciști	Personal mediu*
Albania	1,51	133,2	2,7	367,6
Belarus	8,3	457,3	31,68	1218,9
Bulgaria	3,41	344	16,52	683,22
Rep. Cehă	3,54	307,8	46,54	892,29
Finlanda	7,53	305,8	146,54	2172
Ungaria	1,71	361,4	47,3	385,1**
Irlanda	2,78**	226,2	76,99	1637,8
Moldova	3,5	325		806,7
Polonia	1,93**	233**	53,21**	
România	1,89	191,4	7,12	404,03
Rusia	7,02	422,6	6,42	817,5
Slovacia	2,48	322,2	38,89	723,3

*numai asistente medicale, surori medicale și moașe ; **1998

Sursa: CCSSDM, 2001, p. 327, 329, 331, 332

Defavorizarea celor din mediul rural este și mai evidentă, dacă avem în vedere că înzestrarea dispensarelor medicale cu aparatură medicală, materiale consumabile și mai ales cu personal de specialitate este atât de deficitară, încât în foarte multe cazuri acestea nici nu pot funcționa. De asemenea, deși ponderea populației rurale este mai mică decât a celei urbane, în mediul rural pentru anul 1999 revin de 5,54 ori mai mulți pacienți pentru un medic și de 5,47 ori mai mulți bolnavi pentru un asistent medical.

În comparație cu alte țări europene, chiar și foste țări socialiste, România, are după Albania, și în unele cazuri Ungaria și Rusia, cea mai mică dotare cu spitale și personal medico-sanitar/ 100 000 locuitori.

Proporția subiecților după motivele pentru care apelează la serviciile asistenței medicale

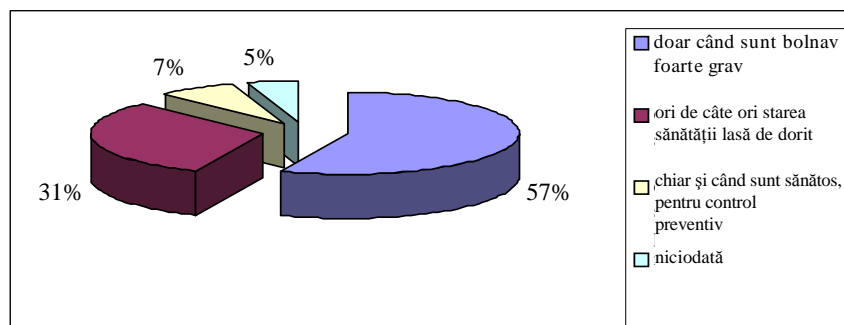

Figura nr. 3

Cu toate eforturile depuse, deficiențele sistemului de îngrijire medicală sunt încă mari. Ele sunt reflectate și de aprecierea subiectivă, determinată prin anchetele de opinie. Prin studiul realizat de către ICCV, în 1996, s-a constatat că un procent însemnat din populație consideră că asistența medicală este slabă și foarte slabă, față de 76% care o percep a fi cel puțin satisfăcătoare [Diagnoza Calității Vieții – ICCV, 1996, N=1510 pers].

Nivelul destul de scăzut al educației medicale, precum și neîncrederea în eficiența serviciilor medicale determină, conform unui sondaj privind frecvența și împrejurările concrete, în care subiecții apelează la serviciile asistenței medicale, efectuat de Institutul de Cercetare a Calității Vieții [I.C.C.V. – Diagnoza Calității Vieții, 1996], o proporție destul de mică a celor care apelează la serviciile medicale în scopuri preventive și una foarte mare a celor care merg doar în situații de îmbolnăvire foarte gravă.

Stresul generat de insecuritatea economică, carențele alimentare, precum și ineficiența programelor de prevenire a poluării, au determinat la nivelul populației, conform sondajelor naționale, o depreciere a mulțumirii față de starea de sănătate. Dacă în 1997, 62,6% apreciau starea sănătății lor ca fiind bună și foarte bună și

numai 37,4% ca fiind proastă și foarte proastă, în 2000 procentul celor mulțumiți și foarte mulțumiți a scăzut la 56%, iar al celor nu prea mulțumiți și deloc mulțumiți a crescut la 44% (Barometre de Opinie Publică, septembrie 1997 – Laboratorul Universitar de Analiză Socială; mai 2001 – Metro Media Transilvania MMT).

Tineretul este expus riscului îmbolnăvirii din cauze cu caracter general, care reprezintă un risc pentru întreaga populație (ex.: boli infecțioase și parazitare – diareice, hepatită, varicelă; cardiace, de nutriție, accidente), cât și datorită unor cauze care au o incidență mai mare la această vârstă (boli cu transmitere sexuală, TBC, droguri, tabagism etc.).

Deoarece mortalitatea tinerilor datorată îmbolnăvirilor este mai mică decât în cazul copiilor, vârstnicilor și chiar adulților și se omite faptul că multe din bolile care apar în tinerețe devin ulterior, o dată cu înaintarea în vârstă și scăderea rezistenței organismului, cauze de deces, nu sunt centralizate date statistice referitoare doar la morbiditatea pentru grupa de vârstă 15–29 de ani, decât pentru puține cauze de îmbolnăvire (ex: bolile contagioase TBC, bolile cu transmitere sexuală, SIDA). Existența unor date statistice centralizate, privind de ex: anemiile, hipertensiunea arterială (HTA), bolile de inimă, astmă, diabet, bolile endocrine, infecțiile urinare, anexitele sau endometritele (infecții pelviene), nu numai pentru tineri ci și pentru adulți, ar putea da posibilitatea inițierii unor măsuri de prevenție și depistare precoce a unor boli. Aceste măsuri, deși aparent pot părea costisitoare, nu numai că ar reduce cu siguranță costurile tratamentelor de mai târziu, dar ar îmbunătăți și calitatea vieții fiecărui tânăr sau adult.

Studiul național privind sănătatea reproducerii din România (SSRR99) realizat în 1999 de către Asociația Română de Sănătate Publică și Management sanitar [ARSPMS – Studiul Sănătatea Reproducerii din România, N=9322], arată că aproximativ 50% dintre femeile cu vârste cuprinse între 15–34 de ani au probleme de sănătate.

Tabelul nr. 8

Proporția femeilor cărora le-a spus vreodată un medic că au unele probleme de sănătate, după grupa de vârstă și cauza de îmbolnăvire

Grupa de vârstă	Anemie	Infecție urinară	Inflamații pelviene	Boli de inimă	HTA	Hepatita B	Astm	Diabet	Nr. de cazuri
15-24	41,6	17,8	10,5	7,1	4,4	3,1	3,1	0,3	2163
25-34	51,3	29,1	32	9,2	7,5	4,3	2,6	0,9	2678
35-44	49,5	49,5	33,337,1	15,2	17,3	5,3	4,3	2,3	2047

Sursa: ARSPMS, 2001, p. 287

A. MORBIDITATE. *Tuberculoza* (TBC) În perioada 1990–2000, se înregistrează o creștere a numărului de cazuri noi de tuberculoză la nivelul întregii populații, ajungând la o rată „cu peste 50 % mai mare decât media țărilor din Europa centrală și de Est și CSI și echivalentă cu media țărilor din Africa de Sud” [PNUD,

2000, p. 32]. Pentru grupa de vârstă 15–29 de ani se poate observa însă în ultimii 5 ani o scădere a numărului de cazuri noi, diminuându-se implicit și proporția cazurilor la tineri, din total cazuri pe țară. În cadrul grupei, în anul 2000, indicatorii scad pentru tinerii de 15–19 ani și 25–29 ani și cresc pentru cei în vârstă de 20–24 ani.

Tabelul nr. 9

Număr de cazuri noi de tuberculoză în România

	1990	1995	2000
Total țară	14 997	21538	23 670
Din care: 15-29 de ani	4 355	6 285	6 206
% 15-29 de ani din total cazuri	29,03	29,18	26,21

Sursa: CCSSDM, 2001, p. 66, 67 și Institutul de Pneumologie „Marius Nasta”

Bolile cu transmitere sexuală (BTS) reprezintă consecința unui nivel de educație sexuală scăzută. Conform datelor statistice (CCSSDM), în ultimii 2 ani, la tinerii de 15–29 de ani au crescut îmbolnăvirile datorate bolilor venerice: sifilis de la 4 894 (în anul 1998) la 6 053 (în anul 2000) și gonoree de la 2 888 (în anul 1998) la 3525 (în anul 2000).

Datele din anul 2000 indică faptul că îmbolnăvirile prin boli venerice sunt mai frecvente la băieți decât la fete, la tinerii din mediul urban decât la cei din rural și la grupa de vârstă 20–24 de ani, comparativ cu celelalte segmente de vârstă. Raportate la numărul total de cazuri pe țară, îmbolnăvirile la tinerii de 15–29 de ani reprezintă 59,63% la îmbolnăvirile cu sifilis și 73,05% pentru cele cu gonoree, proporția cea mai mare fiind în ambele cazuri pentru femei și în mediul rural.

Tabelul nr. 10

Cazuri noi de sifilis și gonoree din România în anul 2000

		15-19 ani	20-24 ani	25-29 ani
Sifilis	urban	862	1729	1180
	rural	554	969	759
	masculin	504	1473	1206
	feminin	912	1225	733
Gonoree	urban	642	1169	625
	rural	264	580	305
	masculin	602	1439	800
	feminin	304	310	130

Sursa: C CCSSDM

S.I.D.A. Deși în rândul populației tinere (15–29 de ani) îmbolnăvirile cu SIDA sunt mai puține decât în cazul copiilor, se observă că în ultima perioadă au crescut numărul cazurilor de îmbolnăviri din această cauză. Cu toate acestea

„numărul persoanelor infectate cu HIV/SIDA din România este relativ scăzut în comparație cu țările din Europa Centrală și de Est și standardele europene” [PNUD, 2000, p. 32]

În rândul tinerilor, cel mai mare număr de îmbolnăviri cu SIDA este prezent la cei de vârstă 25–29 de ani, fiind mai frecvente în cazul fetelor decât al băieților; iar cel mai mic pentru grupa de vârstă 15–19 ani, unde proporția îmbolnăvirilor este mai mare de data aceasta la băieți.

Tabelul nr. 11

**Numărul cazurilor de SIDA pe grupe de vârstă
(la data diagnosticului) și sexe, în anii 1996,1999**

		1996	1999
Total țară din care		4 446	6 089
15-29 ani din care		168	306
15-19 ani	Masculin	12	28
	Feminin	11	29
20-24 ani	Masculin	17	23
	Feminin	38	63
25-29 ani	Masculin	38	67
	Feminin	52	96

Sursa: INSSE, 2000, p. 188, 189

Avorturile. Numărul întreruperilor de sarcină a avut în ultimii ani o tendință descrescătoare, atât pentru toate femeile aflate la vârsta fertilității (15–49 de ani), unde se înregistrează o scădere de 43,06 % (455 340 – în anul 1996, respectiv 259 266 în anul 1999), cât și pentru cele din grupa de vârstă 15–29 de ani pentru care scăderea a fost de 46,3 % (de la 285 192 la 132 041).

În conduita tinerilor pe care îi cunoașteți, cât de prezente sunt ... ?

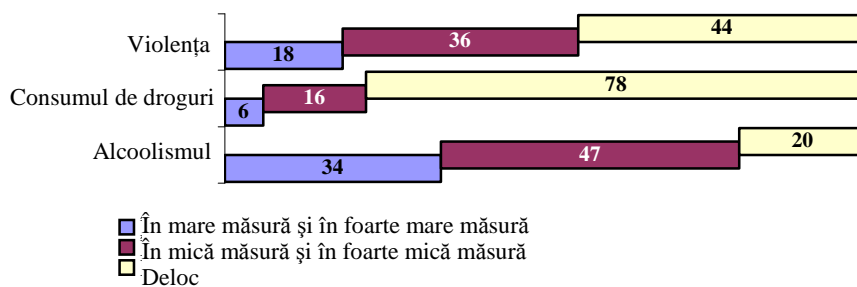

Figura nr. 4

Consumul de droguri tinde să devină o problemă foarte gravă în România. Conform sondajului realizat de CSCPT în august 1998, consumul de droguri era considerat ca fiind prezent în conduita a 22% dintre tineri: 16% în mică și foarte

mică măsură și 6% în mare și foarte mare măsură. Mult mai răspândit era considerat a fi alcoolismul (80% din care: 34% în mare și în foarte mare măsură și 47% în mică și în foarte mică măsură) și violența (54% din care: 18% în mare și în foarte mare măsură și 36% în mică și în foarte mică măsură).

Ca și în cazul BTS, datele statistice nu descriu în întregime situația reală, fiind raportate numai persoanele care se prezintă la medic. Fenomenul prezintă o creștere alarmantă, deoarece conform datelor CCSSDM, dacă în anul 2000 erau 432 de cazuri noi de toxicomani și 305 cazuri de recidivă (la primul drog), în anul următor cifrele ajungeau la valori duble sau chiar triple. Compararea datelor pe cele două sexe indică un consum de droguri mai mare în cazul băieților, pentru aceștia indicatorul atingând valorile cele mai mari pentru grupa de vârstă 20–24 ani.

Tabelul nr. 12

Cazuri noi de toxicomani și de recidivă din România în 2000 și 2001

		15-19 ani		20-24 ani		25-29 ani	
		2000	2001	2000	2001	2000	2001
Cazuri noi de toxicomani	Total	161	422	204	658	67	209
	Masculin	137	336	182	579	51	173
	Feminin	24	86	22	79	16	36
Cazuri de recidivă (la primul drog)	Total	68	135	144	351	99	149
	Masculin	50	113	135	309	60	135
	Feminin	18	22	9	42	33	14

Sursa: CCSSDM

B. MORTALITATEA (decedați la 1 000 locuitori). Pentru grupa de vârstă 15–29 de ani, indicatorul are o tendință de scădere. Mortalitatea crește o dată cu vârsta: cele mai puține decese înregistrându-se la grupa de vârstă 15–19 ani, iar cele mai multe la tinerii de 25–29 de ani. Principalele cauze de deces sunt: leziuni traumatice, otrăviri și alte consecințe ale cauzelor externe (55,52%); tumori (12,82%); boli ale aparatului circulator (7,48%) și boli ale aparatului respirator (6,16%), mortalitatea masculină având valori mai mari decât cea feminină.

Tabelul nr. 13

Rata mortalității pe grupe de vârstă

	1990	1996	2000
Total țară din care:	10,6	12,7	11,4
15-19ani	0,7	0,7	0,6
20-24 ani	1	1	0,7
25-29 ani	1,3	1,2	0,9

Sursa: C CCSSDM , 2001, p. 36, 37

Datele indică, pentru tinerii de 15–24 de ani, o mortalitate mai mare în mediul urban (exceptând decesele feminine datorate sarcinii, nașterii și lăuziei), iar

pentru cei de 25–29 de ani, o mortalitate mai mare în mediul rural (excepție decesele a căror cauză o reprezintă tumorile).

Decesele din cauze externe în rândul tinerilor sunt determinate, în cea mai mare măsură, de: accidente de transport, leziuni auto-provocate, înecul și submersia accidentală și intoxicațiile accidentale prin expunere la substanțe nocive (în cazul tinerelor de 15–29 de ani). Decesele prin sinucidere rămân încă la valori ridicate, mortalitatea masculină (mai ales pentru grupa de vârstă 25–29 ani) fiind semnificativ mai mare (de 4–7 ori) decât cea feminină.

Tabelul nr. 14

Numărul sinuciderilor pe sexe și grupe de vârstă

		1998	1999	2000
15-19 ani	masculin	18	67	72
	feminin	0	24	18
20-24 ani	masculin	52	128	116
	feminin	23	23	14
25-29 ani	masculin	124	162	174
	feminin	31	30	24

Sursa: C CSSDM

În urma celor expuse anterior, putem spune că pentru sănătatea tinerilor mai sunt multe de făcut. Menținerea sănătății și prelungirea speranței medii de viață trebuie să devină pentru fiecare o prioritate absolută, iar pentru statul nostru obligativitatea elaborării unei politici clare și eficiente în domeniul sănătății. Ameliorarea stării de sănătate a unei populații este un indicator al dezvoltării societății.

BIBLIOGRAFIE

1. *Anuar de statistică sanitară – 2000*, Centrul de calcul, statistică sanitară și documentare medicală, 2001.
2. *Anuarul Statistic al României*, Institutul Național pentru Statistică și Studii Economice, 2000.
3. *Barometru de opinie – Tineret*, Centrul de Studii și Cercetări pentru Probleme de Tineret, (1996, 1997, 1998, 2001).
4. *Decedați în anul 2000*, Institutul Național pentru Statistică și Studii Economice, 2001.
5. ENĂCHESCU, DAN; MARCU, M. G., *Sănătate publică și management sanitar*, București, Editura All, 1994.
6. POP, LUANA MIRUNA coord, *Dicționar de politici sociale*, București, Editura Expert, 2002.
7. *Raportul Național al Dezvoltării Umane*, PNUD (1999, 2000, 2001).
8. *Regional Monitoring Report No 2*, UNICEF, 1994.
9. *Studiul Sănătatea Reproducerii în România*, 1999, Asociația Română de Sănătate Publică și Management sanitar, 2001.
10. VLĂDESCU, CRISTIAN, *Politica de reformă a sistemului de sănătate din România*, București, Editura InfoMedica, 1999.
11. VLĂDESCU CRISTIAN (coord.), *Managementul Serviciilor de sănătate*, București, Editura Expert, 2000.

-
12. ZAMFIR, CĂTĂLIN (coord.), *Politici sociale în România, 1990–1998*, București, Editura Expert 1999.
 13. ZAMFIR, CĂTĂLIN; POP, MARIUS AUGUSTIN; ZAMFIR, ELENA, *România '89–'93: Dinamica bunăstării și protecția socială*, București, Editura Expert, 1994.
 14. ZARCOVIC, GRUJICA, ENĂCHESCU, DAN, *Probleme privind politicile de sănătate în țările Europei Centrale și de Răsărit*, București, Editura Info Medica, 1998.

CAUZE CULTURALE ȘI ECONOMICE ALE CRIMINALITĂȚII ȘI DELINCVENȚEI JUVENILE. SĂRĂCIA CA EFECT SAU CAUZĂ?

SORIN M. RĂDULESCU, FLORENTINA GRECU (Statele Unite)

1. „CULTURA” SAU „SUBCULTURILE” SĂRĂCIEI

Sărăcia nu reprezintă numai o *condiție obiectivă*, constând în subdezvoltare, absența prosperității, distribuția inegală a resurselor sau a oportunităților și excluziunea socială a unor largi segmente sociale de populație, ci și o *condiție subiectivă*, întreținută și perpetuată de norme, valori, mentalități, sau clișee, de ceea ce s-ar putea numi, în ansamblu, „*subculturile sărăciei*”.

Asemenea subculturi plasează actorii sociali implicați la marginea societății, fiind generatoare de modele de violență și criminalitate, forme de agresiune (intra) familială și numeroase conduite „deviante”.

Utilizând noțiunea de „*cultură a sărăciei*”, unii sociologi printre care Oscar Lewis¹ apreciază că dificultățile cu care se confruntă populațiile cele mai sărace se datorează, în primul rând, normelor, valorilor și stilurilor lor de viață, care, la rândul lor, sunt determinate de lipsa oportunităților de participare la viața comunității și localizarea în arii (*slums*-uri, cartiere mărginașe sau ghetouri) marginale, unde stilurile de viață sunt bazate pe frustrare, alienare, dependență și complexe de inferioritate). Absența participării la instituțiile centrale sau locale, atitudinea critică față de valorile clasei dominante, densitatea populației, promiscuitatea, inițierea timpurie în viața sexuală, concubinajul, abandonul familial, marginalitatea sau conduitele deviante ori infracționale sunt numai câteva dintre caracteristicile dominante ale „*culturii sărăciei*”. Sărăcia este, deci, un veritabil „*mod de viață*”, o *cultură* sau un ansamblu de *subculturi*, nefiind atât o problemă economică, cât o problemă de cultură și civilizație. Aceia care trăiesc în condiții de sărăcie dezvoltă un sistem de valori, mentalități și convingeri, care constituie, de fapt, o *soluție* față de problemele cu care se confruntă, un veritabil *mod de adaptare* la starea de sărăcie. Un asemenea mod de adaptare implică trăsături precum: pasivitatea și resemnarea, orientarea în prezent și ignorarea viitorului,

¹ Oscar Lewis, *The Culture of Poverty*, în „Scientific American”, 1966, nr. 215, p. 19–25 (vezi și lucrările semnate de același autor: *Five Families: Mexican Case Studies in the Culture of Poverty*, New York, Basic Books, 1959; *The Children of Sanchez*, Random House, New York, 1961 – tradusă și în limba română sub titlul *Copiii lui Sanchez*, București, Editura Univers, 1978).

fatalismul, nivelul scăzut al aspirațiilor, dominanța femeii în cămin datorită imposibilității bărbatului de a-și câștiga existența pe căi legale, credința în „superioritatea masculină”, incapacitatea de amânare a dorințelor imediate, absența controlului asupra impulsurilor, toleranța față de actele deviate etc. Toate aceste trăsături se transmit de la o generație la alta, asigurând perpetuarea condiției de sărac.

Deși criticabilă pentru tenta ei „ideologică”, în sensul că blamează săracii pentru propria lor condiție și nu delimitează suficient între sărăcia ca mentalitate și cea ca reacție adaptativă, această concepție de sorginte antropologică are meritul de a aduce în centrul atenției importanța studierii sărăciei ca problemă socio-culturală și nu numai strict economică.

La rândul său, luând ca premisă noțiunea de „cultură a sărăciei”, sociologul american Walter Miller² a susținut ideea că actele și conduitele delincvente ale tinerilor care provin din mediile sărace nu pot fi considerate „deviate”, întrucât se *conformează*, de fapt, modelelor culturale ale acestor medii. Esența acestor acte delincvente constă „într-o încercare orientată a actorului (tânărului – subl. ns., S.M.R., F.G.) de a adera la forme de comportament și de a realiza standarde valorice, așa cum sunt acestea definite în cadrul acelei comunități”³ caracteristice mediilor defavorizate. Nu există, de fapt, o cultură sau o subcultură delincventă ca atare, dar există un *sistem cultural* aflat în conflict cu cel al societății globale și care impune presiuni asupra conduitelor, obligându-i pe tineri să violeze în mod deliberat normele clasei mijlocii. Un asemenea sistem nu cuprinde – așa cum s-ar putea crede – valori (în fond studiul valorilor implică subiectivitate și judecăți de valoare din partea cercetătorului), ci așa-numite „preocupări” sau „semnificații focale” (de „referință”), care sunt „domenii sau probleme care dirijează o atenție largă și persistentă, alături de un profund grad de implicare emoțională”⁴ a membrilor categoriilor cele mai sărace (vezi tabelul nr. 1).

Deși aceste „preocupări” sau „semnificații focale” nu au, în mod obligatoriu, un caracter infracțional sau delincvent, ele determină, totuși, numeroase situații de violență, agresivitate și încălcare a legii. În acest mod, tinerii care aparțin claselor sau păturilor sărace și care fac parte din bande delincvente ori „găști de cartier” nu deviază de la un model prestabilit, ci se *conformează*, de fapt, normelor sau reperelor culturale (preocupărilor sau semnificațiilor focale) care definesc „cultura sărăciei”. *Devianța* lor este, în mod real, identică cu *conformitatea*.

Aflată direct în legătură cu teoria *subculturilor violente*⁵ (care subliniază faptul că actele violente și bandele de tineri sunt mai frecvente în acele zone

² Walter B. Miller, *Lower Class Culture as a Generating Milieu of Gang Delinquency*, în lucrarea coordonată de James E. Teele (Editor), *Juvenile Delinquency. A Reader*, Itasca, Illinois, F. E., Peacock Publishers, 1970, p. 125–136.

³ *Ibidem*, p. 125–126.

⁴ *Ibidem*, p. 126.

⁵ Albert K. Cohen, F. Short, Jr. James, *Research in Delinquent Subcultures*, în vol. *Juvenile Delinquency. A Reader* (edited by Teele E. James), third Printing, Itasca, Illinois, F.E. Peacock Publishers, Inc., 1974 și Marvin Wolfgang, Franco Ferracuti, *The Subculture of Violence*, London, Tavistock, 1967.

caracterizate de numeroase probleme sociale: sărăcie, dezorganizarea familiei, socializarea negativă a minorilor și slaba legătură dintre familie și comunitate), noțiunea de *cultură a sărăciei* sintetizează ideea că fenomenul de criminalitate nu are numai o determinare economică, fiind, de fapt, rezultanta unui *stil de viață* caracterizat de norme și valori *separate* de cele ale societății legitime și care constituie, în ansamblu, un „mod alternativ de adaptare” la dificultățile existenței.

Tabelul nr. 1

Preocupări (semnificații) focale ale culturii claselor sărace

<i>DOMENIU</i>	<i>ALTERNATIVE PERCEPUTE (stare, calitate, condiție)</i>	
1. „Belea”	conduite care violează legea	conduite care trebuie să respecte legea
2. Duritate	curaj fizic, dibăcie, „masculinitate”, lipsă de teamă, vitejie, îndrăzneală	slăbiciune, incapacitate, efeminare, timiditate, lașitate, prudență,
3. Istețime	abilitatea de a păcăli, înșela, escroca; câștigarea resurselor prin istețime, perspicacitate (viclenie), dibăcie spirituală	naivitate, inabilitate; dobândirea resurselor prin muncă grea, târăgăneală, prostie, neîndemânare verbală
4. Excitare	senzații „tari”, risc, pericol; schimbare, acțiune	plictiseală; monotonie excesivă, siguranță, uniformitate, pasivitate
5. Destin	favorizat de noroc (a fi norocos)	semn rău (abandonat de noroc), nenorocos
6. Autonomie	libertate față de constrângerile externe; libertate față de o autoritate superioară, independență	prezența constrângerilor externe; prezența unei autorități puternice; dependență („a ți se purta de grijă”)

Sursa: Walter Miller, *op. cit.*, p. 127.

2. CRIMINALITATEA ȘI DELINCVENȚA JUVENILĂ CA PROBLEME SOCIALE GENERATE DE ALTE CAUZE DECÂT CELE DE NATURĂ STRICT „ECONOMICĂ”

În ultimele patru decenii, criminalitatea și delincvența juvenilă au devenit una din problemele sociale majore cu care s-a confruntat și se confruntă, în continuare, cea mai mare parte din societățile contemporane, atât cele dezvoltate economic, cât și cele în curs de dezvoltare. În toată această perioadă, interpretările teoretice care considerau criminalitatea ca un fenomen de interes marginal, caracteristic numai anumitor grupuri sau categorii sociale, au fost abandonate, pentru a face loc unor abordări mai profunde și mai realiste, în concordanță cu care un asemenea fenomen este interpretat ca fiind o importantă problemă socială, determinată de alte *probleme sociale*, strâns legată de modul în care își gestionează comunitatea resursele, de procesele de educație și de socializare, de modul în care funcționează

diversele structuri și instituții sociale (familia, școala, sistemul educațional și cultural, diferitele mecanisme de socializare, sancționare și reabilitare socială). Criminalitatea este, astfel, una dintre manifestările care însoțesc inevitabil probleme cum sunt: *sărăcia*, lipsa de resurse, privarea de șanse, absența oportunităților, marginalizarea, anomia ș.a.

În pofida a numeroase programe de dezvoltare și bunăstare, elaborate în țările din Occident, mai ales, criminalitatea (inclusiv delincvența juvenilă) nu au dat semne semnificative de diminuare. Dimpotrivă, în mai multe țări dezvoltate economic, ele au atins, în ultimele decenii, cote de-a dreptul alarmante. Acesta este, de exemplu, cazul Statelor Unite ale Americii, una dintre cele mai bogate țări din lume, care se confruntă cu o rată extrem de înaltă a infracțiunilor adulților și a delictelor comise de minori sau tineri, dar și cazul Angliei, Suediei, al altor țări dezvoltate sau în curs de dezvoltare.

Apreciind că fenomenul criminalității ca problemă socială nu ține seama de barierele geografice sau nivelurile de dezvoltare, un expert american în acest domeniu o caracteriza, cu mai multe decenii în urmă, ca un veritabil „*symptom al decadenței unei națiuni*”⁶, care sintetizează principalele deficiențe ale politicii culturale, educaționale și economice. Un Raport mai vechi al Națiunilor Unite⁷ evidențiază, totuși, faptul că fenomenul de criminalitate și delincvența juvenilă sunt preponderente în țările industrializate și se mențin la niveluri minime în țările unde prevalează agricultura și unde familia continuă să rămână principala agenție de control social. Mai recent, studiile efectuate de Fundația Rowntree (1995)⁸ au arătat că politicile economice, inclusiv programele de bunăstare și securitate sociale, nu determină efecte semnificative asupra criminalității sau delincvenței juvenile, dacă nu au un impact deplin asupra psihologiei și culturii unei națiuni. Cu alte cuvinte, delictele sau infracțiunile nu sunt determinate numai de cauze economice, dar și de numeroase alte variabile psihologice și culturale.

De aceea, orice încercare de a explica cauzele creșterii criminalității pe termen lung trebuie să țină seama de evoluția factorilor economici și culturali, a mentalităților și atitudinilor, de tranziția de la vechile la noile moduri sau stiluri de viață, norme de conduită, modele de comportament, resurse comunitare etc.

Un asemenea efort implică, în mod evident, preocupări convergente din partea criminologilor, antropologilor, sociologilor, psihologilor, pedagogilor, a altor categorii de specialiști din domeniul științelor sociale și juridice. Criminalitatea în general, delincvența juvenilă în special, sunt fenomene cu valențe multidisciplinare, a căror etiologie nu constă doar într-o simplă însumare de factori, ci într-o determinare complexă, care pune în relație multiple lanțuri cauzale și variabile intermediare.

⁶ Walter A. Lunden, *Statistics in Delinquents and Delinquency*, Springfield, Illinois, Charles C. Thomas, Publisher, 1964, p. 5.

⁷ Second United Nations Congress, *New Forms of Juvenile Delinquency: Their Origin, Prevention and Treatment*, London, 8–20 August, 1960.

⁸ Rowntree Joseph Foundation, *Studies on Juvenile Delinquency*, London, Cambridge, 1995.

Spre deosebire de alte țări dezvoltate economic, inclusiv Statele Unite, în care există instituții bine consolidate, mari resurse materiale sau logistice și strategii de acțiune operaționale, România se confruntă cu o situație dificilă, în care restructurarea instituțională și penuria de resurse materiale sau umane fac deosebit de dificile intervențiile instituționale în materie de prevenire. Tranziția în România a fost și este extrem de dură, însemnând, între altele, declinul economiei, închiderea unor întreprinderi, amplificarea ratelor de șomaj, extinderea inegalităților în ceea ce privește veniturile și, nu în cele din urmă, generalizarea stării de sărăcie. Toate aceste schimbări au avut un impact puternic asupra vieții economice, politice și sociale, restructurând din temelii modul și standardele de viață ale oamenilor, restrângând egalitatea de șanse, diminuând protecția socială, modificând mentalitățile și generând o eterogenitate accentuată a normelor, valorilor și conduitelor.

Cele mai mari costuri sociale ale reformei au fost plătite, în România, de familiile cu mai mulți copii, nevoite să se confrunte cu mari dificultăți în asigurarea resurselor lor de subzistență și în creșterea și educația copiilor. Incapacitatea de a asigura copiilor un minimum de trebuințe fundamentale a determinat tendințe sporite de abandon familial și de instituționalizare, ca alternativă, la sărăcie, care, alături de abandonul școlar, se numără printre cele mai pronunțate cauze ale proliferării fenomenului „copiii străzii” și, implicit, ale amplificării tendințelor de predelinvență și delincvență juvenilă.

Sărăcia, ca atare, nu constituie însă o cauză determinantă a criminalității sau a delincvenței juvenile, ci o condiție favorizantă. Statele Unite, de exemplu, constituie o țară extrem de prosperă sub aspect economic, dar ratele infracțiunilor prin violență comise de adulți sau minori depășesc cu mult, în ultimul deceniu, pe cele înregistrate în alte țări dezvoltate. Din acest punct de vedere, efectele sărăciei sunt potențate nu atât de nivelul veniturilor, cât de inegalitățile sociale flagrante, la care se adaugă alți factori aparținând contextului social și cultural.

Diversele studii și cercetări întreprinse de experți în domeniu au evidențiat faptul că între sărăcie și criminalitate există o corelație pozitivă, care este mai accentuată în privința infracțiunilor comise prin violență. Totuși, această generalizare are o validitate limitată, în măsura în care există numeroase societăți, mai puțin prospere decât Statele Unite, în care rata criminalității și cea a delincvenței juvenile sunt mult mai mici.

Explicația principală constă, de fapt, în existența sau, dimpotrivă, inexistența unor programe specifice de bunăstare și protecție socială, sau în slabul impact pe care îl au politicile din acest domeniu asupra ameliorării stării de sărăcie și a diminuării inegalităților sociale. Societățile dezvoltate care au intervenit cu programe speciale, pentru a estompa inegalitățile determinate de mecanismele pieții, au, de fapt, cele mai reduse rate de criminalitate și de delincvență juvenilă. Este cazul, de pildă, al Olandei, al Danemarcei sau Suediei, unde cheltuielile destinate protecției sociale a familiei și a copilului reprezintă o parte însemnată din cheltuielile publice.

În Statele Unite, începând din deceniul 8, politicile în domeniul protecției sociale s-au redus, pentru a face locul altor programe prioritare menite să stimuleze creșterea economică. Ca urmare, sărăcia s-a generalizat, iar aproximativ un sfert din populația săracă a devenit mai săracă. Alături de acești factori, un rol important în creșterea infracțiunilor violente comise de tineri l-au avut schimbările demografice în direcția creșterii numărului de familii monoparentale, modul de viață al tinerilor americani, consumul de droguri și de alcool, proliferarea bandelor, creșterea numărului de minori care dețin și folosesc pe stradă sau în școli arme de foc etc.

În România, alături de starea de sărăcie, care a afectat, mai mult de jumătate din populația țării, și de inegalitățile sociale din ce în ce mai flagrante, amploarea fenomenului de instituționalizare a copiilor și de abandon familial și școlar, datorită absenței unor programe de protecție pe termen mediu și lung, au fost principalii factori, care, împreună cu starea de anomie instituțională, morală sau legislativă, au determinat creșterea numărului de delikte comise de minori, mai ales contra proprietății. Aceasta este, de fapt, și diferența principală, între delincvenții americani, care comit, cu precădere, infracțiuni violente, și delincvenții români, care săvârșesc, cu prioritate, infracțiuni contra proprietății.

Dacă în Statele Unite, a existat o politică deliberată de reducere a sferei protecției sociale, în România, programele de protecție socială au rămas doar un deziderat, conștientizat de guvernele postdecembriste, dar extrem de dificil de pus în practică. Încă o dată, absența resurselor, lipsa de experiență, incoerența legislativă și confuzia care s-a făcut, între „intervenționismul paternalist” al statului și intervenția necesară, realizată prin programe speciale de protecție socială din *interiorul comunității*, au redus la minimum amploarea acestei intervenții și au agravat situația economică a familiilor. Alături de acești factori, reducerea drastică a oportunităților în obținerea unui loc de muncă, mai ales de către tineri, diminuarea importanței instrucției, scăderea rolului autorității, proliferarea subculturilor juvenile, configurarea unor noi stiluri de viață asociate cu aceste subculturi, creșterea numărului de bande sau găști de cartier, influența mass-media și apariția unor noi mentalități s-au numărat și ele printre „variabilele” cele mai reprezentative, care au făcut din criminalitatea și delincvența juvenilă unele dintre cele mai importante probleme sociale cu care se confruntă România.

Într-un raport asupra dezvoltării în anul 2002, dat publicității în luna septembrie 2001, experții Băncii Mondiale semnalau faptul că factorul cheie în reducerea sărăciei îl reprezintă eficiența instituțiilor: „*Instituțiile slabe, legile încâlcite, justiția coruptă, sistemele de credit și procedurile instituționale complicate îi afectează pe oamenii săraci și împiedică dezvoltarea. Fără instituții eficiente, oamenii săraci și țările sărace sunt excluse de la dezvoltare*”⁹. Același raport menționa că în edificarea unor noi instituții nu trebuie copiate modele preexistente, deoarece acest fapt poate duce chiar la pierderea resurselor, care sunt deja sărace.

⁹ Conform cu Adina Sădeanu, *Raportul asupra dezvoltării în lume a Băncii Mondiale susține: cheia reducerii sărăciei – instituții mai bune*, în „Adevărul”, 15 septembrie 2001, p. 5.

În edificarea unui sistem instituționalizat adecvat, de protecție socială a familiilor și a copiilor aflați în dificultate sau în situații de risc și în crearea unor programe eficiente de prevenire a criminalității și delincvenței juvenile, România trebuie să-și creeze sau să-și dinamizeze propriile instituții, mai ales cele de la nivel local, învățând din eșecurile sau, dimpotrivă, succesele altor țări.

3. INFLUENȚA CONTEXTULUI ECONOMIC ȘI SOCIO-CULTURAL ASUPRA TENDINȚELOR DE VIOLENȚĂ A TINERILOR

Așa cum evidențiază constatările mai multor studii și cercetări criminologice (de exemplu C. Hakim, 1990 sau D. Downes, 1993¹⁰), situația economică a familiilor cu venituri mici produc violența în mod indirect, prin efectele lor asupra îngrijirii acordate de părinți copiilor. Mult mai probabil decât familiile cu venituri mari, cele cu venituri mici își cresc copiii în maniere care induc violență. Totuși, există numeroși alți factori, care pot explica diferențele mari între clase, din prevalența violenței împotriva siguranței persoanei și putem obține și mai multe informații, dacă ținem seama de diferențele între națiuni, perioade istorice și culturi. Dar aceasta nu înseamnă că veniturile mici nu pot produce, în mod indirect, violență: ele au un efect direct, mai ales atunci când băieții crescuți în familiile defavorizate devin adulți.

3.1. VIOLENȚĂ ȘI BUNĂSTARE ECONOMICĂ

Există câteva obiecții care sunt formulate, în mod obișnuit, în legătură cu ideea că veniturile mici constituie un factor cauzal principal al violenței, fie prin modul de îngrijire a copilului, fie în mod direct:

Dacă sărăcia determină violența, de ce Statele Unite se numără printre țările în care violența s-a manifestat cel mai intens în cursul ultimilor 40 de ani? În această perioadă, această țară a devenit de câteva ori mai bogată și nu mai săracă;

- De ce nu toate națiunile în curs de dezvoltare se confruntă cu fenomenul violenței, știut fiind că ele sunt mai sărace decât națiunile dezvoltate din punct de vedere tehnologic?

- De ce a fi sărac, ca atare, obligă pe unele persoane să devieze de la lege și să comită acte violente și cum se face că mulți oameni săraci nu sunt deloc violenți?

- Cum trebuie să definim „*venitul mic*” sau „*sărăcia*” ?

Un răspuns sumar la toate aceste întrebări ar fi acela că, pretutindeni, cu cât este mai scăzut nivelul socio-economic al unei națiuni și cu cât este mai săracă o

¹⁰ C. Hakim, *The Social Consequences of High Unemployment*, în „Journal of Social Policy”, 1990, nr. 11, și D. Downes, *Employment Opportunities for Offenders*, London School of Economics, Department of Social Administration, 1993.

clasă socială sau o familie din cadrul acestei clase, cu atât tendința spre violență este mai mare. *Inegalitatea socială și nu veniturile mici, ca atare, este cea care produce în mod direct violență.*

Nu există nici un standard absolut de existență, dedesubtul căruia violența să devină inevitabilă, după cum nu există nici un set invariabil de condiții materiale, care să determine oamenii să devină obligatoriu violenți în comportamentul lor. Efectul veniturilor mici depinde, întotdeauna, parțial, de contextul cultural, social și politic. Înainte de revoluțiile de la sfârșitul deceniului 8, societățile est-europene erau cele mai puțin violente din întreaga lume, evaluare susținută pe baza ratelor lor de omucidere. Deși modul în care erau colectate statisticile în fostele regimuri comuniste poate fi pus la îndoială, totuși aceste statistici nu erau, în nici un caz, dintre cele mai nesatisfăcătoare. Pe de altă parte, în cadrul țărilor Comunității Europene există variații considerabile ale gradului de violență existent în cadrul claselor sărace, care au, în mod identic, venituri mici.

În pofida tuturor acestor excepții, comparațiile istorice și între națiuni evidențiază faptul de netăgăduit că prosperitatea economică poate conduce la o descreștere a violenței și, mai ales, faptul că inegalitatea socio-economică este variabila fundamentală care poate explica acest fenomen. Pe de altă parte, o politică coerentă de prosperitate economică se corelează, în mod necesar, cu politicile sociale care vizează securitatea publică, asistența socială și siguranța cetățeanului, în așa fel încât aceste politici pot asigura prevenirea actelor de violență într-un mod mult mai eficace decât în țările care se confruntă cu dificultăți economice și cu inegalități sociale flagrante.

3.2. VIOLENȚA ÎN ȚĂRILE DEZVOLTATE COMPARATIV CU ȚĂRILE ÎN CURS DE DEZVOLTARE

O analiză a violenței, așa cum s-a manifestat aceasta, începând din anul 1800, în patru orașe (Londra, Sidney, Stockholm și Calcutta) a ajuns la concluzia că, exceptând cazul Calcuttei, a existat „o tendință de declin a actelor de violență în timpul celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea și în primele decenii ale secolului al XX-lea”¹¹. Comparativ cu anul 1840, în anul 1920, un londonez avea de 8 ori mai puține șanse să fie victima unei tentative de omor sau unui act de violență.

Există puține îndoieli cu privire la faptul că, viața înainte de revoluția industrială era mult mai violentă decât în perioadele ulterioare. Pentru omorurile comise în Anglia există, de exemplu, statistici parohiale, mergând până în secolul al XIII-lea, care relevă faptul că în Anglia medievală exista o violență de 10 până la 20 ori mai mare, comparativ cu situația din prezent¹². Aceeași situație era caracteristică, în Evul Mediu, și altor țări europene. În acea perioadă, în care

¹¹ T.B. Gurr, *The Politics of Crime and Conflict: A Comparative History of Four Cities*, New York, Sage, 1977.

¹² T.B. Gurr, *Historical Trends in Violent Crime: Europe and the United States*, în T.B. Gurr, *Violence in America*, vol. I, *The History of Crime*, New York, Sage, 1989.

violența făcea parte integrantă din viața oamenilor, – observa J.-C. Chesnais¹³ – „brutalitatea marca, în realitate, toate raporturile sociale, reacțiile oamenilor fiind extrem de impulsive”, în condițiile în care „subzistența era precară, suferința era cotidiană, iar moartea era permanent amenințătoare”.

Pe măsură ce revoluția industrială se desfășura, violența creștea temporar în anumite orașe, determinată de dislocările masive care au făcut ca milioane de oameni să-și părăsească pământul, pentru a ajunge în orașe, fără mijloace de subzistență, venit sau sprijinul familiei și comunității locale. Ulterior, însă, în cele mai multe cazuri, violența a scăzut. În mai multe țări din Europa și chiar în Statele Unite, ea a înregistrat o tendință de declin, la sfârșitul secolului al XIX-lea, în măsura în care persoanele strămutate erau, progresiv, integrate, cu mai mult sau mai puțin succes, în roluri ocupaționale și sociale stabile, în cadrul ordinii industriale și li se acorda un acces mai larg la instrucția și participarea politică¹⁴.

Doar recent, în sens istoric, violența a început să crească, iarăși, în lumea dezvoltată tehnologic, iar această tendință s-a manifestat, mai cu seamă începând din anul 1950. Etapele acestei creșteri sunt demne de menționat: comparativ cu anul 1940, la începutul deceniului 7, londonezii aveau de 10 ori mai multe șanse să fie victimele unui act de violență¹⁵. Principalul motiv îl constituie formele inegalității socio-economice moderne.

Comparația făcută între societățile contemporane sprijină această generalizare, cu câteva excepții semnificative. Comparativ cu societățile dezvoltate tehnologic, în țările în curs de dezvoltare există, în mod general, de două ori mai multă violență. M. E. Wolfgang¹⁶ a comparat, de exemplu, incidența omuciderilor la 100 000 de locuitori, pentru perioada 1970–1975, în principalele zone ale lumii:

Omucideri la 100 000 de locuitori:

America Latină	8,2
Caraibe	6,7
Africa de Nord/ Orientul Mijlociu	4,7
Asia	2,3
Europa occidentală/America de Nord	2,1
Europa de Est	0,7

La rândul său, J.-C. Chesnais¹⁷ luând în calcul, alături de omuciderile propriu-zise, pruncuciderile, a schițat un „atlas al crimei” din care rezultă că, exceptând cazul Statelor Unite, tendințele de violență înregistrate în țările dezvoltate economic sunt relativ similare (vezi tabelul 2).

¹³ Jean-Claude Chesnais, *Histoire de la Violence en Occident de 1800 à nos jours*, Paris, Éditions Robert Laffont, 1981, p. 19.

¹⁴ *Ibidem*, p. 20–34.

¹⁵ T.B. Gurr, *op. cit.*, 1989.

¹⁶ M.E. Wolfgang, *Surveying Violence Across Nations: A Review of the Literature, with Research and Policy Recommendations*, în „International Review of Criminal Policy”, 1981, nr. 37.

¹⁷ J.-C. Chesnais, *op. cit.*

Toate cifrele menționate relevă, în mod clar, o corelație *pozitivă* între sărăcie, subdezvoltare și rata omuciderilor și una *negativă* între dezvoltare economică, prosperitate și rata menționată, dar unele excepții de la aceste corelații ne arată că asemenea generalizări au o valoare limitată. Asia, de exemplu, are aproape de 4 ori mai puține omucideri decât America Latină, fără a fi și de 4 ori mai săracă și are doar cu 0,2 mai multe omoruri decât Europa Occidentală/America de Nord, care sunt de câteva ori mai bogate. La rândul său, rata omuciderilor (inclusiv a pruncuciderilor) în Statele Unite depășește de 7–8 ori rata omuciderilor înregistrată în celelalte țări dezvoltate economic. În mod comparativ, cifrele pentru Europa de Est, zonă care este mai săracă decât Europa Occidentală/America de Nord, indică faptul că bogăția ca atare nu poate explica incidența omuciderilor. Oricum, pot fi emise numeroase rezerve: statisticile cuprinse în analiza comparativă pe națiuni a lui Wolfgang sau Chesnais pot oare constitui o bază reală pentru această comparație?

O comparație mai precisă a fost făcută de S. Messner¹⁸. Într-un studiu efectuat asupra a 50 de țări, el a demonstrat că dezvoltarea economică, măsurată prin creșterea Produsului Național Brut pe cap de locuitor, este asociată cu scăderea ratelor de omucidere. Explicația sa a fost aceea că, în ultimă instanță, dezvoltarea economică reduce inegalitatea socială. El a ajuns la concluzia că „Societățile cele mai dezvoltate nu prezintă, în mod special, niveluri înalte ale omuciderilor, parțial datorită faptului că egalitatea mai mare în distribuția veniturilor, care însoțește dezvoltarea, comportă scăderea ratei de omucideri”.

Tabelul nr. 2

Rata de mortalitate (la 100 000 de locuitori) ca urmare a omuciderilor comise în țările dezvoltate

<i>EUROPA DE NORD</i>		<i>EUROPA DE SUD</i>	
Danemarca (1976, 1978)	0,6	Spania(1976)	0,5
Anglia (1975–1976).....	1,1	Grecia (1975, 1978).....	0,8
Irlanda (1975, 1977).....	0,9	Italia (1976–1978).....	1,4
Finlanda (1973–1975).....	3,0	Iugoslavia (1975–1977).....	2,5
Norvegia (1976, 1978).....	0,7		
Olanda (1976, 1978).....	0,8	<i>EUROPA DE EST</i>	
Suedia (1976, 1978).....	1,1	Germania de Est (1976–1978).....	0,8
		Bulgaria (1976)	2,1
<i>EUROPA DE VEST</i>		Ungaria (1976, 1978)	2,1
Germania de Vest (1976–1978).....	1,2	Polonia (1977–1978).....	1,3
Austria (1976, 1978).....	1,3	România (1975, 1978).....	(2,5)
Belgia (1975).....	0,9	Cehoslovacia (1974).....	1,2
Franța (1976–1978)	1,0		
Elveția (1976, 1978)	0,8	Statele Unite (1976–1978).....	9,3
		Canada (1977).....	2,6
		Japonia (1976, 1978)	1,2

Sursa: J.-C. Chesnais, 1981, p. 41.

¹⁸ S.F. Messner, *Income Inequality and Murder Rates: Some Cross-National Findings*, în „Comparative Social Research”, 1982, nr. 3.

Deși America este una dintre cele mai bogate națiuni din lume, ea este, de departe, cea mai violentă dintre societățile dezvoltate tehnologic. America de Nord – sublinia J.-C. Chesnais – „este în mod tradițional violentă; ea s-a edificat prin sânge, exterminând (indienii) și oprimând (negrii). Această tradiție nu a dispărut. Poporul american se află, în permanență, în luptă: nu există nici o țară din lume în care cetățenii să dețină la domiciliu atâtea pistoale și revolvere”¹⁹.

Criminologul american Ernest Currie²⁰ a oferit o explicație detaliată asupra motivelor acestei situații, subliniind faptul că: „Nu este întâmplător faptul că, dintre țările dezvoltate, Statele Unite se confruntă, în același timp, cu cele mai înalte rate ale infracțiunilor violente, răspândirea largă a inegalității veniturilor și cele mai inadecvate politici publice față de cei dezavantajați. Societățile industriale, care au evitat extinderea excesivă a violenței infracționale cu care se confruntă S.U.A., tind fie să aibă sectoare publice puternic dezvoltate, caracterizate de sisteme extrem de generoase de sprijin financiar, politici relativ bine dezvoltate cu privire la utilizarea forței de muncă și alte forme de protecție contra presiunilor pieței, fie tind (așa cum este cazul Japoniei) să realizeze multe din aceste obiective prin intermediul unor instituții private, susținute de un veritabil ethos al obligațiilor sociale și al responsabilităților reciproce. Indiferent de forma de evaluare pe care o putem elabora, aceste țări sunt mai puțin afectate de excesiva inegalitate și insecuritate economică existentă în S.U.A. Pe de altă parte, modelul american de dezvoltare, specific unei societăți avansate din punct de vedere industrial, este neobișnuit de aspru și de distructiv pentru condițiile care pot inhiba violența interpersonală”.

Spre deosebire de Suedia, Norvegia sau Germania, Statele Unite nu au dezvoltat un sistem general de orientare a tânărului începând cu școala și terminând cu includerea într-o ocupație stabilă, iar, comparativ cu Austria, America nu a adoptat nici o măsură de planificare economică pentru a putea anticipa impactul devastator al schimbării tehnologice. Asemenea măsuri au fost, în mare măsură, factori de sprijin pentru menținerea ratelor de șomaj, în numeroase țări europene din Vest, sub 3 % în cea mai mare parte a deceniului 7. În Statele Unite s-a plecat de la concepția că atât cantitatea, cât și calitatea utilizării forței de muncă trebuie lăsată în voia forțelor care acționează pe piață – ceea ce a avut efecte negative asupra statisticilor în domeniul violenței. Dimpotrivă, țările care au dezvoltat politici de utilizare a forței de muncă au înregistrat atât rate de șomaj mai mici, cât și infracțiuni mai puține.

Așa cum au demonstrat K. Christoffel și L. Kiang²¹, într-o comparație făcută între 23 de societăți dezvoltate, între 1959 și 1976, rata medie de șomaj din America a fost aproape dublă față de cea a Italiei și Angliei, și de 3 sau chiar 4 ori

¹⁹ J.-C. Chesnais, *op. cit.*, p. 34.

²⁰ Ernest Currie, *Confronting Crime*, New York, Pantheon, 1985.

²¹ K. Christoffel, L. Kiang, *Homicide Death Rates in 23 Countries, U. S. Rates Atypically High*, în „Child Abuse & Neglect”, 1983, nr. 7.

mai mare decât rata medie din țări cum sunt Germania, Suedia, Norvegia, Austria și Japonia. În mod complementar, rata de omucideri din Statele Unite a depășit de peste 10 ori pe aceea a acestor țări. Dată fiind corelația puternică între veniturile scăzute, tendința spre violență și modul de îngrijire a copiilor, probabil și mai semnificativ este faptul că americanii sunt mult mai violenți cu copiii lor decât europenii. Astfel, un copil american plasat în intervalul de vârstă 1–4 ani are de 11 ori mai mari șanse de a muri în urma rănirilor „*aplicate intenționat de o altă persoană*”, decât un copil olandez²².

Dacă se iau în considerare indicatorii inegalității sociale, rolul central al acesteia în geneza violenței este evident. Peste tot în lume, indiferent de nivelul dezvoltării economice, descreșterea inegalității sociale este asociată cu riscuri mai scăzute de omucideri. Astfel, într-o analiză comparativă sugestivă a ratelor de criminalitate înregistrate în 39 de țări, S.F. Messner²³ a ajuns la concluzia că, cele mai înalte rate de omucidere erau asociate cu larga discrepanță între salariile mari și mici, cu diferențele mari dintre veniturile muncitorilor din diferite sectoare ale industriei și cu consumul scăzut de proteine pe cap de locuitor. Astfel, inegalitatea venitului a putut explica 35% dintre diferențele existente între țările comparate, în ceea ce privește omuciderea, chiar atunci când s-au luat în considerare densitatea populației, gradul de urbanizare și nivelul dezvoltării economice.

Dincolo de ratele mai înalte ale șomajului din America, s-a făcut mult mai puțin în această țară, decât în societățile europene, pentru a răspunde trebuințelor săracilor ei prin programe de bunăstare și sănătate. Studiile care au comparat diferitele state din America (a căror subvenții acordate de stat variază în mod considerabil) au evidențiat o corelație puternică între nivelul ajutoarelor acordate săracilor și ratele de violență.

Evidența arată că societățile industriale, care au făcut cel mai mult pentru a estompa inegalitățile sociale produse de mecanismele pieței, au rate mai scăzute de criminalitate. Așa cum demonstrează cifrele statistice din timpul deceniilor 6 și 7, America a avut cea mai largă răspândire a inegalității de venit din toate societățile dezvoltate. Cea mai restrânsă răspândire exista în Olanda, unde cota parte din venitul total alocată celei mai sărace cincimi din populație era dublă față de cea din America. În cursul aceleiași perioade, în concordanță cu D. Archer²⁴, rata de omucideri din America depășea, în medie, de 13 ori rata din Olanda. În Danemarca, unde cheltuielile publice se ridică la aproximativ jumătate din Produsul Național Brut, comparate cu doar o treime în America (unde o parte prea mare din aceste cheltuieli sunt alocate apărării²⁵), rata de omucideri, la sfârșitul deceniului 7, reprezenta doar o zecime din rata înregistrată în America.

²² K. Christoffel, L. Kiang, *art. cit.*

²³ S.F. Messner, *Income Inequality and Murder Rates: Some Cross-National Findings*, în „Comparative Social Research”, 1982, nr. 3.

²⁴ D. Archer, *Cities and Homicide: A New Look at an Old Paradox*, în „Comparative Studies in Sociology”, 1978, nr. 84.

²⁵ Ernest Currie, *op. cit.*

Egalitatea relativă explică, de asemenea, parțial, nivelurile extrem de scăzute de criminalitate și delincvență din Japonia și Elveția, care, din 1950 până recent, nu s-au confruntat cu creșteri semnificative. Japonezii sunt depășiți doar de Olanda, Suedia și Norvegia, în măsura în care aceste țări au restrâns inegalitatea veniturilor, și numai de Olanda și Suedia în ceea ce privește proporția veniturilor individuale, care se duc la o cincime din populația aflată la baza piramidei sociale. Măsurile elaborate în Japonia, pentru siguranța locului de muncă și alte forme de protecție contra impactului pieței, apropie această țară mai mult de statele bogate din Europa Occidentală, decât de Statele Unite, care este singura lipsită de mecanismele de reciprocitate și obligații mutuale dezvoltate în celelalte societăți industriale. În plus, elvețienii au o răspândire relativ restrânsă a inegalității veniturilor și rate relativ scăzute de șomaj, care micșorează impactul afluenței la nivel național²⁶. Dezvoltarea lor economică a fost mult mai descentralizată decât cea din majoritatea altor țări, fiind bazată pe autoconducere locală și pe o dislocare mai redusă a comunităților ca urmare a industrializării. La fel ca și pe japonezi, pe elvețieni îi leagă încă împreună puternice rețele de legături personale.

Comparațiile între națiuni, în ceea ce privește proporțiile Produsului Național Brut, alocate programelor de servicii sociale, menite să asigure bunăstarea forței de muncă, – compensații și beneficii plătite copiilor de șomeri, vârstnicilor și celor handicapați –, sprijină și mai mult ideea cu privire la rolul inegalității sociale în geneza violenței, așa cum o demonstrează studiul efectuat de E. Currie²⁷. Americanii, de exemplu, cheltuiesc numai 14% din Produsul Național Brut pentru aceste programe. Suedia cheltuiește 33,8%, Germania – 30,6%, Olanda – 27,7%, iar Franța – 22%. Dacă se ține seama de poziția extrem de prosperă a antreprenorilor din Japonia, această țară cheltuiește pentru programele amintite circa 17% din Produsul Național Brut.

Referindu-se la aceste cheltuieli, E. Currie sublinia următoarele: „*Ceea ce reprezintă aceste cifre semnifică un angajament istoric – dobândit, adesea, printr-o luptă puternică și dureroasă – de a modifica echilibrul moral al acestor societăți către o preocupare mai mare pentru solidaritatea socială și sprijinul reciproc. Statele Unite constituie țara industrială ale cărei tradiții culturale și politice au fost cel mai puțin favorabile acestui tip de angajament, țara în care «forțele pieței» au fost cel mai puțin amortizate și reglate în numele bunăstării populației sale. Poate fi doar o coincidență faptul că America este, de asemenea, țara cea mai dezbinată de violența interpersonală?»*²⁸.

3.3. STRUCTURĂ SOCIALĂ, (SUB)CULTURĂ DE CLASĂ ȘI VIOLENȚĂ

Începând din anul 1950, în Anglia și în alte țări dezvoltate, violența a crescut cu o medie de 9–10% pe an, iar principalul factor responsabil pentru acest fapt îl constituie, așa cum rezultă din mai multe studii, amploarea inegalității sociale.

²⁶ Marshall B. Clinard, *Cities with Little Crime*, New York, Sage, 1975.

²⁷ Ernest Currie, *op. cit.*, p. 128.

²⁸ *Ibidem*.

În cadrul societăților dezvoltate tehnologic, efectul apartenenței de clasă asupra criminalității în general, inclusiv asupra furturilor și altor infracțiuni non-violente, a constituit subiect al mai multor controverse²⁹, dar există puține îndoieli în ceea ce privește faptul că reprezentanții claselor cele mai sărace comit majoritatea infracțiunilor violente. Marvin Wolfgang³⁰ a analizat, în acest sens, tipul de infracțiuni comise de către un număr de 10 000 de băieți născuți în anul 1945, în Philadelphia. Una dintre concluziile semnificative ale acestui studiu a fost aceea că, cu cât clasa socială de care aparțin băieții are o poziție mai joasă pe scara piramidei sociale, cu atât mai mare este probabilitatea ca ei să comită infracțiuni violente. Acest fapt este adevărat și în funcție de rasă, băieții de culoare, indiferent de clasa lor socială, având mai multe șanse decât cei albi să comită delict.

Se poate obiecta, desigur, că băieții negri, cei mai săraci, au, de fapt, mai multe șanse decât cei albi, să fie prinși de poliție, deoarece ei își petrec o mare parte din timpul liber în acele locuri publice în care există numeroși polițiști și martori și din cauză că părinții lor au foarte puține resurse pentru a le asigura asistență juridică. Totuși, pare improbabil ca acești factori să poată explica diferențele mari existente în ratele de condamnare penală consemnate în studiul lui Wolfgang. Asemenea variabile pot avea un efect major asupra statisticilor oficiale numai în ceea ce privește raportarea abuzului sexual, a agresiunii fizice a copilului și a maltratării soției, adică a violenței domestice în general. Populația cea mai săracă are mult mai multe șanse, decât cea favorizată, de a fi „(re)cunoscută” și identificată de autoritățile reprezentative (poliție sau agențiile de asistență socială). La rândul lor, școlile de stat sunt mai înclinată decât cele private să raporteze autorităților diferitele acte delincvente comise. Pe de altă parte, densitatea mai mare a locuințelor săracilor face mai dificilă ținerea sub tăcere a abuzurilor și, odată puși sub acuzare, săracii au mai puține posibilități să plătească onorariile unor avocați renumiți, capabili să-i apere în instanță. Aceste categorii de factori fac imposibilă afirmarea cu certitudine că abuzul fizic sau sexual este mai obișnuit în căminele mai sărace, decât în cele bogate.

Steven Box (1983)³¹ a oferit o serie de motive convingătoare, pentru a putea afirma că reprezentanții claselor din vârful piramidei sociale au și ei șanse să ajungă infractori, deși nu în aceeași măsură ca și reprezentanții claselor defavorizate. El sublinia, în concordanță cu tezele teoriei „conflictului social”, faptul că definiția infracțiunilor este dată, de fapt, de cei care dețin puterea și că sunt alocate mult mai multe resurse pentru identificarea și anchetarea infracțiunilor comise de săraci, decât de cei bogați: „*Procesul de aplicare a legii... – sublinia el*³² – *operează în asemenea mod, astfel încât să ascundă infracțiunile celor puternici*

²⁹ C.R. Tittle, *The Myth of Social Class and Criminality: An Empirical Assessment of the Empirical Evidence*, în „*American Sociological Review*”, 1973, nr. 43.

³⁰ M.E. Wolfgang, *op. cit.*

³¹ Steven Box, *Power, Crime and Mystification*, London, Routledge and Kegan Paul, 1983.

³² *Ibidem*, p. 68.

împotriva celor slabi, dar și pentru a evidenția și exagera infracțiunile celor slabi împotriva «tuturor»”. În sprijinul acestui argument, el a pus accentul pe dimensiunea și consecințele prejudiciante ale infracțiunilor comise de poliție și de corporații. Astfel, pare indiscutabil că resursele totale alocate de către poliție infracțiunilor violente sau micilor furturi – ambele comise, în proporție mai ridicată, de către cei aparținând categoriilor sociale defavorizate – sunt mult mai mari decât cele disponibile pentru majoritatea infracțiunilor comise de membrii clasei mijlocii, așa cum este, de exemplu, evaziunea fiscală. Motivul acestei distribuții a resurselor este faptul că, infracțiunile comise de cei săraci sunt considerate mai „grave”, deoarece atentează la proprietatea celor avuți. Acesta este însă un fapt discutabil, deoarece stabilirea „gravității” unei infracțiuni este, în ultimă instanță, o problemă de evaluare bazată pe o anumită optică.

Indiferent de perspectiva din lumina căreia se pot privi meritele sau deficiențele acestei concepții, ea nu pune la îndoială faptul că aceia care aparțin unor familii cu venituri mici sunt mult mai înclinați, decât cei care aparțin unor familii favorizate, să lovească, să înjunghie sau să comită alte acte de violență fizică.

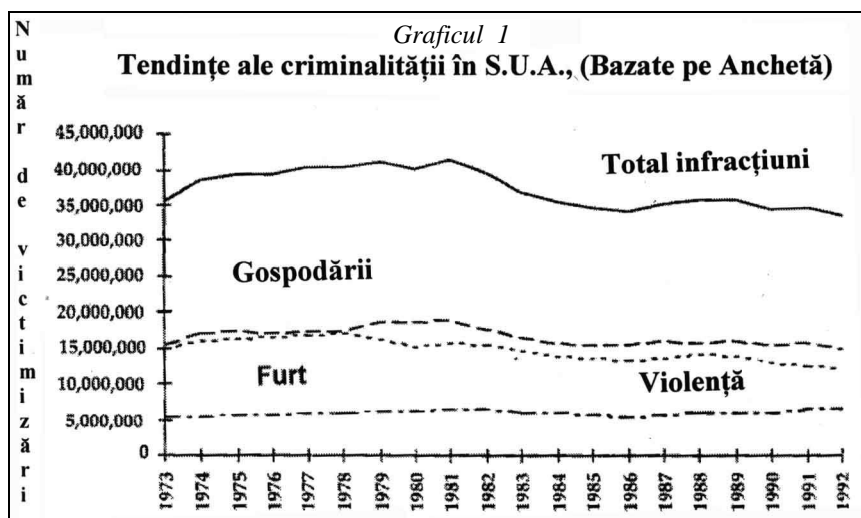
Legătura dintre violența de stradă (non-domestică) și veniturile mici este, de altfel, valabilă pentru toate națiunile dezvoltate, unde au fost făcute studii în această privință. Chiar în Danemarca, care are una dintre cele mai scăzute rate de violență criminală și mai puțini săraci decât aproape toate celelalte societăți europene, puținii infractori violenți provin din straturile cele mai sărace ale societății³³. În timp ce Steven Box (1983) considera că acești infractori sunt responsabili în mod indirect pentru numeroase răniri fizice fatale, diferiți criminologi apreciază că ei sunt mult mai puțin violenți în mod direct, atunci când se confruntă față în față cu victima.

Astfel, în timp ce corelația dintre apartenența la o anumită clasă socială și violența domestică trebuie tratată cu precauție, se poate afirma, cu siguranță, că agresiunile în afara căminului familial, care sunt responsabile pentru majoritatea infracțiunilor violente identificate, constituie, în mare măsură, un fenomen care caracterizează membrii claselor defavorizate. În plus, o altă constatare a criminologilor, demnă de luat în seamă, o constituie faptul că, în cadrul claselor sociale defavorizate, cu cât o familie este mai săracă, cu atât este mai violentă (vezi graficele 1, 2, 3).

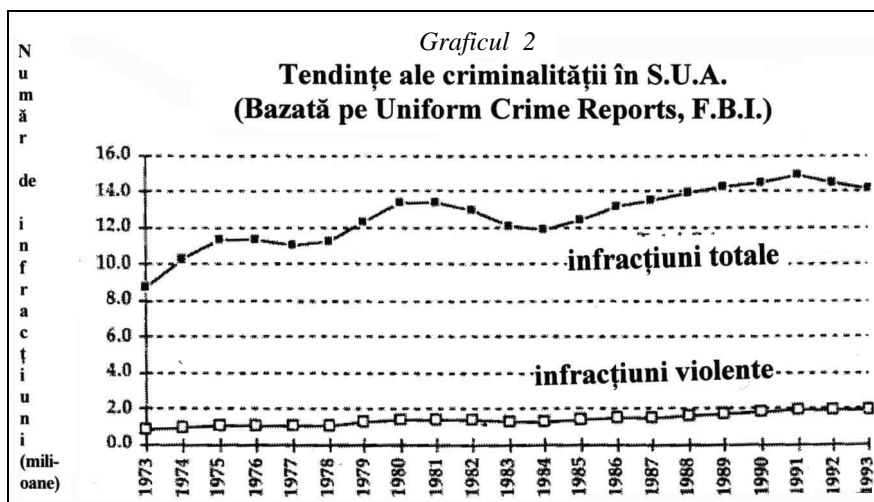
Pentru a evalua aceste tendințe, D. Farrington³⁴ a studiat 411 băieți englezi, aparținând categoriilor sociale cele mai defavorizate, urmărindu-i de la vârsta de 8 ani, până la împlinirea vârstei de 32 de ani. Întrucât clasa socială nu poate prezice singură violența, a fost folosit, ca unul dintre cei mai puternici predictorii, nivelul de

³³ J.F. Anderson, *Persistence of Social and Health Problems in the Welfare State: A Danish Cohort Research from 1948 to 1979*, 1984.

³⁴ D.P. Farrington, *The Family Backgrounds of Aggressive Youths*, în Hersov L.A. (editor), *Aggression and Antisocial Behaviours in Childhood and Adolescence*, New York, Pergamon Press, 1975 și D.P. Farrington, *Are There Any Successful Men from Criminogenic Backgrounds?*, în „Psychiatry”, 1988, nr. 51.

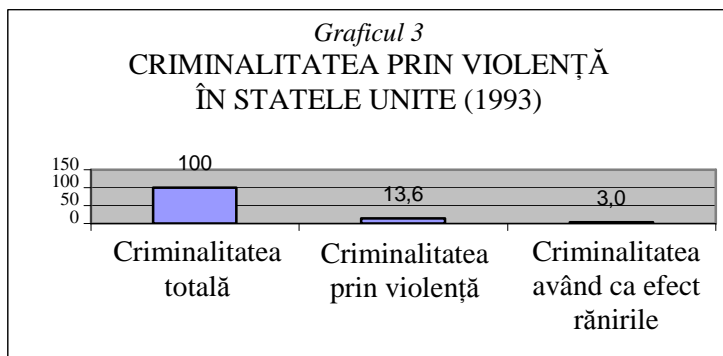
Sursa: U.S. Department of Justice, Bureau of Justice Statistics (July 1994), *Criminal Victimization in the United States: 1973-92 Trends*, p. 9.

Surse: U.S. Department of Justice, Bureau of Justice Statistics (July 1994), *Sourcebook of Criminal Justice Statistics - 1993*, p. 352; U.S. Department of Justice, Federal Bureau of Investigation (1994), *Crime in the United States - 1993*, p. 5,20.

sărăcie al familiilor (*cât de sărace sunt acestea?*) din care proveneau băieții evaluați. Dincolo de faptul că toate familiile cuprinse în studiu proveneau din straturile sociale cele mai defavorizate, nivelul lor de sărăcie constituia un fapt și mai semnificativ. Deprivarea economică a fost măsurată nu numai în funcție de

veniturile mici, dar, de asemenea, în funcție de condițiile deficitare de locuire și de dimensiunea familiei. Din cei 93 de băieți proveniți din cele mai sărace familii studiate, 42% au devenit extrem de agresivi într-o anumită perioadă situată în jurul vârstei de 32 de ani. Acest lot a reprezentat o proporție mai semnificativă statistic decât lotul alcătuit din băieții proveniți din cămine, de asemenea sărace, dar cu condiții relativ mai bune.

Alături de alte cercetări, studiul transversal efectuat de M. Wolfgang (1981)³⁵ în Statele Unite a sprijinit constatarea menționată. Există foarte puține îndoieli asupra faptului, că la capătul cel mai de jos al piramidei claselor sociale, cu cât o familie este mai săracă, comparativ cu altele din aceeași clasă, cu atât este mai probabil ca ea să producă descendenți de sex masculin violenți.

Faptul că clasele sociale din josul piramidei sociale și familiile cele mai sărace din cadrul lor sunt cele mai violente nu poate explica însă de ce națiunile dezvoltate au devenit mult mai violente din 1950 și până în prezent. E. Currie³⁶ sublinia că dezvoltarea economică în cadrul sistemului de piață tinde să submineze instituțiile tradiționale, bazate pe sprijin și obligații reciproce, care, în trecut, stimulau legături strânse între membri. Currie observa că aceste procese sunt, totuși, mai evidente în societățile în curs de dezvoltare, care s-au confruntat cu o transformare îndreptată către o dezvoltare economică liberă (neimpusă reglementărilor). Ca urmare a urbanizării, viața comunitară s-a destrămat și a apărut, totodată, în mod rapid, „*un sector mic, dar strălucitor de afluență extravagantă cu care săracii strămutați trebuie să se compare ei înșiși*”. Acest fapt este oferit ca o explicație pentru înaltele niveluri de violență din Brazilia, Filipine, zona Caraibe și unele regiuni din Africa.

De asemenea, – sublinia Currie – acesta este motivul principal pentru care, la sfârșitul deceniului 6, a existat o puternică preocupare publică, la fel ca și astăzi, în legătură cu creșterea criminalității în cadrul națiunilor în curs de dezvoltare,

³⁵ M. E. Wolfgang, *op. cit.*

³⁶ Ernest Currie, *op. cit.*

comparativ cu cea înregistrată în țările industrializate: astfel, rata de omucideri în Mexic a fost de 26 ori mai mare decât a Olandei; cea pentru Trinidad și Tobago a fost de 88 ori mai mare decât cea a Noii Zeelande, iar cea pentru Manila a fost de 27 de ori mai mare decât cea a Austriei. Acolo unde, în țările în curs de dezvoltare, se mențin integrarea socială și spiritul comunitar, violența este izbitor de scăzută. Astfel, venitul pe cap de locuitor al Statelor Unite este de câteva ori mai mare decât cel al Chinei, dar omuciderile sunt mult mai puțin obișnuite în Beijing, spre deosebire de Washington. Legăturile de control și monitorizare impuse de stat familiei și cele organizate la nivel local, fac extrem de dificil ca actele de violență să rămână nedetectate și nesancționate în China.

La rândul său, studiul asupra criminalității și delincvenței juvenile, efectuat, de M. Clinard și J. H. Abbott (1973)³⁷, în două cartiere sărace din Kampala, Uganda, a arătat că acele cartiere definite de mai multă coeziune, care au o participare mai mare la organizațiile locale, mai puțină mobilitate geografică și unde vizitele între vecini sunt mai frecvente, au, în mod semnificativ, mai puține infracțiuni sau delikte, în pofida faptului că se confruntau cu condiții materiale mai proaste.

C. Hartjen³⁸ a constatat, de exemplu, niveluri joase ale delincvenței juvenile în India, în pofida sărăciei extrem de răspândite în această țară: „*Indienii sunt integrați într-o rețea de relații de rol, care implică o diversitate de obligații față de rude, subcastă și comunitate. Copiii și tinerii sunt incluși în aproape toate formele de activitate socială, inclusiv în muncă, în special cea din agricultură, dar chiar și în cea din întreprinderile comerciale non-agricole. Copiii muncesc umflând cauciucurile roților, ambalând produsele vândute în micile dughene înșirate de-a lungul străzilor sau lucrând, împreună cu părinții lor, în echipe, la construcția șoselelor*”. Nu există nici o pretenție în ceea ce privește apartenența la o castă de rang mai înalt, astfel că indianul mediu nu este încurajat să simtă că este un „ratat”, deoarece nu a avut succes într-un presupus sistem deschis, așa cum este și cazul negrilor sau hispanicilor din Statele Unite. Statusul indienilor nu este dependent de performanțele economice. „*Indiferent de poziția cuiva în structura economică, persoana aparține încă sistemului social mai larg prin intermediul familiei și apartenenței la comunitate. Un indian poate avea o poziție joasă în ierarhia socială, dar este, totuși, un membru al acesteia*”³⁹.

J. Blaus și P. Blaus⁴⁰ au identificat asociații puternice între inegalitatea economică și ratele de omucidere, și asociații, chiar mai puternice, între aceste rate și inegalitatea rasială. Sărăcia este, în concepția lor, un factor explicativ al omuciderilor mai puțin puternic decât inegalitatea socială. Ei au ajuns la concluzia că, cel mai puternic predictor al violenței nu este absența bunurilor materiale, ci

³⁷ Conform cu Walter A. Lunden, *op. cit.*

³⁸ C. Hartjen, *Delinquency, Development and Social Integration in India*, în „Social Problems”, 1982, nr. 29, p. 57.

³⁹ C. Hartjen, *op. cit.*, p. 68–69.

⁴⁰ Judith Blaus, Peter Blaus, *The Cost of Inequality: Metropolitan Structure and Violent Crime*, în „American Sociological Review”, 1982, nr. 147.

atitudinile de alienare și lipsa de speranță, determinate de inegalitățile sociale, considerate injuste. Inegalitățile profunde de orice tip produc, în consecință, alienare la baza piramidei sociale, alienare care există și în societățile democratice, bazate pe principiul de justiție socială, excluderea de la oportunități pe motiv de rasă fiind, în mod cu totul particular, un factor extrem de alienant. În Statele Unite, de exemplu, negrii simt că, în pofida punctului de vedere oficial, nici unul dintre ei nu poate ajunge președinte al Statelor Unite. În concordanță cu J. Blaus și P. Blaus, violența rezultă „nu atât ca urmare a lipsei de oportunități, cât, mai ales, din necesitatea de a compensa acest lucru”⁴¹ (vezi graficul 4).

O dificultate implicată de această concepție constă în clarificarea efectelor „subculturale” ale rasei și inegalității determinate de sărăcia structurală, deoarece aceia care se confruntă cu inegalitatea socială sunt, foarte adesea, cei mai săraci, raportându-se la valențele unor (sub)culturi cu caracteristici distincte. În diverse studii, au fost făcute încercări de a separa efectele, factorii structurali, așa cum sunt veniturile mici și nivelul de instrucție scăzut, care determină o mare parte a diferențelor dintre categorii sau grupuri sociale, demonstrându-se că, de fapt, (sub)cultura se configurează în funcție de structura socială și ambele exercită influențe asupra tendințelor de violență⁴².

3.4. RELAȚIA DINTRE CICLUL AFACERILOR, ȘOMAJ ȘI CRIMINALITATE

Studiile cu privire la relația dintre angajarea profesională și criminalitate oferă o înțelegere semnificativă asupra relației între structura socială și (sub)cultură. D. Downes⁴³ sublinia, în acest sens, că numeroase studii criminologice nu evidențiază nici o legătură între angajarea profesională și criminalitatea ca atare, numai câteva dintre ele susținând că există o relație causală clară între ele (studiul întreprins de C. Hakim de pildă⁴⁴). Această asociație devine evidentă doar atunci când sunt analizate tipul de muncă, dinamica pieței forței de muncă locale și infrastructura economică și socială mai largă. D. Downes sintetiza, de exemplu, trei tipuri de abordare a acestei relații:

a. transversală, care pune în relație criminalitatea cu ratele de șomaj, în cadrul aceluiași zone și în aceeași perioadă de timp;

b. datele de tendință, folosind serii temporale pentru una sau mai multe țări ori diferite zone geografice;

c. datele cu bază individuală, care compară comportamentul unor persoane particulare atunci când sunt încadrate în muncă și atunci când se află în șomaj.

Un exemplu de abordare transversală este analiza efectuată de S. Box⁴⁵ statisticilor britanice, care demonstrează o corelație puternică între ratele de șomaj și infracțiunile de spargere și violență împotriva persoanei.

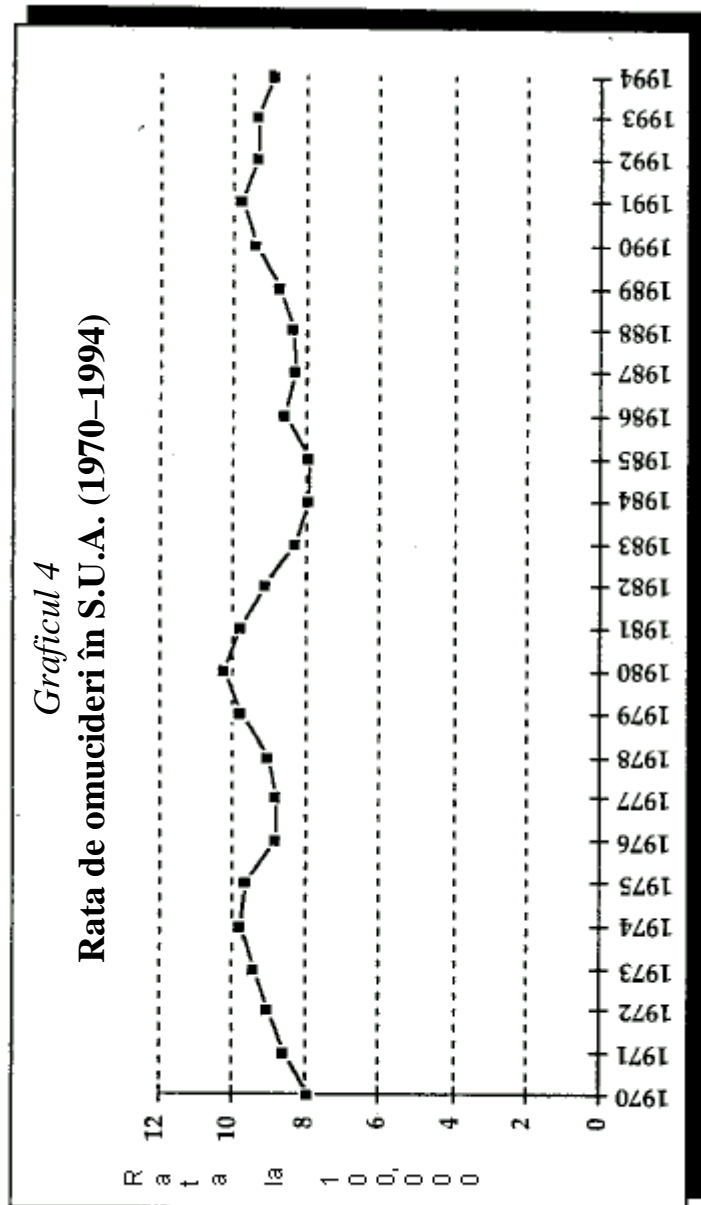
⁴¹ *Ibidem*, p. 123.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ D. Downes, *op. cit.*

⁴⁴ C. Hakim, *op. cit.*

⁴⁵ S. Box, *op. cit.*

Sursa: U.S. Department of Justice, Federal Bureau of Investigation. Data provided by the Criminal Justice Information Services Division (preliminary data for 1994).

Spre deosebire de analiza lui Box, seriile temporale folosite de S. Field⁴⁶ au identificat diferențe izbitoare între infracțiunile contra proprietății și contra persoanei, în relație cu creșterea consumului (mai degrabă decât a șomajului) în ciclul afacerilor. În timpul perioadelor de creștere rapidă a consumului individual, infracțiunile contra proprietății tind să crească relativ ușor, sau chiar să scadă, în timp ce infracțiunile comise împotriva persoanei cresc relativ repede, și invers. De exemplu, creșterea consumului, în special a consumului de alcool în cluburi și baruri, pe de o parte, și a violenței, pe de altă parte, sunt, în mod plauzibil, puternic corelate. Consumul individual apare ca fiind un indicator mai bun al criminalității decât șomajul, evidențiind mai clar de ce ocuparea unui loc de muncă nu este o soluție absolută pentru prevenirea violenței și de ce deceniul 6, la fel ca și deceniul 3, au fost perioade de creștere a criminalității.

D. Farrington (1986)⁴⁷ a exemplificat cea de a treia abordare a relației dintre angajarea profesională și criminalitate, bazându-se pe analiza cazurilor individuale. Datele de la începutul deceniului 7 au arătat că tinerii erau, în mod semnificativ, mult mai înclinați să comită acte delincvente, atunci când nu se aflau în programul de muncă, chiar dacă aveau un loc de muncă stabil. Intrarea și ieșirea din muncă era, pe atunci, o activitate mai spontană decât în perioadele mai recente, caracterizate de rate endemice de șomaj ridicat al tinerilor, care pot fi chiar și mai criminogene, în special datorită creșterii consumului de droguri.

Orice ambiguitate cuprinsă în aceste constatări dispăre atunci când studiile țin seama de *calitatea* utilizării forței de muncă și de relația ei cu piața muncii. Locurile de muncă se pot pierde și multe dintre ele sunt prost plătite; ele pot depinde de dezvoltarea comercială și industrială explozivă, care solicită comunitățile. D. Downes⁴⁸ sugerează, în acest sens, un triplu efect al șomajului asupra criminalității. În primul rând, ratele de șomaj pe termen lung subminează și destabilizează, într-un mod specific, comunitățile, slăbind controlul social informal asupra criminalității. În al doilea rând, stoparea comiterii de infracțiuni este asociată puternic cu existența unor locuri de muncă stabile și de calitate, care asigură venituri suficiente pentru familie, în timp ce șomajul afectează, dimpotrivă, toate aceste procese. În al treilea rând, șomajul deschide un veritabil „vid” în viețile oamenilor, care facilitează o alunecare înspre delincvență și consum de droguri, care, la rândul lor, demoralizează și mai mult comunitățile. „*Situația de șomaj – observa Didier Demazière⁴⁹ – izolează individul în istoria sa personală și suprimă conștiința comunității, conștiința colectivă care se află la baza acțiunii. În*

⁴⁶ S. Field, *Trends in Crime and their Interpretation: A Study of Recorded Crime in Post-War England and Wales*, „Home Office Research Study”, 1990, nr. 19.

⁴⁷ D.P. Farrington, *Unemployment, School-Leaving and Crime*, în „British Journal of Criminology”, 1986, nr. 26.

⁴⁸ D. Downes, *op. cit.*

⁴⁹ Didier Demazière, *Experiența șomajului în Franța: procese de excludere și construcție a identității*, în vol. *Minoritari, marginali, excluși* (coordonatori: Adrian Neculau, Gilles Ferréol), Iași, Editura Polirom, 1996, p. 194.

consecință, criza de identitate personală care urmează pierderii locului de muncă împiedică asumarea în mod pozitiv a acestei situații noi, iar șomerul nu se poate recunoaște într-o identitate colectivă”.

E. Allan și D. Steffesmeier⁵⁰ au efectuat un studiu ale cărui rezultate vorbesc de la sine despre efectul pe care-l exercită *calitatea* locului de muncă asupra criminalității și delincvenței juvenile. Astfel, din constatările celor doi autori rezultă că efectele pieței de muncă asupra ratelor de arest sunt diferite pentru tineri, spre deosebire de adulți. Disponibilitatea unui loc de muncă produce efecte puternice asupra declinului ratelor de arest al tinerilor: locurile de muncă stabile erau asociate cu rate scăzute, iar șomajul cu rate ridicate. În cazul tinerilor adulți, totuși, ratele ridicate de arest erau asociate cu locuri de muncă de calitate scăzută, calitate măsurată pe baza plății și orelor de muncă inadecvate. Acest efect era valabil, indiferent de munca prestată, și pentru tinerii cuprinși în intervalul de vârstă 14–17 ani, care munceau cu jumătate de normă și în mod voluntar, obținând, ca urmare, bunuri și servicii, utilizate pentru distracții. Spre deosebire de aceștia, pentru cei cuprinși în intervalul de vârstă 18-24 de ani, munca de o anumită calitate era o cerință principală necesară pentru autosubzistența lor și a familiei.

Diferența între a deține un șir de locuri de muncă, cu caracter secundar și fără perspectivă și a avea un loc de muncă stabil și principal este un motiv esențial pentru relația imperfectă între criminalitate și șomaj. R. McGahey⁵¹ a arătat, de exemplu, că tinerii albi din Brooklyn, New York, au acces la locuri de muncă stabile prin intermediul relațiilor familiale. Deoarece le lipsesc acei membri ai familiei care le pot facilita asemenea relații, tinerii negri și hispanici pierd în competiția pentru un loc de muncă de calitate ridicată. Drept consecință, carierele delincvente ale tinerilor albi sunt mai efemere și mai puțin orientate spre jaf, decât acelea ale non-albilor, care recurg mai frecvent la jaf și vânzarea de droguri pentru subzistență economică.

În timp ce rețelele informale pot ajuta la dobândirea unor locuri de muncă pentru anumiți tineri, ele nu generează mai multe locuri de muncă. În plus, deși un loc de muncă mai bun poate fi o premisă pentru reducerea criminalității în cadrul comunității, el nu acționează ca un factor singular. În mod special, în ariile defavorizate, care oscilează între niveluri moderate și grave de criminalitate, erodarea ocupațiilor stabile, de orice fel, nu numai că este promovată, dar este, de fapt, accentuată de slăbirea instituțiilor sociale cheie. Realitatea criminalității și teama pe care o inspiră pot face ca respectivele comunități să piardă locurile de muncă existente, prin dispariția magazinelor, a micilor firme și pauperizarea serviciilor, așa cum a arătat M. Sullivan⁵², descriind situația din aria Brooklyn, New York.

⁵⁰ E.A. Allan, D.J. Steffesmeier, *Youth, Underemployment and Property Crime*, în „American Sociological Review”, 1989, nr. 54.

⁵¹ Richard McGahey, *Economic Conditions, Organization and Urban Crime*, în Reiss Albert, Tony Michael (editors), *Communities and Crime*, Chicago, University of Chicago Press, 1986, p. 231–270.

⁵² M. L. Sullivan, *Getting Paid: Youth Crime and Work in the Inner City*, New York, Cornell University Press, Ithaca, 1989.

Pe baza numeroaselor studii menționate mai sus, este suficient de clar că inegalitatea în domeniul veniturilor, combinată cu falsele promisiuni ale egalității oportunităților, lipsa unui „stil” propriu de prosperitate, absența sprijinului pentru cei defavorizați și calitatea deficitară a locurilor de muncă (conform datelor Departamentului american de Justiție și ale Biroului Federal de Investigații, 1995) sunt cauze principale ale violenței atât în societățile în curs de dezvoltare, cât și în cele dezvoltate. De exemplu, începând din anul 1979, în Anglia, ca urmare a politicilor guvernamentale, s-au înregistrat următoarele tendințe:

a. creșterea decalajului dintre cei bogați și cei săraci, până la nivelul atins în perioada interbelică;

b. reducerea semnificativă a volumului și formelor de sprijin oferit de stat pentru populația defavorizată;

c. scăderea calității locurilor de muncă disponibile tinerilor, o dată cu diminuarea puterii sindicatelor de a garanta salarii și condiții minime de muncă.

Toate aceste schimbări au coincis cu o creștere fără precedent, în Anglia, a violenței împotriva persoanei, începând din anul 1987 până în prezent.

3.5. INEGALITATE SOCIALĂ ȘI VIOLENȚĂ ÎN STATELE UNITE

Dacă luăm ca bază de comparație deceniul 5, în anul 1950, în Statele Unite, au fost înregistrate de către poliție doar 6 000 de infracțiuni de violență contra siguranței persoanei. Cu creșteri medii de 10% în cursul deceniului 5 și de 9% în deceniile 6 și 7, în anul 1979, s-a ajuns la 95 000 de infracțiuni de acest tip*. La începutul deceniului 8, creșterea a fost relativ scăzută – înregistrându-se, până în 1986, o medie de 5% pe an – apoi a început o creștere fără precedent. În următorii ani, cifrele s-au ridicat până la 12% anual, ajungând de la 125 000 infracțiuni în 1986, la 477 000 în anul 1989, și depășind limita de 200 000 (205 000) în anul 1993 (vezi graficele 1–2 și tabelul 3). Creșterea medie anuală de 3 000 de infracțiuni, din perioada 1950–1986, a sporit de 4 ori, începând cu anul 1987 și până în prezent, ajungându-se la o creștere medie de 12 000 de infracțiuni anuale. În mod evident, aceste creșteri, care vizează atât infracțiunile comise de tineri, cât și cele săvârșite de adulți, pot fi atribuite, între altele, și modului în care datele sunt culese și raportate, dar în această analiză evaluativă vom încerca să prezentăm dovezi că există o mare probabilitate ca ele să reflecte tendințele reale.

Inegalitatea socială pare, de departe, cel mai important factor predictor al variațiilor înregistrate în volumul mare de violență din cadrul unei națiuni și între națiuni, de-a lungul timpului și diverselor tipuri de culturi. Din 1979 și până în prezent, au crescut, în mod dramatic, în Statele Unite, toate formele de inegalități (în România, începând din 1990). Aceste inegalități au avut un impact puternic asupra creșterii violenței împotriva persoanelor, începând cu anul 1987, în două forme principale, directe și indirecte:

- creșterea numărului de băieți aparținând familiilor cu venituri scăzute, care a condus la o creștere substanțială a numărului minorilor având vârsta între 10-16 ani, identificați sau găsiți vinovați de violență împotriva unor persoane;
- efectul indirect exercitat de creșterea inegalității sociale asupra tinerilor, în special asupra celor din categoria de vârstă 21 de ani și peste.

Tabelul nr. 3

Clasificarea infracțiunilor în Statele Unite*

<i>Nr. de arestări pentru infracțiuni violente</i>	<i>13,6 %</i>	<i>Nr. de arestări pentru infracțiuni non-violente</i>	<i>86,4 %</i>
Omucideri	0,2 %	Infracțiuni care atentează la ordinea publică	13,5 %
Omor prin imprudență	0,1 %	Furturi	13,0 %
Viol	0,3 %	Conducerea mașinii sub influența alcoolului	10,9 %
Jaf	1,0 %	Infracțiuni legate de posesia drogurilor	8,0 %
Acte de violență soldate cu răniri grave	4,0 %	Infracțiuni ale „gulerelor albe”	3,8 %
Alte acte de violență și agresiune	8,2 %	Infracțiuni legate de consumul de alcool	3,7 %
		Spargerii	2,9 %
		Altele	30,8 %

Sursa: U.S. Department of Justice, Federal Bureau of Investigation, December 1999, *Crime in the United States* – 1993, p. 217.

* Notă: Datorită rotunjirii, este posibil ca totalurile să nu însumeze 100%.

Numărul crescut de familii cu venituri scăzute este evidențiat în statisticile furnizate de Departamentul American de Securitate Socială, până în anul 1985. Ele relevă faptul că, în 1979, 19 % din toți copiii având vârsta sub 16 ani proveneau dintr-o familie trăind dintr-un venit scăzut, acesta fiind definit ca un venit net situat sub 14 % din ajutorul social furnizat de stat. Din 1981 și până în prezent, cifra s-a ridicat la 30 % sau peste (Oppenheim C., 1990): numărul de copii trăind într-o familie cu venituri mici (sub 20 000\$/anual pentru o familie formată din patru membri) a fost următorul:

<i>1979</i>	<i>1981</i>	<i>1983</i>	<i>1985</i>	<i>1987</i>
2 380 000	3 580 000	3 880 000	3 560 000	3 610 000

Astfel, din anul 1981 și până în prezent, s-a înregistrat o medie de circa 1 300 000 de copii mai mulți decât în anul 1979, care trăiau în familii cu venituri scăzute. Din acești copii, 650 000 erau băieți.

Dacă se presupune că peste 40% (260 000) din acești băieți vor deveni extrem de agresivi într-o anumită perioadă din viața lor, înainte de împlinirea

vârstei maturității, apare posibil să estimăm numărul brut de bărbați care vor comite acte de violență repetate și care provin din familiile cu venituri mici.

Experții americani, printre care D.P. Farrington (1975)⁵³, au evidențiat faptul că cu cât este mai săracă familia, cu atât este mai mare probabilitatea de a crește un băiat cu tendințe agresive, care va deveni, mai târziu, un bărbat violent. Într-un studiu efectuat de West și Farrington⁵⁴, din 93 de băieți aparținând celor mai sărace familii, pe care ei i-au urmărit de la vârsta de 8 până la 32 de ani, 42% (45 de băieți) au ajuns extrem de violenți în jurul vârstei de 32 de ani.

Tabelul nr. 4

Evoluția numărului de ucigași în Statele Unite, în perioada 1973–1994

ANUL	Nr. de ucigași	Creștere sau scădere anuală %
1973	19 640	-
1974	20 710	5,4
1975	20 510	-1,0
1976	18 780	-8,4
1977	19 120	1,8
1978	19 560	2,3
1979	21 460	9,7
1980	23 040	7,4
1981	22 520	-2,3
1982	21 010	-6,7
1983	19 310	-8,1
1984	18 690	-3,2
1985	18 980	1,5
1986	20 610	8,9
1987	20 100	-2,5
1988	20 680	2,9
1989	21 500	4,0
1990	23 440	9,0
1991	24 700	5,4
1992	23 760	-3,8
1993	24 530	3,2
1994	23 249	-5,2

Sursa: U.S. Department of Justice, Federal Bureau of Investigation. Data provided by the Criminal Justice Information Services Division

Faptul că rata de delikte violente la 100 000 de minori și tineri a crescut cu 40,5% începând din anul 1987 sugerează că băieții provenind din familiile cele mai sărace au adus o contribuție semnificativă la creșterea, cu 12 000 anual, a numărului total de acte de violență înregistrate în Statele Unite. Criminologii

⁵³ D.P. Farrington, *op. cit.*

⁵⁴ D.P. Farrington, *Early Precursors of Frequent Offending*, în Wilson A.J. (editor), *From Children to Citizens*, vol. III: *Families, Schools and Delinquency Prevention*, Springer-Verlag, 1987.

americani au estimat, astfel, pentru perioada analizată, că peste 40% din băieții provenind anual din familiile sărace au avut un rol substanțial în amplificarea tendințelor de violență înregistrate în statisticile penale.

În mai multe comparații la nivel internațional, amploarea decalajului dintre venituri sau dintre oportunitățile de angajare într-un loc de muncă și gradul de asigurare a securității sociale sau a serviciilor publice (sănătate, instrucție și locuire) pentru cei cu venituri mici, dintr-o țară sau alta, se corelează puternic cu numărul de omoruri pe cap de locuitor (vezi tabelul nr. 4). Din anul 1979, în Statele Unite, s-au înregistrat profunde schimbări în ceea ce privește inegalitățile sociale și există motive să credem că ele au afectat direct tendințele spre violență ale bărbaților americani (vezi graficul 3). Venitul real al celor 10% familii dintre cele mai sărace din Statele Unite a scăzut cu 17% din 1979 și până în 1987, în comparație cu creșterea de 62% a venitului real pentru cele 10% familii dintre cele mai bogate. Numai o pondere de 30% din populație (ierarhizată în funcție de venit) a reușit să realizeze o creștere peste medie în ceea ce privește veniturile.

Se poate conchide că Statele Unite sunt dominate de inegalități sociale mult mai profunde decât cele care au existat înainte de cel de al doilea război mondial. Impactul exact al creșterii inegalităților sociale asupra violenței masculine adulte nu poate fi calculat, deși există anumite evaluări în această privință. Analiza statisticilor cu privire la minorii sau tinerii acuzați sau condamnați de acte de violență demonstrează că ei au devenit mult mai violenți decât în trecut și oferă convingerea că ei au avut o contribuție majoră la creșterea tendințelor de violență în Statele Unite.

4. EXPLICAȚII ALTERNATIVE CU PRIVIREA LA CREȘTEREA GRADULUI DE GRAVITATE A DELICTELOR COMISE DE TINERI ÎN ȚĂRILE DEZVOLTATE ECONOMIC

Dincolo de inegalitățile sociale, există și alți factori care pot explica tendințele de violență ale minorilor și tinerilor în țările dezvoltate economic.

4.1. POLITICILE SOCIALE ȘI ECONOMICE GUVERNAMENTALE PE TERMEN MEDIU ȘI SCURT – CAZUL STATELOR UNITE

Începând din anul 1979, guvernul american a urmat o serie de politici radical diferite de acelea ale guvernelor din precedenții 20 de ani. Subvențiile de stat pentru ramurile industriale cu caracter public, nerentabile din punct de vedere economic, au fost reduse, determinând ample reduceri de personal și, implicit, șomaj în masă. S-a redus, de asemenea, rolul sindicatelor în asigurarea creșterii veniturilor membrilor lor și a crescut numărul de muncitori cu salarii mici. Abolirea practicilor sindicale restrictive din mai multe ramuri industriale a permis patronilor să păstreze nivelul personalului în proporțiile reduse dorite de ei și să angajeze forță de muncă pe baza unor contracte pe termen scurt. Deși aceste schimbări au fost menite să faciliteze creșterea inițiativelor antreprenoriale, ele au

determinat, de asemenea, creșterea numărului de familii cu venituri mici – atât datorită șomajului, cât și datorită întăririi rolului patronatului în negocierile salariale⁵⁵. Această creștere a numărului de familii cu venituri mici este, evident, un factor principal pe care criminologii americani îl consideră responsabil pentru creșterea violenței contra siguranței persoanei, începând din anul 1987. Se poate spune, în acest sens, că politicile sociale și economice guvernamentale pe termen mediu și scurt au reprezentat o cauză principală a creșterii actelor de violență înregistrate, începând din 1987.

Faptul că aceste politici au fost sau nu „juste” din punct de vedere economic sau social este, desigur, un alt subiect de dezbatere, care interesează, de fapt, pe economiști și pe analiștii politici.

O întrebare care se impune însă atenției, în legătură cu posibilul impact al creșterii inegalității sociale începând din anul 1987, vizează motivul pentru care creșterea fără precedent a violenței împotriva siguranței persoanei a început doar din perioada menționată și nu a apărut în 1986 sau în 1985 ori chiar mai înainte, deci într-o vreme când inegalitatea socială exista, deja, în mod considerabil?

Răspunsul ar putea fi acela că a durat o perioadă de timp până ce politicile guvernamentale, care au determinat inegalitatea socială, să aibă un impact deplin asupra psihologiei și culturii națiunii (conform cu constatările Fundației Joseph Rowntree, 1995). Trecerea de la o societate, în care 9% din populație trăia dintr-un venit situat sub jumătate din venitul mediu, la o societate în care 25% din populație a ajuns să trăiască în acest mod, a devenit o tendință constantă a deceniului 8. În măsura în care bunăstarea materială a milioane de oameni s-a schimbat în mod progresiv, s-au schimbat și cultura și atitudinile acestor oameni. Acesta poate fi un exemplu ilustrativ al tezei susținute de E. Currie⁵⁶, conform căreia veniturile mici sau absența bunăstării materiale nu determină violența ca atare: aceste elemente trebuie privite, de fapt, în contextul general, socio-cultural și economic al unei națiuni.

4.2. FACTORII DEMOGRAFICI – CREȘTEREA NUMĂRULUI DE FAMILII MONOPARENTALE

În diverse perioade de timp, există schimbări care apar cu o frecvență constantă în comportamentul social al populației, cum ar fi de exemplu, rata divorțului. Pentru ca una din aceste schimbări să determine o asemenea creștere amplă a violenței contra siguranței persoanei, așa cum a fost cea care a început în anul 1987 în Statele Unite (vezi graficul 4), a fost necesară o accelerare rapidă a tendințelor înregistrate, în cursul anilor care au precedat imediat această creștere.

De exemplu, o tendință aparte care și-a schimbat traiectoria în mod dramatic, în deceniul 8, a fost aceea a creșterii numărului de *părinți care îngrijesc singuri* unul sau mai mulți copii. Totuși, rolul său ca o cauză semnificativă a violenței a fost deja pus la îndoială. Analiștii au argumentat că principalii reprezentanți ai

⁵⁵ J.C. Brown, *Why Don't They Go Back to Work? Mothers on Benefit*, Washington D.C., Social Security Advisory Committee 2, 1989.

⁵⁶ Ernest Currie, *op. cit.*

acestei teze⁵⁷ au confundat efectele divorțului și ale veniturilor mici cu acelea ale absenței tatălui din cămin.

La începutul deceniului 8, așa cum observă criminologii americani, rata divorțului nu înregistrase încă o creștere accentuată și de aceea pare neplauzibil să fie asociată cu creșterea violenței de la sfârșitul deceniului.

Totuși, se poate argumenta că politicile guvernamentale au diminuat veniturile părinților singuri, afectând, în acest mod, indirect, statisticile cu privire la violență, prin creșterea, ca urmare, a numărului de familii cu venituri mici. Trei sferturi din copiii care trăiau în familii cu venituri mici, în anul 1987, erau îngrijiți mai degrabă de un singur părinte decât de ambii părinți⁵⁸. În măsura în care calitatea de părinte singur poate fi asociată cu veniturile mici și în condițiile în care aceste venituri măresc probabilitatea de inducere a violenței de către familie, aceste elemente sunt componente ale unei *variabile independente* care este o cauză importantă a creșterii violenței. Elementul decisiv îl constituie însă, mai degrabă, veniturile mici, decât calitatea de părinte singur. Părinții singuri, caracterizați de bunăstare, suferă mai puțin probabil stres-urile care produc violența indusă de către familie. Pare foarte posibil ca reacția guvernului (sau lipsa sa de reacție) față de această tendință să fi răspuns faptului că un mare număr de copii proveneau din familii ale căror venituri mici se datorau, în cea mai mare parte, faptului că principalul susținător (cap de familie) era un părinte singur. Faptul că poziția de părinte singur nu determină, în mod necesar, venituri mici este însă demonstrat de comparația cu alte națiuni. Nașterile în afara căsătoriei din Danemarca (44% din totalul nașterilor) și Suedia (50%) constituie o tradiție stabilită în cursul timpului în aceste țări, iar sprijinul acordat de stat mamelor necăsătorite este atât de extins, încât acestea, în marea lor majoritate, nu au venituri mici ca o consecință a situației lor de părinți singuri⁵⁹.

Dacă aceste politici ale țărilor scandinave ar fi fost adoptate și în Statele Unite, cu siguranță că situația de părinte singur ca atare ar fi fost mai puțin împovărătoare. Întrebarea dacă acest lucru ar fi contribuit la un curs dezirabil al bunăstării economice trece dincolo de scopul acestei analize, dar nu încape îndoială că asemenea măsuri de politică socială ar fi avut acest efect.

4.3. CONSUMUL DE ALCOOL ȘI DROGURI

În Statele Unite, apariția unui derivat al cocainei, cunoscut sub numele de *crack*, a fost oferită ca explicație pentru creșterea violenței în anumite orașe. În 1988, de exemplu, în Washington D. C. se înregistra un omor în fiecare zi – o mare parte dintre aceste omoruri fiind atribuită, de criminologi, consumului de *crack** și toleranței reduse la frustrare indusă de această substanță. (În România, folosirea aurolacului, a substanțelor volatile și a altor „droguri” mai puțin costisitoare, de către „copiii străzii”, ar putea constitui o explicație similară).

⁵⁷ C. Murray, *Losing Ground: American Social Policy 1950–1980*, New York, Basic Books, 1984 și N. Dennis, G. Erdos, *Families without Fatherhood*, Institute of Economic Affairs Health and Welfare Unit, 1982.

⁵⁸ C. Oppenheim, *Poverty: The Facts*, în *Child Poverty Action Group*, New York, 1990.

⁵⁹ K.F. Kieman, M. Wicks, *Family Change and Future Policy*, în *Family Policy Studies Unit*, New York, Alfred A. Knopf, 1990.

Până de curând, *crack*-ul nu a devenit un drog larg disponibil în Europa și de aceea nu a avut nici un efect asupra creșterii actelor de violență. La începutul deceniului 8, în mai multe societăți industrial dezvoltate, a existat o veritabilă „epidemie” de folosire a heroinei, care a determinat un mare număr de infracțiuni adiacente.

În cursul anului 1987, aceasta a constituit o problemă socială mai puțin importantă în Europa și, spre deosebire de Statele Unite, ea nu a afectat prea mult statisticile cu privire la violență⁶⁰. Deși consumul drogului, infracțiunile și inegalitățile sociale sunt, în mod evident, corelate între ele în Statele Unite sau în alte țări occidentale⁶¹, nu există nici un motiv să presupunem că această asociere a crescut în mod specific începând din anul 1987.

Un alt factor, care ar fi putut afecta tendințele spre violență ale tinerilor din Occident, a fost scăderea limitei de vârstă de la care adolescenții încep să consume alcool și creșterea consumului de băuturi tari în timpul deceniului 8. Totuși, acest factor nu a fost suficient de consistent pentru a explica, de exemplu, amploarea creșterii violenței în Statele Unite, din 1987 și până în prezent, și care nu s-a accelerat în mod specific în perioada 1987–1993.

4.4. SCHIMBAREA UNOR MODELE CULTURALE ȘI „STILURI” VALORICE

Ampla schimbare în domeniul valorilor, care a apărut în deceniul 6, și proliferarea subculturilor juvenile au condus, neîndoielnic, la o diminuare a respectului acordat de tineri autorităților – acasă, la școală și în contactele cu organele de poliție⁶². În același timp, cultura de masă a devenit, în mod surprinzător, mai puțin cenzurată decât a fost cu 30 de ani înainte. Astfel, sexualitatea explicită a devenit un subiect principal al filmelor artistice de lung metraj, iar limitele până la care pot fi înfățișate formele de violență au fost împinse tot mai departe. Deși aceste tendințe și altele adiacente, prea numeroase pentru a fi menționate, ar fi putut juca un rol decisiv în creșterea globală a tuturor tipurilor de infracțiuni, în ultimii 40 de ani, în lumea dezvoltată tehnologic (cu excepția Elveției și Japoniei), nu există nici o evidență că ele s-au accelerat, cu o rată deosebit de rapidă, între 1987 și 1993 și, de aceea, pare improbabil ca ele să fi fost responsabile pentru creșterea acută a violenței.

Pe de altă parte, așa cum au observat Donald Taft și Ralph England⁶³, cu referire la cultura din Occident în general, din Statele Unite în special, aceasta se caracterizează prin următoarele trăsături:

- *dinamism* – standardele culturale se schimbă constant, în așa fel încât ceea ce „era corect ieri, în prezent, este greșit”;
- *complexitate* – infracțiunile și delicturile sunt un produs al conflictului cultural, care este larg răspândit ca urmare a migrațiilor interne și internaționale;

⁶⁰ A. Wagstaff, A. Maynard, *Economic Aspects of the Illicit Drug Market Enforcement Policies in The U.S.*, Home Office Research Study, 95, 1998.

⁶¹ H. Parker, R. Newcombe, *Living with Heroin*, Milton Keynes, Open University Press, 1988.

⁶² M. Rutter, *Changing Youth in a Changing Society*, Nuffield Provincial Hospitals Trust, 1979.

⁶³ R. Donald Taft, Ralph W. England, *Criminology*, New York, Macmillan, 1964.

- *materialism* – atât cei privilegiați, cât și cei neprivilegiați urmăresc aceleași valori materiale (succesul și bunăstarea), singura diferență fiind eșecul ultimilor de a le realiza;
- *caracterul impersonal al relațiilor sociale* – impersonalitatea și anonimitatea alimentează alienarea și stimulează infracțiunile și delictele;
- *individualismul și dualismul etic* – numeroși indivizi cultivă, în relațiile lor cu membrii propriului grup, un alt tip de morală decât cea practică cu membrii grupurilor din afară.

Toți acești factori determină un mediu plin de valențe criminogene, care determină numeroase persoane să încalce legea.

Se poate menționa, în concluzie, că factorii pe termen mediu pot explica, deși nu în totalitate, o parte importantă a infracțiunilor de violență împotriva siguranței persoanei. Cei mai importanți dintre ei includ efectele politicilor sociale și economice cu caracter guvernamental, care au determinat, așa cum am menționat, o amplă creștere a numărului de bărbați șomeri sau cu locuri de muncă instabile și creșterea numărului de familii cu venituri mici.

Alături de factorii pe termen mediu, cei pe termen lung (procesele de urbanizare sau industrializare, schimbările sociale sau economice concordante cu exigențele societății postindustriale etc.) pot explica, în mare măsură, tendințele de creștere a violenței și a criminalității pe o perioadă îndelungată de timp. În anumite țări în curs de dezvoltare, schimbările menționate au apărut însă în perioade extrem de scurte și – așa cum sublinia E. Currie⁶⁴ – efectul lor asupra ratelor de criminalitate și violență a fost imediat. Acesta este, de fapt, și cazul României nevoită să se confrunte într-o perioadă scurtă de timp cu schimbări cu adevărat bulversante.

⁶⁴ Ernest Currie, *op. cit.*

ORIENTAREA ȘCOLARĂ ȘI PROFESIONALĂ A TINEREI GENERAȚII

PETRUȘ ALEXANDRESCU

O componentă a culturii unui popor o constituie și pregătirea profesională. Aceasta este de fapt o formă organizată de stat și cuprinde perioada școlarizării copiilor. În această etapă putem vorbi de fenomenul de instruire și educare a tinerei generații, perioadă în care copiii și tineretul își însușesc, pe de o parte, cunoștințele de bază științifice și cultural-artistice, iar pe de alta, își continuă procesul de înțelegere și însușirea sistemului de norme și valori, care contribuie la constituirea și împlinirea laturii educaționale. Tot acum, elevii, în procesul cunoașterii și învățării, pot să-și identifice anumite înclinații sau talente pe care le pot cultiva în școală sau în afara ei.

Pentru a înțelege mecanismele instructiv-educative, care conduc treptat la formarea personalității culturale și umane a individului, pentru a vedea care sunt factorii care influențează acest fenomen de formare a personalității umane, dar și factorii determinanți, am recurs la o cercetare concretă, desfășurată în școli, în plin proces instructiv-educativ, pe trei segmente ale populației școlare. Acestea sunt:

A – Elevii de clasa a VIII-a, clasă terminală a unui ciclu de învățământ – gimnaziul. În acest moment, elevii sunt puși în situația să aleagă, după absolvirea clasei a VIII-a, ce vor face în continuare. Și anume, ei pot să continue sau nu școala. Dacă „da”, atunci pot opta pentru licee teoretice, licee de specialitate (economice, tehnice, agricole, sanitare etc.) sau școli profesionale. Cei care nu vor sau nu pot să-și continue perioada de școlarizare, sunt nevoiți să-și câștige singuri existența. Având în vedere că numărul de locuri în învățământul postgimnazial este aproximativ egal cu numărul absolvenților clasei a VIII-a, numărul celor care abandonează studiile după această clasă este restrâns.

B – Elevii de clasa a XII-a, viitori absolvenți de liceu. Perspectiva acestora este similară cu cea a elevilor din grupa anterioară. Aceștia își pot continua studiile la nivel superior (facultăți de stat sau particulare), școli postliceale, colegii etc. Alternativa la continuarea studiilor este, firesc, întreruperea acestora și intrarea în producție sau căutarea unui loc de muncă (de cele mai multe ori la firme particulare mici și mijlocii, cu munca „la negru”, ceea ce poate însemna angajări fără contracte de muncă sau alte modalități de eludare a legii).

C – Elevii de clasa a X-a. Studiul acestui segment al populației este menit să dea o anumită continuitate fenomenului.

Cunoaștem, aprioric, că există trei categorii de factori care determină atât orientarea școlară și profesională a elevilor, cât și constituirea formației lor culturale și a profesiei de mai târziu. Acestea sunt: familia, școala și mediul social (respectiv anturajul frecventat). Desigur, putem vorbi și de posibilitățile de informare ale elevului – cadrul cel mai democratic de a i se oferi întreaga paletă a șanselor. Acestea pot fi însă subordonate celor trei categorii de mai sus.

Rolul cercetării concrete rezidă în aceea că, în acest mod, se poate lua „pulsul” fenomenului, se pot dezvălui modalitățile de determinare ale acestuia, factorii care intervin, intensitățile lor.

2. PROIECTAREA ȘI REALIZAREA CERCETĂRII

Cercetarea concretă a fost proiectată și realizată pe un număr de 622 elevi din 16 unități școlare (colegii naționale, licee teoretice, licee de specialitate și școli generale), din municipiul București (sectoarele I, II, III, IV, și V) și județul Ilfov (localitățile Pantelimon și Buftea), în perioada 1–10 octombrie 2001 (C.N. „Mihai Viteazu”, C.N. „Tudor Vianu”, C.N. „Al. I. Cuza”, C. Tehnic „Edmond Nicolau”, liceul „George Coșbuc”, liceul „Mihai Eminescu”, școlile generale nr. 10, 12, 31, 87, 88, 139, 187, școala nr. 1 Pantelimon, școala generală Buftea).

Obiectivul principal al cercetării a fost surprinderea și studierea fenomenului de *orientare școlară și profesională a elevilor*. Totodată, am dorit să vedem în ce măsură comportamentul elevilor este determinat de valorile și normele tradiționale, sau acesta are caracter deviant. Contactul culturii tradiționale cu alte „culturi” sau moduri de viață „de import” este adesea nefast pentru tinerele generații. Dacă mai avem în vedere că toate acestea se desfășoară într-un mediu propice – cel al tranziției, în care ierarhiile valorilor sunt adesea răsturnate, ne punem tot mai des întrebarea: este pregătită societatea să înfrunte, toate aceste vicisitudini? Poate ea să protejeze generațiile în formare, inapte să judece și să se apere singure? De cele mai multe ori răspunsul este negativ.

A face cercetări în acest sens, a studia fenomenul în toată amploarea lui înseamnă a căuta și soluții la timpul prezent și viitor.

3. ANALIZA STATISTICĂ A EȘANTIONULUI DUPĂ PRINCIPALELE CARACTERISTICI

Distribuția pe grupe de vârstă, de sex, școală și profilul clasei eșantionului este redată în tabelele nr. 1–4.

Tabelul nr. 1

Grupa de vârstă	13 ani	14 ani	15 ani	16 ani	17 ani	18 ani	Total
Frecvența	8,5%	45%	6,3%	17%	10,3%	12,9%	100%

Tabelul nr. 2

Sex	Masculin	Feminin	Total
Frecvența	51,4%	48,6%	100%

Tabelul nr. 3

Tipul de școală	Șc. generală	Liceu	Total
Frecvența	56,6%	43,4%	100%

Tabelul nr. 4

Profilul clasei	Electronică	Informatică	Mate-info	Șc. gen.	Fizică, chimie, biologie	Total
Frecvența	7,2%	20,6%	9,8%	56,6%	5,8%	100%

În tabelul nr. 5 se prezintă situația statistică a absolvenților clasei a VIII-a de a continua studiile postgimnaziale și preferințele acestora:

Tabelul nr. 5

Preferințe	Liceu profil uman	Liceu profil real	Liceu economic	Alte profiluri	Nu continuă
Frecvența	28,4%	43,3%	15,9%	6,9%	5,5%

Dorința absolvenților de liceu (clasa a XII-a) ca și cea, în formare, (a elevilor de clasa a X-a) de a continua studiile postliceale este prezentată în tabelele 6, 6.1, 6.2.

Tabelul nr. 6

Școli postliceale	Școală sanitară	Școală economică
Frecvențe	2,3 %	1,4 %

Tabelul nr. 6.1

Colegii	Sanitare	Economice
Frecvențe	1,15 %	0,7 %

Tabelul nr. 6.2

Falcutăți	De stat	Particulare
Politehnică	21,2%	1,8%
ASE	22,5%	3,2%
Drept	4,1%	0,7%
Limbi străine	4,1%	0
Medicină	3,2%	0,5%
Socio-umane	3,7%	1,15%
Informatică	7,1%	0,5%
Sport-turism	4,4%	0,7%
Științe reale	3,7%	0,5%

4. ANALIZA ȘI INTERPRETAREA DATELOR CERCETĂRII

Remarcăm că, în prima fază a orientării școlare, elevii își doresc să ajungă, în marea lor majoritate, la liceu cu profil real (43,3%) la licee cu profil uman (28,7%) și la licee economice (15,9%). De reținut că aproape toți subiecții intervievați doresc să urmeze cursurile postgimnaziale.

În ceea ce privește orientarea profesională a liceenilor, aceasta se concentrează pe facultăți de stat cu dominantele ASE (22,5%) și Politehnică (21,2%). De remarcat, scăderea interesului pentru facultăți precum „medicina” și „drept”, altădată atât de mult solicitate.

Pe de altă parte, interesul pentru facultățile de stat față de cele particulare este mare. Acest lucru se poate datora prestigiului de care se bucură în continuare facultățile de stat, dar poate să însemne și faptul că mulți candidați nu au posibilități materiale de a urma o facultate, cu sume substanțiale. Facultățile particulare constituie o rezervă și o „salvare”, a absolvenților care nu reușesc la facultățile de stat.

Este de observat și faptul că din paleta de profesii pe care le oferă societatea, tinerii orientați se îndreaptă tot mai mult către profesii la modă, tot mai utile societății. Astfel, profesia de informatician este dorită în proporție de 16,9%, urmând cele de contabil, economist sau broker (10,3%), avocat (7,1%), medic (6,6%), manager, om de afaceri (6,4%), inginer (4,3%).

De asemenea, tinerii sunt conștienți că realizarea lor depinde, în cea mai mare măsură, de propria lor voință și hotărâre – 64,8%, de frecventarea unei școli bune – 14,6% și de noroc numai 4,7%.

Elevii sunt conștienți că principalele dificultăți, pe care le au de întâmpinat în realizarea lor profesională, le constituie examenele (41,3%), starea materială reprezentând doar 7,6%. Este îngrijorător faptul că un număr foarte mare de subiecți nu conștientizează (nu s-au gândit!) 34,2%.

Interesante sunt motivele care i-au determinat să urmeze profesia dorită. Cele mai semnificative sunt: pasiunea pentru această profesie – 48,4%; obținerea anumitor avantaje materiale – 29,1%; constatarea că are aptitudini pentru această profesie – 9,6%; consolidarea profesiei respective – 3,9%; continuarea tradiției de familie – 3,2%. Alte motive sunt nespecificate (2,9%).

Întrebați fiind *ce calități ar trebui să aibă un bun profesionist*, frecvențele răspunsurilor stabilesc următoarea ierarhie:

I. responsabil – 61,6%, faptul că această calitate se găsește în fruntea ierarhiei, arată că subiecții, în cea mai mare parte, sunt conștienți de responsabilitatea muncii și a profesiei;

II. cinstit – 52,3%, aprecierea însemnată a acestei calități poate fi privită și ca o reacție la starea de infracționalitate crescută din țara noastră;

III. perseverent, conștiincios – 50,3%, prezența acestor calități relevă și conștientizarea faptului că, înainte de toate, pentru a ajunge un bun profesionist este nevoie de perseverență și conștiinciozitate;

I. competent – 45,7%;

II. harnic, silitor – 44,7%;

III. prietenos – 36,7%.

La întrebarea „dacă în viață orice lucru trebuie bine făcut și cu responsabilitate”, două treimi din cei intervievați (68,8%) răspund „DA”. Există o parte semnificativă a eșantionului (31,2%), care răspund că acest lucru nu este „neapărat necesar”. Așa se face că, păstrându-se această convingere, acest segment de populație, o dată ajuns la maturitate, va trata atât problemele profesionale, cât și problemele de viață, cu multă superficialitate.

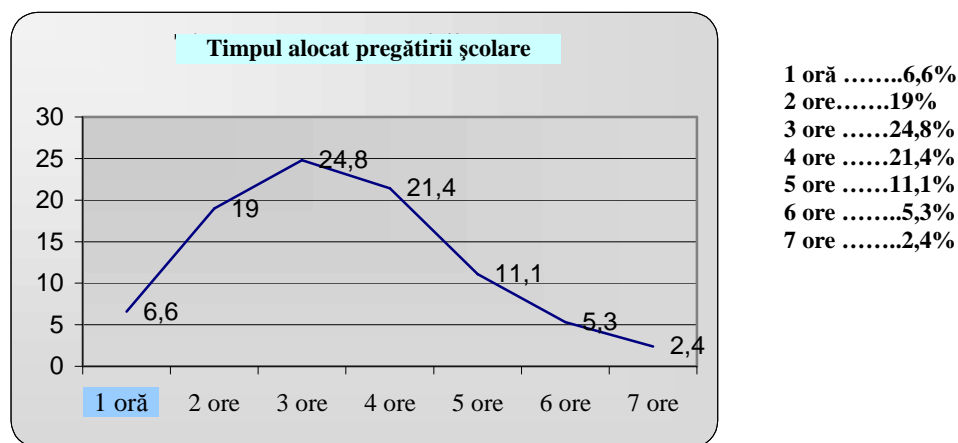
Întrebați fiind ce rol joacă următorii factori: familia, prietenii, școala și profesorii, televiziunea sau alți factori care urmează a fi specificați, în alegerea meseriei (profesiei), elevii intervievați răspund diferențiat astfel (vezi tabelul nr. 7).

Tabelul nr. 7

Pondere Factori	Foarte important	Important	Puțin important	Neimportant	N.R.
Familia	51,6 %	30,7 %	13,3 %	3,2 %	1,1 %
Prietenii	12,4 %	34,4 %	35,5 %	15,3 %	2,4 %
Școala și profesorii	34,2 %	34,4 %	19,6 %	8,8 %	2,9 %
Televiziunea	5,5 %	16,1 %	38,4 %	36,7 %	3,4 %
Altcineva	18,3 %	5,9 %	8 %	16,1 %	51,6 %

Se distinge în mod special *rolul familiei* ca determinant în alegerea viitoarei meserii (profesii) urmat de rolul școlii și al profesorilor.

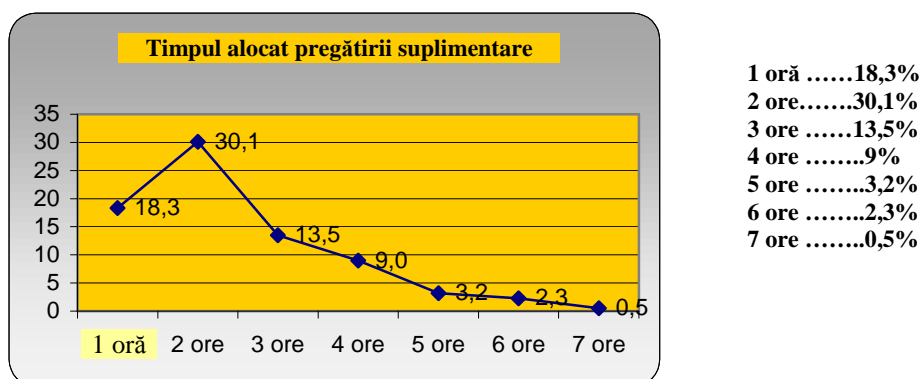
Diagrama nr. 8

În diagrama nr. 8, vedem cât timp alocă într-o zi diferitele categorii de elevi pregătirii lor școlare, prin realizarea poligonului frecvențelor.

În diagrama nr. 9 este prezentat, prin comparație, poligonul frecvențelor în cazul pregătirii suplimentare a elevilor.

Diagrama nr. 9

5. ANALIZA TABELELOR DE CONTINGENȚĂ

Tabelul nr. 10 prezintă distribuția elevilor, cărora le place sau nu școala. Elevii de la clasele de matematică-informatică răspund afirmativ în proporția cea mai mare: 52,5%.

Tabelul nr. 10

Distribuția elevilor cărora le place sau nu școala, în raport cu profilul clasei

Îți place școala în general	DA	NU	AȘA ȘI AȘA	TOTAL
Profilul clasei				
Electronică	37,8 %	2,2 %	60 %	100 %
Informatică	30,5 %	9,4 %	60,2 %	100 %
Mate-info.	52,5 %	9,8 %	37,7 %	100 %
Șc. generală	38,4 %	4,8 %	56,8 %	100 %
Fizică, chimie, biologie	44,4 %	5,6 %	60 %	100 %

Tabelul nr. 11, care înfățișează distribuția materiilor preferate, raportate la profilul clasei, pune în evidență o uniformizare a opiniilor, privind materiile preferate, cu tendința de a aprecia sportul în mod deosebit, poate și ca o alternativă de relaxare, de ieșire din universul încorsetat al școlii, cu rigorile și regulile ei. Cu toate acestea, se conturează o evidențiere a răspunsurilor de la clasele de informatică și matematică-informatică către disciplinele respective. Aceste coincidențe, care ar trebui să fie relevate la oricare profil de clasă cu disciplina corespunzătoare, au fost evidențiate mai pregnant la profilurile informatică și matematică-informatică. Acest fapt ne îndreptățește să subliniem, pe de o parte, conservarea tradiției învățământului preuniversitar, care are loc cu precădere la

ȘANSELE DE ACCES LA ÎNVĂȚĂMÂNT ȘI CULTURĂ PENTRU TINERETUL DIN COMUNITĂȚILE MULTICULTURALE DIN ROMÂNIA

GEORGE-CRISTIAN SPÎNU

*„Dreptul persoanelor aparținând
minorităților naționale de a învăța limba
lor maternă și dreptul de a putea fi
instruite în această limbă sunt garantate;
modalitățile de exercitare a acestor
drepturi se stabilesc prin lege.”*

CONSTITUȚIA ROMÂNIEI

Problema minorităților a încetat să fie, exclusiv, o problemă a grupurilor etnice, devenind problema întregii comunități.

Problema minorităților este, în primul rând, o problemă a majorității și, în același timp, o problemă a minorităților, pentru că dacă fiecare minoritate este preocupată în mod firesc să-și descopere și să-și dezvolte tradițiile și valorile, majoritatea trebuie să trăiască cu aceste valori, să le accepte și chiar să și le asume ca pe o achiziție culturală de valoare.

Modalitatea de a coexista, de a dezvolta și încuraja dezvoltarea culturii minorităților rezidă, în fapt, în cunoașterea sa de către majoritate, în transformarea sa în subiect de interes pentru aceasta.

Potrivit prevederilor Legii învățământului românesc (1995) educarea tinerei generații *trebuie* să se facă în spiritul drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, demnității, toleranței și schimbului liber de opinii. Tinerii români *trebuie* să se bucure de drepturi egale de acces la toate nivelurile și formele de învățământ, indiferent de condiția socială, materială, sex, rasă, naționalitate, apartenență politică și religioasă.

Învățământul *trebuie* să se desfășoare în limba română (respectându-se dreptul minorităților naționale de a învăța în limba maternă, în condițiile legii).

Exponenți ai unor culturi diferite de cea majoritară, tinerii aparținând comunităților multiculturale din România, prin mentalitatea și cultura care îi caracterizează, își aduc contribuția lor însemnată la valorizarea spațiului cultural și de civilizație românesc.

După 1989, statul român a întreprins eforturi deosebite pentru a asigura accesul tinerilor, aparținând diferitelor minorități etnice, la sistemul de învățământ, lucru concretizat, în special, în crearea unor locuri separate pentru acești tineri, în structurile învățământului superior (de exemplu, locurile separate, special create în structura Facultății de Asistență Socială pentru tinerii aparținând comunității rroma).

Faptul că tinerii aparținând acestor minorități își pot susține examenul de admitere în învățământul superior, în limba lor maternă constituie, fără doar și poate, un exemplu al modului în care diriguitorii învățământului românesc înțeleg nu doar să respecte, ci și să promoveze valențele de ordin cultural ale exponenților diferitelor culturi minoritare, existente în țara noastră.

În pofida greutăților cu care se confruntă sistemul românesc de învățământ, aflat și el, ca de altfel întreaga societate românească, în tranziție, interesul pentru accesul tinerilor care provin din rândurile comunităților multiculturale la învățământ există și nu poate fi neglijat.

Conștienți fiind că o abordare multiculturală în pedagogie nu este nici o nouă disciplină, nici numai un remediu, în cazul eșecului școlar al copiilor provenind din familii multiculturale, constatăm că este indispensabil să extindem câmpul său de acțiune la ansamblul segmentelor de public și domeniilor școlare.

Plecând de la aceste considerente, într-o primă etapă și în clasele care primesc copii aparținând unor culturi diverse, devine *necesitate* a se considera abordarea interculturală a profesorului ca o grilă de lectură și de înțelegere a diferitelor semnificații culturale date faptelor de viață cotidiene. Putem vorbi, astfel, de o adevărată *educație* în perspectiva pluralismului.

Dintre documentele privind drepturile omului în general, Declarația Universală a Drepturilor Omului și Pactul Internațional privind drepturile economice, sociale și culturale prevăd dreptul fiecărei persoane „de a lua parte la viața culturală”. Pactul prevede obligația statelor părți „de a lua măsurile necesare pentru păstrarea, dezvoltarea și difuzarea științei și culturii”.

Se cuvine să menționăm în acest sens și Declarația asupra principiilor cooperării culturale internaționale, proclamată de Conferința generală a UNESCO în 1966, potrivit căreia „Orice cultură are o demnitate și o valoare proprie care trebuie respectate și păstrate; ... în varietatea lor fecundă, diversitatea și influența reciprocă pe care ele o exercită unele asupra altora, toate culturile fac parte din patrimoniul comun al umanității”.

Când vorbim despre accesul acestor tineri la actul cultural, avem în vedere cultura nu în *sensul restrâns*, de creație literară, muzicală, în domeniile picturii, filmului și teatrului, incluzând atât accesul la acestea cât și producția de noi valori, ci în *sensul larg*, de repetare zilnică a valorilor culturale, istorice, religioase, legate de existența unei persoane și de modul ei de viață în comun cu alte persoane, care formează identitatea ei culturală.

Avem în vedere, în acest sens, obiceiurile, moravurile, tradițiile, ritualurile, tipurile de locuințe, dar și producerea de obiecte de artă, cultivarea muzicii,

stabilirea de organizații culturale, publicarea de cărți în limba proprie, ca și dreptul de a transmite cultura proprie prin educația generațiilor viitoare, fie prin școli separate, fie prin asigurarea respectului pentru culturile minorităților în școlile publice.

Putem vorbi astfel de accesul segmentului tânăr, din rândurile comunităților etnice din România, la ansamblul fenomenelor produse de spiritul uman înglobând valori, conduite, moravuri ca și alte elemente constitutive ale identității acestora, inclusiv aspecte de civilizație materială.

Este important să știm cum gândesc tinerii rromi, maghiari, armeni ș.a., cum se completează atitudinea acestora cu cea a tinerilor de origine română, și cum contribuie, ei toți *împreună*, la perpetuarea valorilor culturale ce aparțin neamului nostru.

În acest sens, procesul de învățământ în care sunt angrenați aceștia *trebuie* să constituie un veritabil mijloc de a se cunoaște unii pe alții, de a se respecta și de a se completa, de asemenea, unii pe alții.

Abordarea interculturală riscă să devină ineficace și chiar contraproductivă, atunci când nu este integrată într-o înțelegere a mecanismelor mai largi, când nu există obiective școlare determinate și se mărginește la activități recreative. O astfel de abordare trebuie să fie în măsură să ofere mijloacele nu numai de a admite diferențele dintre copii (la nivel psihologic, social și cultural), ci și de a recunoaște la tânărul reprezentant al comunității etnice implicația acestor elemente și corelația lor în procesul de socializare și școlarizare.

Șansele, pe care le oferă România minorităților etnice în privința educației în limba maternă, *trebuie* să constituie pentru tinerii reprezentanți ai acestor comunități un semn că majoritatea îi înțelege și le respectă dreptul la tradiție, că este loc și pentru *celălalt* în aceeași școală sau facultate, și mai apoi la locul de muncă. Dreptul la educația în limba maternă este un *drept*, fără de care menținerea și dezvoltarea culturii proprii sunt aleatorii.

Prin șansele pe care le acordă tinerilor din rândurile comunităților etnice, sistemul de învățământ din țara noastră promovează un cadru amplu de manifestare a similarităților și a diferențelor existente între majoritate și minorități.

Școala în limba maternă, teatrul în limba maternă, presa în limba maternă – fie ea scrisă sau audio-vizuală, alte manifestări ținute în limba maternă – (concerte, festivaluri de poezie ș.a.), sunt expresii ale libertății de care se bucură tinerii aparținând minorităților etnice din România. Nu este o libertate impusă – căci n-ar mai fi libertate! ci una firească, izvorâtă din principiul *respectă-te pe sine însuși, respectându-l pe celălalt*.

În același context trebuie să includem și accesul la informație, difuzarea și schimbul de informații în limba maternă.

Tinerii aparținând minorităților etnice din România se bucură de dreptul de a stabili și menține propriile instituții, organizații sau asociații educative, culturale și religioase, de a stabili și menține contacte între ei în interiorul țării și cu cetățeni ai altor state, cu care au în comun originea etnică sau națională, moștenirea culturală sau credința religioasă, de a răspândi, de a avea acces și de a schimba informații în limba

maternă, de a stabili și menține organizații sau asociații în țară și a participa la organizații internaționale neguvernamentale.

Convenția cadru privind protecția minorităților naționale, adoptată de Consiliul Europei în 1994, a fost și este respectată de țara noastră, care înțelege să promoveze condițiile necesare pentru ca persoanele care fac parte din aceste comunități să-și mențină și să-și dezvolte cultura și să păstreze elementele esențiale ale identității lor, mai ales religia, limba, tradițiile și moștenirea culturală. Dreptul acestor persoane la reuniune pașnică, libertatea de asociere, de expresie, de gândire, conștiință și religie sunt respectate întru totul de statul român.

În virtutea acestor drepturi, tinerii aparținând comunităților multiculturale din România se bucură de deplina libertate de a avea opinii, de a primi și a difuza informații și idei în limba maternă, fără amestecul autorităților publice.

După 1989, clasa politică românească și societatea civilă, deopotrivă, s-au angajat să încurajeze spiritul de toleranță și dialogul intercultural, să ia măsuri efective pentru a promova respectul reciproc, înțelegerea și cooperarea între toate persoanele de pe teritoriul României, cu preponderență în domeniile educației, culturii și mijloacelor de informare.

România a înțeles că respectarea drepturilor culturale este deosebit de importantă, pentru păstrarea și dezvoltarea elementelor esențiale ale identității acestor tineri, pentru păstrarea identității fiecărei comunități în întregul ei.

Orice tânăr care provine din rândurile acestor comunități are dreptul la *identitate culturală*, în sensul că poate să-și păstreze propria cultură, să împărtășească cu alte persoane valorile acesteia și s-o dezvolte; nici statul, nici comunități, asociații sau alte persoane nu au dreptul de a aduce atingere diferitelor aspecte ale culturii sale, a o discrimina, a-i nega protecția egală în fața legii sau a o împiedica să exercite drepturi care dau expresie culturii sale.

Tinerii aparținând comunităților multiculturale din România sunt chemați, alături de tinerii de origine română, să contribuie la democratizarea societății românești, proces care presupune conjugarea de eforturi comune pentru promovarea valorilor spirituale și culturale atât ale fiecărei naționalități în parte, cât și ale întregului popor.

Statul român, prin cadrul instituțional pe care l-a creat și îl perpetuează, promovează oportunități egale de acces la învățământul de toate gradele, pentru tinerii aparținând comunităților multiculturale.

Ca o sinteză a celor de mai sus putem spune că șansele de acces la învățământ și cultură, ale tineretului din rândurile comunităților multiculturale din România se înscriu pe următoarele coordonate:

- menținerea și dezvoltarea propriei culturi, sub toate aspectele ei, inclusiv a tradițiilor și obiceiurilor;
- stabilirea și menținerea propriilor instituții, organizații sau asociații educative, culturale și religioase;

– promovarea accesului la informație, difuzarea și schimbul de informații în limba maternă, sub formă de presă, radio/televiziune (atât în programele posturilor locale, cât și în cele ale televiziunii naționale);

– încurajarea dialogului și a pluralismului cultural, a spiritului de toleranță, a respectului reciproc și cooperării în domeniile educației, culturii și mijloacelor de informare;

– respectul acordat demnității și specificității fiecărei culturi, pentru diversitatea și varietatea lor fecundă, ca parte integrantă a patrimoniului cultural național;

– participarea la viața culturală, accesul la cultura majorității și a altor minorități;

– respectul față de om și demnitatea umană.

În privința acestor tineri, important este faptul că, în prezent, noii și vechii manageri și animatori culturali au înțeles mutațiile radicale petrecute în viața socială și tendințele lor de evoluție și au reînnotat firul activităților culturale întrerupt în primii ani ai tranziției.

În acest sens, trebuie să reamintim eforturile de a relua activitățile specifice satelor unde trăiesc aceste comunități, refăcându-se unele lăcașuri de cultură, iar la orașe au luat ființă o seamă de instituții, cum ar fi edituri, librării, tipografii, anticariate, societăți profesionale de spectacole și concerte – cu preponderență în regim privat.

De asemenea, au fost înființate organizații culturale nonguvernamentale – asociații, fundații, ligi, cluburi, uniuni – iar ca activitate, putem menționa reluarea unor tradiții culturale, manifestări locale și județene, precum și inovarea altora noi.

Dreptul la cultură proprie, garantat de statul român în cazul reprezentanților acestor comunități, trebuie înțeles în lumina *diversității* și valorii tuturor culturilor și accesului cât mai larg la toate culturile, deoarece toate culturile fac parte din patrimoniul comun al omenirii.

Diversitatea – una dintre cele mai mari bogății ale Europei, trebuie apărată fără a prejudicia coerența, stabilitatea – trebuie consolidată fără a limita libertatea; șansele de reformare ale diferitelor modele culturale trebuie garantate fără a reduce posibilitatea eliminării barierelor culturale. Dimensiunea comunicațională a unor astfel de procese nu se reduce la diseminarea conceptelor, a normelor și a principiilor, ci înseamnă și renegocierea acestora, adaptarea la un nou tip de aspirații, generate de schimbarea modelului de societate, de noile standarde tehnologice.

Succesul de mâine al unui tânăr, indiferent de cultura (sau culturile) al cărei exponent este, prosperitatea unei întregi zone depind, în mod esențial, de felul în care vor fi formulate și asumate noile concepte, norme, valori etc.

Integrarea europeană la care aspirăm cu toții este, de fapt, o eliberare de prejudecăți, birocrăție, corupție, violență, intoleranță, de frontiere mentale și fizice.

Integrarea europeană trebuie să însemne, după lecția dură de o jumătate de secol a împărțirii în două a spațiului european, liberatea de gândire și expresie,

libertatea de a alege și a face lucruri utile pentru fiecare individ, indiferent de faptele rudelor și de culoarea ochilor și a pielii, de limba în care se exprimă familia lui.

Actualul stadiu al procesului de pregătire a României – a cărei identitate poate fi definită ca un model cultural deschis – pentru integrarea sa definitivă în structurile europene și euroatlantice, poate fi dinamizat prin implicarea eficientă și productivă a tinerilor din rândurile comunităților multiculturale care trăiesc în România, la demersul de asumare a valorilor europene și de promovare a identității societății românești pe scena europeană.

O Europă unită, mediu ideal de afirmare a tuturor individualităților, opțiunilor culturale și politice, nu poate fi decât un spațiu guvernat de respectul față de libertățile cetățeanului, de norme unanim asumate și respectate, un spațiu în care diversitatea de opinii să fie considerată o bogăție, o autentică resursă de dezvoltare.

*

În viitorul nu prea îndepărtat, educația și învățământul pot cunoaște modificări substanțiale ca urmare a impactului tehnologiilor informaționale – *computerele* și *multimedia*. Este posibil ca atributele școlii să se restrângă, deoarece elevii vor putea învăța prin intermediul terminalelor de computer de acasă. În acest context, rolul școlii în socializarea elevilor aparținând diferitelor comunități multiculturale va scădea simțitor. Important de văzut este *cine* va prelua această *funcție* a școlii și *în ce* măsură va reuși să se achite de exercitarea ei.

BIBLIOGRAFIE

1. COBIANU-BĂCANU, M., RAIN, L., C. OANCEA, OZANA, *Evoluția fenomenului cultural și a fenomenului etnic în perioada de tranziție*, „Revista Română de Sociologie”, anul XI, serie nouă, 2000, nr. 1–2.
2. DASEN, PIERRE, PERREGAUX, C., REY M., *Educația interculturală. Experiințe. Politici. Strategii*, Iași, Editura Polirom, 1996.
3. DIACONU, ION, *Minoritățile. Statut. Perspective*, Institutul Român pentru Drepturile Omului, București, 1996.
4. GIDDENS, A., *Sociologie*, București, Editura Bic All, 2000.
5. * * *Drepturi ale persoanelor aparținând minorităților naționale*. București, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, 1993.
6. IONESCU, ION I., *Sociologia școlii*, Iași, Editura Polirom, 1997.

TINERII ROMÂNI ȘI GRUPURILE CULTURALE MARGINALE

ECATERINA BALICA

1. ACCEPȚIUNI ȘI SENSURI ALE NOȚIUNII DE GRUP CULTURAL MARGINAL

În concepția unor specialiști din domeniul sociologiei devianței¹, marginalitatea are două componente: **a.** una **obiectivă** reprezentată de starea sau situația istorică și culturală aparte, care determină ca un anumit grup social să trăiască în condiții diferite de cele ale societății globale; **b.** una **subiectivă**, reprezentată de starea de frustrare resimțită de acel grup, care se simte într-o poziție defavorizată și inferioară față de restul membrilor societății. „Aceste sentimente de frustrare, care generează, adeseori, reacții de ostilitate, sunt specifice și acelor populații care prin modul lor de viață, tradițiile istorice și culturale apar ca fiind diferențiate și periferice (marginalizate) în raport cu societatea globală”².

În același timp, marginalitatea se caracterizează printr-o serie de trăsături cum ar fi: izolare socială, și culturală, discriminare socială ambivalență normativă și atitudinală, devianță socială, inadaptare socială și anomie psihică.³

Grupurile sociale marginale reprezintă, prin urmare, acele „grupuri minoritare de indivizi, care sunt dezavantajate mai mult sau mai puțin permanent sau chiar tradițional, potrivit valorilor sau normelor dominante”⁴, apariția lor fiind strâns legată de prezența, în cadrul societății globale, a unui nou grup dominant, respectiv a unui sistem central de norme și valori dominante. Grupurile sociale marginale dezvoltă față de grupul dominant și sistemul său de valori fie o atitudine de toleranță, față de poziția lor discriminatorie, fie de intoleranță, toate acestea contribuind la confirmarea și consolidarea „funcției, poziției grupului dominant și/sau sistemului de norme și valori dominante în mod ideal sau material”⁵. Putem deosebi, în funcție de anumite criterii, grupuri marginale etnice, culturale, economice, politice, juridice și delincvente, sanitare și religioase.

¹ Sorin M.Rădulescu, *Homo sociologicus. Raționalitate și iraționalitate în acțiunea umană*, București, Casa de editură și presă „Șansa” SRL, 1994, p. 212.

² Dan Banciu, Sorin M.Rădulescu, V. Teodorescu, *Tendințe actuale ale crimei și criminalității în România*, București, Lumina Lex, 2002, p. 36.

³ Sorin M.Rădulescu, *op. cit.*, p. 214.

⁴ E.Roy Wiehn, *Grupurile sociale marginale. Mecanismele separării*, în: A.Neculau și G.Ferréol, *Minoritari, marginali, excluși*, Iași, Polirom, 1996, p. 228.

⁵ *Ibidem*, p. 228.

Aflate la limita dintre normalitate și devianță, grupurile culturale marginale, prezente în literatura de specialitate și sub denumirea de „culturi ale periferiei”⁶, „culturi emergente”⁷ sau „culturi de *macadam*”⁸, sunt de fapt acele nuclee de cultură minoritară care se constituie, adesea, în jurul grupurilor muzicale *techno-styles*, rock, *rapp*, alternative, *skinheads* etc.

Grupurile culturale marginale iau naștere din dorința indivizilor, în general, a tinerilor, în special, de a se orienta spre spații în care se experimentează cooperarea socială și culturală, „spații de recompunere”, sau spre spații în care se pot elibera de monotonia vieții cotidiene, „spații de creație”, și care le oferă prilejul de a-și exprima atitudinea față de ordinea socială și politică existentă⁹. De asemenea, grupurile culturale marginale sunt expresia tendinței de reducere a puterii de influențare a vieții individului, de către instituțiile clasice cu rol socializator (precum: familia, școala, grupul de prieteni, mass-media etc.) și de impunere a minorităților artistice drept sursă de modelare a comportamentelor tinerilor aflați în perioada de formare a personalității lor.

Organizate ca răspuns la o stare generală de indiferență, la mediocritatea și sărăcia aspirațiilor și trăirilor sufletești, grupurile culturale minoritare oferă tinerilor posibilitatea de a-și satisface trebuințele specifice vârstei lor: de a crea muzică potrivit dorințelor, de a fi între prieteni, de a avea o „identitate puțin bizară și exhibiționistă”¹⁰ și mai puțin de avantajele materiale (obținute din concerte sau din vânzarea casetelor). În ultimii ani, tot mai multe grupuri muzicale încearcă să se impună pe piața muzicală. Unele dintre ele au reușit să-și creeze un public al lor, un stil mai mult sau mai puțin original, au lansat casete, discuri și videoclipuri. Admiratorii le fredonează cântecele, le adoptă stilul vestimentar, înființează fan-cluburi, organizează întâlniri cu vedetele preferate, colecționează postere, articole din ziare și reviste. Toate aceste manifestări comportamentale se încadrează în sfera normalului, fiind chiar încurajate, mai ales în societățile de consum care promovează tot ceea ce este cerut de consumatori și poate fi sursă de venituri.

Există, însă, și indivizi și grupuri care, datorită stilului pe care-l adoptă și mesajului promovat, nu reușesc decât să atragă atenția unui număr redus de admiratori, aflați în căutarea unor spații de integrare socială.

Grupurile muzicale care nu se bucură de un succes evident în rândul marilor consumatori de muzică, dar care reușesc, datorită valorilor pe care le transmit prin intermediul mesajului muzical, ca și prin practicile artistice adoptate, să concentreze în jurul lor un număr mare de admiratori, *devin treptat generatoare de modele comportamentale, de valori culturale și norme* pentru acești tineri.

⁶ J. Marie-Seca, *Tineri, culturi emergente și ieșiri din situații limită*, în: G. Ferréol (coord.), *Identitatea, cetățenia și legăturile sociale*, Iași, Polirom, 2000, p. 70.

⁷ *Ibidem*, p. 82.

⁸ J. Hurstel, *Jeunes au bistrot, culture sur macadame*, Paris, Syros, 1984.

⁹ J. Marie-Seca, *op. cit.*, p. 75.

¹⁰ *Ibidem*, p. 79.

Marcați de dorința de a avea un statut de vedetă, de a se realiza într-un domeniu al artelor, dar și de a avea statut de dominator, și nu de exclus, muzicienii în jurul cărora s-au constituit aceste grupuri s-au transformat în modele comportamentale pentru cei mai mulți dintre fanii lor. Excesele vestimentare și stilistice au fost adoptate cu ușurință. Mesajele de revoltă, protest, violență sau pace, ritmul muzical alert imprimat de un DJ, adevărat maestru de ceremonii în cadrul concertelor, devin o constantă a preferințelor tinerilor.

În prezent, realitatea socială românească se confruntă cu existența unor grupuri rock, *rave*, alternative, techno care-și fac din ce în ce mai mult simțită prezența în marile centre urbane (București, Cluj, Timișoara) și nu numai. De inspirație germană sau britanică, muzica lor a fost ascultată, la început, în cluburi sau la petreceri de către persoane care doreau să se simtă bine și să danseze. De câțiva ani, adepții acestui gen de muzică își pot audia formațiile favorite în cadrul **Festivalului de muzică electronică urbană TM BASE** din Timișoara. Vârsta ascultătorilor este cuprinsă în intervalul 14–25 ani. Muzicienii sunt simpli DJ sau trupe care poartă denumiri semnificative (Anonim TM, Comitetul Central, Urban experience, Brigada artistică urbană, Cuza).

Activitatea acestor grupuri, aria de răspândire, influența lor asupra tinerilor, muzica, ideile și practicile cultural-artistice, atitudinea tinerilor față de ele au fost prea puțin investigate.

Iată de ce cercetarea noastră a avut ca obiectiv și identificarea atitudinilor tinerilor față de grupurile minoritare culturale, precum și a conexiunilor existente între mediul de proveniență, tipul de școală, genul de muzică preferat și simpatia/antipatia lor față de cele mai cunoscute grupuri: *rave*, *rapp*, rock, *skinheads*, alternativii. Pentru a pregăti acest demers, am analizat mai întâi modalitățile concrete de petrecere a timpului liber, precum și stilurile muzicale preferate.

2. MODALITĂȚI DE PETRECERE A TIMPULUI LIBER

Pentru investigarea problematicii socializării tinerilor prin intermediul grupurilor culturale marginale, am considerat relevante și datele privind modul în care tinerii își petrec timpul liber, acesta fiind intervalul de timp în care ei vin în contact cu grupul lor de egali și de prieteni care, conform părerii unor cercetători, s-a dovedit a avea o influență foarte puternică asupra comportamentului individului aflat în perioada adolescenței și chiar mai târziu. Tinerii cuprinși în eșantion au fost puși în situația de a alege între 7 posibilități de a-și petrece timpul liber: audiții muzicale, sport, lectură, cinema, jocuri video și informatică, excursii.

Așa cum rezultă din datele anchetei, tinerii preferă ca în timpul liber să meargă în excursii (80,2 %), să asculte muzică ușoară sau de club (64,1 %) și să practice diferite sporturi (50,3 %). Alegerea cu predilecție a acestor variante ne îndreptățește să afirmăm că foarte mulți tineri se orientează spre posibilități de petrecere a timpului *mai puțin intelectualizate, dar care sunt mai accesibile din punct de vedere financiar.*

În același timp, opțiunile lor demonstrează o încercare de a respinge ceea ce ține de lumea adulților, de cultura clasică și o tendință de acceptare a valorilor promovate de canalele comerciale ale mass-media. Faptul că tinerii optează pentru concertele de muzică ușoară sau muzică de club într-un număr atât de mare, precum și pentru excursii și sport ne determină să credem că acestea sunt și domeniile din care ei își aleg modelele de viață. Din acest punct de vedere, contribuția romanelor, literaturii în general, sau a filmelor și operelor clasice s-a redus substanțial, tinerii de astăzi nemai-gustând lumea scrisului nici ca divertisment, nici ca o sursă de modele. Această stare de fapt poate constitui o explicație pentru tendința tinerilor de a-i transforma pe muzicienii grupurilor marginale cultural în idoli și modele comportamentale.

3. STILURILE MUZICALE PREFERATE DE TINERI

În demersul de identificare a modului în care tinerii își petrec timpul liber, am observat că audițiile muzicale (muzica de club și cea așa-zis ușoară) se situează pe locul al doilea în preferințele lor. Din dorința de a aprofunda investigațiile, i-am întrebat, în plus, care sunt stilurile muzicale preferate .

Tabelul nr. 1

Opțiunile tinerilor privind stilurile muzicale

Stiluri muzicale	%
1. Muzică clasică	8,10
2. Muzică contemporană	0,6
3. Muzica anilor '70-80	1,5
4. Muzică populară autentică	1,7
5. Rock, rock alternativ, hard rock, heavy-metal	10,4
6. Dance	19,4
7. Hip-hop	10,3
8. House	5,3
9. Blues	3,2
10. Punk	0,3
11. Techno	1,6
12. Rave	1,0
13. Pop	6,2
14. Disco	8,1
15. Rapp	2,2
16. Latino	2,1
17. Jazz	0,5
18. Ethno (orientală)	3,5
19. Altele	8,8
20. Nu știu / Nu răspund	4,7

Observăm că, aproape jumătate dintre tineri situează pe primele locuri muzica *dance*, *rock* și *hip-hop*, muzică intens promovată de toate posturile de radio și canalele de televiziune. La distanță semnificativă de muzica *dance*, dar mai

aproape de alte stiluri muzicale, este plasată muzica clasică. Stilurile *punk*, *rave* și *rapp* sunt mai puțin ascultate de către tineri, fiind de altfel și mai puțin promovate de mass-media, iar mesajul lor mai greu accesibil tinerilor. Astfel, și grupurile de tineri formate în jurul liderilor de acest tip sunt mult mai rare și mai puțin numeroase.

În concluzie, muzica *dance* și hip-hop, latino, orientală și disco care este difuzată pe toate programele radio-tv, la discotecă, în baruri, la chefuri și chiar pe stradă, este muzica preferată de tinerii din România aflați într-o perioadă de formare a gustului muzical, de căutare a genului muzical care să corespundă aspirațiilor și nevoilor lor de cultură.

Rezultate interesante am obținut și atunci când am corelat stilul de muzică preferat cu aria culturală din care provin subiecții investigați (tabelul nr. 2).

Muzica populară autentică, muzica disco și hip-hop sunt agreate cu predilecție de tinerii din aria culturală a Munteniei, zonă cu bogate tradiții folclorice, care se păstrează și astăzi și care influențează și muzica etno mai ascultată de tineri. Pentru subiecții din Oltenia muzica cu influență latino, disco, și muzica clasică sunt genurile cele mai audiate. Rezultatele ne determină să apreciem că în această zonă muzica care a reușit să se impună este muzica ascultată la concerte, în discoteci sau la petreceri. Este normal, credem noi, ca în această zonă sudică a țării să se facă mai puțin simțită prezența și influența muzicii occidentale de tip *rave*, *rapp*, rock etc.

Tinerii din Moldova, zonă culturală cu o viață artistică intensă, cu centre urbane importante (Iași, Bacău, Suceava, etc.), preferă, în primul rând, jazzul. La o distanță destul de mică se situează muzica clasică contemporană, rockul și muzica *rave*, situație care dovedește că tinerii din această arie culturală sunt destul de maturi din punctul de vedere al preferințelor muzicale și, în același timp, deschiși la ceea ce este nou în acest domeniu (ne referim la muzica *rave*). O situație asemănătoare, dar la un nivel mai scăzut al cotelor procentuale, se înregistrează și în Dobrogea.

În zona Banatului, *rapp*-ul este cel care ocupă primul loc în ierarhia preferințelor muzicale, urmat de jazz și techno, stare explicabilă prin existența unor contacte culturale mai numeroase între tinerii de aici și cei din Occident (în special din Germania).

Muzica *house* este stilul de muzică preferat îndeosebi de cei din Transilvania și Crișana-Maramureș, zone aflate și ele, asemenea Banatului, în contact cu muzica occidentală. Rockul și *punk*-ul sunt, de asemenea, stiluri agreate de tinerii din Crișana-Maramureș, în timp ce în zona Transilvaniei muzica anilor '70-'80 și muzica *rave* se detașează de celelalte preferințe. Este o situație care nu contrastează cu realitatea acestor zone, în cadrul cărora Clujul și Timișoara, ca să numim doar 2 centre urbane importante, se dovedesc a fi puternice centre culturale, și universitare, care organizează în prezent multe spectacole de muzică și teatru, care se dovedesc receptive la noile forme de manifestare artistică (*rave*, alternative, techno).

Tabelul nr. 2

Distribuția preferințelor muzicale în funcție de zona cultural-istorică de proveniență a tinerilor

Zona cultural-istorică / Stiluri muzicale	Moldova	Dobrogea	Muntenia	Oltenia	Banat	Crișana-Maramureș	Transilvania	București
Muzică clasică	14,5	8,4	19,3	14,5	5,4	12,0	10,2	15,7
Muzică contemporană	25,0	8,3	-	-	8,3	-	8,3	50,0
Muzica anilor '70-'80	19,4	3,2	6,5	6,5	16,1	3,2	29,0	16,1
Muzică populară autentică	20,0	8,6	40,0	2,9	5,7	5,7	11,4	5,7
Rock (alternativ, hard, heavy-metal)	24,4	6,1	10,3	2,8	11,3	13,6	18,8	12,7
Dance	17,3	5,3	20,9	7,8	13,3	10,6	13,1	11,8
Hip-hop	10,4	4,2	28,3	8,0	11,8	8,0	8,5	20,8
House	14,5	1,8	19,1	5,5	2,7	20,9	22,7	12,7
Blues	16,7	10,6	15,2	13,6	9,1	7,6	13,6	13,6
Punk	16,7	-	16,7	-	-	16,7	16,7	33,0
Techno	23,5	5,9	23,5	8,8	17,6	-	11,8	8,8
Rave	23,8	9,5	4,8	-	9,5	4,8	19,0	28,6
Pop	18,1	7,1	13,4	11,0	10,2	7,1	16,5	16,5
Disco	7,2	3,6	31,9	15,9	12,7	7,8	12,0	7,8
Rapp	8,7	4,3	17,4	6,5	19,6	4,3	15,2	23,9
Latino	11,4	2,3	13,6	18,2	15,9	11,4	13,6	13,6
Jazz	27,3	18,2	-	-	18,2	-	18,2	18,2
Ethno (orientală)	13,9	8,3	18,1	6,9	25,0	4,2	9,7	13,9
Altele	12,1	11,0	22,5	7,7	11,5	8,8	11,0	15,4
Nu știu / Nu răspund	9,3	5,2	19,6	5,2	14,4	7,2	17,5	21,6

Capitala României, cel mai puternic centru cultural al țării, este o scenă pe care se lansează cele mai importante și mai diverse manifestări cultural-artistice. Tinerii din acest oraș au posibilitatea să asculte direct cele mai variate genuri muzicale, să-și construiască o cultură muzicală veritabilă și, în același timp, să creeze ei înșiși, preluând și adaptând muzica din occident, curente muzicale. Pentru

subiecții din București *punk*-ul, muzica *rave* și *rapp*-ul sunt cu adevărat importante. Remarcăm că muzica, care se vrea a fi un manifest protestatar la ordinea socială existentă, este cea care a prins cel mai bine în rândul tinerilor bucureșteni și mai puțin muzica lipsită de un mesaj consistent (hip-hop, de exemplu). Tinerii sunt o categorie de vârstă intens afectată de inegalitățile sociale, de probleme sociale precum: consumul de droguri, sărăcia, șomajul, fiind de aceea normal ca într-o zonă urbană de talia Bucureștiului să existe o orientare a tinerilor spre aceste stiluri muzicale. Rămâne de văzut dacă tinerii, din București și din întreaga țară, prezintă aceeași atitudine pozitivă și față de acele grupuri care se constituie în minorități culturale (aflate în plin proces de elaborare în România) structurate în jurul unor stiluri muzicale.

4. ATITUDINEA TINERILOR ROMÂNI FAȚĂ DE GRUPURILE CULTURALE¹¹ MARGINALE

Tinerii români au fost puși în situația de a-și exprima simpatia față de 6 grupuri culturale mai cunoscute dintre care amintim: *alternativi*, *punk-iști*, *rapp-eri*, *rave-ri*, *rockeri*, *skinheads*.

Tabelul nr. 3

Gradul de simpatie al tinerilor față de grupurile culturale

Grupuri culturale	Mult	Puțin	Deloc	NS/NR
Alternativi	20,9	39	28,7	11,3
Punk-iști	3,5	20,5	67	9
Rapp-eri	22,4	37	35,3	5,3
Rave-eri	14,8	32	44,1	9
Rockeri	17,2	30	47,7	5
Skinheads	3,4	15	65	15,8

Din rezultatele obținute, rezultă că tinerii din țara noastră îi simpatizează pe *rapp-eri*, pe *alternativi* și pe *rockeri* – grupuri care, deși promovează stiluri muzicale diferite, sunt totuși caracterizate, fiecare în parte, de moderație atât ca muzică, cât și ca model socio-comportamental și ca mesaj social și politic – în comparație cu *punk-iștii* sau *skinheads*, care sunt asociați de multe ori cu cei de extrema dreaptă sau chiar cu neonaziștii.

Din compararea răspunsurilor la această întrebare, cu cele înregistrate în cazul întrebării care le cerea subiecților să precizeze stilul de muzică agreat, observăm că există o corelație puternică în ceea ce privește atitudinea față de muzica respectivă și grupul cultural minoritar care o promovează. O atitudine negativă față de muzica *punk* se face simțită în rândul tinerilor din Dobrogea, Oltenia și Banat, în timp ce tinerii din Capitală se numără printre cei mai fervenți simpatizanți.

¹¹ Studiul de față folosește date rezultate din ancheta *Imaginea Europei în viziunea adolescenților* realizată în anul 2000, pe un eșantion reprezentativ de 2 049 de elevi din clasele a XI-a și a XII-a, de către un colectiv de cercetători din Institutul de Sociologie al Academiei Române (D.Banciu, I.Petre, E.Balica) și finanțată de EUROTIN.

În continuare, am considerat interesant de studiat modul în care mediul de rezidență influențează atitudinea de simpatie a tinerilor față de aceste grupuri.

Tabelul nr. 4

**Distribuția tinerilor care simpatizează grupurile culturale marginale,
în funcție de mediul de rezidență**

	Rural	Urban	Municipiul București	Nu	NS/NR
Alternativi	19,5	30,8	28,7	79	21
Punk-iști	12	11,9	12,7	36,6	63,4
Rapp-eri	26,3	29,5	35,1	90,9	9,1
Rave-eri	18,7	23,9	27,1	59,7	30,3
Rockeri	20	24,9	22,5	67,4	32,6
Skinheads	5,0	10,9	8,3	24,2	75,8

Tinerii din mediul rural îi simpatizează pe *rapp-eri*, *rockeri* și *alternativi*. Cei din mediul urban au preferințe apropiate (*alternativi*, *rapp-eri* și *rockeri*), doar că la un nivel procentual mai ridicat și în altă ordine ierarhică. Remarcăm, de asemenea, că numărul tinerilor din oraș care îi simpatizează pe *skinheads* este de 2 ori mai mare decât cel al tinerilor din mediul rural, fapt explicabil prin tradiționalismul mai ridicat al celor de la sate și, mai ales, prin contactul mai slab cu ideile și muzica *skinheads*. În ceea ce-i privește pe tinerii din București, rezultatele demonstrează existența aceleiași ierarhii pentru primele 2 poziții, cu deosebirea că *raverii* sunt plasați înaintea *rockerilor*. Muzica *rave* și grupurile *rave* au reușit să se impună destul de repede în peisajul muzical și social bucureștean, cucerindu-și mulți simpatizanți și adepți.

Rămâne de investigat, prin intermediul cercetărilor viitoare, care sunt motivele care-i determină pe tineri să opteze în special pentru un grup sau altul.

Tabelul nr. 5

**Gradul de simpatie al tinerilor față de grupurile culturale marginale
corelat cu zona culturală de proveniență**

Grupuri culturale	Alternativi				Punk-iști				Rapp-eri			
	Mult	Puțin	Deloc	NS/NR	Mult	Puțin	Deloc	NS/NR	Mult	Puțin	Deloc	NS/NR
Moldova	15,4	16,9	14,2	11,6	15,1	16,2	15,2	13,1	13,3	15,2	16,3	16,5
Dobrogea	7,7	7,1	5,3	2,2	5,5	6,2	6,7	2,2	5,9	7,0	6,1	1,8
Muntenia	18,5	19,5	22,7	18,1	16,4	16,4	20,8	24,6	19,0	17,3	22,9	24,8
Oltenia	8,4	8,1	8,6	10,3	5,5	7,4	9,4	6,6	6,1	8,2	10,5	9,2
Banat	11,9	10,9	13,9	9,1	9,6	11,9	12,1	9,8	10,9	12,7	11,6	10,1
Crișana-Maramureș	5,6	10,0	8,1	19,0	4,1	8,1	9,0	19,7	8,5	7,8	11,0	16,5
Transilvania	17,8	13,0	12,4	13,4	20,5	19,7	11,7	14,2	16,1	15,6	10,9	11,9
București	14,7	14,4	14,7	16,4	23,3	14,3	15,2	9,8	20,3	16,2	10,6	9,2

Grupuri culturale	Rave-eri				Rockeri				Skinheads			
	Mult	Puțin	Deloc	NS/NR	Mult	Puțin	Deloc	NS/NR	Mult	Puțin	Deloc	NS/NR
Grad de simpatie												
Zona cultural istorică												
Moldova	13,8	16,5	14,5	16,7	19,8	16,6	13,1	11,7	18,6	17,2	15,0	13,6
Dobrogea	7,2	5,8	6,6	3,2	5,9	6,0	6,4	4,9	14,3	7,7	6,2	2,5
Muntenia	15,8	14,5	25,0	22,6	13,0	15,8	24,3	29,1	17,1	19,6	20,0	21,3
Oltenia	6,6	8,4	9,5	8,1	6,5	9,6	8,5	10,7	1,4	10,1	8,4	9,3
Banat	10,2	14,2	11,0	9,1	8,8	11,9	13,3	6,8	8,6	12,6	11,7	11,7
Crișana-Maramureș	7,6	6,7	9,9	21,0	9,3	11,7	8,3	9,7	4,3	9,8	8,4	15,4
Transilvania	21,1	16,1	10,6	10,2	21,2	15,3	10,2	14,6	15,7	11,3	13,5	17,3
București	17,8	17,7	12,8	9,1	15,3	13,2	15,8	12,6	20,0	11,7	16,7	9,0

Observăm că, municipiul București și zona Transilvaniei se dovedesc, prin deschiderea lor spre Occident și prin contactul mai frecvent cu valorile și muzica lui, a fi centre receptive la mesajul agresiv al subculturii *punk*, tinerii manifestându-și într-un număr mai mare decât în alte zone simpatia față de *punk*-iști. Pe de altă parte, Moldova, Crișana-Maramureș, Muntenia și Oltenia sunt, conform datelor noastre, zone în care rockul clasic și cel alternativ, precum și grupurile care le promovează muzica și stilul de viață, înregistrează un număr mai mare de simpatizanți. Banatul, aflat și el într-un contact mai puternic cu valorile și tendințele culturale occidentale, este un centru al admiratorilor culturii *rave*.

Atitudinea tinerilor față de grupurile culturale marginale variază și în funcție de tipul de liceu absolvit.

Tabelul nr. 6

Atitudinea tinerilor față de grupurile marginale și tipul de liceu frecventat

Tip de licee	Alternativi				Punk-iști				Rapp-eri			
	Mult	Puțin	Deloc	NS/NR	Mult	Puțin	Deloc	NS/NR	Mult	Puțin	Deloc	NS/NR
Licee teoretice	41,1	43,8	40,7	41,4	52,1	47,5	40,8	35,0	42,7	43,3	40,7	39,4
Licee industriale	23,8	29,2	25,8	23,7	17,8	25,4	27,0	27,9	31,8	26,2	23,8	23,9
Alte profile	35,0	27,0	33,6	34,9	30,8	27,1	32,1	37,2	25,5	30,5	35,5	36,7

Tip de licee	Rave-eri				Rockeri				Skinheads			
	Mult	Puțin	Deloc	NS/NR	Mult	Puțin	Deloc	NS/NR	Mult	Puțin	Deloc	NS/NR
Licee teoretice	48,0	45,3	38,5	38,7	53,0	46,0	35,5	43,7	40,0	47,9	41,1	40,7
Licee industriale	27,6	27,4	25,9	24,2	20,7	26,3	29,1	21,4	30,0	23,3	26,9	26,9
Alte profile	24,3	27,4	35,7	37,1	26,3	27,6	35,4	35,0	30,0	28,8	32,0	32,4

Diferențe accentuate între opțiunile tinerilor, în funcție de liceul absolvit, se înregistrează cu precădere în cazul celor care-și exprimă atitudinea față de *punk-iști*, *rockeri*, *rapp-eri* și *rave-eri*. Constatăm că, absolvenții de licee teoretice îi simpatizează, într-un număr mai mare decât cei ai liceelor industriale (distanța este de cel puțin 20 de procente), pe membrii grupurilor prezentate în lista oferită de noi. De asemenea, remarcăm că cel mai puțin apreciat grup de către absolvenții liceelor teoretice este cel *skinheads* și aceasta, probabil, pentru că cei care au învățat în cadrul acestor școli au dobândit, prin intermediul disciplinelor studiate, un orizont cultural mai larg, fapt care le dă posibilitatea să sesizeze nocivitatea extremismului de dreapta promovat, direct sau voalat, de membrii acestui grup.

Corelația dintre gradul de simpatie, manifestat față de grupurile marginale și sexul tinerilor, s-a dovedit a fi și ea destul de relevantă.

Tabelul nr. 7

Distribuția opțiunilor tinerilor în funcție de sex

	Alternativi				Punk-iști				Rapp-eri			
	Mult	Puțin	Deloc	NS/NR	Mult	Puțin	Deloc	NS/NR	Mult	Puțin	Deloc	NS/NR
Masculin	31,5	38,7	425	33,2	49,3	37,1	37,8	33,9	49,0	32,6	36,9	30,3
Feminin	68,5	61,3	57,5	66,8	50,7	62,9	62,2	66,1	51,0	67,4	63,1	69,7

	Rave-eri				Rockeri				Skinheads			
	Mult	Puțin	Deloc	NS/NR	Mult	Puțin	Deloc	NS/NR	Mult	Puțin	Deloc	NS/NR
Masculin	47,4	35,8	37,1	31,2	41,4	36,6	37,1	36,9	52,9	35,3	39,6	29,0
Feminin	52,6	64,2	62,9	68,8	58,6	63,4	62,9	63,1	47,1	64,7	60,4	71,0

Remarcăm că, fetele îi simpatizează într-un număr semnificativ mai mare, decât băieții, pe membrii grupurilor de rock clasic și alternativ. De asemenea, există diferențe între numărul fetelor și cel al băieților care-i apreciază pe *punk-iști*, *rapp-eri* și *rave-eri*, în sensul că fetele sunt cele care sunt mai receptive la mesajul lor. În schimb, băieții sunt, așa cum rezultatele ne demonstrează, mai deschiși către grupul de *skinheads*, dovedindu-se ceva mai extremiști decât fetele, chiar și în preferințele muzicale.

UN POSIBIL PORTRET SOCIO-MORAL AL TINERETULUI RURAL

IOANA PETRE

Pentru conturarea unui profil specific psiho-sociologic al tineretului rural, s-a pornit de la premisa că la acest subgrup socio-demografic se pot distinge anumite trăsături, anumite caracteristici care îl desemnează ca fiind o entitate socială relativ distinctă în peisajul unei societăți. Aceasta, dincolo de trăsăturile comune oricărui tânăr (cele mai numeroase) care trăiește și muncește în aceeași epocă și în același spațiu societal.

Referitor la profilul socio-economic al tineretului rural, trebuie menționat că atitudinile și comportamentele socio-economice ale acestuia sunt mai puțin performante decât ale tinerilor din urban. În acest articol însă vor fi abordate doar caracteristicile sociale și psihosociale care dau diferența specifică pentru tineretul rural, fapt util dacă ne gândim că tineretul rural ar trebui să fie mai des tratat drept o componentă fundamentală și de calitate a fondului uman, economic și spiritual al satului românesc, practic șansa lui de perpetuare și dezvoltare.

În cele ce urmează se va încerca punerea în relief a dominantelor tineretului rural, ca mod de a fi și de a acționa, de a se raporta la problemele vieții și la temele majore ale societății.

Între aceste dominante, amintim:

1. Calitatea vieții tânărului și gradul de mulțumire față de aceasta;
2. Starea de optimism/pesimism în legătură cu viitorul;
3. Ce este mai important în viață pentru tinerii din rural;
4. Aspirațiile de studii și muncă;
5. Interesul și preocupările pentru politică ale tinerilor din rural;
6. Atitudinea tinerilor față de alte națiuni, încrederea interetnică și față de alte popoare;
7. Valorile juridice ale tinerilor: permisivitatea față de comportamentele deviante. Consumul de droguri, fumatul și alcoolul printre tinerii din rural;
8. Calitățile morale apreciate de tinerii din rural;
9. Principiile și normele după care ar trebui să-și orienteze conduita tinerii;
10. Asumarea responsabilității propriilor eșecuri și implicarea în luarea deciziilor despre propria viață;
11. Condițiile unei bune reușite în viață;
12. Măsura în care tinerii din rural se simt neînțeleși de către diverse instanțe;

13. De la cine așteaptă tinerii ajutor?

Concluziile și tendințele ce vor fi formulate se bazează pe rezultatele investigațiilor psiho-sociologice asupra tineretului din rural, realizate de Institutul de Sociologie al Academiei Române, de Centrul de Cercetări pentru Probleme de Tineret și de Facultatea de Psihologie a Universității „Spiru Haret”.

1. CALITATEA VIEȚII TÂNĂRULUI DIN RURAL ȘI GRADUL DE MULȚUMIRE FAȚĂ DE ACEASTA¹

Dotările tehnice de care dispun tinerii din rural în comparație cu cei din urban

Un indicator important al calității vieții îl constituie măsura în care se beneficiază de facilitățile vieții moderne și confortabile, de dotarea cu aparatură tehnică și electronică a propriei gospodării. Din acest punct de vedere, tânărul din rural este net defavorizat, el situându-se pe o poziție inferioară la comparația cu tinerii din urban în cazul fiecărui aparat sau mașină de care dispune/nu dispune.

Tabelul nr. 1

În casa dvs. există?

	Tinerii din rural	Tinerii din urban
Mașină de spălat rufe	84,4	92,4
Carte de credit	8,0	16,9
Autoturism	57,3	68,6
Rulotă	2,3	3,3
Combină muzicală	36,4	62,8
Congelator	100,0	100,0
Cuptor cu microunde	10,8	17,0
Telefon mobil	27,6	41,0
Mașină de spălat	1,3	3,7
Casă de vacanță	11,3	15,5
Televiziune prin cablu	36,4	87,9
Computer	13,3	34,5
Televizor color	86,4	95,9
Telefon	50,0	82,4
Cameră video	4,5	7,6
Videorecorder	22,9	35,8

În ciuda diferențelor considerabile între rural și urban, probabil că acestea ar fi fost și mai mari dacă în eșantionul de tineri ar fi fost incluse și alte categorii socio-ocupaționale și de vârstă, decât liceeni de 18–19 ani, cum este cazul acestui

¹ Datele de cercetare din acest paragraf se referă la un eșantion *reprezentativ* național de 2049 adolescenți și au fost culese în anul 2001 de către Institutul de Sociologie al Academiei, în cadrul unui proiect internațional, la care au mai participat Ungaria, responsabili Ildikó Szabó și Antal Örkény, și Franța, responsabil Tariik Ragi.

eșanțion. Astfel, s-a redus din start distanța socială, întrucât deja despre cei care acced la acest nivel de instrucție școlară se presupune că au un standard de viață mai ridicat, suficient pentru a permite susținerea materială a școlarizării sub diverse aspecte (transport, cărți, îmbrăcăminte, diverse taxe, etc.).

În ciuda acestei selecții inițiale, distanța dintre tineretul rural și cel urban rămâne apreciabilă în sensul că, practic, la toate aparatele sau facilitățile disponibile, tinerii din rural sunt depășiți de cei din urban. Cele mai mari diferențe se constată la dotarea cu combină muzicală, telefon, calculator și, în general, cu facilități mai moderne care ridică standardul de viață al celor ce pot beneficia de ele.

În plus, tinerii înșiși percep această diferență, lucru vizibil și din analiza scalei de autoevaluare a veniturilor. Comparând modul de autoevaluare a celor două categorii de tineri, rezultă că, în partea de jos a scalei, în care sunt incluse trepte de sărăcie mai pronunțată, se autoplasează mai ales tinerii din rural, în vreme ce tinerii din urban se consideră ei înșiși, mai puțin săraci.

Un alt indice edificator cu privire la calitatea vieții dintr-o familie este numărul de persoane care locuiesc în aceeași casă. Și sub acest aspect tinerii din rural sunt dezavantajați: casele în care locuiesc mai mult de 6 persoane aparțin invariabil familiilor tinerilor din rural și în măsură mult mai mică, familiilor urbane.

Șansele în viață, începând cu cele de acces la treptele superioare de instrucție școlară și profesională, sunt considerabil sporite, atunci când tinerii pot participa, în școală sau în afara acesteia, la alte forme de învățământ, superioare și speciale, după aptitudini și preferință. Situația celor 2 049 de adolescenți investigați se prezintă astfel: participă la o formă de învățământ special, în propria școală – 24,6 % dintre tinerii din rural și 33,1 % dintre tinerii din urban; participă la o formă de pregătire suplimentară, în afara școlii (cursuri, meditații) – 34,9 % dintre tinerii rurali și 56,2 % dintre tinerii urban.

Este evident că handicapul educațional al tinerilor din rural se datorează și pornește și de la aceste oportunități, de care sunt privați aceștia încă din anii de școală.

Se știe că în epoca actuală, cunoașterea limbilor străine constituie un atu care favorizează șansele de reușită în viață și în muncă, această cerință fiind bine conștientizată de către tinerii din rural. Poziția tinerilor din rural este însă, încă o dată, defavorizantă: un grad mai redus de cunoaștere a limbilor străine, care induce șanse mai mici de reușită în carieră și în viață.

Tabelul nr. 2

Gradul de cunoaștere a limbilor străine

Limba străină	Noțiuni elementare		Nivel mediu		Nivel superior		Deloc	
	R	U	R	U	R	U	R	U
Germană	14,3	16,8	2,0	5,1	-	2,2	79,9	79,9
Engleză	26,6	15,3	38,2	48,4	6,8	27,7	26,2	7,4
Franceză	35,7	27,6	40,7	40,5	5,8	8,1	12,1	22,7
Italiană	12,3	22,7	5,0	8,7	-	1,8	76,9	65,6

Ca și tinerii din urban, tinerii din rural preferă limba franceză, ba chiar în proporție mai mare decât tineretul urban (dar numai la un nivel elementar de cunoaștere). În general însă, gradul de cunoaștere, elementar, mediu sau superior, este mai redus la tinerii din sate, fie ei și liceeni, cea mai mare diferență apărând la limba engleză. De notat, totuși, că este remarcabilă această propensiune pentru limbi străine a tineretului român de astăzi, mult mai ridicată decât în alte țări europene.

În acest sens, din totalul subiecților investigați, nu cunoșteau deloc nici o limbă străină doar 5,8 % dintre tinerii liceeni din rural și 1,2 % dintre liceenii din urban.

2. STAREA DE OPTIMISM/PESIMISM A TINERETULUI RURAL ÎN LEGĂTURĂ CU VIITORUL

În general, tinerii din România sunt mai degrabă optimiști decât pesimiști, nefiind diferențe foarte frapante între tinerii din rural și din urban, în ciuda inegalității de șanse dintre cele două categorii. Astfel, în medie, doar 7 % dintre tineri sunt pesimiști în legătură cu ceea ce îi așteaptă în viitor.

3. CE ESTE CONSIDERAT MAI IMPORTANT ÎN VIAȚĂ DE CĂTRE TINERII DIN RURAL

Ierarhiile valorice ale tineretului rural sunt, în cea mai mare parte, asemănătoare cu cele ale tineretului urban, neexistând diferențe foarte mari de orientare valorică.

Tabelul nr. 3

**Ce este mai important în viață, pentru dvs.?
(scală în ordinea crescătoare a importanței)**

	Tinerii din rural (media importanței)	Tinerii din urban (media importanței)
Politica	3,77	3,85
Arta	4,40	4,74
Celebritatea	5,73	5,65
Divertismentul	5,93	6,43
Proprietatea	6,19	6,18
Timpul liber	7,20	7,29
Religia	7,42	6,79
Cunoștințele	7,75	7,71
Munca	8,45	8,29
Libertatea	8,81	8,80
Prietenia	9,16	9,07
Banii	9,35	9,44
Dragostea	9,54	9,76
Familia	11,30	11,00

O concluzie importantă ce rezultă din studiul ierarhiei valorilor de viață, este aceea că **valorile materiale** sunt centrale pentru tinerii din rural, în jurul lor mișcându-se multe din aspirațiile și comportamentele acestora. **Pentru tinerii de la sate, este foarte important în ziua de astăzi să ai bani** pentru supraviețuire și dezvoltare. Mulți dintre ei consideră că banii reprezintă măsura, etalonul reușitei în viață. Are loc, simultan, **o reducere a importanței valorilor spirituale**, fie ele culturale, educaționale, politice, religioase etc., acestea trecând în planul secund al scalei de valori a tineretului rural.

Sintetizând, valorile dominante pentru tinerii din rural se raportează la **cele trei axe fundamentale ale vieții**: viața de familie, munca și relațiile umane interpersonale, în principal dragostea și prietenia, toate împreună constituind **valorile ghid** pentru comportamentele tineretului rural, ele fiind considerate ca atare chiar de tineri.

De remarcat că pentru tinerii din rural, divertismentul și timpul liber în general nu constituie, cum s-ar fi putut crede, centrul de preocupare și interes. Politica a cunoscut treptat o degradare în percepția populației datorită, mai cu seamă, deselor derapaje din ultimii ani; cert este că politica ocupă ultimul loc în scala de apreciere a tinerilor în general, a tineretului rural, în cazul de față.

Religia ocupă un loc mediu, dar suficient de important dacă este coroborată această întrebare cu altele care se referă la importanța credinței religioase pentru tineri și la frecventarea bisericii de către aceștia. Astfel, **credința în Dumnezeu reprezintă în continuare o valoare constantă în ansamblul factorilor care îi orientează pe tinerii din rural**, dându-le echilibrul spiritual, care să le permită să-și rezolve complicatele probleme ale vieții, cu care încep să se confrunte. Și participarea efectivă a tinerilor din rural la viața religioasă este mai consistentă decât a celor din urban. Aceasta nu înseamnă că populația urbană tânără nu ar acorda importanță religiei, ci doar că **intensitatea stării de religiozitate este mai ridicată la tineretul rural**. Pentru tinerii de la sate, credința religioasă este mai importantă, pe fondul general al unui tineret român relativ credincios, mai ales dacă este comparat cu tineretul din multe țări europene.

4. ASPIRAȚIILE DE STUDII ȘI MUNCĂ ALE TINERILOR DIN RURAL

Concluzia primă care se poate extrage din răspunsurile celor 2049 de adolescenți intervievați ar fi aceasta: **la aspirații egale, șanse inegale**. Dacă tinerii din rural aspiră, pentru viitorul lor, cam la aceleași lucruri ca tinerii din urban, cu anumite diferențe desigur, nu același lucru se poate spune și despre cum devin realitate aceste proiecte ale tinerilor din cele două medii sociale.

Se știe că, astăzi, nivelul de instrucție la care ajunge tânărul din rural a scăzut considerabil. În ciuda acestor realități, care ar putea reduce elanul aspirațional, tinerii liceeni din rural aspiră în proporții asemănătoare cu cei din urban să continue studiile, cu sau fără ocuparea simultană a unui loc de muncă (peste 82,0 %). În același timp, însă, nu se poate trece cu vederea ponderea și mai ridicată a liceenilor urbani care ar dori să continue studiile, într-un fel sau altul (aproape 93,0 %). Se poate spune,

deci, că tinerii din rural sunt mai realiști și mai raționali, ținând seama într-o măsură mai ridicată de posibilitățile reale de realizare a acestor aspirații.

Tot tinerii din rural sunt ușor mai nedeciși în legătură cu cariera viitoare, în comparație cu cei din urban, deși în sine, numărul nedecișilor este foarte redus.

Tabelul nr. 4

Ce doriți să faceți după terminarea studiilor

	Rural	Urban
Să continue studiile	50,7	57,5
Să lucreze și să studieze în același timp	31,7	35,3
Să lucreze	7,8	2,5
Să rămână acasă	0,3	0,2
Nu știe pentru moment	9,8	4,5

5. INTERESUL ȘI PREOCUPĂRILE PENTRU POLITICĂ ALE TINERILOR DIN RURAL

Deși concluziile ce urmează au în vedere mai ales atitudinile adolescenților de 18–19 ani din rural, probabil că optica tinerilor în general nu diferă prea mult de tendințele constatate la această subgrupă: slaba preocupare pentru politică și implicare în politică a tinerilor din rural și interesul scăzut pentru această componentă a sistemului social românesc.

Astfel, aproape jumătate dintre subiecții investigați nu discută nici măcar ocazional despre politică cu prietenii sau cu altcineva, măsura declarată a interesului pentru politică fiind următoarea: mult (27,1 %), puțin (63,1 %), deloc (9,8 %).

Comparativ cu urbanul, interesul pentru politică al tinerilor din rural pare totuși mai ridicat, iar preocupările ușor mai scăzute.

6. ATITUDINEA TINERILOR DIN RURAL FAȚĂ DE ALTE NAȚIUNI (ÎNCREDEREA INTERETNICĂ)

Se consideră că toleranța față de alte etnii sau popoare este măsura unui civism autentic și a unei democrații dezvoltate. O societate este cu atât mai evoluată socio-politic cu cât cetățenii ei sunt mai toleranți față de cei ce sunt diferiți (ca etnie, ca religie, ca rasă etc.) și față de minorități. Din acest punct de vedere, comparativ cu situația din alte țări europene, sau din afara Europei, toleranța și încrederea românilor față de străini a fost și rămâne mai ridicată, așa cum o demonstrează cele mai recente cercetări comparative. În tendința generală se înscrie și tineretul, inclusiv cel rural. Dacă se vor compara atitudinile tinerilor din rural și din urban, va rezulta un grad mai scăzut de toleranță la tinerii din rural, o încredere mai scăzută a acestora în străini, indiferent despre care etnie sau națiune ar fi vorba.

Tabelul nr. 5

Tinerii au „multă încredere” în²:

	Tinerii din rural	Tinerii din urban
Germani	17,8	29,8
Americani	32,4 (III)	34,2
Englezi	32,4 (III)	39,6
Arabi	4,0	4,8
Chinezi	13,1	14,9
Francezi	36,9 (II)	38,9
Maghiari	7,6	9,4
Evrei	8,0	15,8
Negri africani	8,3	13,4
Români	50,5 (I)	42,6
Ruși	5,0	5,6
Slovaci	5,3	7,4
Rromi	3,5	3,5

Rezultă că tinerii din rural au cea mai mare încredere în: *francezi, americani și englezi și, la oarecare distanță, germani*. De remarcat de asemenea că nici o etnie sau națiune nu prezintă încredere totală pentru tinerii din rural, nici măcar românii. Aceasta nu înseamnă că celelalte națiuni nu ar beneficia de încrederea tinerilor, ci doar că această încredere este mai redusă. *Cea mai redusă încredere apare față de: rromi, arabi și ruși*.

Analiza comparativă permite constatarea că deși diferențele nu sunt foarte importante, se decelează totuși o neîncredere ușor mai ridicată la tinerii din rural, cu excepția *francezilor și a românilor care beneficiază de un grad mai mare de încredere din partea tinerilor din rural (în comparație cu cei din urban)*.

7. VALORILE JURIDICE ALE TINERILOR: PERMISIVITATEA FAȚĂ DE COMPORTAMENTELE DEVIANTE. CONSUMUL DE DROGURI, FUMATUL ȘI ALCOOLUL PENTRU TINERII DIN RURAL

Analiza atitudinilor tinerilor din rural față de unele comportamente nepotrivite sau deviate, toate semnificând o încălcare mai gravă sau mai puțin gravă a legilor, permite evidențierea unui tineret rural puternic justițiabil, care este destul de puțin permisiv când este vorba de abaterile de la normativitatea juridică. Deși, cum s-a arătat, banul are putere valorică ridicată în ochii tinerilor, totuși nu este vorba despre orice bani, ci doar de venituri licit obținute. În ceea ce privește veniturile provenind din surse care trec dincolo de lege și normă juridică, tinerii

² Din gradația încrederii s-a exemplificat doar cu maximum de încredere exprimat, considerându-l mai edificator pentru analiza raporturilor interetnice.

sunt mai exigenți, diferențele între tinerii din rural și cei din urban nefiind însă foarte mari. Există și o excepție, „cumpărarea unor bunuri despre care ști că sunt furate”. Acest tip de comportament deviant este respins în măsură mai ridicată de către tinerii din rural (diferența este de circa 10,0 %), iar „sustragerea de la plata taxelor atunci când ai ocazia” pare mai puțin condamnabilă în opinia tinerilor din rural (diferență de circa 6,0 %) (vezi tabelul 6).

Tabelul nr. 6

	Totdeauna sau de cele mai multe ori justificabile		De cele mai puține ori sau niciodată justificabile	
	Rural	Urban	Rural	Urban
Solicitarea de beneficii de la stat la care nu ești îndreptățit	9,6	9,3	64,8	65,6
Călătoria fără bilet într-un mijloc de transport în comun	14,7	10,4	63,6	65,9
Sustragerea de la plata taxelor atunci când ai ocazia	9,1	6,7	73,6	79,6
Cumpărarea unor bunuri despre care ști că sunt furate	10,9	9,9	75,3	65,8
Acceptarea unor „foloase necuvenite”, în exercițiul funcțiunii	6,0	6,9	81,3	80,1

Rezultă, de asemenea, din analiza valorilor juridice ale tineretului rural că cel mai condamnabil comportament deviant este considerat acela de „acceptare a unor foloase necuvenite în exercițiul funcțiunii” sau în termeni mai jurnalistici, primirea de mită, *ceea ce înseamnă implicit și corupție*. De altfel, *corupția* s-a dovedit a fi, și în alte contexte, *izvor de nemulțumire și de degradare socio-morală și economică* la nivelul tuturor palierelelor societale.

Considerat un act deviant și care produce daune nu doar societății, ci și indivizilor care au un astfel de comportament, consumul de droguri a început să prindă teren și în mediul juvenil românesc, inclusiv în cel al liceenilor și al studenților. Deși nu este cunoscută exact amploarea fenomenului și tipologia lui, totuși se pare că există o incidență mai ridicată a consumului de heroină în rândul tinerilor din România. În general, însă, consumul de droguri nu a devenit încă un fenomen social, chiar dacă mass-media tinde uneori să-l prezinte ca atare.

Nu sunt însă de neglijat nici formele de manifestare actuale, prin *consecințele lor în planul vieții individuale și prin impactul lor social, îndeosebi asupra tinerilor*. Investigarea acestui fenomen, în rândul tinerilor din rural, a scos în relief o incidență mai redusă comparativ cu tinerii din urban. Se pare că acest comportament „nepotrivit” tipic urban nu îi ocolește nici pe liceenii care își au domiciliul în rural.

Tabelul nr. 7

Consumul de droguri la liceeni de 18-19 ani

Frecvența Tipul de drog	Nu, niciodată		Da, o dată		Da, de mai multe ori	
	R	U	R	U	R	U
Marihuana	97,7	93,8	1,5	4,2	0,8	2,1
Hașiș	98,0	97,3	1,0	1,5	1,0	1,2
LSD	98,7	98,8	1,0	0,5	0,3	0,7
Speed	99,0	98,5	0,5	0,5	0,5	1,0
Heroină	98,7	98,2	0,5	0,5	0,8	1,3
Extasy	99,0	97,6	0,5	1,3	0,5	1,1
Cocaină	98,7	97,5	0,8	0,9	0,5	1,2
Altele	98,7	97,5	0,3	0,8	1,0	1,6

Este vizibilă constanța procentelor mai mari de consum, în rândul tinerilor din urban, confirmându-se astfel ideea că acest comportament este mai degrabă unul urban. Liceenii de sorginte rurală apelează în măsură infimă la droguri, iar dacă au făcut-o s-a întâmplat o singură dată. De aici și exigența mai ridicată a tinerilor din rural, toleranța lor față de aceste tipuri de comportament fiind aproape nulă.

Deși consumul de alcool și fumatul nu sunt considerate în sensul juridic al termenului drept comportamente deviate, ele sunt fără îndoială „nepotrivite”, fiind tratate de mentalul colectiv ca „vicii”, care dăunează atât celor care le practică dar și altora, aflați în proximitatea acestor consumatori. Incidența acestor comportamente asupra tineretului rural este foarte ridicată: aproape 84 % dintre ei fumează regulat sau ocazional și 76 % consumă alcool regulat sau ocazional. Și de data aceasta avem de-a face cu comportamente „mai urbanizate”, ponderea consumatorilor de alcool și a fumătorilor tineri din orașe fiind mai ridicată decât a tinerilor din sate. Aceștia din urmă sunt deci mai puțin „viciați” dar și mai puțin toleranți față de aceste comportamente.

8. UNIVERSUL VALORILOR MORALE LA TINERII DIN MEDIUL RURAL:

- Principiile și normele care îi orientează pe tinerii de la sate;
- Calitățile morale apreciate de tinerii din rural;
- Locul responsabilității între aceste calități;
- Pasivitate și activism în demersurile de reușită în viață;
- Se simt tinerii de la sate neînțeleși?
- De la cine se așteaptă ei la ajutor, în primul rând?

O concluzie mai generală privitoare la aspectele enunțate ar fi aceea că se constată o ușoară stare de confuzie valorică, depistabilă de fapt la toți tinerii, datorită vârstei care induce o relativă și inegală manifestare a proceselor de maturizare, inclusiv de formare a conștiinței morale și civice. Această relativă confuzie valorică apare mai pronunțată la tinerii din rural, cel puțin sub anumite unghiuri de vedere. Totodată, unele aspecte ale universului valoric par a-i

determina pe tinerii din rural să aibă convingeri morale mai puternice și mai ferme, sau cel puțin exprimarea lor să fie mai apăsată și mai convingătoare.

În privința *normelor și principiilor care îi orientează pe tinerii de la sat*, în măsură mare și foarte mare, se poate spune că ei își ghidează comportamentele și reacțiile, în ultimul rând în funcție de felul în care cred ei că va reacționa comunitatea, familia, grupul în care trăiesc. Comportamentele de conformitate par să nu domine ghidajul moral al tinerilor în general, nici pe cel al tinerilor din rural, nici din urban; totuși *tineretul urban pare a fi chiar mai puțin conformist, cel puțin declarativ, decât cel rural*, și aceasta în condițiile în care se știe că satul, comunitatea rurală este încă mai constrângătoare și mai conservatoare în acceptarea morală a unor comportamente nonconformiste, care deci se abat de la cutumă.

Factorii care le orientează, în măsură mare și foarte mare conduita, sunt redați, în ordinea descrescătoare a frecvenței răspunsurilor, în tabelul nr. 8:

Tabelul nr. 8

Factorii care le influențează conduita

	<i>Tinerii din rural</i>	<i>Tinerii din urban</i>
Felul în care va reacționa comunitatea	44,2	40,0
Principiile și normele religioase	59,1	45,1
Cerințele normative (legile) actuale	75,2	57,5
Avantajele pe care le-ar obține	73,3	73,3
Principiile și normele morale	73,0	74,1
Convingerile, principiile personale	85,9	86,5

Mai puțini sunt deci tinerii care recunosc și conștientizează faptul că încă nu și-au format și consolidat un sistem de norme de conduită propriu, care să le ghideze comportamentele și reacțiile. De cele mai multe ori, ei reacționează după cum le-o cer propriile convingeri, principiile și normele morale, precum și avantajele ce s-ar prefigura.

Totuși, mai ales pentru tinerii din rural, legile și principiile religioase par să le dirijeze, în foarte mare și în mare măsură, credințele. În legătură cu aceste două aspecte este de notat că, așa cum statisticile arată că ponderea celor care încalcă cerințele legilor și a celor care nu frecventează bisericile este mai redusă în rândul tinerilor din mediul rural, mai ridicată este totuși însemnătatea principiilor juridice și religioase pentru tinerii din rural. Din acest punct de vedere, frapează mai ales *diferența de percepție, între rural și urban, a importanței ghidajului după normele religioase* (de aproape 15 %), în defavoarea tineretului urban.

Așadar, *convingerile personale ca și principiile morale par a-i orienta mai mult pe tinerii din urban*, tineretul rural prezintă un ușor handicap în aprecierea lor, în sensul că, în rural ceva mai puțini tineri pun preț pe orientarea în viață în funcție de imperativele morale și de convingerile personale. Un rol relativ mare par a juca,

de asemenea, „avantajele pe care le-ar putea obține”, cu alte cuvinte comportamentul de interes: 73,0 % dintre tinerii din rural apreciază că acest factor are un rol mare și foarte mare în orientarea conduitei lor.

În privința evaluării calităților morale, a importanței lor formative pentru tinerii din rural și pe care ar dori să le cultive la proprii copii, acestea sunt, în ordinea descrescătoare a importanței acordate, următoarele: bunele maniere (19,9); plăcerea de a munci (14,9); simțul responsabilității (14,6); toleranță și respect pentru alții (13,3); credința religioasă (7,5); independența (6,7); perseverența (6,6); generozitatea (4,7); spiritul de economie (2,5); imaginația (2,7); spiritul de cooperare (2,5); supunerea (1,9); individualismul.

Se remarcă în primul rând *disiparea ridicată a opțiunilor*, ceea ce semnifică faptul că tinerii din rural nu-și centrează preferințele doar pe anumite calități morale, *că ei admiră la alții și ar dori pentru copiii lor cât mai multe calități morale*. Totuși, pentru tineretul rural pare a conta mai ales comportamentul manierat (civilizat) în societate și în grupurile de apartenență; a munci cu plăcere, a-ți asuma responsabilitatea propriilor acte și a fi tolerant cu cei din jur (a accepta diferența, a accepta că există oameni care își modelează viața după alte coordonate decât o fac ei înșiși).

Analiza comparativă cu tineretul urban permite evidențierea următoarelor tendințe:

- tinerii din rural par mai toleranți și mai respectuoși față de alții;
- tinerii din rural par mai manierați, dar și mai înclinați spre supunere, mai conformiști;
- tinerii din rural au un spirit de economie mai dezvoltat sau cel puțin apreciază mai mult această calitate;
- una dintre cele mai semnificative diferențe apare la *evaluarea superioară a plăcerii de a munci și a credinței religioase*;
- în schimb, tinerii din rural par a fi mai puțin sensibili la calități precum: simțul responsabilității, independența, individualismul și spiritul de cooperare.

O trăsătură, de asemenea importantă, a universului de valori morale ale tinerilor din rural este și *caracterul contradictoriu al acestora și lipsa de congruență* în afirmarea unor orientări valorice. Astfel, deși apreciază mai puțin independența, tinerii din rural nu valorizează nici spiritul de cooperare, cum ar fi fost, poate, logic.

Diferențele față de tineretul urban sunt, sub anumite aspecte, remarcabile, și sub altele, foarte slabe.

În privința locului pe care îl ocupă *responsabilitatea, printre calitățile morale apreciate de tinerii din rural*, analiza evaluărilor tinerilor din rural scoate în relief o *ambivalență atitudinală*: tinerii din rural sunt înclinați să-și asume responsabilitatea realizărilor și eșecurilor de până acum, în proporție importantă (36–56 %), dar și ponderea celor care transferă responsabilitatea asupra celorlalte instanțe și, în primul rând, asupra propriei familii este considerabilă (circa 40 %).

Comparând asumarea propriei responsabilități în realizările proprii și în eșecurile proprii, se constată că *tinerii din rural își acordă mai puțin credit pentru reușite, decât se condamnă pentru eșecuri*: 56 % dintre tinerii din rural apreciază că ei înșiși sunt de vină pentru eșecurile de până acum și 36 % consideră că sunt responsabili pentru reușitele de până în prezent. Nu același lucru se poate afirma și despre compararea rolului familiei în eșecuri și realizări. Astfel, dacă aproape jumătate dintre tinerii din rural apreciază că familia este responsabilă în primul rând de realizările de până acum, în schimb, contribuția la eșec a familiei este apreciată doar de 4 % dintre tinerii din rural. Această caracteristică dezvăluie un tineret rural foarte responsabil.

Școala este evaluată aproape la fel, de către tinerii de la sate și de la orașe, în sensul că, în general, școala nu are un rol prea semnificativ în realizările sau eșecurile personale ale tinerilor, ceea ce ar însemna implicit și că tinerii din rural și cei din urban nu percep diferențe importante în calitatea actului educațional din cele două medii, calitate care să inducă o adaptabilitate socială mai redusă și diferită.

Situația actuală din societate este blamată, pentru eșecuri, de mai mulți tineri din rural decât din urban, această diferențiere de percepție venind logic din inegalitatea înșăși a condițiilor și oportunităților oferite de cele două medii.

Tabelul nr. 9

Pentru reușita în viață sunt foarte importante:

	Activism (A) Pasivitate (P)	Rural	Urban
Să aibă părinți cu cât mai multă școală	P	4,1	3,3
Să provină dintr-o familie înstărită	P	16,8	13,9
Să aibă o calificare cât mai înaltă	A	15,3	15,4
Să muncească cât mai mult	A	13,1	10,9
Capacități înnăscute (inteligentă, talent)	A	8,3	11,7
Să cunoască oameni bine situați	P	10,7	10,4
Să aibă legături cu lumea politică	P	5,6	6,1
Să aibă ambiție, perseverență	A	12,7	14,8
Faptul că este bărbat sau femeie	P	0,8	0,9
Să facă parte dintr-un grup etnic	P	0,3	0,3
Să facă parte dintr-o anumită cultură, religioasă	P	0,6	0,3
Să aibă noroc	P	11,7	12,1

Un aspect aparte în analiza gradului de asumare/neasumare a responsabilității de către tineri, este raportarea la elementele: *noroc, șansă*, respectiv *ghinion, neșansă*. *Norocul* se pare că este, pentru mai mulți tineri din rural, explicația esențială a realizării unei vieți mai bune, a reușitei în proiectele întreprinse, fie că e vorba de muncă și profesie, de dragoste și prietenie etc. și invers, *ghinionul* este

pentru mai mulți tineri din rural, sursa și cauza eșecurilor lor de până acum. Această manieră de raportare la „noroc”, relativ diferită, comparativ cu populația urbană tânără, provine probabil dintr-o filosofie proprie ruralului și anume aceea a înclinației de a *transfera responsabilitatea* în seama altor forțe din afara eu-lui (societate și natură), transfer care reflectă și o reacție de neputință în fața obstacolelor vieții și în fața naturii, dar și un pragmatism mai inconsistent decât în mediile urbane moderne. Exemplificăm cu un singur aspect: „*au dat vina*” pe lipsa de noroc în eșecurile de până acum 23 % dintre tinerii din rural și doar 15 % dintre tinerii din urban.

Un indicator puternic asociat cu asumarea/neasumarea responsabilității a fost considerat *pasivitatea și activismul*, în demersurile de reușită în viață ale tinerilor din rural.

Raportul dintre pasivitate și implicare sau activism în demersurile de reușită în viață este relativ egal la tinerii din rural. Practic elementele care vizează reușita, succesul în viață, implică în ponderi asemănătoare, condiții care semnifică atât implicarea directă a actorilor tineri cât și intervenția altor instanțe exterioare. Totuși, dacă se are în vedere frecvența cea mai numeroasă a aprecierilor pozitive, rezultă o ușoară prevalență a atitudinilor active, lucru care vine în consonanță cu asumarea responsabilității despre care s-a vorbit anterior. Astfel, se poate spune că, pentru tinerii de la sate, au ușoară întâietate calitățile proprii în reușita în viață, fie că acestea sunt înnăscute sau căpătate prin învățare. Diferențele, însă, nu sunt importante.

Comparația cu tineretul urban evidențiază o mai mare pasivitate la tinerii din rural; dintre atitudinile pasive cele mai relevante, pentru diferența rural-urban se disting următoarele: „să provină dintr-o familie înstărită” și „să aibă părinți cu cât mai multă școală”. **Moștenirea culturală și socială** pare a fi mai bine apreciată de către tinerii din rural, având după ei un rol mai important în traiectoria de viață.

Pasivitatea tinerilor poate izvorî și din *sentimentul că nu se pot implica*, din motive care îi privesc sau din cauze exterioare lor, în *deciziile majore personale de viață*. Astfel, 37,2 % dintre tinerii din rural apreciază că nu se pot implica (deloc sau puțin) în actul decizional de viață, sentimentul de neimplicare fiind ceva mai redus la tineretul urban (29,6 %), această tendință explicând oarecum și atitudinile pe alocuri mai pasive ale tinerilor din rural. Pe ansamblu însă, *ponderea tinerilor din rural, care apreciază că pot hotărî (mult și foarte mult) ce se întâmplă în viața lor, este foarte ridicat* (62,8 %).

Se simt tinerii de la sate neînțeleși?

Se știe că tinerii au tendința de a se considera un grup aparte, parțial sau total diferit de restul oamenilor. Sentimentul de unicitate este, desigur, determinat de vârstă și de o anumită înfatuare a acestei vârste, ce poate conduce însă la frustrare și la nemulțumire față de adulți și vârstnici, față de școală și părinți, față de comunitate și societate.

Sentimentul de frustrare poate duce, de asemenea, și la derapaje în procesele de integrare socială a tinerilor. De aceea, este important de știut față de care instanțe sociale se simt ei mai puțin înțeleși (în ordine descrescătoare).

Tinerii se simt foarte puțin sau puțin înțeleși: de societate (50,4); de către autoritățile publice (47,9); la locul de muncă (30,7); la școală (26,6); de către părinți (26,2).

Distanța socială este resimțită ca fiind mai mare față de societate, altfel spus alienarea cea mai ridicată o resimte tânărul din rural în fața societății și, treptat, gradul de înstrăinare scade, ajungând cel mai redus, în raport cu familia proprie.

Judecând, pe ansamblu, fenomenul de înstrăinare a tineretului rural, se poate aprecia că astăzi tinerii din sate sunt relativ înstrăinați, față de toate instanțele sociale și socializatoare, dar mai ales față de cele cu caracter mai impersonal, precum societatea și autoritățile publice.

În comparație cu satul, cu excepția familiei, se pare că tinerii din urban sunt și mai frustrați decât cei din rural, ei simțindu-se și mai înstrăinați decât cei din rural față de autoritățile publice, locul de muncă și alte instanțe exterioare.

Această resimțire a distanței sociale față de anumite instanțe este și ea în consonanță cu felul cum desemnează tinerii factorii la care pot apela și apelează în caz de nevoie. Aceștia sunt în ordine: familia, prietenii, instituțiile publice și profesorii. O parte importantă a tinerilor nu apelează însă la nimeni în nici o situație, preferând să se descurce singuri, fie că este vorba de alegerea profesiei, de găsirea unei slujbe, de performanțele școlare sau, în general, de probleme de viață.

Comparația cu urbanul scoate în relief un tineret rural: mai apropiat de profesori; mai apropiat de familie; mai puțin apropiat de prieteni; cu mai mică încredere față de autoritățile publice; mai independent.

CONCLUZII.

Elemente pentru un portret psihomoral al tânărului din rural

Coroborând concluzii ale cercetărilor întreprinse în cadrul Centrului de Cercetări pentru Probleme de Tineret, Institutului de Sociologie al Academiei Române și al Facultății de Psihologie³, a Universității „Spiru Haret” a rezultat un anumit profil, specific tineretului rural, care include caracteristicile medii prezentate mai jos:

- Din evantaiul divers de aspirații și proiecții despre muncă și viață, a rezultat că *tinerii din rural sunt mai realiști, mai reținuți în dorințe și mai raționali, când se pune problema mijloacelor*, instrumentelor cu ajutorul cărora își pot realiza aspirațiile.
- Ei sunt *mai riguroși și mai conformiști* în privința respectării normelor și legilor și mai puțin permisivi cu cei care au comportamente nepotrivite în societate, *sunt mai puțin nonconformiști*.

³ P. Constantinescu, *Aspirații și valori la tinerii din mediul rural*, în volumul *Satul românesc contemporan*, (coord. M.Fulea), București, Editura Academiei Române, 1996, p. 195–226.

• Comparativ cu tinerii din urban, tinerii din rural par mai preocupați și mai de timpuriu aplecați, spre *realizarea prin muncă decât prin divertisment*, lucru care permite caracterizarea lor ca mai responsabili. Deși, în general, pentru tinerii din România de astăzi, munca ocupă un loc central, la tinerii din rural *munca este și mai sus plasată decât la cei din urban*.

• Studiul valorilor identitare raționale sau etnice pune în lumină un tineret rural mai echilibrat, dar și mai sensibil la *valorile tradiționale, la obiceiuri și datini*.

• După modul cum abordează *problemele de criză* cu care se confruntă în prezent, tinerii din rural par *mai puțin panicați și de aceea și mai rezistenți la stres*, dar și mai puțin idealști.

• Atitudinea față de derapările de guvernare din ultimii ani reflectă *un spirit critic mai scăzut*, reflex probabil și al *timidității mai ridicate* și al persistenței complexelor de inferioritate față de ceilalți tineri.

• Propensiunea mai scăzută pentru facilitățile moderne ale tehnicii, inclusiv ale informaticii, rezultă nu atât din convingerea inutilității ei, cât din lipsa mijloacelor financiare de procurare.

• Calitatea vieții mai scăzută a tinerilor din rural este reflectată și în nivelul mai redus al pregătirii prin școală a acestora. Cum se știe, șansele de acces la treptele medii și superioare de instrucție sunt mult diminuate la tineretul rural. Poate de aceea se întâmplă ca unii tineri să treacă în plan secund nevoia de instrucție școlară superioară, astfel că, așa cum demonstrează datele statistice naționale, *abandonul școlar în mediul rural s-a extins îngrijorător, sporind și mai mult distanța socială față de calitatea vieții din urban*.

• După *felul cum apreciază ei înșiși aceste calități* la ceilalți oameni, rezultă implicit că tinerii din rural sunt mai *sociabili, mai puțin înclinați spre înfatuire și mai modești* în autoapreciere și în comportament.

• În special din cercetările întreprinse de specialiști din cadrul Facultății de Psihologie, a rezultat că *anumite trăsături psihice sunt mai bine reprezentate la tinerii din rural precum: seriozitatea, perseverența, profunzimea în abordarea problemelor de viață*.

• Cercetările psihosociologice comparative au evidențiat că majoritatea tinerilor din rural intră mai de timpuriu în procesul de maturizare și de confruntare cu probleme dificile de viață, având din acest motiv tendința de a-și asuma mai intens responsabilitatea propriilor acte, dar și de a rezolva singuri, fără ajutor din afară, aceste probleme. *Gradul real de independență*, în luarea deciziilor și mai ales în rezolvarea problemelor, *este superior la tinerii din rural*. Tinerii din rural învață mai devreme să se descurce singuri, să supraviețuiască și să progreseze, fiind, de aceea, și mai independenți și mai adaptabili la condițiile deseori neprielnice ale vieții actuale din România.

• Deși tinerii din rural sunt mai dezavantajați decât cei din urban, din multe puncte de vedere (oportunități mai reduse de învățare, de muncă, de transport, de divertisment etc.) ei nu au și un mai acut *sentiment de frustrare*; în general, însă,

toți tinerii se simt astăzi, în România, ușor marginalizați și dezavantajați. Când apare, totuși, frustrarea tinerilor din rural se referă la faptul că *nu mai valorizează ca celelalte generații, modul de viață rural tradițional*, cu ritmurile și constrângerile lui; astfel numeroasele obligații gospodărești care le revin în repartitia rolurilor din familie le sporesc *sentimentele de nemulțumire, de insatisfacție, chiar de dorință de evadare din acest mod de viață* de care nu se mai simt atașați și atrași. Astfel, au o disponibilitate mai scăzută pentru modul de viață rural, îndeosebi pentru munca agricolă și în gospodărie, pentru transformarea lor în suport atât pentru viața individuală a tinerilor, cât și pentru integrarea lor în comunitate, suportul lor pentru perpetuarea și dezvoltarea satului.

- În toate situațiile dificile cu care sunt confrunțați (instrucția și formarea, căutarea unei slujbe, exercitarea meseriei, problemele din familie etc.), tinerii din rural valorizează importanța *ambiiiei, aceasta fiind considerată ca o condiție esențială pentru reușita oricărei întreprinderi a tânărului*. Valorizarea pozitivă a ambiiiei nu rămâne doar la stadiul de opinie favorabilă, tinerii din rural fiind ei înșiși *mai ambițioși și mai perseverenți* în urmărirea și realizarea scopurilor mai mici sau mai mari, *mai luptători pentru o cauză sau alta*. Această calitate s-a dezvoltat la tânărul din sat mai mult, deoarece acesta realizează că nu poate supraviețui decât dacă insistă, dacă perseverează, nu poate reuși în viață decât prin propriile forțe și competențe. *Ambiiia s-a dezvoltat și din conștientizarea faptului că, în competiția, deseori dură, cu ceilalți, ei trebuie să depășească singuri numeroase handicapuri*.

TINERETUL ȘI SOCIETATEA INFORMAȚIONALĂ

CORNELIA RADA

Institutul de Sociologie al Academiei Române, împreună cu Institutul de Cercetare asupra Minorităților Etnice din Ungaria, sub îndrumarea Institutului Național al Tineretului și Educației – Ministerul Tineretului și Sportului din Franța, și cu suportul material al Agenției pentru Cooperare Europeană în Domeniul Tineretului din România, a efectuat în anul 2000 cercetarea cu tema „Imaginea Europei în viziunea adolescenților”. S-a avut în vedere estimarea gradului de informare a adolescenților cu privire la Europa și valorile ei specifice, evaluarea reacțiilor, pozițiilor adolescenților la aceste valori. Grupul țintă a cuprins elevii din ultima clasă de liceu, cu vârsta cuprinsă între 17–19 ani. Chestionarul a fost structurat pe mai multe capitole, care au vizat în principal: caracteristicile socio-demografice, starea socială a adolescenților și a familiilor lor, școala, proiectele, raporturile adolescenților cu străinătatea, atitudinea adolescenților față de principalele valori politice și sociale, impactul aderării la U.E. asupra acestor valori, orientările politice și opțiunile electorale ș.a.

Una din secțiunile chestionarului a avut în vedere dotările de care dispun tinerii în familie, posibilitatea și frecvența de utilizare a computerului, Internetului, E-mail-ului, participarea în școală la o formă de învățământ special (specializare, opțional etc.), participarea la cursuri particulare (meditații, alte forme de perfecționare) în afara școlii, interesul manifestat pentru mai multe subiecte, cunoașterea de limbi străine.

În cele ce urmează avem în vedere rezultatele cercetării la această secțiune, obținute în România și Ungaria, în contextul situației existente la nivel național, privind echipamentele de calcul, procesul de informatizare, politicile adoptate pentru Societatea informațională.

1. IMPORTANȚA LIMBII CA FACTOR DE COMUNICARE SOCIALĂ ȘI COMUNITARĂ

Cunoașterea cel puțin a unei limbi străine este o cerință a secolului XX, un mijloc de a depăși granițele naționale, în expansiunea ideilor și a personalității. Însușirea limbilor străine este profitabilă în relațiile cu partenerii de afaceri, în

cunoaștere și comunicare. Cea care individualizează o nație, un popor este limba națională. Importul gratuit, barbar din toate limbile străine, renunțarea la cuvintele românești, pentru care există termeni sinonimi, nu face decât să aducă deservicii și nu reflectă dezvoltarea, renașterea limbii, limbajului, conform cu noua realitate economică și socială.

Comunitatea Europeană folosește oficial mai multe limbi pentru comunicare: engleza, franceza, spaniola etc. Conform Anuarului Statistic O.N.U. pentru anii 1991–1992, limbile cele mai vorbite din lume sunt: (vezi tabelul nr. 1).

Tabelul nr. 1

Limbile cele mai vorbite din lume

Nr.crt	Limba	Numărul de persoane pt. care este limba maternă (mil.)
1.	chineza	1 000
2.	engleza	437
3.	hindi	338
4.	spaniola	331
5.	rusa	291
6.	araba	192
7.	bengali	181
8.	portugheza	171
9.	malaiezia, indoneziana	138
10.	japoneza	124
11.	franceza	119
12.	germana	118

Sursa: Anuarul Statistic O.N.U. pentru anii 1991–1992

„Deși numeric engleza nu ocupă decât locul doi în tabelul celor mai vorbite limbi de pe glob, totuși este limba cea mai «puternică» azi. De ce? Răspunsul la această întrebare este simplu, fiindcă este limba cea mai vorbită de partea cea mai civilizată a lumii” [Dobrescu Emilian, 1998, p. 59].

Răspunsurilor tinerilor români, privind participarea în școală sau în afara școlii la cursuri opționale, de specializare, meditații, arată că pe locul doi, după cursurile de informatică, se situează participarea la cursurile de limbi străine.

Răspunsurilor tinerilor români privind participarea în școală sau în afara școlii la cursuri opționale, de specializare, meditații arată că pe locul doi, după cursurile de informatică, se situează participarea la cursurile de limbi străine.

Tinerii maghiari participă în școală, însă în primul rând, la cursuri din domeniul tehnic apoi din domeniul științelor naturii și în al treilea rând la cursuri de limbi străine. În afara școlii însă, participarea la cursuri de limbi străine ocupă locul unu, așa cum se remarcă din tabelul nr. 2.

Tabelul nr. 2

**Participarea tinerilor din România și Ungaria la cursuri opționale,
meditații în școală și în afara școlii**

Nr. crt.		În școală		În afara școlii	
		ROMÂNIA	UNGARIA	ROMÂNIA	UNGARIA
1.	LIMBI STRĂINE	21,22	16,00	27,40	35,00
2.	INFORMATICĂ MATEMATICĂ	36,33	11,60	59,85	0,90
3.	Științe umaniste	4,50	14,50	3,84	8,30
4.	Științe ale naturii	6,43	19,50	2,93	23,60
5.	Literatură	0,48	4,90	1,21	1,70
6.	Arte	11,90	3,50	2,62	6,00
7.	Tehnică	16,72	22,20	0,91	12,50
8.	Sport	2,42	1,40	1,23	4,00
9.	Altele	0	6,50	0	8,00
10	Total	100	100	100	100

Limba străină cunoscută la nivel mediu este engleza în ambele țări, dar cu un procent semnificativ mai mare în rândul tinerilor din România. Pe locurile doi și trei se situează franceza și germana, ca limbi străine cunoscute la nivel mediu de tinerii români. Pe locurile doi și trei ca limbi străine cunoscute la nivel mediu de tinerii din Ungaria se află germana și franceza.

La nivel superior, tinerii români cunosc limba engleză în proporție semnificativ mai mare comparativ cu tinerii maghiari (vezi tabelul nr.3).

Tabelul nr. 3

Limbile străine vorbite de tinerii români și maghiari

	Noțiuni elementare		Nivel mediu		Nivel superior	
	ROMÂNIA	UNGARIA	ROMÂNIA	UNGARIA	ROMÂNIA	UNGARIA
Germana	16,3	40,3	4,5	20,2	1,8	3,6
Engleza	17,5	38,6	46,4	26,2	23,6	2,7
Franceza	29,2	6,2	40,5	1,9	7,6	0,2
Italiana	20,6	4,1	8	1,1	1,5	0,1
Rusa	10	2,2	2,2	0,4	0,6	0,2
Spaniola	19,5	1,4	6,1	0,7	1	0,1
Altele	2,4	4,9	1,3	2,4	1,8	2,1

Apropierea tinerilor din România de limba franceză și a tinerilor din Ungaria de limba germană, are la bază relațiile economice, politice, diplomatice, mai apropiate ale acestor țări, avute în mod diferit de-a lungul timpului cu Franța și Germania.

Cunoașterea limbii franceze, într-o proporție semnificativ mai mare de către tinerii români, are și explicații de ordin lingvistic, semantic și lexical, limba română și limba franceză având multe elemente comune, cele două limbi făcând parte din aceeași grupă – limbi indoeuropene și aceeași subgrupă – limbi romanice.

Sistemul conceptelor, ideilor, imaginilor este vehiculat prin limbaj și comunicare, acestea fiind esențiale pentru viața personală și socială a individului. Noțiunile de comunicare, limbă, limbaj sunt polisemice și constituie obiectul de studiu al mai multor discipline: lingvistica, sociologia, psihologia, cibernetica etc., aducând fiecare perspective proprii de abordare.

Limba este un sistem încheiat de semne (cuvinte) și de reguli gramaticale stabilite social-istoric. „Limbajul este activitatea psihică de comunicare între oameni prin intermediul limbii” [Zlate Mielu, a, 1994, p. 9].

Fiecare act de comunicare se caracterizează printr-un „coeficient personal” datorită limbajului care este un fenomen individual, atât din punct de vedere fiziologic, datorită particularităților aparatului fonator, cât și din punct de vedere psihologic, deoarece fiecare are o proprie selecție și dispunere a cuvintelor în frază. Limba este extraindividuală; ea depinde de colectivitate, de popor, națiune. Indivizii construiesc realitatea socială și pe ei înșiși prin tranzacții comunicative; fără comunicare indivizii nu ar depăși stadiul de informare în care se află.

Încă din secolul al XVI-lea s-a propus formarea unei limbi simple, universale, care să faciliteze comunicarea între popoare diferite: „Kosmos”, „Sol-re-do”, „Esperanto”, „Interlingue”, „Glosa” etc. „Glosa” se fundamentează pe cuvinte cu rădăcină greacă și latină, ușor de învățat de popoarele europene și este posibil să fie adoptată ca limbă oficială a Comunității Europene. În prezent există în lume peste 5 000 de limbi, graiuri, dialecte, din care doar aproximativ 500 de limbi sunt studiate sistematic.

„Limba este una din cele mai mari creații ale omenirii, neegalată decât de confecționarea uneltelor și utilizarea lor în procesele de muncă” [Herseni Traian, 1981, p. 46]. De consecințele limbajului asupra fenomenelor sociale și culturale se ocupă cu precădere Sociologia limbii.

Achiziția limbajului este influențată de clasa de apartenență (favorizată / defavorizată) însă funcționarea cognitivă se conturează în funcție de particularitățile sistemului de comunicare, de context, spațiul comunicării fiind cel ajustant, cel care restructurează activitatea psihică a omului. „Limbajul devine un fel de ax al sistemului psihic uman, care face posibil fenomenul de conștiință” [Popescu-Neveanu Paul, Zlate M., Crețu T., coord., 1993, p.71]. Wallon, Vigotski, Piaget (reprezentanți ai școlii constructiviste în psihologie) au investigat modalitățile de achiziție ale limbajului și rolul comunicării verbale (limbajul) în socializarea copiilor.

2. DOTAREA CU COMPUTERE, POLITICI ADOPTATE LA NIVEL NAȚIONAL CU PRIVIRE LA NOILE TEHNOLOGII DE INFORMAȚII COMPUTERIZATE

Comunicarea prin rețeaua Internet a devenit o necesitate, reprezentând modalitatea cea mai rapidă de a avea acces la cunoștințe de ultimă oră, astfel încât putem spune, fără să greșim, că în acest secol cel ce nu va ști să utilizeze computerul poate fi considerat „analfabet”. Rețeaua internațională de comunicație

prin computere – Internet asigură, cu costuri reduse, legătura și transferul de informații între persoane, instituții din orice colț al lumii.

Computerul permite memorarea, prelucrarea, structurarea complexă, regăsirea ușoară a unui volum considerabil de informații și poate fi folosit pentru comunicarea la distanță, dacă e conectat la o rețea de calculatoare. Formând rețele de întindere planetară, conectarea calculatoarelor dizolvă granițele dintre state și permite comunicarea cu orice om de pe planetă, în condițiile în care, deși teoretic, după '89, ieșirea din țară este posibilă oriunde, practic, din punct de vedere financiar, este accesibilă pentru un număr restrâns de persoane.

Din răspunsurile la întrebarea care vizează dotările de care dispun adolescenții și familiile lor, se constată superioritatea privind deținerea computerelor de către familiile tinerilor din Ungaria, comparativ cu dotarea la acest articol a caselor adolescenților din România (vezi tabelul nr. 4).

Tabelul nr. 4

Dotarea cu computere în familiile tinerilor români și maghiari

Dotări	România	Ungaria
COMPUTER	30.4%	62.8%

Situația este caracteristică pentru întreaga Românie. Economist Intelligence Unit (E.I.U.) și Pyramid Research au realizat un clasament al gradului de pregătire pentru comerțul electronic și al potențialului de integrare în noua economie digitală. Analiza situației existente în șaizeci de țări a permis conturarea a patru categorii: liderii, cei care îndeplinesc criteriile, țări care se apropie de îndeplinirea criteriilor și țări rămase în urmă, din punct de vedere al îndeplinirii acestor criterii. România face parte din această ultimă categorie.

Referitor la stadiul dezvoltării comerțului electronic în Europa Centrală și de Est, studiul realizat de Roland Berger & Partners relevă, de asemenea, că România înregistrează cele mai puține computere și conexiuni Internet la mia de locuitori, în comparație cu Cehia, Slovacia și Ungaria, așa cum se vede din tabelul nr. 5.

Tabelul nr. 5

Numărul de computere și conexiuni Internet la mia de locuitori

Țara	Populația (milioane)	Conexiuni internet	Computere
Cehia	10,3	92	138
Slovacia	5,4	49	36
Ungaria	10,1	89	113
România	22,3	33	25

Sursa: Eugen Secmorean, *Odiseea comercială electronică*, în „Revista eWeek România-Economia în schimbare”, 2001, nr. 2, p. 7.

Același studiu arată că România înregistrează în anul 2000, față de anul 1999, cea mai scăzută creștere la numărul de PC-uri vândute, în comparație cu aceleași țări, fapt ce se remarcă din tabelul nr. 6.

Tabelul nr. 6

Numărul de P.C.-uri vândute în anul 2000 și creșterea față de anul 1999

Țara	Nr.P.C-uri vândute în 2000	Creșterea %
Cehia	1 422 000	29
Ungaria	1 139 000	25
Slovacia	463 000	15
România	560 000	11

Sursa: „Revista eWeek România – Economia în schimbare”, 2001, nr. 2, p. 1.

Lipsa computerelor în România este o consecință a prețului mare al aparaturii, între 1 000–6 000\$, în condițiile unui salariu mediu de 100\$. Prețul mare se datorează taxelor vamale ridicate, astfel încât achiziționarea unui computer în România costă mai mult decât în Germania sau Franța.

Sectorul Tehnologiei Informației și Comunicațiilor (T.I.C.), fiind o prioritate națională, este sprijinit printr-o serie de pârgii fiscale care stabilizează forța de muncă mai ales în domeniul Software, cum ar fi scăderea impozitului pe salarii a celor care lucrează în acest domeniu. În viitor, pentru facilitarea accesului la tehnologia informațiilor se vor avea în vedere deduceri din impozitul global, timp de cinci ani, pentru fiecare familie ce achiziționează un P.C. Sperăm că această măsură va permite și încuraja dotarea cu calculatoare a cât mai multor familii .

În România există un proiect conceput de Romus Industries și I.P.A. București, proiectul privind o rețea națională de centre cibernetice, care se referă prioritar la introducerea tehnologiei informației în rândurile largi ale populației, avându-se în vedere construirea centralelor cibernetice comunitare în zonele defavorizate, consultarea *on-line* a unor mega-biblioteci virtuale, asigurarea unei ore de lucru la calculator, pe săptămână, pentru fiecare elev din țară, dezvoltarea muncii la domiciliu prin folosirea computerului.

În contextul dezvoltării explozive a serviciilor de tip electronic în România, firme românești specializate în programare lansează pe piață diverse produse informatice care se înscriu pe linia conceptului de *e-Government* (accesul *on-line* al cetățenilor cu administrația) cum ar fi produsul pentru colectarea taxelor și impozitelor locale, aflat în testare la administrațiile locale din întreaga țară.

Tot în acest sens, pentru sprijinul legii semnăturii digitale în România, I.B.M. vine cu o soluție bazată pe algoritmi matematici, criptare, decriptare a mesajului, prin care se certifică faptul că un utilizator aflat în baza sa de date este chiar cel care se declară a fi.

Răspunsurile la întrebarea referitoare la utilizarea computerului acasă, la școală, în alt loc, arată că tinerii din Ungaria au posibilitatea să folosească

computerul acasă în proporții semnificativ mai mari. Mai mult de jumătate din tinerii maghiari cuprinși în cercetare au posibilitatea să folosească frecvent computerul acasă, în timp ce doar 29,1 % din tinerii români pot utiliza computerul acasă.

Posibilitatea utilizării computerului la școală nu înregistrează diferențe semnificative între cele două țări deși tinerii maghiari au posibilități mai mari în acest sens.

Deficitul privind utilizarea computerului acasă sau la școală de către tinerii din România este compensat de faptul că aceștia au posibilitatea să-l folosească în proporții semnificativ mai mari în afara școlii (vezi tabelul nr. 5).

Tabelul nr. 7

Posibilitatea utilizării computerului de către tinerii români și maghiari

		DA		NU	
		ROMÂNIA	UNGARIA	ROMÂNIA	UNGARIA
1.	Acasă	29,1	54,5	70,9	45,5
2.	La școală	42,8	58,1	57,2	41,9
3.	În alt loc	50,4	17,1	49,6	82,9

Deși elevii români nu au posibilitatea să utilizeze atât de regulat ordinatorul, acasă cât și la școală, comparativ cu elevii maghiari, se constată din nou interesul tinerilor români pentru utilizarea ordinatorului și aprofundarea cunoștințelor de informatică, deoarece aceștia au posibilitatea să utilizeze regulat ordinatorul în alte locuri în proporție de 50,4% comparativ cu tinerii maghiari, care au posibilitatea să-l utilizeze în alte locuri doar în proporție de 17,1%.

Acest fapt este totuși îngrijorător, arătând slaba dotare cu ordinatoarele, atât în școli, dar mai ales acasă. Deficitul de ordinatoarele are consecințe negative mai adânci decât ne putem închipui. În 1993 la Copenhaga s-au stabilit și dezbătut trei criterii de aderare la Uniunea Europeană: politice, economice, criteriul preluării *acquis*-ului comunitar, iar în 1995 la Madrid s-a adăugat un al patrulea criteriu pentru aderare – capacitatea administrativă de aplicare a *acquis*-ului comunitar. Desigur, în materie de administrație, nu există un model, dar pentru ca administrația să ajute la integrarea în U.E. este necesar ca fiecare funcționar public să cunoască legislația comunitară, să cunoască două limbi străine și să știe să lucreze pe calculator. Un punct foarte important al Ministerului Administrației Publice este informatizarea administrației centrale și locale, experimentarea conceptului de *e-government* (accesul *on-line* al cetățenilor cu administrația). Aceasta presupune investiții privind dotarea cu ordinatoarele în administrație, politici fiscale care să permită achiziționarea de către cetățeni a computerelor la prețuri accesibile, precum și instruirea în domeniul informaticii, atât a funcționarilor publici cât și a cetățenilor. Să nu uităm: copiii de azi sunt adulții de mâine. Accesul *on-line* al cetățenilor cu administrația, acel ghișeu unic unde se obțin toate actele de care ai nevoie: certificat de naștere, cartea de

identitate, pașaport, talonul mașinii etc. presupune ca ambele părți să fi avut contacte cu computerul.

Ministerul Educației Naționale și Ministerul Muncii și Solidarității Sociale s-a angajat în pregătirea populației pentru a se mișca în Societatea informațională. Pregătirea populației în domeniul calculatoarelor și tehnologiei informației privește nu numai copiii, tinerii dar se au în vedere și adulții care au probleme de adaptare profesională la exigențele pieței forței de muncă.

3. INTERNETUL CA MIJLOC DE INFORMARE, EDUCAȚIE ȘI COMUNICARE; POȘTA ELECTRONICĂ MIJLOC DE COMUNICARE

Nu mai este cazul să pledăm pentru importanța utilizării facilităților internet, care depășește cu mult capacitatea celorlalte mijloace de comunicare. În S.U.A., Europa Occidentală și în alte țări, cercetătorii comunică prin rețea, profesorii de la aceeași catedră comunică mai des prin rețea decât prin discuții directe, studenții au în cea mai mare parte acces la rețea de la domiciliu, astfel că pot primi consultații de la profesori prin internet. Sub forma unor „biblioteci electronice” există informații grupate pe domenii, specialități, ce pot fi consultate la orice oră, devenind o practică curentă ca cercetătorii să-și facă accesibile lucrările pe rețea.

„În privința Internet-ului acesta era practic absent, în România, înainte de 1994 și a cunoscut o creștere exponențială (500 % în 14 luni): aproximativ 10 000 computere conectate în aprilie 1997 (în raport cu abia 1 864 în februarie 1996), ceea ce reprezintă o rată de pătrundere de 3,6 %, o cifră apropiată de cea a Franței (4,2)”. Cu toate acestea „după o sursă R.I.P.E. (Rețele IP Europene), parcul informatic românesc conectat echivalează cu 0,05 % din parcul european global, ceea ce plasează România printre țările cele mai slab dotate de pe continent.” [Pelissier Nicolas, p. 450].

Așa cum se vede din tabelul ce sintetizează răspunsurile la întrebarea care vizează accesul la Internet acasă, acesta este deficitar atât în Ungaria cât și în România. Remarcăm diferențe semnificative privind accesul la Internet în școală, tinerii din Ungaria beneficiind de el în proporții semnificativ mai mari (vezi tabelul nr.8).

Internet-ul înseamnă foarte mult pentru comerț și dezvoltare. Înțelegând acest fapt, Congresul American a adoptat în 1998 interdicții pe trei ani la taxele pentru accesul la servicii Internet, iar George W. Bush a cerut de curând interzicerea permanentă a impunerii de taxe pe acces la Internet. Asumarea de către factorii de decizie a unei astfel de măsuri și în România implică o serie de costuri financiare imediate pe care încă nu ni le putem permite, dar valențele pozitive ale unei decizii ca aceasta s-ar constata în timp, fie și numai gândindu-ne la creșterea gradului de informare al populației.

Tabelul nr. 8

Accesul la Internet al tinerilor români și maghiari

		Da		Nu	
		ROMÂNIA	UNGARIA	ROMÂNIA	UNGARIA
1.	Acasă	6.8	17.7	93.2	82.3
2.	La școală	25.0	82.5	75.0	17.5
3.	În alt loc	50.3	24.2	49.7	75.8

Trebuie să remarcăm faptul că aceste noi tehnologii, computerul, Internet-ul, E-mail-ul nu au fost integrate în țările postcomuniste, nu sunt adevărate media de masă, deși constatăm o mare aviditate, o „foame” comunicațională, generată de dorința de a ieși din izolarea internațională în care s-a trăit.

Frecvența de utilizare a Internet-ului și *e-mail*-ului este scăzută la tinerii din ambele țări, acestea nefiind utilizate în mod regulat de ei, decât în proporții reduse, fapt ce se remarcă din tabelul nr. 9.

Tabelul nr. 9

Frecvența de utilizare a Internet-ului, E-mail-ului, de către tinerii români și maghiari

	REGULAT		DIN CÂND ÎN CÂND		NICI O DATĂ	
	ROMÂNIA	UNGARIA	ROMÂNIA	UNGARIA	ROMÂNIA	UNGARIA
INTERNET	17,9	24,3	67,8	56,5	14,3	19,2
E-MAIL	16,4	19,1	43,5	38,5	40,1	42,4

Frecvența scăzută de utilizare a Internet-ului și *e-mail*-ului are cauze de ordin financiar, astfel costul pentru o linie telefonică împrumutată variază între 200–1 000\$, iar accesul pe linie telefonică comutată costă între 20–50\$, la un salariu mediu în jurul a 100\$.

În S.U.A. formularele utilizate de cetățeni sunt publicate *on-line* pe *site*-ul Casei Albe. În Canada 10%–20 % din documentele guvernamentale sunt sub formă electronică. În acest fel se face economie de timp și de bani. Desigur, acest fapt implică dotările necesare, de timpuriu, în școli, în familie și administrația publică. În viitor orice instituție va trebui să aibă un *site* de prezentare / informare pe Internet, pentru a se face cunoscută, pentru a dialoga.

Principalul instrument de lucru în Societatea informațională este echipamentul de calcul. De aceea școlile, instituțiile administrației publice trebuie urgent dotate cu tehnologia necesară demarării procesului de informatizare.

La Praga în 12–13 septembrie 1996 a avut loc Forumul Uniunii Europene al țărilor din centrul și estul Europei pentru Societatea Informațională. Aici țările membre și candidate la aderare în U.E. au hotărât să se alăture proiectului *European Computer Driving Licence*, care are ca scop pregătirea cetățenilor în domeniul tehnologiei informației, elaborarea unui model pentru educare pentru Societatea informațională.

Realizarea unei rețele de interconectare între instituții, magistralele de comunicație prin fibră optică, care să unească capitala de reședințele de județ,

extinderea poștei electronice ne vor permite accesul mai rapid la informare și comunicare, în consecință facilitarea procesului de aderare la U.E.

Documentele electronice legiferaute, semnătura electronică, ghișeu unic (*single window*) și chiar votul electronic nu sunt de domeniul științifico-fantasticului. Toate acestea și chiar mai multe se practică în țări ca Franța, Marea Britanie, Portugalia, Danemarca, Japonia, S.U.A., Canada etc.

Informația este cheia asigurării controlului și profitabilității în afaceri, bazele de date informaționale asigură decizii manageriale eficiente, planificarea, predicția și analiza au sistemele informaționale ca suport esențial. Iată numai câteva din motivele pentru care accesul la internet și utilizarea poștei electronice devin obligatorii în viitor.

4. INFORMATICA ÎNTRE *HOBBY* ȘI PROFESIE

Interesul tinerilor pentru informatică reflectă și o schimbare în structura și conținutul valorilor personale și sociale. În general temperamentul este determinat biologic, caracterul e determinat social, interesul exprimă personalitatea ca rezultat al culturii, e rezultatul experienței și cunoașterii căci ceea ce e neștiut nu poate stârni interes ci cel mult curiozitate. Interesul tinerilor români pentru informatică, participarea la cursuri de informatică, în școală și în afara școlii, reflectă schimbările petrecute în dinamica opțiunilor profesionale. „Dacă înainte de '89 profesia cea mai apreciată de elevi era cea de cercetător științific, imediat după această dată, în perioada tulburărilor sociale care s-au produs atunci, crescuse simțitor prestigiul profesiilor de polițist și jurist (semnificând nevoia de ordine socială și legalitate) pentru ca în prezent să se înregistreze o orientare masivă spre învățământul superior juridic și economic ca o consecință firească a nevoii de ordine economică și legislativă, dar și de bani” [Modrea Margareta, p.3].

Piața locurilor de muncă reflectă că multe firme puternice caută specialiști în domeniul IT (tehnologiei informației) și că au apărut profesii noi extrem de solicitate cum sunt: formator *on line* (actualizează programele PC-urilor), expert *antihacker* (se ocupă de siguranța informației în rețea), Web producer (realizează *site*-uri multimedia pentru societăți sau persoane particulare) etc., foarte bine plătite, dar pentru care sistemul nostru de învățământ și de specializare se află doar la început.

În general, în tranziția de la o societate la alta ne confruntăm cu răsturnarea unor valori și încercarea de consacrare a altora. Este un semn de maturitate că tinerii se orientează spre profesii noi, cum este cea de informatician, știut fiind că cererea este mare atât pe piața muncii din România cât și în afara granițelor. Este îngrijorător însă exodul tinerilor în alte țări, mai ales din domeniul informaticii, aceștia motivându-și plecarea prin aceea că în România nu au calitatea și cantitatea echipamentelor de lucru și nu sunt bine plătiti.

Din punct de vedere social, economic, tehnologic, chiar și politic ne aflăm într-o permanentă mișcare, fapt care are influențe majore asupra conținutului educației, instruirii, evoluției profesiilor. Evoluția industrială, modificarea unor

procese tehnologice, diminuarea locurilor de muncă au avut drept consecință dispariția unor profesii și apariția altora, aspect care a impus cu necesitate orientarea școlară, profesională și a carierei.

Fenomenul crizei de identitate întâlnit la tineri, manifestat prin oscilații în alegerea modelelor, oscilații în convingeri și idealuri, trebuie să responsabilizeze sistemul instructiv-educativ, pentru a cunoaște și pentru a se cunoaște, astfel încât ei să poată răspunde nu numai la întrebarea ce vreau ? ci și la întrebările: ce pot ? ce știu ? ce trebuie? facilitându-le astfel adaptarea rapidă și eficientă la dinamica socială.

Tabelul nr. 10

Participarea la o formă de învățământ special

Participarea la o formă de învățământ special, cursuri particulare	În școală		În afara școlii	
	ROMÂNIA	UNGARIA	ROMÂNIA	UNGARIA
INFORMATICĂ MATEMATICĂ	36,33	11,60	59,85	0,90

Se constată superioritatea participării tinerilor români la cursuri de informatică, atât în școala la care sunt înmatriculați cât și în afara școlii (vezi tabelul nr. 10). Rezultatele foarte bune la olimpiadele naționale și internaționale de informatică atestă, probabil, un talent nativ pentru programare, dar mai ales pregătirea în acest domeniu. Deschiderea și apetitul extraordinar al tinerilor români pentru informatică sunt fructificate de România, prin demararea unor programe de informatizare.

Preocuparea, interesul tinerilor români pentru computere, pentru aprofundarea cunoștințelor de informatică, se concretizează și în răspunsurile la întrebările privind participarea, în școală sau în afara școlii, la cursuri, meditații, discipline opționale unde se remarcă procente semnificativ superioare la cursurile de informatică, 36,33% în școală, 59,85% în afara școlii, comparativ cu participarea tinerilor unguri la astfel de cursuri unde constatăm o participare doar de 11,6% la cursurile de informatică în școală și 0,9% în afara școlii.

De altfel, procentele înregistrate la participarea la cursuri de informatică sunt superioare în întreg ansamblul celorlalte cursuri, acestea devansând participarea la cursurile de limbi străine, științe tehnice, științe umaniste, științe ale naturii, literatură, artă, sport. Astfel, participarea la cursuri de informatică în afara școlii ocupă poziția unu la tinerii români, comparativ cu participarea tinerilor unguri la cursuri similare unde ocupă ultima poziție.

Rețeaua internațională de calculatoare denumită INTERNET, rezultat al interconectării mai multor rețele locale (similar cu rețelele telefonice) este cel mai rapid și economic mod de comunicare și informare, permițând accesul la publicații științifice, dialogul în probleme controversate, iar în ultimul timp se folosește de

către firme pentru recrutarea personalului, găsirea și angajarea celor mai buni specialiști. Acest fapt nu putea să treacă neobservat de tinerii din România și, ca o compensație pentru slaba dotare cu computere, aceștia își manifestă interesul pentru acest domeniu, participând facultativ la școală, mai ales la cursuri de informatică-matematică. Pentru tinerii din Ungaria opțiunea pentru cursurile de informatică-matematică ocupă locul cinci, situație ce se remarcă analizând răspunsurile la întrebarea „Participați în școala dvs. la o formă de învățământ special (specializare, opțional etc.)?”.

Din analiza răspunsurilor, la întrebarea privind interesul manifestat pentru cincisprezece subiecte, sesizăm de asemenea un interes mai mare pentru tehnică și informatică la tinerii noștri, față de interesul tinerilor maghiari pentru același domeniu, deși în ansamblu tinerii din ambele țări consideră turismul și moda subiectele cele mai interesante (vezi tabelul nr. 11).

Tabelul nr. 11

Gradul de interes manifestat de tinerii români și maghiari pentru tehnică, informatică

	MULT		PUȚIN		DELOC		NU ȘTIU	
	România	Ungaria	România	Ungaria	România	Ungaria	România	Ungaria
Tehnică informatică	26,8	22,9	48,8	43,8	18,3	27,3	6,1	6

În ancheta privind „Introducerea NTIC (noi tehnologii de informații computerizate) în redacțiile presei scrise și audiovizuale în România” condusă de Nicolas Pelissier (École Supérieure de Mécanique de Marseille, Université Aix-Marseille II) s-a conturat faptul că tinerii din redacții s-au adaptat la utilizarea computerului și Internet-ului, nu au opus rezistență psihologică fiind chiar mândri pentru disponibilitatea în însușirea noilor tehnologii.

Tot în această cercetare s-a pus în evidență faptul că, „salariații mai vârstnici deplâng faptul că introducerea prea rapidă a noilor tehnologii a provocat o stratificare socială internă, o dualizare a personalului care s-a realizat în avantajul tinerilor, care au mai multă disponibilitate în a-și însuși noile tehnologii” [Pelissier Nicolas, p. 463]. Concluzia este în acord cu ceea ce a reieșit și din cercetarea „Imaginea Europei în viziunea adolescenților”, la capitolele ce au vizat interesul tinerilor pentru diverse subiecte, participarea la cursuri facultative, meditații, conturându-se faptul că tinerii din România sunt preocupați de informatică, participă acasă și la școală în special la cursuri de informatică-matematică.

După cum se constată, deficiența în utilizarea frecventă a computerului, Internet-ului, *e-mail*-ului, nu își are rădăcina în absența preocupării pentru acestea, ci în nivelul de trai scăzut, care nu permite părinților achiziționarea de calculatoare personale și accesul la Internet pentru formarea informatică a copiilor preșcolari și elevilor încă de acasă, și în slaba dotare cu echipamente specifice domeniului informatic, a școlilor și facultăților.

„Națiunea care stăpânește domeniul prelucrării informației va poseda cheile de conducere a lumii în secolul XXI” (Robert E. Cahn, Agenția pentru proiecte de cercetare avansată în domeniul apărării, SUA).

Comunicarea are loc direct între emițător și receptor, sau indirect, prin mijloacele sau mediile comunicaționale. Declarația Universală a Drepturilor Omului specifică la art. 19 dreptul omului la informare și comunicare. Țările dezvoltate dețin monopolul asupra informațiilor și știrilor reflectând aspirațiile, modelele culturale ale societății de difuzare astfel încât difuzarea informației are loc, în general, în sens unic.

„Academia franceză a definit încă din 1966 informatica drept știința tratării raționale, prin intermediul mașinilor automate a informației considerată ca suport al cunoștințelor și comunicărilor din domeniul tehnic, economic și social” [Dobrescu M. Emilian, p.19].

Fax-ul, poșta vocală (*V-mail* sau *Voice mail*), poșta electronică (*e-mail* sau *electronic mail*) sunt reunite sub denumirea de videografie. *E-mail*-ul permite comunicarea prin calculatoare electronice care primesc, stochează și transmit mesaje. *Compuserve mail* și *M.C.I.-mail* sunt principalele societăți americane de poștă electronică. „În 1989, numai în America de Nord existau cca șapte milioane de căsuțe poștale electronice, dintre care peste două treimi se aflau la domiciliul abonaților” [Dobrescu M. Emilian, p. 54]. Țara noastră se află foarte departe din acest punct de vedere.

CD-Rom-ul, discul de plastic prin care este vehiculată informația, cu o capacitate de a stoca aproximativ 600 milioane de caractere, tinde să fie înlocuit cu un alt C.D. de mare densitate numit D.V.D. (*Digital Video Disc*) având în principal următoarele caracteristici: o capacitate de stocare de 18 miliarde de caractere, trei ore de semnal video, existența a șapte canale de sunet care va permite ascultarea (vizionarea) mesajului în limba originală a materialului sau în alte șase limbi. Toate acestea sunt posibile prin folosirea unor tehnici de compresare a informației, adăugarea de straturi, trecerea la două fețe ș.a.

5. VALORI, LIMITE ALE UTILIZĂRII NOILOR MIJLOACE INFORMAȚIONALE

„Societățile au fost totdeauna modelate de natura mediumurilor (mijloace de comunicare) prin care oamenii comunică, decât prin conținutul comunicării” [M.Mc.Luhan, 1975, Introducere].

Valențele pozitive ale computerului sunt evidente, ajutând: directorul întreprinderii, întreprinzătorul să-și țină mai ușor evidența contabilă și să ia decizii rapid și corect, profesorul să-și predea lecția mai atractiv și mai pe înțelesul elevului, cercetătorul științific să aibă o bază de date masivă și să o poată prelucra mai ușor etc. Cu toate aceste facilități unii debutanți au față de calculator și produsul informatic atitudini de respingere, evitare, anxietate legate de

interacțiunea cu tehnologia computerizată. Acest fapt demonstrează că sistemul de instruire nu trebuie să fie oricum, ci necesită folosirea unor mijloace psihopedagogice potrivite, fără „*help*-uri stufoase”, pentru a face din computer un prieten și a preîntâmpina computerofobia.

Desigur lucrurile nu trebuie exagerate, transformând sistemul instructiv-educativ într-o instituție de depersonalizare a individului, care uniformizează oamenii prin computerizare și automatizare excesive, ajungând ca într-o persoană să găsim o inteligență strălucită, dar o infirmitate afectivă și morală.

„... fiecare componentă mass-media modifică, în perioada istorică a dominației sale (...) modul în care individul percepe lumea, îi modelează sensibilitatea și gândirea, prelungindu-se pe această cale efectele până la nivelul societății globale și a evoluției istorice a omenirii” [Drăgan Ion, p .77].

Omul este o ființă socială, comportamentul său fiind determinat de particularitățile împrejurărilor și contextelor situaționale la care se raportează. Istoria personală se leagă de cea a predecesorilor și a contemporanilor, comportamentul individual purtând pecetea „spiritului epocii”. În anii '60,'70 se conturează o nouă orientare psihologică, cognitivismul, care își are rădăcinile în studiile lui Chomsky asupra gramaticilor generative, inteligenței artificiale, în studiile lui Piaget privind inteligența copilului. Orientarea pornește de la următoarele idei:

- sistemul cognitiv, ca sistem de prelucrare al informațiilor, are o arhitectonică analogă cu arhitectonica computerului;
- performanțele intelectuale ale omului pot fi modelate artificial și pot fi realizate de aceste mașini-sisteme expert.

Asemănarea inteligenței umane cu cea artificială a dus la un moment dat la ideea, că inteligența artificială, este superioară inteligenței umane. „Ulterior în cadrul Simpozionului asupra Inteligenței Artificiale (București 1998) s-a revenit la ideea superiorității inteligenței naturale față de cea artificială prin libertatea deciziilor, creativitate, demnitate, responsabilitate personală” [Zlate Mielu , a., 1994, p. 220].

Este admirabilă proprietatea creierului uman de a face asociații de idei, de a restructura informații, dar volumul informației stocate este limitat, iar informațiile se pierd o dată cu moartea celui care le-a memorat. „Stocarea informațiilor în formă scrisă, pe hârtie, are avantajul unei durate foarte mari în timp. Totodată, cărțile pot fi consultate de un număr considerabil de persoane interesate. Dezavantajul stocării pe hârtie al informațiilor este atât volumul fizic relativ mare ocupat, dificultatea structurării complexe a informațiilor (altfel decât în capitole, secțiuni și sub-secțiuni cu eventuale tabele de indexuri și referințe între zone de text), cât și imposibilitatea modificării unui text o dată stocat (tipărit). De asemenea, găsirea unor date de interes într-un volum mare de informații este, de multe ori, deosebit de dificilă” [Tecuci Gheorghe și alții, p.16].

Inteligența artificială, informatica, computerele vin să sprijine societatea. De aceea, România înțelegând costurile inacțiunii, cum ar fi: compromiterea integrării României în U.E, decalajul tehnologic și de cultură informațională între România și țările membre U.E., neatractivitatea pentru investiții străine, s-a angajat serios în acțiunile cuprinse în programul eEurope+ elaborând Programul Național de informatizare în spiritul programului eEurope+.

Nu este departe momentul în care „magistralele informaționale” vor cuprinde întreaga planetă, telefonul, telecomanda televizorului și computerul integrate într-un singur dispozitiv vor exista în fiecare casă „care va permite atât comunicarea prin video telefon, receptarea de programe interactive de televiziune, primirea acasă a unor reviste și jurnale «electronice», accesul la bănci de date aflate pe orice calculator de pe glob și, bineînțeles, utilizarea programelor de pe calculatorul propriu sau oricare alt calculator de pe glob” [Tecuci Gheorghe și alții, p.14].

Una din nevoile fundamentale ale individului, aceea de a avea relații sociale, este satisfăcută de navigația pe Internet, prin care individul poate să comunice, să evadeze, să se distreze, să lege prietenii, să intre în grupuri preocupate de probleme similare cu ale lui. Pe lângă funcția de divertisment, principala utilitate a Internetului rămâne aceea că, fiind cea mai mare bază de date din lume, permite obținerea de informații din orice domeniu, fiecare putând fi și consumator și sursă de informații prin *Web*.

În anul 1995 dr. Ivan Goldberg identifică tulburarea IAD – Internet Addiction Disorder – tulburarea „dependența de Internet”, neintrodusă încă în D.S.M.IV. Este o boală a civilizației mileniului trei, consecință a abuzului de Internet, considerată de psihologi drept o dependență tehnologică, non-chimică, situată, în ceea ce privește efectele negative, pe aceeași treaptă cu alcoolismul și consumul de droguri. Problema IAD-ului este controversată, deoarece sunt greu de stabilit criteriile de definire ale tulburării; practic ce înseamnă utilizarea normală a Internetului, câte ore pe săptămână poate fi utilizat fără să apară probleme majore. În studiul lui Grohol, M. John, *What's Normal? How Much is Too Much When Spending Time on-line?* din octombrie 1997, preluat de pe internet, se consideră că aproximativ opt ore pe săptămână, pentru indivizii obișnuiți și douăzeci de ore pentru surferii *Web*, sunt durate de utilizare ale Internetului fără repercusiuni majore asupra sănătății. Ivan Goldberg precizează că dependentul de Internet manifestă irascibilitate în lipsa calculatorului, are dificultăți în stabilirea de contacte umane, depresie, însingurare, preferă somnului de noapte surfingul pe *Web*, își restrânge interacțiunile cu membrii familiei și are remușcări când se deconectează de la Net.

Toate acestea nu pun la îndoială utilitatea Internetului, ci aduc în discuție modul în care oamenii îl folosesc, utilizarea rațională astfel încât acesta să nu devină un substitut pentru adevăratele relații sociale, să nu devină un refugiu pentru cei care au dificultăți de relaționare, un refugiu în spațiul virtual pentru a scăpa de lumea reală.

CONCLUZII

În condițiile unui salariu mediu situat în jurul a 100\$ și a unui preț de peste zece ori mai mare a unui computer este puțin probabil ca numărul acestora să crească prea curând, în casele din România, astfel încât tinerii de aici să le poată utiliza acasă, cel puțin la fel ca tinerii din Ungaria.

Frecvența redusă de utilizare a Internet-ului de către tinerii români este o consecință a lipsei computerelor și a costului ridicat al unei linii telefonice de acest tip.

Interesul manifestat de tineri pentru computere, informatică, arată că aceștia au o mare disponibilitate în a-și însuși noile tehnologii, problemele semnalate, în acest domeniu, fiind mai mult de ordin financiar.

Faptul că legislația românească își propune, în viitor, deduceri din impozitul global pentru fiecare familie, care achiziționează un PC, ne face, totuși, să credem că această măsură va permite dotarea cu calculatoare a cât mai multor familii. Tot în acest sens, Guvernul României a aprobat, prin H.G. 58 din februarie 1998, Strategia națională de informatizare și implementare în ritm accelerat a societății informaționale și Programul de acțiuni privind utilizarea pe scară largă și dezvoltarea sectorului tehnologiei informației în România.

BIBLIOGRAFIE

1. DOBRESCU, EMILIAN, *Sociologia comunicării*, București, Editura Victor, 1998.
2. DRĂGAN, ION, *Modalități de transmitere eficientă a mesajelor propagandei*, în *Factori de eficiență a propagandei politice*, coord. Gh. Arădăvoaice, București, Editura Militară, 1984.
3. HERSENI, TRAIAN, *Ce este sociologia*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.
4. MODREA, MARGARETA, *Adolescenții și societatea de tranziție*, în revista „Psihologia”, Editura Societatea Știință și Tehnică, București, 1997, nr. 5.
5. MC.LUHAN, M., *Galaxia Guttenberg*, București, Editura Politică, 1975, Introducere.
6. PELISSIER, NICOLAS, *Introducerea și difuzarea NTIC în Europa Centrală și de Est. Cazul redacțiilor presei scrise și audiovizuale în România*, în „Revista Română de Sociologie”, București, Editura Academiei, 1997 nr. 3-4. Traducător Rodica Iatan.
7. POPESCU-NEVEANU, PAUL, ZLATE, M., CREȚU, T., coord., *Psihologie*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993.
8. SECMEREAN, EUGEN, *Odiseea comercială electronică*, în revista „eWeek Romania – Economia în schimbare”, 2001, nr. 2.
9. TECUCI, GHEORGHE și alții, *Introducere în Internet. Note de curs*, București; prima ediție, Editura Tehnică, 1996; a doua ediție, Editura Academiei Române, 1997.
10. ZLATE, MIELU, a., *Fundamentele psihologiei*, București, Editura Hyperion, 1994.
11. ZLATE, MIELU, b., *Introducere în psihologie*, București, Casa de editură și presă „Șansa” S.R.L., 1994.

TINERETUL ȘI COMUNICAREA RADIOFONICĂ

VIOLETA CORCIOVEI

În ultimii ani, s-a constatat în România o diversificare a tipurilor de mass-media, prin dezvoltarea fără precedent cunoscută de „industria informației” și de tipurile de cunoaștere. Urmare a acestor fenomene, normale într-o societate modernă, s-a produs o amplificarea a segmentării publicului în *publicuri*, cărora le sunt proprii orizonturi de așteptare tot mai eterogene, dar perfect compatibile cu atomizarea spațiului social global.

Rolul de potențial „magnet cultural” al radioului în rândul adolescenților, diferă, întrucâtva, de polarizarea cu care televiziunea acționează asupra celor ce se încadrează în categoria *teen-agers*. În primul rând, ceea ce joacă un rol important pentru adolescenți este „culoarea muzicală” a unui post sau a unei emisiuni de radio. Redactorii muzicali, așa-numiții „disk-jockey”, cunosc relația între orientarea muzicală a emisiunii lor și categoria de public care „consumă” acel gen de muzică. Știindu-se, în general, ce categorii de vârstă și socio-profesionale compun publicul-țintă, se statuează un anumit „pachet” de norme și valori, comune tuturor emisiunilor de gen, dar purtând, în egală măsură, specificitatea postului respectiv și a personalității redactorului muzical, norme și valori care dau un anumit contur unor detalii precum limbajul, stilul de gândire, tonul, sloganul specific, putându-se astfel vorbi chiar despre existența unei „culturi radiofonice a tinerilor”.

Revenind la faptul că marea majoritate a celor care iau parte la emisiunile muzicale interactive sunt adolescenți și tineri, adică indivizi a căror personalitate se află în plin proces de formare și pentru care încă nu se poate vorbi de o orientare normo-valorică stabilă, se poate pune de la bun început problema în ce măsură capitalul cultural transmis lor de spațiul radiofonic contribuie la formarea unor personalități armonioase.

Este de menționat că, din start, fenomenul studiat emana nuanțele unui paradox, destul de vizibil de altfel, în societatea românească. Paradoxul constă în contradicția care pare a exista între numărul în general mare al apelurilor telefonice înregistrate în cadrul emisiunilor interactive (programe de dedicații muzicale, concursuri cu premii, *talk-show-uri* etc.) și perioada de recesiune pe care o parcurge în prezent România, perioadă în care cuvântul „austeritate” este, poate,

cel mai des folosit, atât în spațiul public, cât și în cel privat. Astfel, se poate constata că, deși statisticile relevă locul adesea ultim pe care consumurile culturale îl ocupă în bugetul familial, totuși există o valorizare destul de înaltă a divertismentului, nu numai de către tineri, ci și de către foarte mulți adulți. Explicația ar putea să stea în faptul că, pentru multe familii aflate în jurul pragului de sărăcie sau sub acesta, nu există o repartizare rațională a cheltuielilor în funcție de nevoile de supraviețuire și dezvoltare ale gospodăriei, ci în funcție de alte imperative, cel mai probabil de ordin compensator. Nevoia de experiențe compensatorii, experiențe oferite din plin și de către mass-media, îi determină pe mulți să adere, ignorând resursele de care dispun, la acele forme ale culturii de masă care le oferă posibilitatea, fie și fictivă, de a trăi în lumea pe care societatea de tranziție le-o propune (prin scopurile larg mediatizate de către modelele acestei culturi) și, simultan, le-o refuză (prin limitarea mijloacelor legitime de a atinge aceste scopuri). Regăsim aici unul dintre cazurile tipice de confruntare între normele culturii ideale, între ceea ce ar fi de dorit și acțiunile propriu-zise ale oamenilor, între clișeul „nu sunt bani” și feroarea cu care românii, urmând modelul consumatorist occidental, folosesc aproape orice prilej pentru a-i cheltui și pe cei puțini pe care se presupune că îi au. Corelația mediatică stabilită între valoarea *fericire* și modelul *consumist* (a cărui concentrare maximă pare a fi cuprinsă într-un titlu apărut recent în presa scrisă – „Consum, deci exist !”¹, conduce tocmai la o asemenea „autoritate incontestabilă și tiranică a happy-endului, [...] ideologia fericirii, frecvent vehiculată de media, având rolul de a refula experiențele compromițătoare ale eșecului [...]”². Deloc străine de acest mod de a concepe lucrurile par a fi și acele programe radiofonice care promovează interactivitatea ca pe o formă de consum, „ambalajul” frumos al „produselor” oferite fiind determinant în acest sens.

Ne putem întreba dacă divertismentul este o valoare importantă în socializarea adolescenților. Răspunsul ar putea fi afirmativ dacă prin „cultură” înțelegem „cultura de masă” și dacă, schimbând criteriul de evaluare specific vârstei adulte cu cel specific adolescenței, vedem că opțiunile și nevoile celei din urmă sunt orientate în mai mare măsură spre expresivitate, spre gratuitate, decât spre instrumentalitate. Desigur, cu atât mai mult cu cât este vorba despre procesul formativ al acelor adolescenți „consumatori” de radio, se pot ridica și aici întrebările care s-au ridicat mereu, în îndelung dezbătuta problemă a graniței, de la care această influențare a marelui public se poate transforma în manipulare, spre scopuri care acestuia îi scapă. Un posibil răspuns pare să fie inclus într-un interviu acordat publicației „World Press Review” din decembrie 1994 de către scriitorul și analistul de origine poloneză Ryszard Kapuscinski: „Oamenilor trebuie să li se ofere întotdeauna ceea ce ei doresc, gusturile fiind, la rândul lor, modelate de mass-media: aceasta se face cu subtilitate, pe principiul ajustărilor de ambele părți”³. Cu alte cuvinte, în anumite limite, publicul

¹ „Salut Generația Pro”, 1999, nr. 60, p. 3.

² Ștefan Buzărnescu, *Sociologia opiniei publice*, București, Editura Didactică și Pedagogică, p. 129.

³ Ryszard Kapuscinski, *apud* Aurelian Bondrea, *Opinia publică și dinamica schimbărilor în societatea românească în tranziție*, București, Editura Fundației „România de Mâine”, 1998, p. 33.

obține ceea ce dorește, așa-zisa „manipulare” făcându-se, în fond, în concordanță și cu gusturile acestuia, printr-un proces de supunere liber consimțită. Acest adevăr reiese, de altfel, și din rolul pe care A. Moles îl atribuie „macromediului consumator” de cultură, adică publicului, în determinarea naturii produselor culturale pe care mass-media le oferă: „În aspectele sale socio-dinamice, cultura modernă este cultura de masă, definită ca un *stoc de elemente, vehiculate prin canale* (presă, radio, televiziune etc.), care *iau forma într-un micromediu creator*, se transformă în produse culturale prin canalele mass-media și ajung la un macromediu consumator [...]. De la acest macromediu primesc impulsuri creatorii, *clasa producătoare spiritual*, închizându-se, astfel, un *ciclu sociocultural*”⁴. În cazul nostru, pornind de la muzica transmisă pe unele posturi de radio și până la „stilul” uneori discutabil al anumitor redactori muzicali, oferta radiofonică a emisiunilor interactive este, într-o oarecare măsură, concordantă cu ceea ce autorii politicilor de programe înțeleg că ascultătorii cer: valoarea „divertisment” cultivată cu orice preț, chiar și acolo unde aceasta nu se adecvează în concluzie, s-ar putea afirma că tinerii care își fac din „consumul de radio” o ocupație curentă, un *hobby*, sunt educați așa cum ei înșiși își doresc (mai ales acolo unde *feed-back*-ul acestora este imediat). La aceeași concluzie a ajuns, de altfel, și cercetătorul Jeffrey Jensen Arnett⁵. Investigând rolul pe care mass-media îl are în socializarea adolescenților, el opune *socializării „restrânse”*, care se realizează în cadrul instituțiilor religioase sau juridice (unde normele circulă preponderent într-un singur sens – spre adolescent), *socializării „largi”*, desfășurată în cadrele mult mai permissive ale grupului de prieteni și ale programelor mass-media. Aici adolescentul își poate controla într-un grad mult mai înalt propria socializare, atât datorită alternativelor culturale oferite de aceste surse socializatoare, cât și prin faptul că *sursele respective sunt de tip „interactiv”*, reacționând destul de prompt la preferințele pe care adolescentul le are și făcându-l pe acesta să simtă că este ascultat și că i se răspunde conform propriilor păreri despre modul cum trebuie să decurgă socializarea sa.

Faptul că programele radiofonice au asupra tinerilor și influențe benefice, nu poate fi, însă, eludat, iar beneficiile pe care adolescenții le au într-adevăr în urma participării la emisiuni interactive, pot fi relevate tratând problema prin prisma celor câtorva *funcții*⁶ pe care, în general, mass-media le are în raport cu persoana „consumatoare” de programe:

În primul rând, nu se poate contesta faptul că, alături de celelalte modalități mediatice, radioul, prin astfel de emisiuni, contribuie la *modelarea tinerilor*. Mai mult decât atât, sensul acestei modelări nu este numai cel oferit de Arnett – de automodelare – ci și de educare în spiritul valorilor implicite dialogului (reciprocitate, amabilitate și, nu de puține ori, diplomație).

⁴ A. Moles, *apud* Aurelian Bondrea, *Sociologia opiniei publice și a mass-media*, București, Editura Fundației „România de Măine”, 1997, p. 223.

⁵ J.J. Arnett, *Adolescents' Uses of Media for Self Socialization*, în „Journal of Youth and Adolescence”, 1995, No. 5, p. 526.

⁶ Leo Thaver, *apud* Mihai Coman, *apud* Aurelian Bondrea, *Sociologia opiniei publice și a mass-media*, București, Editura Fundației „România de Măine”, 1997, p. 238.

În al doilea rând, nu este greu de remarcat că emisiunile interactive oferă „fanilor” lor șansa de a-și întări *identitatea*, dând contur unor personalități aflate adesea, la această vârstă, în plin proces de formare și, nu de puține ori, dezorientate de efectele tranziției, incapabile să-și găsească singure locul și rostul printre semenii. Este ușor de remarcat că fiecare emisiune radiofonică de dedicații muzicale are, îndeobște, un număr de fideli, care nu numai că „se hrănesc” din identitatea redactorului-reper, ci se recunosc între ei cu foarte multă disponibilitate afectivă, deși puțini sunt cei ce se cunosc și în mod nemijlocit. Sunt, totuși, și cazuri în care tinerii își găsesc pe această cale noi prieteni, cu care împărtășesc aceleași gusturi muzicale, aceleași preferințe, gânduri și idealuri specifice vârstei. Mesajele care, în aceste emisiuni, străbat „mediul invizibil” de la Sighet la Constanța și de la Craiova la Iași dau, într-adevăr, imaginea „satului global” asociat de McLuhan culturii electronice, audiovizuale. Se formează, astfel, adevărate „rețele radiofonice de afirmare reciprocă a identității”, a căror funcționare pare a fi foarte importantă pentru fiecare membru, din moment ce sunt dedicate în mod repetat melodiile preferate, urmând o logică pe care simțul comun o poate cataloga cu ușurință ca absurdă. Se poate, astfel, spune, că dacă în cazul acelor adolescenți care au probleme de integrare aparent insurmontabile funcționează o așa-zisă „*spirală a tăcerii*” (Elisabeth Noelle-Neuman), spirală pe care ei par a „aluneca” pe măsură ce opiniile lor diferă tot mai mult față de cele propagate, fie de colegii lor de generație, fie de mass-media, identitatea celor care aparțin acestor rețele pare a se afla, din contră, în „urcare” pe o „*spirală a comunicării*”. În acest sens, ar fi interesant dacă am ști cum influențează apartenența la aceste „rețele” modul de percepție generală a mediului social de către tinerii implicați, adică dacă prin gradul de consistență al sentimentului lor de identitate și de apartenență la mediu, aceștia se definesc ca persoane mai degrabă eunomice (cu o apartenență relativ bine definită a eu-lui la ceilalți), sau ca niște persoane cu tendințe anomice (al căror eu rămâne, în profunzimea sa, înstrăinat de ceilalți), deci dacă experiența interactivității radiofonice își exercită în vreun fel influența asupra personalității lor. Oricare ar fi posibilul rezultat al unei asemenea cercetări, cert este că radioul, în general, are rolul de a reduce într-un anumit grad sentimentul de singurătate al persoanei, dând ceva mai multă consistență propriei sale identități în raport cu lumea înconjurătoare, realizând chiar o mai bună inserție a acesteia într-un social la care, pe cale radiofonică, de cele mai multe ori el participă imaginativ, părăsind starea de receptor pasiv, dat fiind că „[...] Radioul îi permite ascultătorului să completeze informațiile cu o cantitate apreciabilă de imagistică vizuală. Prezentatorul, disk-jockeyul se aud cât se poate de tare și de limpede [...] (cât se poate de *natural*, dând impresia prezenței sale undeva foarte aproape – *n.n.*). Nimeni nu a scris vreo lamentație cu titlul *Singur lângă radio* [...]”⁷.

În al treilea rând, participând la emisiuni interactive, tinerii pot resimți, după cum arătăm anterior, *efectul compensator*, *vicarial*, pe care această modalitate specială de interacțiune îl produce, înlocuind acele experiențe pe care tinerii încă nu le-au traversat.

⁷ Marshall McLuhan, *Mass-media sau mediul invizibil*, București, Editura Nemira, 1997, p. 284.

În al patrulea rând, prin funcția lor de așa-zisă „mitologizare”, programele de radio interactive adresate tinerilor oferă și unele modele simbolice ce aparțin culturii sau subculturii pentru care postul sau emisiunea respectivă joacă rolul de „focar” valoric. Actul de a intra în direct pe post, de a-și exprima preferințele muzicale și de a le dedica membrilor rețelei de fideli ce gravitează constant în jurul emisiunii, reprezintă, de fapt, afirmarea faptului că fiecare împărtășește valorile ce definesc personalitatea idolului lor, ceea ce înseamnă recunoașterea unui anumit stil de conduită, de gândire și de exprimare. Că este vorba despre stilul *oldies* sau despre stilurile „sezoniere”, ce trec destul de repede prin topuri, idolii promotori devin adevărați „lianți” care îi agregă pe membrii subculturii respective, iar mesajele ce țin de *slang*-ul folosit în muzica vârstei lor (*băiat de băiat, băiat de cartier* etc.) joacă uneori rolul unor adevărate „parole” sau semne de recunoaștere. Interpretările care pot fi oferite unor asemenea modalități de exprimare pe posturile de radio, ar putea, de fapt, oscila între cele ce țin de acest sentiment de apartenență la o subkultură (căreia, cu cât îi este propriu un argou mai deosebit, cu atât se crede de către tineri că ar fi mai... „adevărată”), un anumit teribilism al vârstei și modul în care aceștia percep și evaluează contextul radiofonic în care ei se exprimă.

În ceea ce privește ultima variantă explicativă, *interacționismul simbolic* oferă o dezvoltare satisfăcătoare a problemei. În conformitate cu această paradigmă, trebuie acceptat că nu realitatea din jurul omului este cea care îi organizează acțiunea, ci sensurile atribuite de acesta respectivei realități în cursul diferitelor interacțiuni sociale. În funcție de normele societății în care trăiește și de valorile asimilate în decursul propriei sale socializări, fiecare individ are o anumită imagine asupra a ceea ce se așteaptă de la el și asupra a ceea ce el însuși trebuie să aștepte de la ceilalți în anumite contexte. J. L. Austin opinează, în acest sens, că forța unei afirmații este determinată, cel puțin parțial, de contextul în care ea apare și de ceea ce individul crede despre acel context. În cazul nostru, o afirmație vorbită are sensul care este oferit contextului situațional al conversației în care ea apare. Dacă lucrurile se prezintă într-un anumit fel în cadrul unei interacțiuni sociale, este pentru că fiecare dintre actori manifestă o anumită atitudine evaluatoare față de normele și valorile ce guvernează respectivul context și se comportă ca atare. Replicile rostite în emisiunile interactive sunt, astfel determinate, în mare măsură, de ceea ce ei cred despre contextul radiofonic și, într-un grad care poate fi precizat numai de psihologi, de trăsăturile lor de personalitate și de sentimentele nutrite față de persoanele cărora le sunt adresate respectivele dedicații muzicale. De necontestat, în acest sens, este influența pe care o exercită faptul că mediul radiofonic interferează cu mediul public, iar bănuita prezență a auditoriului respectivului post se poate constitui ca un prim factor, în funcție de care vorbitorul își structurează conduita radiofonică. Faptul că undele hertziene funcționează ca o adevărată tribună, de la care se dă posibilitatea de a vorbi în fața multor oameni, pare a fi, așadar, esențial. În astfel de împrejurări,

opinia publică, obiectivată în exprimarea pe postul de radio a preferințelor muzicale ale ascultătorilor (și implicit a unor preferințe umane), își relevă acel grad de contradicție remarcat de Moris Ginsberg, care vede în ea pe de o parte ceva sănătos și adevărat, iar pe de altă parte, „exprimată de indivizi, prin judecățile particulare cu care ei își făuresc gloria, ea este plină de falsitate și vanitate”⁸. Revenind la situația luată în discuție, este de presupus, drept urmare, că, în condiții „neradiofonice”, respectivii radioascultători nu ar mai avea o motivație tot atât de puternică de a-și apela telefonic rudele sau prietenii la fel de frecvent pentru a le transmite bunele lor sentimente, sau de a uza de același ton sau de aceleași cuvinte cu care tind să se exprime pe postul de radio.

De altfel, din punct de vedere științific, este demonstrat faptul că, în prezența altor persoane, omul tinde să-și mărească și viteza și intensitatea cu care efectuează o anumită activitate. Modificările survenite într-o activitate desfășurată în public sau pentru public fiind atât de natură cantitativă cât și calitativă; nu numai tonul sau stilul exprimării sunt altele decât în mod obișnuit, ci chiar și numărul de cuvinte rostite pe unitatea de timp, ceea ce poate sugera unui observator exterior situației, o subită stare de „vervă” care îi caracterizează pe cei care fac dedicații. De altfel, au existat jurnaliști care au remarcat același fenomen în Camerele Parlamentului, calitatea discursurilor acelor parlamentari care știau că sunt înregistrați sau transmiși în direct, fiind evident alta decât atunci când trebuiau să se adreseze, pur și simplu, către sală. Interesul electoral, prin prisma căruia aceștia evaluau, probabil, adresarea către telespectatori, era cel care le reorganiza discursul pe alte coordonate. Lăsând la o parte cauzalitatea de ordin psihologic implicată în modificările despre care vorbim, există motive care ne fac să credem că starea de „vervă” mai sus menționată își poate afla rădăcinile și în textura socială a interesului pe care oamenii, care se știu observați în activitatea desfășurată, par a-l manifesta în a se implica într-un gen de interacțiune în care a fi obiect al atenției celorlalți poate aduce în egală măsură avantaje și dezavantaje. Acest interes, atât în contextul larg social, cât și în cel restrâns, radiofonic, este, de fapt, interesul fiecărui actor social, fie el ascultător sau redactor muzical, observat sau observator. O posibilă abordare în termeni de analiză economică a interacțiunilor sociale ne arată că, observat și observator, privesc contextul care i-a adus în rolurile respective ca pe un schimb din care rezultă un anumit raport cost/profit (*exchange theory*). Plecând de la ipoteza raționalității implicării actorilor într-o asemenea interacțiune, se poate spune că ei se implică într-un schimb, din care fiecare presupune că va avea un oarecare profit. Peter Blau susține, în acest sens, că „oamenii au relațiile pe care le merită”⁹. „Dacă indivizii vor să mențină o relație particulară sau socială (pentru că ea oferă anumite beneficii), ei trebuie să fie gata

⁸ Moris Ginsberg, *The Public and Public Opinion*, in *The Psychology of Society*, Methuen & Co LTD, London, 1964, p. 120–131, *apud* Aurelian Bondrea, *Sociologia opiniei publice și a mass-media*, București, Editura Fundației „România de Măine”, 1997, p. 47.

⁹ Peter Blau, *apud* Norman, Goodman, *op. cit.*, p. 134.

să ofere partenerilor lor [...] ceea ce ei (partenerii) doresc [...]. Pe scurt, dacă oamenii doresc să primească, ei trebuie să fie pregătiți să și dea”¹⁰. Deși uneori persistă sentimentul că mulți ascultători tineri se supun voluntar unei observări din care riscă uneori să iasă „în pierdere”, totuși, dacă un anumit „profit” nu ar exista de ambele părți, interacțiunea care-i aduce împreună s-ar dizolva sau, la extremă, emisiunea respectivă nu ar mai avea ascultători. „Schimbul” este, așadar, unul profitabil pentru toată lumea, deși mecanismul de echilibrare cost / profituri este, în cazul de față, unul care, dacă nu ar fi reglementat de legile nescrise ale interactivității radiofonice, ar părea destul de bizar.

Modul de desfășurare a acestui gen de interacțiune radiofonică poate fi abordat însă, și printr-o extrapolare a interacționismului simbolic, ajungând astfel la terminologia pe care o propune *abordarea dramaturgică propusă de Erving Goffman*. Putem, astfel, folosi cadrul conceptual al teatrului, pentru a examina interacțiunile care au loc în tipul de emisiuni luate în discuție. Despre radioascultătorii participanți la astfel de emisiuni se poate spune că joacă, fiecare, câte un „rol” pe o „scenă”. Ceea ce se ascunde în spatele „spectacolului” face parte dintr-un, bănuț de toată lumea, joc de culise al unei „piese de teatru” în care ficțiunea este cea dintâi premisă a jocului de scenă și în care strălucirea spontaneității de pe scenă este pregătită pe baza unor reguli dinainte știute, a unui scenariu deja existent. Ascultător și redactor, fiecare primește o identitate pe care, ca buni actori, se angajează să și-o susțină reciproc, așa încât să poată duce la bun sfârșit spectacolul fără dificultăți, ambii având un anumit interes în curgerea fără incidente, conform „scenariului”, a interacțiunii în care sunt implicați. Ambii pretind, cu alte cuvinte, că sunt de acord cu ceva, numai pentru a lăsa conversația să-și urmeze cursul. „Indicațiile de rol” ale „ascultătorului-actor” arată că acesta trebuie să continue să sune la respectiva emisiune și a doua și a treia zi, fără nici o supărare, fiindcă totul nu e, în fond, decât ficțiune, deși călăuzirea pare a se face mai degrabă, după dictonul „unde a mers suta (implicarea într-o acțiune principial fictivă – *n.n.* – V.C.), meargă și mia (aflarea la dispoziția «ideilor» redactorului – *n.n.* – V.C.)”. Cantitatea de inexplicabil conținută de conduita contradictorie a unor astfel de ascultători ar putea fi înlăturată dacă apelăm la următorul considerent al lui Carl Hovland: „Atunci când atitudinea pozitivă față de sursă este puternică (de exemplu, când redactorul este considerat foarte popular – *n.n.* – V.C.), dar unde tendința de a respinge concluziile și argumentele e (și ea – *n.n.* – V.C.) foarte puternică (argumentația popularității acelu redactor reducându-se la întărirea conformistă dobândită prin contactul repetat cu emulația radiofonică existentă în rândurile celor ce urmăresc emisiunea respectivă și nu prin analiza logică a virtuților acestuia, iar concluziile referitoare la consistența comunicării cu o asemenea persoană fiind evitate – *n.n.* – V.C.), există o tendință de a disocia sursa de conținut”¹¹. Neverosimilul și

¹⁰ Norman Goodman, *op. cit.*, p.134.

¹¹ Carl Hovland, *apud* Alina Mungiu, *România după '89. Istoria unei neînțelegeri*. București, Editura Humanitas, 1995, p.247.

impresia de necinste creată uneori de astfel de emisiuni rezultă, în final, din prezentarea în fața publicului, de către fiecare „actor”, a unui „sine”, în care este imposibil de opinat cine și cât crede, dublat de un „culise”, despre care auditorul bănuiește sau știe cu certitudine că este încărcat cu o mulțime de realități care uneori contrazic ceea ce se întâmplă pe scenă. Aceste reguli, ce guvernează în „culise”, sunt dezvoltate, cel mai adesea, prin încălcarea lor, voluntară sau nu, în general de către ascultători. Redactorul „haios”, afabil, plin de spontaneitate, poate avea reacții brusc disproporționate (râs excesiv, uneori chiar închiderea telefonului) care arată că este derutat, atunci când unul dintre ascultătorii săi încalcă o asemenea regulă ce ține de „indicațiile de scenariu”. Conduita sa sugerează modul în care se comportă unii oameni, atunci când le sunt deconspirate minciunile, iar aceasta ne face să ne punem încă o întrebare, despre modalitatea în care este sau nu implicată mistificarea, între regulile nescrie ale interacțiunilor la care ne-am referit până acum.

Construirea unei adevărate „sociologii a minciunii”, cu datele pe care le oferă o emisiune interactivă de dedicații muzicale, nu pare a fi prea greu de realizat. Deși deloc generoasă, ipoteza unei cantități de ipocrizie socială strecurată într-o asemenea emisiune, poate fi, totuși, lansată. Astfel, mesajele transmise de unii tineri „rudelor din Grecia” sau „noului născut al familiei”, diferitelor personalități ale vieții culturale, sociale sau politice, animalelor de companie sau chiar lor înșile, ridică întrebarea referitoare la motivul care face asemenea contexte să pară iraționale. Imediat, gândul ne poartă la posibilitatea implicării unui anumit grad de mistificare și la motivele pentru care sunt tentați oamenii să se comporte inautentic în asemenea împrejurări, antrenându-se în conversații pe care, nu ar fi de mirare dacă am afla că ei înșiși le resimt uneori ca inautentice. Sunt cercetători care, pornind de la teoria jocurilor, postulează că întotdeauna aceste motive există, „jucătorii” alegând sau nu sinceritatea, în funcție de caracterul expresiv sau instrumental al acestora, iar Jerome Kavka, venind parcă în continuarea celor abia afirmate, susține că, pentru anumite persoane, a eluda realitatea este un „mod de menținere a echilibrului narcisic”¹². Personajul dr. Relling din piesa *Rața sălbatică* de Ibsen, observa, de altfel: „Lipsește-l pe omul de rând de minciunile vieții lui și îl vei lipsi de fericire”¹³, în timp ce Sissela Bok aduce în discuție o distincție în plus, o distincție de mai mare finețe, ce ar trebui făcută, în contextele cu nuanță evaluatoare, între adevăr și veridicitate (pe de o parte) și între falsitate și înșelătorie (pe de altă parte). „Diferența între adevăr și fals se leagă de probleme ale ontologiei și epistemologiei, de corespondența, sau de o relație asemănătoare, între ceea ce este și ceea ce se spune că este. Veridicitatea și înșelătoria, în schimb, țin de

¹² Jerome Kavka, *Wordsworth on teaching a child to lie: some thoughts on creative fictionalism*, „Annual of Psychoanalysis” 1985, 12/13, p. 401, *apud* J. A., Barnes, *Sociologia minciunii*, Iași, Institutul European, 1998, p.113.

¹³ Henrik Ibsen, vol. 6., London, Oxford University Press, 1960, p. 227, *apud* J. A., Barnes, *op. cit.*, p.233.

caracterul moral al intenției”¹⁴. Putem conchide, cu datele oferite de atâția autori, că în cazul luat de noi în discuție, ceea ce ar trebui să atragă atenția ar fi în primul rând intenționalitatea, adică dacă ceea ce ascultătorul interactiv rostește pe post are scopul de a induce în eroare, în cazul nostru asupra buneii sale relaționări cu mediul său social. Pe baza opiniilor acelorași autori, chiar dacă am admite că unii dintre obișnuții emisiunilor interactive sunt pe cât de puțin veridici pe atât de conștienți de aceasta, trebuie să acceptăm, totuși, că acest gen de mistificare nu are efecte grave, problema care se pune fiind mai puțin una de optimizare și mai degrabă una ținând de elucidarea legităților sociologice care guvernează acest gen de fenomene. „Minciunile” care se spun la asemenea emisiuni fiind, așadar, din categoria celor „inofensive”, „binevoitoare”, „sociale”, intrând în categoria așa-ziselor „minciuni primare”¹⁵, s-ar putea afirma că, în acest context, nu au prea mare importanță morală. „O minciună primară este opera unor persoane care sunt complice în a pretinde că împrejurările sunt altele decât cele reale. Minciuna primară se vrea luată drept un adevăr obiectiv; faptul că nu este devine un secret cunoscut numai de cei care, în complicitate, au pus-o la cale”¹⁶, adică de cei care se conformează acelorași norme și care, deși cunosc caracterul neveridic al afirmațiilor făcute, nu se comportă față de acestea ca față de niște neadevăruri. Această modalitate de exprimare a faptului că individul este bine socializat este, de fapt, similară tuturor „neadevărurilor dulci” indispensabile condiției de ființă socială a omului, cum ar fi formulele standard de încheiere a scrisorilor (expresii de genul „cu drag”, sau „al dumneavoastră...”), sau acele formule comunicaționale convenționalizate, ritualizate, prezente în limbajul de zi cu zi: „ce mai faceți?”, „ce bine-mi pare!”, „este frumos” etc. Aceste formule, ce țin de funcția fatică a comunicării, conferă conținutului informațional transmis explicit o nuanță de secundaritate, în raport cu faptul că pe această cale se exprimă dorința de a menține un contact cu interlocutorul, de a afirma relația cu celălalt într-un mod implicit. Iar dacă asemenea formule au nevoie de un anumit consens cultural, pentru a rămâne inofensive și a se putea încadra în respectiva cultură la capitolul „obișnuințe”, o dată fixate ca obișnuințe, nefolosirea lor în contextele pe care cultura respectivă le prescrie (contexte în care oricum acestea nu mai păcălesc pe nimeni), ar arunca asupra persoanei bănuiala unei sociabilități deficitare prin „exces de scrupulozitate”¹⁷. Intenția mistificării, departe de a viza inducerea în eroare a cuiva, este doar o rezultată a conformării persoanei la normele impuse de către anumite emisiuni radiofonice, putându-se astfel verifica modul în care, în anumite medii, lipsa de veridicitate poate lua proporțiile unei

¹⁴ Sissela Bok, *Lying: moral choice in public and private life*, New York, Pantheon Books, 1978, p. 6–13, *apud* J. A. Barnes, *op. cit.*, p.119.

¹⁵ Frederick George Bailey, *The prevalence of deceit* Ithaca, N.Y., Cornell University Press, XVIII, 1991, *apud* J. A. Barnes, *op. cit.*, p.125.

¹⁶ J. A., Barnes, *op. cit.*, p.125.

¹⁷ Henry Sidgwick, *Methods of ethics*, (ed. a VII-a). London, Macmillan, 1907, p. 314, *apud* J. A. Barnes, *op. cit.*, p.180.

forme culturale, cu atât mai penetrante în rândul ascultătorilor tineri, cu cât este vorba despre neadevăruri exprimate inteligent și „artistic” de toți cei implicați, concurând astfel la succesul emisiunii respective. De altfel, societatea contemporană cunoaște astfel de forme instituționalizate ale minciunii și o mare ușurință și eficiență a mistificării în aproape toate domeniile, de la publicitate și birocratie, până la politică și justiție, ceea ce diferă fiind, poate, doar caracterul productiv sau nu, inocent sau nu al acestor neadevăruri.

În literatura sociologică de specialitate se vorbește și de alte ipostaze (asimilabile tot interacționismului simbolic) ale modului în care interpretează individul contextul în care se găsește la un moment dat, ipostaze ce se pot constitui în factori de natură a influența recurgerea la o conduită mistificatoare.

Astfel o primă ipostază ar putea fi cea la care se referă Rousseau, conform căruia „*legea supunerii* este cea care provoacă necesitatea de a minți, deoarece supunerea este obositoare; ... interesul de a evita pedepse sau reproșuri, câștigă în fața interesului îndepărtat de a spune adevărul”¹⁸. Cu alte cuvinte, dacă individul este situat de societate sau se auto-situează (prin interpretarea anumitor secvențe de viață ambigue) pe o poziție de inferioritate față de alți indivizi, va căuta ca prin conduita sa să fie pe placul celor superiori sau percepuți de el ca superiori, în gama foarte largă de comportamente aferente intrând și emiterea unor neadevăruri care să-l proiecteze într-o lumină favorabilă. Statutul disk-jockey-ului este perceput de ascultător, de multe ori, ca fiind unul superior, de aceea întreaga gamă de comportamente asociate „rolului interactiv” pe care și-l asumă este în concordanță cu acest mod de percepție. Deși simpatizat, disk-jockeyul este totuși un altul, un necunoscut, o celebritate (fie și locală) față de care ascultătorul (și mai ales cel tânăr) resimte „ceva” între simpatie și deferență, între dorința de a-i fi pe plac și teama de a nu spune ceva care să-l supere. De aici, poate, complimentele adresate redactorului, stilul submisiv al „ascultătorului interactiv”, sau modul său de a vorbi, pe care Emily Dickinson îl înscrie în categoria „*vorbire pe diagonală*”. Pentru unii autori, acest mod de exprimare este propriu mai ales femeilor, atunci când conversează cu reprezentanți ai sexul opus: „Din cauza dominației masculine, femeile sunt nevoite să facă afirmații subînțelese (și uneori să exagereze) pentru a se eschiva sau a aduce vorba despre probleme arzătoare. De aceea, afirmațiile lor nu relevă întregul adevăr și sunt înșelătoare (pentru cei pentru care principiul «Nu spune ceea ce știi că este fals» este respectat – *n.n.* – V.C.). [...]”¹⁹. Practica respectivă are și avantaje și dezavantaje pentru femei: „Versiunile diagonale prezintă punctul de vedere al vorbitorului (feminin) într-un mod pe care ascultătorul masculin este dispus să-l accepte și să-l înțeleagă, în timp ce versiunile directe

¹⁸ Jean-Jacques Rousseau, *Emile or On education*, Harmondsworth, Penguin, 1991, p.101, apud J. A. Barnes, *op. cit.*, p.227.

¹⁹ J. A. Barnes, *op. cit.*, p.229.

eșuează”²⁰. Deși studiul referitor la „vorbirea pe diagonală” se limitează la contextul „dominării” femeilor de către bărbați, totuși argumentele puse de autoare (Gillian Michell) în discuție par a avea o valabilitate mai largă.

O a doua ipostază se referă la *definiția pe care individul o dă persoanei cu care intră în contact*, adică dacă este o persoană cunoscută, familiară, sau din contră. „Cu cât ne sunt mai puțin cunoscuți anumiți indivizi, cu atât mai ușor le acceptăm nesinceritatea”²¹. Pentru „tânărul interactiv”, această lege s-ar putea traduce astfel: „Pot spune orice, disk-jockeyul oricum va reacționa pozitiv chiar și la «înfloriturile» mele. În fond, nici nu mă cunoaște...”.

În sfârșit, sunt cercetători ce aduc în discuție o a treia ipostază, vizând *încrederea* pe care un individ o are într-o anumită persoană, instituție sau împrejurare, încredere dobândită în cursul procesului său de socializare și care oferă o anumită arhitectură relaționării între un anumit grad de încredere și un anumit grad de sinceritate. Erving Goffman lansează, în acest sens, o ipoteză aparent contrară simțului comun: „Încrederea absolută nu presupune o sinceritate permanentă”²². El dă exemplul plajelor de nudiști, unde deși ceea ce-i face pe indivizi să accepte prezența lor acolo este (și) încrederea în acel context cu totul special, totuși sinceritatea funcționează la cote reduse, puțini fiind cei care acceptă să-și dea numele adevărat celor cunoscuți într-un asemenea loc. *Mutatis mutandis*, deși opțiunea tinerilor de a se relaționa interactiv-radiofonic denotă, implicit, încrederea pe care o au în acest gen de emisiuni, totuși mulți dintre ei se prezintă doar cu numele mic sau își inventează un pseudonim. Și totuși, precum spuneam anterior, acest gen de nesinceritate previzibilă, făcând parte dintr-un complicat proces de „camuflări estetice cerute de sistemul de valori culturale”²³, cu greu poate fi numit minciună.

Influența mass-media asupra formării personalității tânărului este o problemă îndelung dezbătută, a cărei complexitate ar putea fi surprinsă poate doar alăturând teoriile și cercetările din toate domeniile al căror obiect de activitate este câmpul mediatic. Chiar dacă tânărul care petrece mult timp în fața radioului și participă la emisiile interactive este un tânăr „mai special”, în unele cazuri el poate să suporte influențe similare cu cele suportate din partea programelor TV. Întărirea statutului de membru al unei „rețele interactive”, stimularea imaginației și educarea în sensul unor valori pozitive vizând spontaneitatea, deschiderea, diplomația intră,

²⁰ Michell Gillian, *Women and lying: a pragmatic and semantic analysis of «saying it slant»* in Azizah Y. Hibri și Margaret A. Simons, ed., *Hypatia reborn: essays in feminist philosophy*, Bloomington, Indiana University Press, 1990, p. 188–189, *apud* J. A. Barnes, *op. cit.*, p. 229.

²¹ Georg Simmel, *The sociology of Georg Simmel*, Glencoe, III, Free Press, 1950, p. 313–314, *apud* J. A. Barnes, *op. cit.*, p.316.

²² Erving Goffman, *The presentation of self in everyday life*. (Monograph 2). Edinburgh, University of Edinburgh, Social Science Research Centre, 1956, p. 42, *apud* J. A. Barnes, *op. cit.*, p. 333.

²³ Albert Ethel M., *Culture patterning of speech behavior in Burundi* în Gumperz John Joseph și Hymes Dell, ed., *Directions in sociolinguistics: the ethnography of communication*, New York, Holt Rinchart and Winston, 1972, p. 75, *apud* J. A. Barnes, *op. cit.*, p. 335.

într-adevăr, în categoria influențelor benefice. Ele, însă, pot avea uneori și revers, prin riscul cultivării unui discernământ scăzut, prin auto-iluzionarea în privința posibilităților reale de relaționare „pe viu” cu cei cu care radiofonic se cultivă amabilitatea, sau mai ales prin riscul întăririi unui limbaj „de cartier”. Desigur, pentru caracterul acestor influențe, foarte important este și postul de radio pentru care respectivul adolescent optează, dar deloc de neglijat sunt și mediile ce filtrează influențele culturale mediatice, tipul de socializare familială căruia el i-a fost supus, valorile în numele cărora s-a făcut această socializare fiind, poate, cele mai importante.

Valoarea „divertiment”, libertatea conduitelor neconstrânse de un anumit rol, creativitatea, paradoxul și aparentul neadevăr – par a fi foarte importante într-o societate în care am acceptat că „uneori este de datoria noastră să nu mărturisim adevărul”²⁴. Ce s-ar întâmpla într-o societate în care toți s-ar comporta absolut veridic? Adunând laolaltă următoarele afirmații, concluzia care ar putea să reiasă ar putea construi un răspuns satisfăcător: „Obiectivitatea este o amenințare pentru viața socială”²⁵; cultivând-o „[...] ar rămâne doar sărăcia melancoliei, indispoziției și nemulțumirii de sine”²⁶, iar „[...] Viața s-ar desfășura în algoritmi, fără a cunoaște complexitatea ambiguității și a incertitudinii”²⁷. Totuși, aceasta este numai o parte a răspunsului. Fiindcă, deși participarea la anumite forme ale culturii de masă își poate găsi justificări absolut valide, totuși, în fața alternativelor culturale uneori derutante prin numărul și diversitatea lor, individul – și mai cu seamă adolescentul (aflat mult mai des decât adultul în situația de a opta) – are nevoie de un pricipiu călăuzitor, a cărui natură o descoperim în ceea ce cu pătrundere remarcă Wright Mills: „Libertatea nu este prilejul de a face ce îți place și nici simpla posibilitate de alege între mai multe alternative. Libertatea înseamnă, în primul rând, prilejul de a formula opțiuni, de a dezbate, iar apoi posibilitatea de a opta. Iată de ce libertatea nu poate exista fără un rol sporit al rațiunii umane în rezolvarea problemelor umane”²⁸.

Concluzia ar putea fi că „În domeniul comunicării – unde spectrul opțional este atât de vast, tentant și, totodată, *alunecos* –, primul comandament valoric este acela de a avea mereu în vedere criteriile raționalității umane, ale raționalității sociale”²⁹.

²⁴ Marcel Eck, *Lies and truth*. New York, Macmillan, 1970, p. 69, *apud* J. A. Barnes, *op. cit.*, p. 332.

²⁵ Robert Francis, Murphy, *apud* J. A. Barnes, *op. cit.*, p. 342.

²⁶ Francis Bacon, *The words of Francis Bacon*. vol 6, 1861, Literary and professional works, vol. 1. London, Longman, p. 377–378, *apud* J. A. Barnes, *op. cit.*, p. 335.

²⁷ J. A. Barnes, *op. cit.*, p. 341.

²⁸ C. Wright Mills, *Imaginația sociologică*, București, Editura Politică, 1975, p. 253, *apud* Aurelian Bondrea, *Opinia publică și dinamica schimbărilor în societatea românească în tranziție*, București, Editura Fundației „România de Măine”, 1998, p. 22.

²⁹ Aurelian Bondrea, *Opinia publică și dinamica schimbărilor în societatea românească în tranziție*, București, Editura Fundației „România de Măine”, 1998, p. 22.

INTEGRAREA ÎN STRUCTURILE EURO-ATLANTICE
ÎN OPINIILE LICEENILOR
(STUDIU DE CAZ)

MARIA COBIANU-BĂCANU

Integrarea în structurile europene – respectiv, NATO și U.E. – constituie unul dintre cele mai complexe, dificile și inovatoare procese la scară continentală de după al II-lea Război Mondial, proces în care este antrenată și țara noastră. O Europă Unită va fi opera comună a tuturor țărilor, instituțiilor și popoarelor care doresc o lume mai bună, mai dreaptă și mai prosperă. Uniunea Europeană – entitate multinațională, multietnică și multiculturală – își poate realiza dezideratul de unitate în diversitate, numai prin promovarea, în egală măsură a valorilor culturale europene, în calitate de valori ale unei comunități umane solidare și coezive, rezultat al unei permanente interacțiuni dintre național și european.

Evident, valorile naționale sunt deja patrimoniu, recunoscute, apărute și dezvoltate, pe când valorile U.E., ca valori ale unei comunități dinamice, în creștere continuă, la care trebuie să adere cele aproape 500 de milioane de europeni, sunt în plină efervescentă de constituire, afirmare și promovare. Impunerea lor în viața de zi cu zi, în comportamentul social, profesional, ca și în cultura teoretică a continentului, implică o perioadă relativ îndelungată, știut fiind caracterul mediat, indirect, complex, al însușirii și practicării valorilor la nivelul individului, grupului și comunității.

Politica în domeniul culturii, în care un capitol important îl constituie tinerii, a intrat mai târziu pe agenda de lucru a comunității europene. Până la Tratatul de la Maastricht (1993), nu existau în tratatele constitutive prevederi referitoare la cultura sau politica în domeniul culturii la nivel european. Statele membre aveau rețineri în ceea ce privește o politică comunitară în domeniu, de aceea, deciziile privind cultura erau decizii individuale.

Însă importanța culturii și a proiectelor de cooperare dintre țări a determinat introducerea, în Tratatul asupra U.E., a unor pasaje referitoare la politica în domeniu. Tratatul prevede, ca obiectiv al politicilor comunitare, necesitatea de a contribui la asigurarea unei educații și pregătiri profesionale de calitate și sprijinirea dezvoltării culturilor din țările membre. El oferă baza legală pentru

subvenționarea promovării culturii și conservării patrimoniului cultural respectând, totodată, diversitatea națională și regională. În același timp prevede încurajarea culturii contemporane și sprijinirea schimburilor culturale, a creației artistice și literare. De pildă, pentru anul 2000, finanțarea din Programul Cultura 2000 a acordat prioritate proiectelor de cooperare, ce au ca țintă publicul larg și în special tinerii.

Pentru UE, tinerii constituie un segment față de care manifestă o deosebită grijă pentru că ei vor fi viitorii gestionari și manageri ai Europei Unite.

„Europa cunoașterii și a inovației”, care are ca scop crearea unei economii fondată pe cunoaștere și informație ca factor de creștere, de competitivitate și de creație a lucrătorilor, se va realiza cu adolescenții de astăzi, tinerii de mâine. *E-learning* sau învățarea electronică, la care se angajează în primul rând ei, completează peisajul, ducând la construirea societății cunoașterii din Europa drept cea mai dinamică din lume, capabilă să asigure o creștere economică durabilă, locuri de muncă bune și numeroase și o mai mare coeziune socială. Învățarea electronică sau *e-Learning* a fost considerată „o adevărată revoluție în metodele Uniunii Europene”, care vrea să facă din continentul European una din economiile cele mai competitive și mai dinamice din lume.

Dacă, la nivel european, cultura, identitatea națională, buna conviețuire între etnii sunt obiective esențiale în edificarea unei Europe Unite în diversitatea ei, la nivel local, zonal, în Covasna și Harghita, viața se desfășoară după alte reguli. Ele sunt afirmate de subiecții cercetărilor noastre, efectuate în toamna anului trecut, 2001.

Aici, se pune în termeni hamletieni, adică a fi sau a nu fi, problema păstrării culturii și a identității naționale a românilor, din cauza tendințelor de dominare economică, socială și culturală a maghiarilor și, implicit, de asimilare fie prin ademenirea cu beneficii culturale și financiare, precum obținerea statutului de maghiar, fie prin blocarea activităților culturale, sociale cu caracter identitar, ale românilor aflați în minoritate numerică.

Cercetarea s-a efectuat de către Institutul de Sociologie al Academiei Române, Departamentul „Cultură și relații interetnice”, pe 61 de adolescenți, elevi din clasele a X-a, a XI-a și a XII-a de la Liceul „Octavian C. Tăslăuanu” din Toplița, județul Harghita. Cu acest prilej ținem să mulțumim atât elevilor, care au răspuns cu responsabilitate și sinceritate la întrebările din chestionar, cât și domnilor profesori Dorel Marc – Directorul Muzeului Etnografic Toplița și Costel Cristian Lazăr, care au contribuit la realizarea investigației prin administrarea și colectarea chestionarelor, oferindu-ne, astfel, un material documentar de o reală valoare științifică.

Studiul are caracter calitativ-exploratoriu întrucât încearcă, pentru prima dată, să dezvăluie viziunea elevilor despre procesele de integrare euro-atlantică și calitativ-confirmatoriu, pentru că validează cercetările anterior efectuate în zonă cu adulții, pe problema relațiilor interetnice româno-maghiare.

Datele cercetării demonstrează, fără putință de tăgadă, că situația românilor din Harghita este cât se poate de complexă. Pe de o parte, ei vor să trăiască în pace

și înțelegere cu maghiarii, cum au făcut-o și până acum, răspunzând astfel atât cerințelor vieții, cât și exigențelor UE, iar, pe de altă parte, sunt supuși unor presiuni tot mai mari de ordin social, economic și psihologic, fie de maghiarizare, fie de a pleca din zonă dacă nu știu limba maghiară și nu sunt angajați în nici un loc de muncă. În plus, multitudinea revendicărilor încununată cu succes, pe care le-au obținut maghiarii în ultimul timp, strivesc mândria și demnitatea românilor, reduși, adeseori, la tăcere sau exprimându-și deschis nemulțumirile față de deciziile, cu grave repercusiuni în viitor, luate de actuala guvernare, fapte relevate în cercetarea de față.

Să spicuiem opiniile elevilor, în primul rând, în legătură cu relațiile de conviețuire cu maghiarii care, aici, în Toplița, sunt totuși mai puțini decât în restul județului. La întrebarea: „*Cum apreciați starea românilor și a românității în comunitățile multietnice în care trăiți în momentul de față?*” Comentați răspunsurile sunt edificatoare.

Am menționat că acest segment de populație a intrat pentru prima dată în studiul relațiilor interetnice din zonă. Dată fiind vârsta lor foarte fragedă – adolescenți între 15 și 18 ani – opiniile lor sunt cu atât mai interesante și demne de luat în considerație. Ei vin cu un suflu nou, cu exigențe crescute, dar și cu energii mai greu de stăvilit când nemulțumirile umplu paharul.

În privința stării românilor și a românității unii o apreciază ca relativ bună, fie pentru că au puțini maghiari în localitate sau deloc, fie pentru că au ajuns la înțelegere cu ei, în viața de zi cu zi. Alții, însă, exprimă o seamă de nemulțumiri care se întind pe un continuum de la „destul de bine” până la „dezastruoasă” sau „nu pare a fi deloc bună și vina este doar a celor ce stau la conducerea țării”. În prezent, sunt numeroase neînțelegeri, spun ei. În zona Harghita vin din ce în ce mai mulți maghiari, reducând numeric ponderea românilor. (Subliniem, că Toplița română este o zonă preponderent românească, în nord-vestul județului Harghita). Este doar o aparentă conviețuire, în fapt, sunt unele conflicte. Starea e destul de tensionată. Românii nu se simt bine deoarece și în magazine trebuie vorbită limba maghiară. Situația este rea pentru că maghiarii cred în țara lor de origine, Ungaria, spre care sunt orientate aspirațiile lor. Situația, după unii, este destul de bună, dar sunt și excepții unde românii nu sunt prea bine primiți. „Deși în țara noastră noi ar trebui să fim adevărații stăpâni, uneori, acest lucru nu poate fi îndeplinit”. „Starea este puțin cam rea, din punctul meu de vedere și cred că acest lucru se observă foarte ușor. Este rea pentru că se fac fabrici numai pentru maghiari, șomajul crește printre români și mai sunt și unele nedreptăți”.

Spiritul conciliant, binevoitor, cooperant al românilor și, mai ales, al adolescenților, ni s-a părut evident în opinia aceasta: „Starea este bună. Ne împăcăm aproape bine cu cei cu care «împărțim țara». Așa cum împărți o bucată de pâine cu aproapele tău așa împărți și țara”. Ce frumos și pur spus!

Acum ajungem la una din întrebările cheie pentru harghiteni: „*Ce speranțe aveți în legătură cu destinul românilor și al românității în Covasna și Harghita?*”

Au slabe speranțe legate de statul român și politicieni. „Nu am speranțe”. „Nu am nici o speranță”. „Nici o speranță în condițiile în care trăim”. Ei vor ca românii

din Covasna și Harghita să fie egali cu ceilalți români, să nu fie dați afară de la locul de muncă. Să aibă locuri de muncă, un trai mai bun, cât de cât decent. Le este teamă că situația se va înrăutăți, dacă nu se va ajunge la o înțelegere care să favorizeze și pe români, „ținând cont că ȚARA NOASTRĂ se numește ROMÂNIA”.

Ei speră ca și în aceste județe să se vorbească limba română, ca pretutindeni în țară. Maghiarii și dacă o știu, nu o vorbesc. Speră să nu fie dominați cu totul de alte minorități etnice, să fie tratați ca români ca „doar trăim în România”. Să aibă condiții de viață mai bune decât acum, să beneficieze de toate drepturile în învățământ, cultură, administrație, locuri de muncă.

Subiecții adolescenți se tem că, în viitor, românii din Covasna și Harghita vor fi nevoiți să învețe limba maghiară, iar dacă nu, vor trebui să părăsească aceste județe. Fiind înlăturați de peste tot, marginalizați de populația maghiară care are toate funcțiile de conducere, românii nu mai au nici un viitor în aceste județe.

Speranțele sunt și ele moderate și radicale. Speranțele moderate sunt de genul: să se ajungă la conviețuire fără conflicte, să aibă locuri de muncă și un trai mai bun. Să trăiască în pace, fără diferențierea naționalității. Să fie bine priviți de românii din celelalte județe, nu ca făcând parte dintre maghiari. Conducerea țării să-și amintească și de românii din aceste zone, nu numai de maghiari cărora le satisface cerințele. Ei speră din toată inima ca acești români din zonă să reușească să rămână români și să nu se lase „călcați în picioare” de maghiari. Să nu mai fie considerați „minoritari” sau „intruși”.

Speră ca și prin acest chestionar completat să li se mai acorde unele speranțe !!! Speră să nu se mai exercite asupra românilor acea discriminare etnică, potrivit căreia „dacă ești român nu ai dreptul la funcții importante pe plan local”, să fie mai respectați și nu desconsiderați. Din păcate, unii trăiesc cu speranța de a pleca din zonă, întrucât românii devin o minoritate în țara lor natală, acolo unde ei erau o majoritate. Speranța lor extinsă la maximum este ca românii și limba lor să fie respectate, iar **maghiarii să învețe limba română și să vorbească limba română, pentru un trai în armonie.**

Speranțele radicale exprimă, în fapt, opiniile celor mai nemulțumiți, chiar revoltați de ceea ce se întâmplă în viața lor de toate zilele și de lipsa de reacție a guvernanților români care, în loc să-i apere de dominația exclusivă a maghiarilor, le acordă acestora toate privilegiile, sfidându-i pe români. „Speranțele mele se îndreaptă spre îndepărtarea maghiarilor și a limbii lor din România”. „Să vorbească numai limba română”. „Ca românii să rămână români, iar maghiarilor să le intre în cap că trăiesc în România”. „Sper că actuala conducere va reuși să mai modereze pretențiile nerușinate ale maghiarilor”.

În concluzie, destinul românilor și al românității în Covasna și Harghita stă sub semnul incertitudinii. Rămâne o problemă nerezolvată, cu slabe speranțe de a fi soluționată în viitor de către actuala guvernare, coalizată cu UDMR. Iar multele revendicări satisfăcute după noiembrie 2001, când s-au studiat opiniile elevilor,

demonstrează că maghiarii nu exclud nici un mijloc, inclusiv condiționarea, pentru a-i respinge pe români, pentru a se izola de ei în numele „conservării identității proprii”, niciodată pusă în pericol de români.

Împlinirea speranțelor de păstrare a românilor și a identității lor în zonă sunt legate de statul român, de guvernanți, de investitorii economici, ONG-uri, dar, mai ales, de românii înșiși, de oamenii neimplicați în politică, oameni care trebuie să discearnă mai bine la alegeri cui dau votul. „Un vot atât de stupid ca în ultimii ani, sper să nu se mai repete”. Ultima și cea mai mare speranță a românilor, spune un subiect, rămâne în Dumnezeu și în tineri, singurii capabili să mai schimbe actuala stare dezastruoasă de lucruri, dar bine „acoperită” de guvernanți pentru a nu supăra partenerii de coaliție. „Doar noua generație de tineri energici și cu iubire de țară mai poate îndrepta această situație” spune altul.

Nu au fost omise nici forurile internaționale, instituțiile internaționale, care trebuie să-și spună cuvântul când normele internaționale sunt încălcate.

Temerile. Pentru elevi temerea, transformată în certitudine, este că guvernanții nu vor face nimic în afară de promisiuni deșarte, că românii din zonă vor fi nevoiți să învețe limba maghiară, că maghiarii vor pune stăpânire pe Harghita și Covasna, că „nu prea mai avem români adevărați, iar dacă avem, aceștia nu sunt lăsați să se afirme”. Ultima și cea mai mare temere este să nu se ajungă la violențe că „nu mai ești în siguranță nici în propria-ți locuință”.

INTEGRAREA ÎN STRUCTURILE EURO-ATLANTICE

*„Considerați că este bine ca țara noastră să intre în Uniunea Europeană?”
Motivați răspunsul.*

Am fost interesați să aflăm, prin această întrebare, dacă adolescenții au informații despre procesul de integrare europeană, ce va angaja în următorii zece ani circa 30 de țări și 500 de milioane de locuitori ai bătrânului continent Europa, ce rațiuni consideră ei că justifică efortul de integrare, care sunt avantajele, dar și dezavantajele sau riscurile.

Răspunsurile lor au fost pe cât de complexe și nuanțate, pe atât de interesante. Elevii vor în pondere covârșitoare aderarea României la UE. Din totalul de 61 de subiecți, 50 sunt de acord, 9 sunt indeciși și numai 2 spun un categoric „nu”, cu motivația că „țara noastră ar avea mult de pierdut în momentul de față” sau că „ar trebui să fie tot timpul la cheremul lor” (al membrilor UE).

Este interesantă paleta largă de motivații, privind acordul de aderare la UE, pe care acești adolescenți între 15 și 18 ani au adus-o în susținerea propriului lor punct de vedere, motivații cu nimic mai prejos decât cele ale adulților, dar mult mai colorate în limbaj, culoare care le trădează frăgezimea vârstei și totodată inocența ei.

„Da, ar fi bine, deoarece vom fi și noi mai bine văzuți în Europa și pe alte continente. E bine să avem legături strânse cu orice țară. Va exista o deschidere

largă spre piața europeană liberă, spre cultura europeană. Țara noastră va deveni mai prosperă. Deși vom fi controlați și manipulați mai mult decât până acum, vom avea avantajul de a avea acces la strategiile UE și ne-am întări poziția. România ar fi mai bine cunoscută în UE, s-ar bucura de mai multe privilegii și ar fi mai bine văzută de lume. Ar fi luată în seamă mult mai serios”. Cei mai mulți adolescenți din Toplița speră că aderarea la UE le va schimba în bine viața, țara ar deveni mai prosperă și nivelul de trai ar crește, ar fi mai decent, iar în cazul unor primejdii, țările aliate ar ajuta-o. Integrarea ar da impuls dezvoltării economice a țării noastre, „am avea pe cineva lângă noi cu care să împărțim răul și binele”.

După cum se observă, complexul de motivații ale elevilor demonstrează profunzime, maturitate și multă speranță, o nestrămutată speranță spre o viață mai bună și mai despovertată de actualele lipsuri și griji.

„Considerați necesară aderarea noastră la NATO?”

Această întrebare și răspunsurile date la ea completează imaginea opțiunii puternice a românilor pentru integrarea în structurile euro-atlantice.

Elevii, în proporție de 3/4, consideră necesară aderarea României la NATO. Pentru unii este o problemă de decizie a direcției în care vrem să ne dezvoltăm. „Trebuie să ne hotărâm dacă mergem sub orientismul rusesc sau aparținem lumii civilizate”. Pentru alții, aderarea la NATO este considerată un pas foarte important și asociată cu ajutorarea reciprocă. Când țara noastră va avea nevoie de ajutor, acesta i se va da, după cum țara noastră va da ajutor, la rândul ei, altora care au nevoie. Intrarea în NATO, este, de asemenea, corelată de adolescenții cercetării cu creșterea nivelului de trai, dezvoltarea economică a țării și a zonei, dobândirea de aliați puternici. Este un mod de a intra în rând cu țările dezvoltate, de a arăta că putem să ne asumăm responsabilități în afara țării și că avem forțe umane militare cu care să participăm.

Aderarea la NATO se impune, pentru a asigura protecția militară în cazul unor atacuri militare, pentru menținerea păcii și înlăturarea conflictelor neprevăzute.

Imperativul cu privire la aderare al unor adolescenți își are sorginea în nemulțumirea că nu am fost primiți o dată cu alte țări care sunt deja. „Da, este necesar, deoarece de atâția ani ne tot amână și «nu vor să ne adere». Ce cred ei că noi suntem oameni de nimic?”

Poziția acestor adolescenți față de procesele fundamentale ale Europei și ale lumii contemporane este, fără nici o îndoială, una de avangardă, reprezentativă pentru o viitoare generație matură, responsabilă, cu autentic spirit național, capabilă să se implice atât în problemele țării cât și ale Europei.

În continuare, studiul nostru a încercat să verifice ipoteza de lucru, potrivit căreia aderarea sau neaderarea la NATO în noiembrie 2002 la Praga va avea unele repercusiuni, negative sau pozitive, asupra relațiilor interetnice dintre români și maghiari, știute fiind blamul, desconsiderarea și batjocura ce s-au abătut în presa maghiară din țară asupra României și românilor după eșecul întâlnirii de la Madrid, din 1997, când Ungaria a fost admisă, iar România nu.

Pornind de la această situație, am cerut subiecților să facă unele aprecieri proiective sau previziuni cu privire la evoluția relațiilor interetnice româno-maghiare, într-un caz sau altul.

„În condițiile neaderării României la NATO, la întâlnirea din 2002, cum credeți că vor evolua relațiile interetnice dintre români și maghiari?”

Mulți subiecți afirmă că nu știu ce se va întâmpla dacă România nu va fi invitată să adere, dar cred că relațiile cu etnicii maghiari vor rămâne neschimbate, fie în bine, fie în rău. Alții însă presupun că nu vor evolua bine și că nu o să fie bine nu atât la nivelul populației, ci la nivel politic: „ce se întâmplă în politică este jalnic”, afirmă un subiect. „S-ar putea ca România să nu mai fie privită cu atâta lumină”, se teme altul. Vor exista unele divergențe politice și în alte domenii. Maghiarii vor cere și mai multe drepturi, deci, vor evolua în favoarea maghiarilor. După alții, maghiarii s-ar putea amărî. S-ar putea ajunge la conflicte, dar speră că acest lucru să nu se întâmple.

Dumnezeu rămâne ultima speranță. Ei cred că numai cu ajutorul lui Dumnezeu vom ajunge la ceea ce ne dorim. Pentru că dacă nu intrăm în NATO vom rămâne ai nimănui.

„Dar dacă vom fi invitați la întâlnirea de la Praga pentru aderare la NATO?”

Elevii consideră că ar fi perfect dacă am fi admiși în noiembrie 2002 la Praga. De aceea, le și urează românilor succes. La nivelul oamenilor de rând, spun ei, schimbările se vor resimți numai dacă aderarea va fi urmată de o relansare economică și socială. Atunci, totul ar fi altfel. Statul român ar mai crește în fața străinilor. În acest caz, poate fi mai bine și în țară, iar conducerea țării nu le va mai acorda maghiarilor toate revendicările. „Oricum, ungurii vor dori până la moartea celui din urmă Ardealul, dar nu-l vor avea!” Sau „vor cere aceste județe pentru că ne-au ajutat!”

Va fi mai bine că o să se simtă influența democrației din statele membre NATO. Își vor cere și românii din Harghita și Covasna drepturile, în special, de a nu li se impune cunoașterea limbii maghiare celor ce vor să se angajeze. Lucrurile vor evolua spre bine, cu condiția ca limba română să fie obligatorie pentru maghiari.

Invitarea României să adere la UE și la NATO este văzută de subiecții cercetării ca un început pentru o reală și sensibilă relansare economică, o șansă pentru creșterea coeziunii sociale și înțelegerii interetnice, un moment de afirmare a României, cu potențialul ei cultural și uman, în Europa și în lume.

Ca o încoronare a viziunii despre integrarea în structurile euro-atlantice am împins puterea de imaginație a subiecților dincolo de limitele la care ei se așteptau și le-am cerut:

„Construiți un scenariu al posibilelor relații interetnice din zonă, peste zece ani, în condițiile unei Europe Unite!”

În reală competiție de imaginație și creativitate cu adulții, adolescenții au oferit un scenariu destul de optimist.

Optimiștii afirmă că peste zece ani, în această zonă, toți oamenii se vor înțelege, indiferent de naționalitate și limba vorbită. Europa va fi un continent în floare, prosper și ei vor putea călători unde vor dori și cu mai puține griji. Speră ca lumea să fie altfel, mai bună, mai îngăduitoare, oamenii să se accepte mai ușor unii pe alții. Va fi o viață bazată pe înțelegere, egalitate, fără invidie și ură între naționalități. Dacă va intra în UE, România va fi considerată o țară cu principii, care va oferi o viață prosperă oamenilor. Relațiile vor fi pașnice din toate punctele de vedere. Ambele populații, română și maghiară, vor vorbi ambele limbi. Vor domina înțelegerea, armonia, cooperarea culturală.

Optimiștii radicali, mai în glumă, mai în serios, își exprimă speranța că peste zece ani nu vor mai fi unguri în zonă. „Relațiile dintre oameni vor fi bune, deoarece îi vom trimite acasă pe maghiari, cu «Titanicul»”.

Pesimiștii cred că relațiile se vor schimba puțin, în sensul că ar putea exista o și mai mare enclavizare a secuilor în Covasna și Harghita. Românii sunt conștienți că ungurii vor vrea întotdeauna ceva de la România, de aceea, este greu de așteptat ca ei să se înțeleagă vreodată cu românii. Vor rămâne tensiuni și ostilități chiar și într-o Europă Unită.

O ultimă temere, grijă, a toplițenilor adolescenți este că „vom fi cumpărați complet de către străini”.

Ca o concluzie generală, putem spune că elevii se înscriu în trendul general ce caracterizează țara noastră între țările candidate la Uniunea Europeană. Ei se dovedesc buni cunoscători ai problematicii integrării europene. Au mari așteptări de la ea în privința dezvoltării economice, a instaurării principiilor democratice, a libertății de mișcare, de cunoaștere a celorlalte țări etc.

În ceea ce privește integrarea în NATO, ei își leagă speranțele de impulsul economic pe care îl poate da, de plusul de prestigiu pe care îl poate conferi țării, în fața lumii, de garantarea securității și realizarea de alianțe în apărarea păcii, în caz de conflicte. Cu acest prilej ei își manifestă mândria, că România poate intra în rândul țărilor civilizate și, mai mult decât atât, poate să demonstreze că este capabilă să-și asume responsabilități și să se achite onorabil de ele.

În esență, și cercetarea noastră în rândul adolescenților confirmă studiul realizat de OPTEM S.A.R.L. pentru Comisia Europeană în iunie 2001, în al cărui eșantion a intrat și România, despre *Percepțiile privind Uniunea Europeană* din care rezultă că „Dintre țările cu care se poartă mai recent negocieri, românii sunt cei mai entuziași față de proiectul alăturării la «familia» europeană, chiar dacă ei întrevăd serioase dificultăți, generate de decăderea și dezorganizarea din țară”. Aceste dificultăți, desigur, constituie și sursa temerilor exprimate de subiecții noștri în răspunsurile date.

După această trecere în revistă a așteptărilor și îngrijorărilor reale ale adolescenților, elevi ai Liceului „Octavian C. Tăslăuanu” din Toplița, legate de integrarea euro-atlantică, avem o imagine mai clară despre modul cum sunt percepute și interpretate, la nivelul mentalului generației tinere, fenomenele și procesele lumii contemporane.

Procesul de integrare în structurile europene conține, în sine, un grad ridicat de necunoscut și prin aceasta de creativitate și inventivitate. Fiecare popor, fiecare comunitate umană îl percepe prin propria sa experiență istorică, culturală și socială. Aceste percepții, însă, trebuie în cele din urmă să fie aduse la un numitor comun, prin realizarea unei table comune de valori, legate de democrație, prosperitate, securitate, pace și cooperare.

O Europă Unită a tuturor europenilor, care vor munci și vor crea, pentru a face din continentul lor un model de dezvoltare economică și de competitivitate bazată pe valori, se va realiza numai prin eforturile comune ale tuturor popoarelor și ale fiecărui cetățean al ei. În acest efort colectiv, românii în general, cei din Covasna și Harghita, în special, vor răspunde „prezent”, aducând prinosul lor de inteligență, originalitate, toleranță și înțelegere, făurite de-a lungul istoriei lor frământate.

În ceea ce privește destinul românilor și al românității din județele Covasna și Harghita în perspectiva procesului de integrare euro-atlantică, atât adolescenții, cât și adulții din cercetările noastre speră că, deși românii trăiesc acum vremuri mai tulburi, încărcate de incertitudine și îngrijorări din cauza spiritului și practicilor nedemocratice ale maghiarilor în sferile vieții sociale, o dată cu integrarea în NATO și UE a României, cu crearea unei Europe Unite, aceasta, consecvență principiilor ei democratice, de pace, înțelegere și cooperare între popoare și minoritățile naționale, va înfrâna tendințele nefaste ale maghiarilor, de segregare, izolare și excludere a românilor și va instaura un climat de autentică conviețuire și cooperare între toți cetățenii.

În acest fel, România se va înscrie deplin pe traiectoria progresului și a dezvoltării durabile alături de celelalte țări ale Europei.

PERCEPȚII ALE ADOLESCENȚILOR DIN UNGARIA CU PRIVIRE LA LOCUL ȚĂRII LOR ÎN EUROPA*

ILDIKÓ SZABÓ, ANTAL ÖRKÉNY
Fundația „Minoritás”, Institutul de Cercetare a Minorităților Etnice

1. NICI ÎN AFARĂ, NICI ÎN INTERIORUL EUROPEI

Întrebarea cu privire la apartenența Ungariei la Europa de Vest sau de Est nu a primit întotdeauna același răspuns în secolele trecute. Această problemă a fost, înainte de toate, una de natură politică și ideologică și s-a pus îndeosebi, atunci când societatea maghiară a trecut prin perioade de mari și vizibile transformări. Finalmente, un răspuns consensual cu privire la locul Ungariei în Europa nu a fost tranșant.

Este de remarcă, în legătură cu această întrebare și cu implicațiile politice pe care le presupune caracteristica de țară europeană, situația geopolitică a Ungariei și rolul istoric jucat de ea ca zonă tampon. Acest fapt a favorizat existența concomitentă a unor concepții diferite cu privire la apartenența europeană, puternic înrădăcinate în conștiința socială, indiferent de substratul lor politic¹. Tipurile de răspunsuri date la această întrebare depind de vârsta, de statutul social, dar și de conștiința identitară a celui chestionat.

Ceea ce a adus mai interesant schimbarea de regim în Ungaria nu este pur și simplu înlocuirea criteriilor care ne determinau apartenența la Estul politic, cu altele care să ne facă să ne numim vestici, ci faptul că discursurile politice occidentale au arătat, într-o manieră destul de șocantă, că este vorba, de această dată, despre ceva în plus: Europa se contractă, ceea ce semnifică implicit că astăzi Ungaria nu este considerată ca făcând parte din acest spațiu. În consecință, unul dintre reperele conștiinței colective maghiare, acela al apartenenței la Europa, care a contribuit la crearea Statului Ungar de către Sfântul Ștefan și care până acum nu fusese contestat de nimeni, nici măcar în perioada stalinistă, a început să fie pus sub semnul întrebării².

Totodată, este evident că schimbarea regimului a modificat în sens favorabil raportarea noastră la Europa. Pe de o parte apare clar că dacă rămânem în harta

* *La Hongrie en Europe: perceptions des lycéens*, în „Agora 22”, 2000, p. 97–111.

¹ Diversitatea de percepții este demonstrată și de existența unor viziuni semnificativ diferite și manifeste, cu privire la raporturile cu marile puteri orientale sau occidentale, încă de la adoptarea creștinismului.

² Integrarea europeană, ca principal obiectiv al Ungariei în politica externă, nu a avut încă loc. Faptul că realizarea acestui obiectiv presupune îndeplinirea unor criterii înseamnă implicit că avem multe lipsuri și că numai prin înlăturarea lor vom merita să fim admiși.

Europei, acest lucru este definitiv; pe de altă parte schimbările au favorizat redescoperirea, de către micile națiuni ale Europei Centrale, a unor similități în istoria lor, în dezvoltarea lor socială și în conștiința de a fi în viitor împreună într-un spațiu european mult mai puternic.

De la schimbarea regimului problemele cu privire la identitatea europeană a Ungariei apasă asupra întregii politici interne și externe. Aluziile la marile regiuni europene și subiectele referitoare la integrare au devenit tot mai frecvente în discursurile politice. Societatea ungară a acceptat, puțin câte puțin, clasificarea mondială a regiunilor europene, s-a obișnuit cu interpretarea normativă a europenității și s-a familiarizat cu ideea integrării în Europa. Întrebările cu privire la europenitatea noastră s-au transformat în teme ale conștiinței publice³.

De la publicarea studiilor lui István Bibó și Jenő Szócs, a afirma că Europa Centrală este o regiune care desparte Europa Occidentală de cea Răsăriteană a devenit o banalitate. Totuși, nu se știe practic nimic, în legătură cu imaginea despre locul Ungariei în Europa, în conștiința publică. Vom vedea în continuare ce gândesc despre aceasta viitorii cetățeni europeni: liceenii unguri din clasele terminale, care și-au putut exercisa, pentru prima dată în 1998, dreptul la vot⁴.

2. LOCUL NOSTRU ÎN EUROPA

Pornind de la principiul că fiecare tânăr își construiește o imagine despre Europa, li s-a prezentat o hartă, având desenat conturul Europei, și li s-a cerut să traseze pe ea frontierele care separă statele și să indice numele fiecărei țări delimitate⁵. Atenția analizei s-a concentrat în mod particular asupra poziției geografice a Ungariei și asupra mărimii Ungariei în comparație cu țările vecine.

Dificultatea exercițiului este bine ilustrată de faptul că jumătate dintre elevi nici măcar nu au încercat să „umple” harta. Rata înaltă de non-răspunsuri ne-a condus la concluzia că o mare parte dintre ei nu posedă decât cunoștințe topografice foarte slabe. În același timp, eșantionul fiind foarte mare, răspunsurile analizabile sunt suficiente, pentru a face o caracterizare plauzibilă a imaginii despre

³ Situația reală în legătură cu apartenența la Europa este bine ilustrată de o anchetă efectuată în 1992 asupra unui eșantion de 4 000 de tineri cu vârste cuprinse între 10 și 17 ani. Conform acesteia 39% dintre tineri se gândesc din când în când la faptul că sunt europeni, 9% se gândesc adesea și 2% foarte des. Ei sunt preocupați mai puțin de europenitatea lor decât de apartenența lor ungară, la care se gândesc: uneori 46%, adesea 30% și foarte des 10%. („*Attachements européens et nationaux chez des adolescents hongrois*”, 1995).

⁴ Datele utilizate în acest studiu provin din ancheta efectuată în mai–iunie 1996 de către Institutul de Cercetare a Minorităților al Fundației „Minoritas”, cu susținerea financiară a Fondurilor Naționale de Cercetare și a Fundației Sóros. Ancheta a fost efectuată asupra unui eșantion reprezentativ de 2 600 de liceeni din ultimul an. Răspunsurile au fost completate de către elevii înșiși în sala de clasă, cu asistența anchetatorilor și fără prezența profesorilor.

⁵ Acest exercițiu s-a bazat pe ideea că o asemenea hartă exprimă mai precis imaginea tinerilor despre Europa – chiar fără cunoașterea precisă a reperelor topografice –, prin plasarea Ungariei, inclusiv ca mărime, în raport cu locul și mărimea celorlalte țări vecine.

Europa. Am examinat mai întâi raportul dintre răspunsuri și nonrăspunsuri. Printre elevii investigați există un număr de tineri care au încercat mai des să deseneze frontierele țărilor europene (liceenii) și alte categorii – cei din școlile profesionale – care au încercat mai puțin. Acest lucru răspunde presupunerii noastre, că o întrebare de acest tip cere, înainte de toate, cunoștințe. Din acest punct de vedere, se pot observa diferențe importante între tipurile de școli. Astfel, sunt liceele clasice care oferă elevilor cunoștințe mai fiabile, urmate de liceele tehnice și apoi de școlile profesionale, în care nivelul de cunoaștere scade treptat.

Tabelul nr. 1

Procentajul de răspunsuri și nonrăspunsuri, în funcție de tipul de școală

	Licee	Licee tehnice	Șc. profesionale
Răspunsuri	58	47	31
Nonrăspunsuri	42	53	69

Doar 29% dintre elevii care au completat harta au reușit să estimeze, mai mult sau mai puțin precis, suprafața Ungariei. În general ei au desenat-o mai mare decât este și mai mare față de țările celelalte. În special elevii din școlile profesionale au tendința de a mări Ungaria. Astfel, aproape 70% dintre ei au supraestimat mărimea, dar tot foarte mulți sunt și liceenii care au subestimat talia Ungariei.

Tabelul nr. 2

Evaluarea suprafeței Ungariei, în funcție de tipul de școală, în procente

Suprafața Ungariei	Licee	Licee tehnice	Șc. profesionale
mai mare decât cea reală	60	63	69
mai mică decât cea reală	7	5	8
la fel cu cea reală	33	32	23

O altă dimensiune a analizei a fost să vedem dacă elevii au plasat corect Ungaria sau dacă s-au înșelat, și, în acest din urmă caz, în ce zonă geografică a Europei au plasat greșit Ungaria. Se constată că 30% au reușit să localizeze corect țara pe axa Nord-Sud și Est-Vest. Cei care s-au înșelat au situat mai frecvent Ungaria în Nord (o treime dintre elevi au comis această eroare), de asemenea Ungaria a fost – în mod echilibrat – plasată înspre Est și Vest (19% și 18%). Elevii din școlile profesionale sunt cei care s-au înșelat cel mai des. Ei au situat țara mai aproape de Nord, dar în raport cu alții ei au tendința de a plasa frontierele mai spre Vest.

Tabelul nr. 3

Poziția Ungariei, în funcție de tipul de școală, în procente

Ungaria se situează	Licee	Licee tehnice	Șc. profesionale
mai degrabă în Est	20	18	18
mai degrabă în Vest	12	15	28
mai degrabă în Sud	4	3	4
mai degrabă în Nord	27	32	33
corect plasată	37	32	33

În continuare, am examinat mărimea relativă a Ungariei, în raport cu a celorlalte țări. Am ales două țări limitrofe una din Vest și alta din Est: Austria și România. Am făcut această alegere în special pentru că, fiind țări vecine, este de presupus că sunt ceva mai bine cunoscute, dar și pentru că o cerință esențială a drumului nostru către Europa este de a avea relații bune cu vecinii⁶. Pentru că relațiile Ungariei sunt foarte bune cu cele două țări și mai puțin bune cu altele, am dorit să cunoaștem dacă și calitatea acestor relații este influențată de percepția topografică. În sfârșit, am optat pentru cele două țări ca termeni de comparație a taliei, și pentru că teritoriul lor nu a variat în ultimii ani.

În ceea ce privește percepția suprafeței Ungariei, tinerii investigați își apreciază țara lor ca fiind mai mare decât în realitate, nu numai în sens absolut dar și relativ. Aceste erori sunt semnificative mai ales în comparație cu Austria. Deși suprafața celor două țări este asemănătoare (84 000 Km² Austria și 93 000 Km² Ungaria), totuși 50% dintre intervievați au desenat o Ungarie net mai mare decât vecina sa occidentală. Este interesant de notat că mai mulți elevi din școlile profesionale decât din licee au configurat o Ungarie mai mică decât Austria. La fel de surprinzător ni se pare și faptul că, pe ansamblul eșantionului, procentul tinerilor care își imaginează Ungaria ca fiind mai mică decât Austria este destul de ridicat: 21%. Acest lucru ar putea să se explice prin superioritatea pe care o acordă tinerii unei țări care aparține Occidentului, este mai bogată și mai stabilă, prin comparație cu Ungaria.

Tabelul nr. 4

Suprafața Ungariei în raport cu cea a Austriei, în funcție de tipul de școală

Ungaria este	Licee	Licee tehnice	Șc. profesionale
mai mare decât Austria	48	43	43
mai mică decât Austria	21	21	31
cu aceeași suprafață ca Austria	31	33	26

În ceea ce privește România, majoritatea adolescenților investigați (60%) consideră că aceasta este mai mare decât Ungaria. În același timp însă, percepția greșită a diferenței dintre cele două țări este și mai ridicată decât în cazul Austriei. Astfel, numeroși tineri au indicat o Ungarie identică României (ca talie) sau chiar mai mare decât România. Astfel, o cincime dintre elevii din școlile profesionale

⁶ Într-o anchetă realizată în 1995, printre elevii de 14 ani, le-am cerut acestora să evalueze, pe o scară de la unu la cinci, relațiile Ungariei cu Austria, Iugoslavia, Polonia, Germania, România, Slovacia, Slovenia și Ucraina. Valoarea medie a relațiilor tindea mai mult către polul pozitiv decât către cel negativ. Evaluarea situației geopolitice a Ungariei nu era atât de proastă pe cât putea să fie din cauza războiului de la acea dată, care se desfășura la câțiva kilometri de granițele de sud, sau din cauza conflictelor politice cu mai multe țări limitrofe, care erau frecvente după schimbarea regimului. Indicele relațional era peste medie pentru trei țări: Germania, Austria și Polonia. Este remarcabil că două dintre cele trei sunt țări occidentale și că a treia este singura țară exsocialistă dintre cele menționate, care nu este vecină cu Ungaria și cu care a avut în mod tradițional relații bune. În schimb cu Iugoslavia, Ucraina și România relațiile erau mai proaste, după părerea elevilor investigați.

cred că nu există nici o diferență de mărime între cele două țări și altă cincime estimează suprafața Ungariei ca fiind mai mare decât a României. Probabil că aici funcționează aceeași explicație ca în cazul Austriei, dar în sens invers, având în vedere situația mai avantajoasă pe care o are, în ochii elevilor, Ungaria față de România.

Tabelul nr. 5

Suprafața Ungariei în raport cu România, în funcție de tipul de școală, în procente

Ungaria este	Licee	Licee tehnice	Șc. profesionale
mai mare decât România	23	19	21
mai mică decât România	61	62	56
cu aceeași suprafață ca România	16	19	23

O cincime dintre liceeni au completat o hartă a Europei în care suprafața Ungariei este la fel de mare ca cea a Austriei, dar mai mică decât cea a României, în timp ce o altă cincime consideră că suprafața Ungariei este mai mare decât cea a Austriei, dar mai mică decât a României. Dacă ne raportăm la suprafața reală, corectă, a Ungariei, se poate aprecia că s-au dat răspunsuri exacte, de către ceva mai puțin de jumătate dintre subiecți, în timp ce o altă cincime din eșantion consideră Ungaria ca fiind mai mică și decât Austria și decât România.

Tabelul nr. 6

Suprafața Ungariei în raport cu cea a țărilor vecine, în funcție de tipul de școală (matrice în procente)

Ungaria în raport cu Austria	Ungaria în raport cu România								
	Licee			Licee tehnice			Școli profesionale		
	mai mare	mai mică	la fel de mare	mai mare	mai mică	la fel de mare	mai mare	mai mică	la fel de mare
mai mare	19	22	7	16	20	8	14	17	13
mai mică	2	19	1	1	18	3	2	21	5
la fel de mare	3	20	7	3	24	7	6	16	6

Acest tabel (nr. 6) ne arată că elevii din școlile profesionale se înșală mai des și că mai puțin de jumătate din totalul eșantionului au dat răspunsuri corecte. Există, deci, o diferență importantă între imaginea pe care o au tinerii despre Europa și situația reală. Percepția taliei unei țări și a suprafeței acesteia este o chestiune în primul rând de cunoaștere. În același timp „occidentalizarea” anumitor zone, cu alte cuvinte, decalajul poziției Ungariei pe axa Est-Vest nu poate să fie privit doar din perspectiva cunoștințelor. Este vorba despre constatarea că aceia care au o imagine realistă cu privire la mărimea Ungariei sunt cei care o și plasează mai spre Vest, în comparație cu aceia care percep eronat suprafața țării.

3. A OPTA PENTRU „MAREA REGIUNE EUROPEANĂ”

Vom examina, în continuare, ce cred liceenii despre apartenența regională a Ungariei. Aceasta ar trebui situată în Europa din trei puncte de vedere diferite. Ar trebui deci să vedem dacă Ungaria aparține mai degrabă Europei de Vest, de Est sau Europei Centrale din punct de vedere: *a.* politic; *b.* cultural; *c.* mod de gândire. A existat, desigur, și posibilitatea de a da și alte tipuri de răspuns. Studenții de la Școala Normală și de la Școala Superioară Tehnică au răspuns la aceleași întrebări în cercetarea din 1995, astfel încât pot fi comparate răspunsurile acestora cu cele ale liceenilor.

Elevii au făcut în mod clar diferența între întrebările politice și cele nonpolitice: pentru ei aspectul politic al apartenenței noastre la Europa Centrală este mai evident. Același răspuns îl dau majoritatea elevilor și cu privire la segmentul cultural al apartenenței, dar nu tot atât de tranșant ca în cazul domeniului politic. În privința criteriului „mod de gândire”, elevii sesizează mai estompat semne caracteristice ale regiunii, zonei Central Europene. Cu cât punctul de vedere adoptat în situarea țării în marile regiuni europene este mai subiectiv, cu atât apartenența la Europa Centrală devine mai incertă și orientarea spre Europa Răsăriteană câștigă teren.

Tabelul nr. 7

Apartenența regională a Ungariei în Europa (%)

	Licee	Licee teoretice	Șc. profesionale	Școală normală	Școală Superioară Tehnică
<i>Din p.d.v. politic</i>					
mai degrabă în Europa Centrală	72	71	52	74	63
mai degrabă în Europa Răsăriteană	10	12	18	8	10
mai degrabă în Europa Occidentală	6	10	24	6	6
alte răspunsuri	12	7	6	6	6
nu știu*	-	-	-	6	7
<i>Din p.d.v. cultural</i>					
mai degrabă în Europa Centrală	58	61	45	62	54
mai degrabă în Europa Răsăriteană	12	17	19	11	15
mai degrabă în Europa Occidentală	12	11	19	8	9
alte răspunsuri	19	11	17	12	15
nu știu*	-	-	-	7	7
<i>Din p.d.v. al mentalităților</i>					
mai degrabă în Europa Centrală	46	46	35	45	24
mai degrabă în Europa Răsăriteană	17	18	19	23	14
mai degrabă în Europa Occidentală	27	28	38	14	8
alte răspunsuri	10	7	7	13	14
nu știu*	-	-	-	5	7

* Variantă de răspuns doar în cazul studenților de la Școala Normală și Școala Superioară Tehnică.

Elevii din liceele teoretice și din liceele tehnice sunt cei care consideră, în proporție mai mare, că Ungaria face parte din Europa Centrală, în timp ce elevii din școlile profesionale au această percepție în procent mai redus. În schimb aceștia din urmă sunt cei care consideră, cel mai des, că Ungaria face parte din Europa Occidentală. Tot elevii din școlile profesionale dau numărul cel mai mare de răspunsuri de tipul „Ungaria face parte din Europa de Est”.

Este interesant de remarcat că, exceptând cazul elevilor din școlile profesionale, toate celelalte categorii de elevi investigați au percepții asemănătoare și mai structurate. Apar însă și în acest caz unele diferențe. De pildă liceenii din filiera clasică (teoretică) și tehnică sunt de două ori mai numeroși decât studenții, în cazul aprecierii că Ungaria este mai degrabă occidentală. Această rată este și mai ridicată la elevii din școlile profesionale. Studenții ne situează, din acest punct de vedere, mai des la Est. Având în vedere că cele două anchete au fost realizate în timpuri diferiți, este posibil ca diferențele constatate să se datoreze nu doar vârstei, ci și evoluției – spre occidentalizare – a mentalităților populației.

Tabelul nr. 8

Apartenența regională a Ungariei: media opțiunilor pentru cele trei categorii de regiuni în funcție de tipul de școală

	Europa de Vest	Europa Centrală	Europa de Est
Licee teoretice	0,43	0,37	1,67
Licee tehnice	0,45	0,44	1,65
Șc. profesionale	0,71	0,50	1,16
Șc. superioară tehnică	0,37	0,49	1,64
Școală normală	0,28	0,42	1,81

Sentimentul de apartenență la Europa Centrală este mai prezent la viitorii institutori (studenții din Școala Normală) și este mai slab printre elevii din școlile profesionale. Pe total, 64% dintre elevii din liceele clasice și tehnice consideră că Ungaria aparține Europei Centrale din punct de vedere politic, 54% pe plan cultural și 42% în ceea ce privește mentalitățile. Păstrând aceleași unghiuri de vedere, în cazul apartenenței la Europa Occidentală, rezultatele sunt de 14% – politic, 14% – cultural și 32% – mentalități. În fine, încadrarea Europei la Răsărit aparține la 14% – politic, 16% – cultural și 18% – mentalități din întregul eșantion.

În general, pe ansamblul celor trei planuri, Europa Centrală este cel mai des invocată: din totalul eșantionului investigat, această regiune este menționată de 21% dintre subiecți în cazul primelor două planuri (politic și cultural) și de 29% dacă adăugăm al treilea plan (al mentalităților).

Valoarea simbolică a Europei Occidentale este diferită, conform opiniilor tinerilor investigați, atunci când este vorba de palierul politic, de cel cultural sau de cel al mentalităților. Astfel elevii resimt faptul că, în ciuda schimbării regimului politic din Ungaria, totuși din punct de vedere politic mai suntem diferiți de Europa

Occidentală. Pentru tinerii maghiari, Europa de Vest este o entitate diferită, în primul rând din punct de vedere politic și, în al doilea rând, cultural. Dimpotrivă, din perspectiva mentalităților, pentru un sfert dintre elevii interogați noi ne situăm deja în Occident. Acest lucru poate fi explicat prin argumente istorice sau conjuncturale. În memoria colectivă se păstrează amintirea epocii Kádár, în care eticheta Ungariei era aceea de a fi „casa cea mai veselă” din întregul câmp răsăritean. Aici, o politică economică și o societate mai liberale au făcut posibilă însușirea unor modele occidentale de viață, mai ales în ceea ce privește consumul și aspirațiile. Alături de această moștenire, tinerii mai cred și într-o asemănare între cultura lor și cea a tinerilor occidentali, asemănare ce merge până la identitatea unei culturi proprii tineretului.

O parte dintre tinerii investigați invocă însă și asemănarea cu / și influența exercitată de Europa de Est. Astfel jumătate dintre elevii înscriși în Ungaria în aria răsăriteană a Europei din punct de vedere cultural și 42 % din perspectiva mentalităților. În sfârșit, ar trebui notat că, independent de tipul de școală în care învață subiecții, forța de atracție a Europei de Est este totuși slabă pentru toate cele trei paliere, cu ușoare creșteri ale influenței răsăritene asupra mentalităților maghiarilor (18 %). Pe ansamblu, între 10 și 20 % dintre elevii și studenții chestionați văd Ungaria ca aparținând Europei de Est.

În continuare vom vedea în ce măsură există o relație, între locul în care este situată Ungaria din punct de vedere politic și atitudinea față de politică a subiecților respectivi. Din acest unghi de analiză s-au distins în special liceenii aparținând profilului clasic (teoretic) care, atunci când apreciază că Ungaria aparține Europei Centrale sau de Vest, au de regulă și un raport pozitiv față de politică, iar atunci când plasează Ungaria în zona răsăriteană au o atitudine de respingere a politicii.

Dimpotrivă, în cazul liceelor tehnice sau al școlilor profesionale, elevii au în general un raport negativ față de politică. În cazul lor, de asemenea, identitatea central-europeană nu este asociată cu o atitudine negativă față de politică, iar apartenența la Europa Răsăriteană se asociază cu respingerea politicii din punct de vedere afectiv și ideologic. Acest negativism politic afectează chiar și pe elevii din liceele tehnice, care văd Ungaria ca aparținând Vestului.

Dacă vom corela modul în care elevii văd apartenența politică la Europa de Vest, cu filiera școlară urmată, vom constata o influențare clară a nivelului de studii: 24 % dintre elevii școlilor profesionale, 10 % dintre elevii din liceele tehnice și doar 6 % dintre cei care au urmat un liceu clasic teoretic afirmă că Ungaria are un sistem politic vest-european. Dintre aceștia din urmă mai mult de două treimi au afirmat, dimpotrivă, că sistemul politic ungar este central-european. Totodată, în evaluarea culturii și a mentalităților se constată tendințe contradictorii, astfel că jumătate dintre liceeni, indiferent de tipul de liceu, văd Ungaria ca aparținând Europei Centrale, iar elevii din școlile profesionale văd Ungaria mai degrabă la Vest în planul mentalităților culturale. Aceste tendințe contradictorii confirmă faptul că limitele Europei Occidentale variază în funcție de domeniul evaluat

(politic, mentalități, cultural). Recunoașterea apartenenței noastre la Europa Centrală și conștiința că suntem în exteriorul Europei din punct de vedere politic relevă mai degrabă cunoașterea și nivelul de pregătire. Ceea ce explică faptul că elevii școlilor profesionale – spre exemplu – situează mai des Ungaria în Occident. Dimpotrivă, când e vorba de calificarea mentalităților, diferențele de nivel de cunoaștere și de pregătire se manifestă mai puțin. S-ar putea să fie o problemă ce ține de experiența și opinia personală, iar răspunsurile să fie căutate și găsite în viața cotidiană.

Am atras mai înainte atenția asupra faptului că răspunsurile date, în legătură cu modul de gândire al maghiarilor (mentalitățile), nu depind de nivelul de studii atins de părinții elevilor investigați, contrar cu ceea ce se întâmplă în celelalte două cazuri (copiii care au părinți cu pregătire mai înaltă au tendința să plaseze Ungaria mai des în Europa Centrală). Trebuie remarcat și faptul că elevii din Budapesta au situat Ungaria mai des decât provincialii în Europa Occidentală din punctul de vedere al mentalităților (modului de gândire). În același timp studenții (din școli normale de institutori și din școli superioare tehnice) văd ingredientele politice, care fac ca Ungaria să aparțină mai puțin Occidentului. Pe o scală de la 1 la 100, indicele de satisfacție în legătură cu acest aspect este de 37. Această constatare nu apare însă și la elevii de liceu.

În continuare, vom analiza coerența răspunsurilor elevilor și studenților, observând în ce măsură ei situează Ungaria în aceeași regiune și în plan politic, și în plan cultural, și în planul mentalităților. Pentru aceasta am construit *un index de omogenitate*.

Tabelul nr. 9

Caracterizarea regională a Ungariei de către tineri (% din totalul răspunsurilor)

	Pe toate cele trei planuri în Europa Răsăriteană	Pe toate cele trei planuri în Europa Centrală	Pe toate cele trei planuri în Europa Occidentală
Șc. superioară Tehnică	2	21	2
Șc. normală de Institutori	-	26	-
Elevii din licee	4	21	3
<i>Din totalul liceelor:</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
Liceenii din filiera clasică (teoretică)	7	29	13
Liceenii din filiera tehnologică	25	45	30
Elevii din șc. profesională	68	27	57

Pe totalul celor două anchete, elevii și studenții investigați au situat Ungaria, într-o proporție aproape egală, în Europa Centrală (21 și 26%) și implicit, foarte puțini au fost cei care au poziționat-o în Răsărit sau Occident.

În plus trebuie specificat că răspunsurile la cele trei planuri de analiză (politic, cultural, mentalități) nu s-au asociat în același mod și la fel de puternic. Putem spune că mai ales aspectul politic și cel al mentalităților sunt mai relevante pentru tinerii investigați.

Au apărut trei tipuri de combinații de răspunsuri, în care identitatea central-europeană este asociată într-o manieră particulară cu alte două regiuni. Dintre elevii din licee 8% spun că țara este, din punct de vedere al modului de gândire al oamenilor, occidentală, dar că sistemul său politic și cultura plasează Ungaria în Europa Răsăriteană. O altă combinație conturată a fost aceea în care sunt asociate modul de gândire răsăritean cu sistemul politic și cultura occidentală, aspect întâlnit la 4% dintre elevii din treapta secundară a învățământului (licee). La studenți, cele două tipuri de asocieri ating, fiecare, câte 9% din totalul acestora. Cu alte cuvinte, răspunzând la întrebarea dacă această conștiință a apartenenței la Europa Occidentală, Centrală sau Răsăriteană este mai puternică la elevi și la studenți, putem afirma că aceștia se simt mai degrabă central europeni. Acest simțământ este exprimat de aproape trei sferturi dintre elevi și două treimi dintre studenți.

4. REGIUNI EUROPENE, VALORI EUROPENE

Sentimentul de apartenență la o mare regiune europeană nu poate fi înțeles fără a analiza valorile care îi sunt atașate. În mod particular ne referim la deschidere, toleranță și acceptarea alterității.

Elevii din licee au fost întrebați, cu referire la șase grupuri de potențiali imigranți, cărora dintre acestea le-ar acorda sau nu cetățenia maghiară: refugiați iugoslavi, chinezi, africani, români, arabi și unguri din România. Pornind de la răspunsurile primite, am construit o scală care sintetizează atitudinile de acceptare și de respingere: valorile pozitive ridicate au fost atribuite acelor care au respins toate grupurile sau majoritatea dintre acestea, iar valorile negative ridicate au fost acordate acelor care erau mai degrabă dispuși să accepte pe toată lumea. În acest fel am stabilit un *indice de refuz al imigrației*.

Asociind atitudinea de refuz cu modul de situare a Ungariei în Europa, a rezultat că elevii din școlile profesionale aparțin mai degrabă zonei de refuz, indiferent de regiunea europeană în care ei plasează Ungaria. Din contră, la liceeni există un raport mai clar între aceia care sunt mai deschiși la imigrație și aceia care localizează Ungaria în Europa Centrală. În schimb, plasarea țării în Europa Occidentală nu pare a avea influență asupra indicelui de refuz al imigrației.

Tabelul nr. 10

**Analiza factorială a refuzului imigrației (refuzul de a acorda cetățenia ungară)
în funcție de modul de înscriere regională a Ungariei în Europa,
pe trei tipuri de învățământ**

	Vest	Centru	Est
Licee clasice (teoretice)	7	3	39
nr. de cazuri	36	58	69
Licee tehnice	8	8	30
nr. de cazuri	77	106	62
Șc. profesionale	20	26	14
nr. de cazuri	206	152	52

Următorul aspect analizat a fost *influența comportamentului individual față de minorități asupra conștiinței regional-europene* (subl. traducătoarei). Pentru aceasta tinerii au fost întrebați dacă ar fi deranjați în cazul în care ar fi așezați în clasă în aceeași bancă cu: un arab, un țigan, un român, un ungur din România, un chinez, un rus, un slovac, un german sau un evreu. Analiza atitudinilor față de diferite etnii sau națiuni s-a realizat prin cunoscuta tehnică „analyse en composant principal”, care reprezintă de altfel și una din principalele metode de analiză factorială. Indicele astfel constituit va avea valori ridicate în situațiile de refuz al minorităților și valori scăzute în cazurile de accept al acestora și va explica 50 % din varianta globală. Acest indicator al *toleranței / refuzului* arată că, în măsura în care tinerii au tendința de a crede că Ungaria corespunde modelului politic central-european, în aceeași măsură ei nu acceptă diferența, nu sunt deci toleranți. Această corelație a fost constatată mai cu seamă la elevii școlilor profesionale. De notat că nici identificarea cu modelul european occidental nu duce la creșterea toleranței. Cu alte cuvinte, la elevii din școlile profesionale, refuzul minorităților sau intoleranța față de acestea sunt aceleași, fie că ne referim la opțiunea pentru Europa Centrală, fie pentru Europa Occidentală. Cei mai toleranți s-au dovedit a fi elevii din filiera clasică liceală (așa-numitele licee teoretice sau de cultură generală), în special cei care înclină să se vadă în Europa Centrală, fiind în dezacord cu identificarea regională.

Tabelul nr. 11

Indicele de refuz al minorităților în funcție de tipul de școală și de opțiunea pentru apartenența la o anumită regiune europeană din punct de vedere politic

Situația Ungariei în plan politic	Europa de Vest	Europa Centrală	Europa de Est	Alte regiuni
Licee clasice	4	20	30	30
nr. de cazuri	32	62	425	70
Licee tehnice	14	13	10	6
Nr. de cazuri	76	108	606	63
Șc. profesionale	33	44	13	17
Nr. de cazuri	204	156	442	49

În afara tipului de școală frecventat, toleranța față de minorități este influențată și de sex. În orice caz se poate observa că identificarea cu Europa Occidentală antrenează și o mai mare deschidere etnică. Astfel că aceia care asumă, pentru Ungaria, o mai mare asemănare cu modul de gândire vest-european sunt mai toleranți decât aceia care plasează Ungaria mai degrabă în Europa Centrală.

În legătură cu apartenența Ungariei la o regiune sau alta a Europei, trebuie remarcat faptul că mediile politice maghiare s-au considerat, încă de la schimbarea regimului, ca fiind de tip vest european.

Dincolo de aceasta însă se impune o altă constatare, pe care o vom comenta în continuare și care ar putea fi formulată astfel: *drumul Europei în planul vieții cotidiene maghiare sau ineficiența instituțională.*

Tabelul nr. 12

Indicele de refuz al minorităților în funcție de filiera școlară urmată și de încadrarea regională a Ungariei pe plan cultural

Situația Ungariei în plan politic	Europa de Vest	Europa Centrală	Europa de Est	Alte regiuni
Licee clasice	15	19	30	11
Nr. de cazuri	74	71	331	107
Licee tehnice	24	3	7	20
Nr. cazuri	86	139	503	95
Șc. profesionale	14	21	8	5
Nr. de cazuri	86	139	503	95

Tabelul nr. 13

Indicele de refuz al minorităților în funcție de filiera școlară urmată și de încadrarea regională a Ungariei pe planul mentalităților.

Situația Ungariei în planul mentalităților	Europa de Vest	Europa Centrală	Europa de Est	Alte regiuni
Licee clasice	31	11	27	
Nr. de cazuri	158	104	267	58
Licee tehnice	6	3	1	25
Nr. cazuri	233	155	390	64
Șc. profesionale	16	24	7	1
Nr. de cazuri	328	157	295	59

În general rezultatele anchetelor noastre vorbesc despre elevii liceeni din Ungaria ca având o imagine confuză și nesigură asupra Europei. Deși în definirea propriei identități, în concertul european, domină opțiunea pentru apartenența central-europeană, totuși, celelalte aspecte implicate în alegere sunt confuze și nesigure, iar pentru o parte dintre tinerii maghiari investigați pare a fi chiar greu să descifreze realitățile geografice europene.

Nici conștiința central-europeană, care spuneam că este dominantă, nu este omogenă pe toate cele trei planuri analizate. Spre exemplu, dacă în plan politic autodefinirea ca central-europeni este mai frecventă, în schimb în domeniul mentalităților această indentificare se diminuează în favoarea apartenenței la Europa de Vest.

Considerăm că identitatea central-europeană a liceenilor ar putea fi calificată ca una geopolitică intuitivă, nefiind însoțită de orientări valorice coerente. Această dimensiune s-ar putea traduce și printr-o *atitudine specifică negativă (de refuz) față de sfera politicului* (subl. traducătoarei), fie că este vorba de instituții în sens larg, fie de actorii politici implicați. Nu numai că aceștia nu acționează în virtutea unor adevărate valori ale democrației politice, dar refuză și valorile sociale fundamentale, precum, acceptarea alterității, deschiderea către celălalt sau toleranța.

Nu ne rămâne decât să sperăm, pentru deceniul care urmează, că apropierea politică de Occident va antrena, în mod natural, și afirmarea valorilor democrației occidentale moderne și difuzarea modelelor de comportament corespunzătoare. Această speranță vine și din constatările făcute asupra liceenilor maghiari. Într-o manieră paradoxală, dar comprehensibilă, în cadrul identificării politice realizate de acești adolescenți, se poate observa că identitatea central-europeană semnifică modernitatea, în timp ce mediile politice, politicienii din Ungaria, după schimbarea regimului, se autodefinesc ca vest-europeni (a se vedea remarca făcută ceva mai înainte). Totodată, tânăra generație resimte probabil abandonul identității central-europene, doar pe terenul culturii și al mentalităților. Identitatea vest-europeană a câștigat teren mai ales datorită globalizării culturale și a modelelor mentale, dar și grație unui consum cultural și material care depășește granițele naționale și cele ale regiunilor istorice europene. Cu cât un tânăr se simte mai puțin diferit de semenii lui occidentali, în modul său de gândire, stilul de viață, modul de consum, cu atât el se va identifica cu valorile și principiile liberale moderne de la sfârșitul secolului al XX-lea. Consolidarea unui sistem instituțional politic modern nu antrenează însă, în mod automat, și construirea unei identități occidentale.

*Traducerea textului:
Ioana Petre*

EMIGRAREA TINERILOR ROMÂNI

CORINA CHIRVASIU

Societatea contemporană se află într-o fază de schimbări accelerate. O dată cu schimbarea structurilor sociale și economice se transformă mentalitățile, aspirațiile, reprezentările colective, stilurile de comportament care reprezintă, în același timp, factori determinanți ai fenomenelor de mobilitate socială și deci de migrație (imigrare-emigrare).

Libera circulație a persoanelor este unul din drepturile cele mai prețuite și mai des exersate. De-a lungul secolelor, oamenii au migrat dintr-un loc în altul pentru a găsi hrană, lucru, adăpost sau pentru a-i regăsi pe cei dragi; pe scurt, nimeni nu emigrează de plăcere sau de dragul aventurii, ci pentru a căuta soluții mai bune de trai și existență. Astăzi, tot mai mulți sunt cei ce migrează pentru a se alătura familiei, pentru a găsi locuri de muncă mai interesante și mai bine plătite, pentru a-și asigura o pregătire și educație mai bune. Numărul celor care traversează frontierele și își exersează libertatea de mișcare este, în prezent, mai mare ca oricând.

Fenomenul emigrării tinerilor români a devenit un fenomen îngrijorător prin amplitudinea sa mare, prin reversibilitatea sa limitată, prin pierderile importante de inteligență activă și putere de acțiune pe care le antrenează. Luată în mod individual, emigrarea este o problemă personală, o decizie pe care un tânăr o ia în legătură cu stabilirea domiciliului său. Însă, în această decizie sunt implicate „determinări multiple, asociate cu starea comunității locale, a familiei, a persoanei în cauză și chiar a societății globale” [Dumitru Sandu, 1996]. Tocmai de aceea nu vor întârzia să apară și efecte la nivel de societate. Iar dacă acum efectele negative ale acestui fenomen sunt mai puțin vizibile, în viitor, împreună cu efectele deficitului demografic deja existent și în continuă accentuare, vor deveni mult mai vizibile și se vor concretiza într-o îmbătrânire a populației și o scădere a potențialului poporului român. Tinerii sunt regăsiți ca principali actori în ambele căi de diminuare a populației române, anterior amintite. În primul rând, prin faptul că migrația externă este o caracteristică a vârstei tinere: din total populație ce a părăsit în ultimii ani, definitiv țara, cei mai mulți sunt tineri până în 40 de ani [Anuar Statistic, INS]. Și, în al doilea rând, tot ei sunt cei care, datorită multiplelor probleme cu care se confruntă (șansa de a avea o locuință corespunzătoare, șansa de a găsi un loc de muncă, corupția din societate etc.), sunt „răspunzători” de scăderea natalității și implicit a natalității.

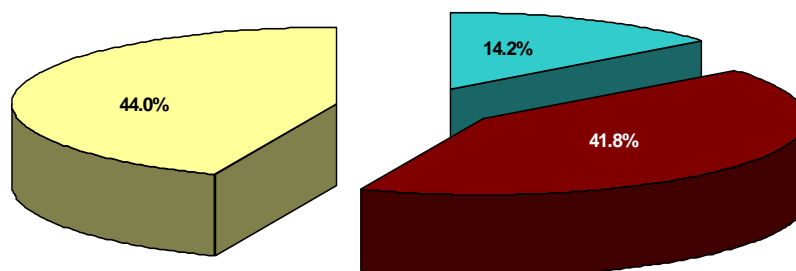
„Revista Română de Sociologie”, serie nouă, anul XIII, nr. 3-4, p. 417-422, București, 2002

Muncitorii tineri, cu meserii căutate, speră într-o viață mai bună emigrând. Intelectualii, cu deosebire tinerii, cu o calificare dobândită în țară sau numai în curs de calificare, au ca principală preocupare să găsească burse pentru continuarea studiilor, masterate, doctorate sau perfecționare postdoctorală în străinătate, și din păcate puțini dintre aceștia se mai gândesc să se reîntoarcă în țară. Găsirea unei slujbe avantajoase în străinătate poate reprezenta încununarea cu succes a eforturilor lor. Negreșit, își pot face meseria în condiții ideale, perfecționându-se, cum nu s-ar fi putut întâmpla în țară. Astfel, tinerii din România privesc, în mod preponderent, emigrația ca un mijloc potențial de stimulare, accelerare a realizării aspirațiilor socio-profesionale și umane, atitudinea acestora fiind una permisivă, considerând emigrarea un drept al omului, respectiv, o formă a dreptului la libera circulație și a dreptului de a-și alege, în mod liber, țara în care să se stabilească.

În sprijinul celor afirmate mai sus vin și rezultatele obținute în studiul realizat în cadrul CSCPT în 2001 „Situția tineretului și așteptările sale” (eșantion reprezentativ național pentru populația tânără a României (15–29 ani), 1189 subiecți). Astfel, mai mult de jumătate din subiecții investigați (56 %) și-au exprimat intenția de emigrare. Dintre aceștia 41,8 % ar opta pentru o plecare temporară, iar restul de 14,2% ar alege varianta plecării definitive. Deși această situație este întâlnită doar la nivelul intenționalității tinerilor, este important de înregistrat aspectul îngrijorător pe care îl exprimă această opțiune a tinerilor, și anume starea lor de nemulțumire resimțită în raport cu situația existentă în țară.

Grafic 1

Intenția de emigrare a tinerilor

Sursa: *Situția tineretului și așteptările sale, 2001, CSCPT*

Discrepanța dintre dorința de a pleca din țară și posibilitatea propriu-zisă de a realiza acest lucru a fost pusă în evidență și de rezultatele studiului CSCPT „Evaluarea programului Tineret pentru Europa” și anume că numai 14 % dintre subiecții investigați au fost plecați în străinătate în ultimii doi ani (considerând octombrie 2001 moment de referință).

Pe ansamblul populației, anul 1990 a avut un nivel al emigrației deosebit de ridicat, datorită schimbărilor ce au vizat sistemul politic din România, schimbări care au condus la apariția unor noi reglementări, ce au favorizat libera circulație a persoanei. Astfel, dacă în 1989 rata emigrației era de 1,8 persoane la 1 000 locuitori, în 1990 rata emigrației a ajuns la 4,2 persoane la 1 000 de locuitori. După anul 1990 s-a înregistrat o scădere continuă a numărului de emigranți (atât pentru populația totală ce a emigrat, cât și pentru populația tânără emigrantă).

Tabelul nr. 1

Evoluția emigrației

An	1990	1995	1999	2000
Total emigranți din care:	96 929	25 675	12 594	14 753
18–25 ani	13 570	4 180	1 357	1 513
26–40 ani	25 589	10 875	4 244	5 717

Sursa: Anuar statistic, INS

Conform datelor furnizate de Ministerul de Interne, în perioada 1990–2001 au părăsit țara un număr de 67 118 tineri (15–29 ani), reprezentând 20% din total populației emigrante.

Tabelul nr. 2

Total tineri emigranți în perioada 1990–2001

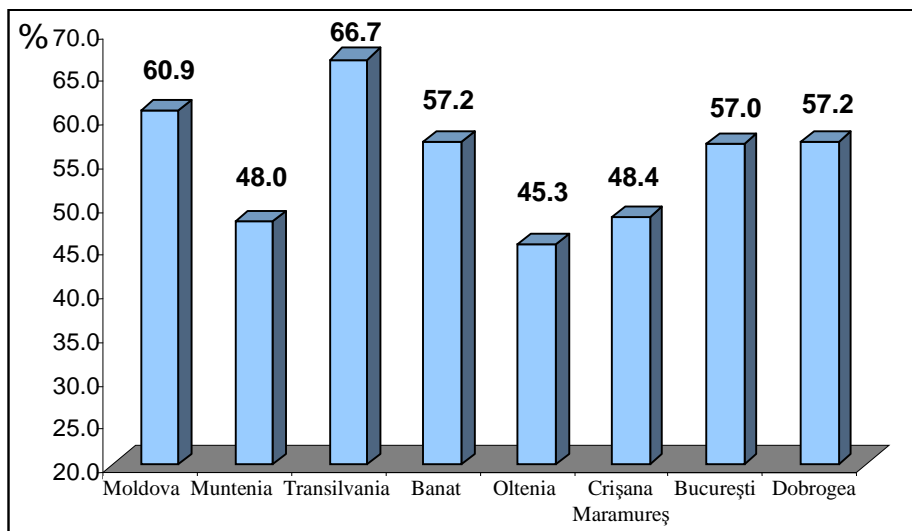
TOTAL	15–19 ani	20–23 ani	24–26 ani	27–29 ani
67 118	16 813	13 602	15 682	21 021
	25,0%	20,4%	23,3%	31,3%

Tinerii români au emigrat, în perioada de după decembrie '90, în țări ca: Germania, S.U.A, Ungaria, Canada, Italia. Alegerea acestor destinații a fost determinată, atât de modul în care tinerii au perceput posibilitățile oferite de fiecare țară în parte, pentru obținerea unor condiții mai bune de trai, de realizare profesională și umană, cât și de politica de imigrare adoptată de fiecare țară în parte, cunoscându-se faptul că unele țări au o atitudine mai permisivă, iar altele adoptă legi, care controlează foarte strict procesul de imigrare.

Conform cercetării realizate de CSCPT, în anul 2001, tinerii emigranți latenți provin atât din zone ale țării în care s-a făcut mai simțită influența Vestului (Transilvania, Crișana-Maramureș, Banat), cât și din zonele mai sărace ale țării (Moldova, Muntenia, Oltenia).

Grafic 2

Ponderea tinerilor potențial emigranți pe zone

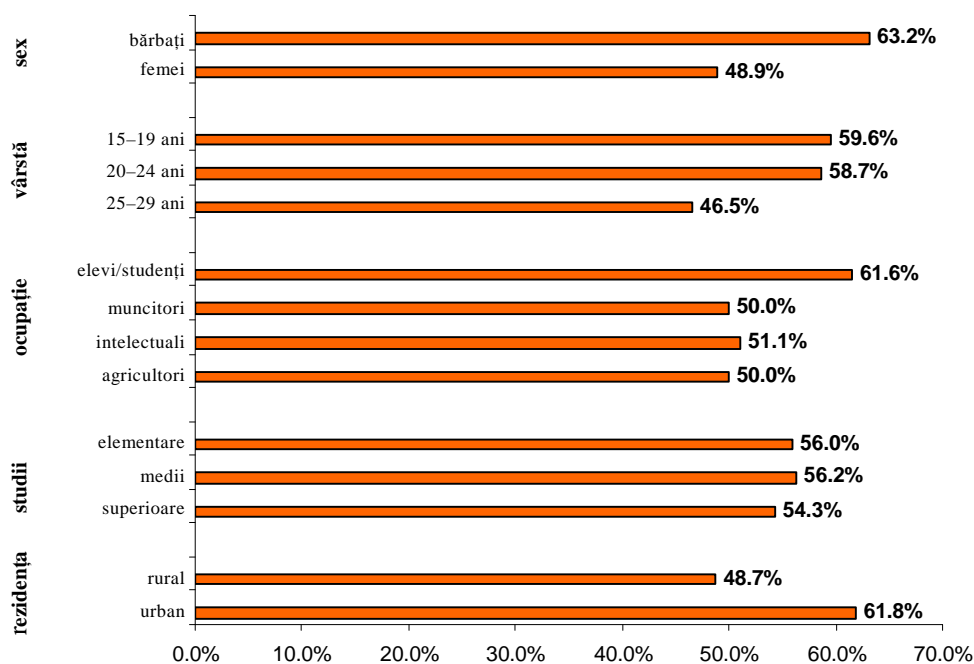
Profilul tinerilor ce intenționează să plece temporar sau definitiv din țară este preponderent de sex masculin, aparținând mai degrabă subgrupelor mai mici de vârstă, mai ales cu studii elementare și medii, în special cuprinși într-o formă de învățământ (elevi, studenți) sau având ocupații neintelectuale, preponderent din mediul urban.

Cu toate acestea, categoria socio-profesională cu cele mai frecvente plecări din țară pentru a călători, a munci, a-și continua studiile o reprezintă absolvenții de studii superioare, cca 30% dintre ei au fost plecați în străinătate în ultimii 2 ani față de 13% din totalul elevilor și studenților (*Sondaj de opinie la nivel național pe populația tânără 15–30 de ani*, realizat de CSCPT în octombrie 2001, pentru tema „Evaluarea programului Tineret pentru Europa”).

O cercetare, realizată pe baza datelor *Barometrului de Opinie Publică al Fundației pentru o Societate Deschisă, mai 2001*, identifică profilul migrantului de tip „du-te-vino” între o localitatea din România și o țară străină astfel: bărbat tânăr, relativ instruit, de religie diferită de cea creștin-ortodoxă, are părinți, copii stabiliți în străinătate, locuiește în urban, provine dintr-un județ cu nivel sporit de dezvoltare social-economică [Dumitru Sandu, 2001].

Motivele care îi îndeamnă pe tineri să dorească să emigreze sunt, conform rezultatelor studiului „*Situația tineretului și așteptările sale*” [CSCPT, 2001], obstacolele întâlnite în calea asigurării unei vieți decente în țară și anume: lipsa resurselor financiare, lipsa locurilor de muncă, sărăcia, nivelul de trai, lipsa posibilităților de carieră, afirmare profesională, lipsa posibilităților de continuare a studiilor, lipsa posibilității de distracție.

Grafic 3
Profilul potențialului emigrant

Sursa: *Situația tineretului și așteptările sale*, CSCT, 2001

Analiza, realizată pe baza de date a Barometrului de Opinie Metro Media Transilvania 2001¹, arată că dorința de plecare din România, într-o țară străină, îi caracterizează în special pe tineri. Indiferent de motivul declarat al plecării (turism, lucru temporar în străinătate, completarea educației sau a calificării), dorința de plecare corelează cu vârsta subiecților, fiind mai puternică cu cât vârsta este mai mică.

Tabelul nr. 3

Intenția de emigrare în funcție de vârstă și motivație

	Pentru turism		Pentru muncă		Pentru educație		Pentru a locui acolo	
	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu
18-24 ani	40,2	59,8	45,5	54,5	30,0	70,0	30,5	69,5
25-29 ani	31,1	68,9	41,3	58,7	24,3	75,7	29,5	70,5
30-60 ani	18,3	81,7	20,1	79,9	10,0	90,0	14,4	85,6
Peste 61 de ani	5,6	94,4	1,0	99,0	-	100	2,2	97,8

¹ *Barometrul de Opinie Publică al Fundației pentru o Societate Deschisă, 2001.*

Se constată faptul că intenția de a pleca din România într-o țară străină și de a rămâne definitiv acolo este, de asemenea, mult mai puternică la tineri comparativ cu celelalte categorii de vârstă. Totodată, șansele limitate de acces, pe piața muncii în România, pe care le au tinerii în țară, induc ca principalul motiv, ce-i determină să emigreze să fie legat de munca temporară în străinătate. În același timp, acesta se constituie ca principal motiv și pentru categoria de vârstă adultă. Totodată, 34,6% din tinerii cu vârsta cuprinsă între 19–29 ani declară că ar pleca pentru turism (224 din 595), iar 28,4% din tinerii cu vârsta cuprinsă între 19–29 ani declară că ar pleca pentru a-și completa studiile (169 din 595). Intenția de a pleca din România într-o țară străină, pentru a rămâne definitiv acolo este, de asemenea, mult mai puternică la tineri, comparativ cu celelalte categorii de vârstă.

În contextul percepției accesului limitat la resursele din țară, idealul intelectualului tânăr este emigrarea. Iar prin acest val masiv de emigrare este posibil ca, într-un viitor nu tocmai îndepărtat, România să fie lipsită de valori de primă mărime în profesii performante, prin această fugă a materiei cenușii prețuită acolo și slab apreciată, azi, la noi. Din acest motiv, este de dorit o revitalizare a factorului uman, prin modificarea climatului în care se muncește, prin încurajarea tinerilor performanți, prin oferirea de burse/posturi, prin stimularea acțiunilor de creare a locurilor de muncă pentru absolvenții de învățământ superior, pentru a micșora rata de emigrare a tinerilor din domeniile de vârf și nu numai.

IMM ÎN ȚĂRILE EUROPEI CENTRALE ȘI DE EST. SITUAȚIA ROMÂNIEI

CRISTINA LEOVARIDIS, ANDREEA NICOLAESCU

Așa cum afirmam într-un prim articol* – *IMM în orientările și experiențele UE* – puterea inovativă reprezintă cheia competitivității, inovarea bazată pe cunoaștere fiind considerată principalul motor al renașterii industriale și al creșterii economice în deceniile viitoare. În acest context se plasează și obiectivul strategic al UE pentru următorul deceniu, definit la Lisabona în martie 2000, acela de a face economia UE bazată pe cunoaștere, cea mai competitivă și mai dinamică din lume, capabilă să asigure o creștere economică durabilă, creând mai multe locuri de muncă și garantând coeziunea socială. Pentru atingerea acestui obiectiv inovarea este esențială, întreprinderile mici și mijlocii devenind actori-cheie în procesele de inovare mai ales prin promovarea inovației și prin capacitatea de a crea și de a menține în societate locuri de muncă dezirabile.

Crearea unui sistem de inovare dinamic și continuu presupune transferul de cunoaștere, alianțele strategice dintre institute de cercetare și întreprinderi putând elimina unele din obstacolele care compromit exploatarea rezultatelor cercetării.

IMM au avantaje date de flexibilitate și de puterea de pătrundere pe segmente diversificate de piață, dar trebuie să facă față concurenței marilor întreprinderi ce dispun de acces la cercetare și inovare științifico-tehnologică. O soluție benefică o reprezintă tocmai inițierea și susținerea rețelelor de cooperare în acest domeniu, greu de realizat în mod spontan, un rol deosebit revenind politicilor publice (naționale și transnaționale) în inițierea și sprijinirea acestor noi forme de acțiune (concurență prin cooperare). În acest spirit, UE promovează diverse tipuri de rețele menite să atragă IMM în procesele de inovare cu scopul de a mări puterea lor competițională. În acest context am prezentat principalele programe privind IMM desfășurate de-a lungul timpului în UE, ca și prioritățile privind dezvoltarea IMM în perioada următoare. Toate aceste preocupări continue vizând IMM, precum și datele statistice analizate, atestă importanța care se acordă în UE acestui sector determinant al economiei, considerat atât un agent esențial în procesul transferului de cunoaștere, cât și unul din principalii actori capabili să contribuie la o creștere economică durabilă.

Procesul de restructurare, atât a economiilor naționale, cât și a economiei mondiale, de integrare internațională a economiilor, de mondializare a acestora,

* Prima parte a studiului a fost publicat în „Revista Română de Sociologie” nr. 1–2, 2002.

acționează și asupra întreprinderilor industriale, schimbând contextele socio-economice și culturale în care acestea se încadrează. Este vorba de cooperarea cu organizații transnaționale (UE) și de cerințele integrării în economia mondială, care constituie un factor de presiune în evoluția benefică a economiei întreprinderilor¹.

Întreprinderile sunt influențate de toate procesele care se desfășoară la nivel societal-global și reprezintă, totodată, atunci când funcționarea lor e defectuoasă, una din cauzele declinului economic. De aceea, atunci când se abordează problemele întreprinderilor industriale (a IMM în particular), trebuie să se țină seama de schimbările care au loc la nivel macroeconomic, în plan intern și extern, strategiile care vizează acest domeniu trebuind să se încadreze în strategiile economiei globale.

Referitor la cazul României, se vorbește de două tipuri de tranziție: una de la socialism (comunism) spre economia de piață capitalistă și cealaltă – comună cu cea pe care o experimentează și țările occidentale avansate – de la societatea industrială la cea informatizată postindustrială. Se dorește o schimbare structurală orientată, care ar trebui să îmbine atât nivelul macrosocietal, cât și cel microsocietal, în cadrul procesului macrosocietal de schimbare neputându-se face abstracție de mecanismele de inovare; numai că este vorba în prezent despre un alt tip social de inovare, determinat și direcționat de creația științifico-tehnologică, ceea ce ar conduce la plasarea în centrul factorilor de inovare a științei, tehnologiei și învățământului. Prin urmare, subsistemul științei și tehnologiei ar trebui să devină parte integrantă între subsistemele mecanismului general al economiei, însă în România ele sunt decuplate².

I. SITUAȚIA IMM ÎN ȚĂRILE DIN EUROPA CENTRALĂ ȘI DE EST

1. Caracteristici ale IMM în țările din Europa Centrală și de Est³

Pentru România, un interes aparte prezintă abordarea și evoluția fenomenului antreprenorial în țările din Europa Centrală și de Est (ECE), deoarece datorită celor 4 decenii de comunism ele se confruntă cu numeroase aspecte similare, a căror soluționare se dovedește uneori dificilă.

Abordarea problematicii IMM trebuie realizată luând în considerare **contextul specific al trecerii la economia de piață**. În toate aceste țări se derulează în paralel mai multe schimbări economice esențiale și complexe – privatizarea, restructurarea, demonopolizarea și dezvoltarea sectorului IMM – care se întrepătrund și generează o multitudine de situații economice, politice, sociale și culturale noi. Apar condiționări care într-o economie de piață clasică nu există. Una dintre cele mai importante constă în aceea că *viteza și amploarea privatizării și restructurării firmelor de stat publice depinde decisiv de viteza și amploarea creării și dezvoltării IMM*, singurele care pot să absoarbă forța de muncă disponibilizată în număr mare. Această corelație se și verifică de altfel. De

¹ Oscar Hoffman, *Întreprinderea în tranziție*, București, Editura Lumina Lex, 2000, p. 117, 198.

² *Ibidem*, p. 16–26.

³ Ovidiu Nicolescu, *Managementul întreprinderilor mici și mijlocii*, București, Editura Economică, 2001, p. 126–140.

exemplu, Cehia, concomitent cu privatizarea amplă și rapidă, realizată în mai puțin de 2 ani, a facilitat crearea unui mare număr de IMM (în 1992 erau înregistrate peste 1 milion de IMM, din care funcționau însă numai o parte).

Geneza IMM în țările ECE este diferită, comparativ cu celelalte țări europene sau americane, atât în ceea ce privește natura căilor, cât și conținutul proceselor implicate. În principal, căile de apariție a IMM sunt: **1.** privatizarea firmelor de stat și **2.** înființarea de noi firme de către întreprinzători.

Deși inițial s-au așteptat rezultate deosebite de la prima cale, cea mai eficace s-a dovedit în toate țările cea de-a doua, deoarece ea se bazează pe întreprinzători autentici și pe proprietate privată intrinsecă.

Pentru a permite și favoriza dezvoltarea IMM, în majoritatea țărilor ECE s-a luat un ansamblu de măsuri, al căror conținut, intensitate, eșalonare și combinare variază în limite foarte largi de la o țară la alta, precum:

- privatizarea rapidă a IMM din sectorul de stat;
- reforma sistemului bancar;
- eliminarea barierelor administrative din calea înființării și funcționării IMM;
- asistența bi- și multilaterală a statelor occidentale acordată sectorului IMM din țările ECE;
- măsuri active privind stimularea IMM în absorbirea forței de muncă disponibilizate din sectorul de stat;
- suport financiar de la buget pentru înființarea și dezvoltarea IMM.

Rezultanta acțiunilor menționate o constituie dezvoltarea rapidă a unui puternic sector de IMM, în unele țări din ECE, deși unii specialiști consideră că o parte din progresul IMM se dovedește a fi aparent și inconsistent.

O privire de ansamblu asupra situației fenomenului antreprenorial în țările ECE ne-o oferă investigațiile realizate de Eurostat împreună cu Oficiile de statistică ale acestor țări. Numărul IMM variază în limite foarte largi de la o țară la alta, așa cum apare în tabelul nr. 1.

Tabelul nr. 1

Numărul societăților comerciale în țările ECE în 1995⁴

Nr.crt.	Țara	Număr
1	Albania	41 460
2	Bulgaria	302 665
3	Cehia	706 495
4	Estonia	30 397
5	Ungaria	519 502
6	Letonia	25 663
7	Lituania	57 978
8	Polonia	1 057 102
9	România	362 662
10	Slovacia	186 710
11	Slovenia	72 387
12	Total ECE	3 362 121

⁴ *Ibidem*, p. 128.

La sfârșitul anului 1995, în aceste țări își desfășurau activitatea 3 362 121 societăți comerciale, dintre care aproape 99% erau IMM. Densitatea IMM la 1 000 de locuitori, de 31 IMM, este inferioară celei din UE, de 48,2 IMM. Între cele 11 țări există diferențe apreciabile, numărul cel mai mare de IMM înregistrându-se în Polonia, Cehia și Ungaria. Dacă avem în vedere și numărul de locuitori, cea mai mare densitate se înregistrează în aceleași țări, cu cifre superioare chiar mediei UE. Desigur, diferențele între amploarea, structura și funcționalitatea sectorului IMM între țările ECE sunt mult mai numeroase.

Prezentăm mai jos **principalele caracteristici ale IMM din cele 11 țări din ECE**, rezultate din investigațiile statistice:

- majoritatea IMM au fost create în perioada tranziției;
- cea mai mare parte a IMM – 77% – sunt plasate în zonele urbane;
- predomină societățile foarte mici, care nu au salariați – 62,2% –, ci numai întreprinzătorul și eventual membri ai familiei;
- microîntreprinderile (cu 2–9 salariați) și firmele mici (cu 10–49 salariați) reprezintă 32,4 % din totalul firmelor;
- 95% dintre IMM nu au decât un sediu, ceea ce arată un potențial economic redus;
- procesul investițional are o intensitate redusă, doar 17% dintre firme investind mai mult de 10 % din cifra de afaceri;
- cea mai mare parte dintre IMM sunt profilate în principal pe comerț – 37,6%, urmate de transporturi și servicii 28,7%, construcții 20,6%, industrie prelucrătoare 16,9 %, hoteluri, restaurante și cafenele – 6,1%;
- predomină IMM nespecializate, cu profiluri de activitate multiple, peste 80%.

Demne de luat în seamă sunt datele privind **principalele dificultăți cu care se confruntă IMM**. Dificultatea cea mai mare pentru IMM este lipsa de capital – 77%, urmată de cerere solvabilă redusă – 61% și de concurență – 56%. Celelalte dificultăți (preț de piață scăzut, lipsă de tehnologie, lipsă de materie primă, lipsă de capacitate de marketing etc.) se află la mare distanță de primele. Deosebirile între frecvența dificultăților întâmpinate de IMM în diferite țări este destul de mare, cu excepția primei – lipsa de capital. De exemplu, cererea solvabilă variază între 34% în Albania, țară foarte slab dezvoltată, și 83% în Letonia, al cărei nivel economic este mai crescut.

De o mare importanță sunt analizele care au avut în vedere mecanismele de funcționare ale IMM și care au relevat numeroase elemente utile creșterii performanțelor IMM. În urma unor astfel de analize, s-a ajuns la concluzia că principalele cauze care generează cel mai frecvent falimentele IMM în ECE, sunt: absența unor proprietari autentici, organizare de tip clasic, costuri de producție excesiv de mari, insuficiența unor sisteme motivaționale eficiente, utilizarea unei forțe de muncă supradimensionate, calitate scăzută a produselor. Recent, s-a ajuns la elaborarea unui set de recomandări privind politicile în domeniul IMM în această parte a lumii:

- stimularea IMM prin micșorarea taxelor și impozitelor;
- dezvoltarea de programe de training pentru întreprinzători, axate pe cercetări de piață, abordare participativă;
- remodelarea sistemului instituțional, diminuarea birocrăției și corupției;
- tratarea IMM de către decidenții politici în strânsă conexiune cu obiectivele privind utilizarea forței de muncă, creșterea economică, productivitatea, echilibrarea balanței de plăți și stabilitatea prețurilor;

- realizarea unei legislații complete, mai puțin „stufosă”, coerentă și stabilă.

În eficientizarea evoluției proceselor antreprenoriale în țările ECE, raportarea la UE este esențială, ținând cont atât de perspectiva integrării lor în UE, cât și de programele pe care aceasta le oferă sectorului IMM din această parte a Europei. Atunci când se abordează **politicile pentru IMM din țările ECE**, trebuie luate în considerare diferențele de natură economică ce există între aceste țări și UE:

- transformările economice în țările ECE trebuie însoțite de transformări sociale;

- prioritățile țărilor ECE sunt stabilizarea macroeconomică și restructurarea firmelor de stat, reforma bancară și abia apoi IMM;

- cultura economică a populației, încă marcată substanțial de perioada comunistă, este defavorabilă IMM;

- incapacitatea sectorului bancar din țările ECE de a finanța sectorul IMM;

- lipsa de tradiție antreprenorială din ECE diminuează intensitatea necesității de a înființa firme noi.

Abordarea sectorului IMM din țările ECE vizavi de UE, din perspectiva integrării lor, trebuie să pornească de la măsura în care acestea au asimilat deja *acquis*-ul comunitar și de la starea economiei lor. Concluzionând, în țările ECE sectorul IMM a făcut progrese substanțiale, prezentând însă diferențe mari de la o țară la alta. Se recomandă o reconsiderare a acestui sector, pornind de la specificitatea sa ridicată, de la realitățile fiecărei țări și de la cerințele integrării în UE. Operaționalizarea acestei viziuni trebuie să plece de la elaborarea la nivel național de strategii pentru IMM, integrate în strategia globală națională. O astfel de recomandare este importantă, pentru creșterea funcționalității și performanțele fiecărei economii naționale.

2. Probleme de politică a inovării în șase țări candidate: provocări. Cipru, Republica Cehă, Estonia, Ungaria, Polonia, Slovenia⁵

Politica legată de inovare s-a dezvoltat în cadrul UE cu precădere de la mijlocul anilor '90, urmând o perioadă în care i s-a acordat o importanță crescută, marcată și de studii care ilustrau decalajul relativ ce există în domeniul inovării („deficitul de inovare”) între UE și principalul său competitor, Statele Unite.

⁵ UE, *Innovation policy issues in six candidate countries: the challenges. Cyprus, Czech Republic, Estonia, Hungary, Poland and Slovenia*, 2001.

Cercetarea ce are ca rezultat prezentul raport și-a propus să examineze și să analizeze condițiile care există în prezent în domeniul inovării în șase state candidate, și anume Cipru, Republica Cehă, Estonia, Ungaria, Polonia și Slovenia (numite pe scurt în raport CC6).

Studiul a durat 16 luni și a fost realizat de o echipă având drept coordonator *Aide à la Décision Economique (ADE) S.A.*, Belgia, susținut de *Maastricht Economic Research Institute on Innovation and Technology (MERIT, University of Maastricht, Olanda)*, de *School of Slavonic and East European Studies, University College London (SSEES, University College London, UK)* și de o rețea de experți naționali.

Studiul a urmărit nouă itemi, pentru fiecare dintre aceștia, echipei de cercetare cerându-i-se să analizeze informațiile disponibile pentru fiecare țară și, printr-o analiză comparativă, să identifice principalele tendințe și provocări.

Raportul final încearcă să ofere răspuns la cei nouă itemi prioritari, care pot fi rezumați sub forma a șase întrebări generale:

1. Cum a influențat procesul tranziției potențialul spre inovare al firmelor?
2. Unde se situează țările candidate în termenii performanțelor de inovare?
3. Există un mediu instituțional și legislativ care să stimuleze activitatea de inovare?
4. Cine este responsabil de chestiunile legate de politica în domeniul inovării în țările candidate (există o politică în domeniul inovării)?
5. În ce direcție și-au dezvoltat aceste țări o politică de inovare?
6. Ce tipuri de inițiative au fost luate, în arii specifice ale politicii de inovare?

1. Raportul ia în considerare date economice cheie, din țările candidate, și identifică modul în care tendințele productivității, stabilizării macroeconomice, comerțului, privatizării, investițiilor străine directe și creării de noi firme au influențat mediul inovativ al firmelor.

Coeziunea unei UE lărgite va depinde de modul în care economiile celor șase țări candidate vor fi capabile să susțină rate ridicate de creștere, prin accelerarea schimbărilor tehnologice. Sunt necesare noi mecanisme de susținere a inovării și a dezvoltării industriale în domeniile de înaltă tehnologie, pentru a putea menține creșterea productivității.

Există o situație duală din punct de vedere economic: pe de o parte întreprinderi profitabile, cu investiții străine de înaltă productivitate și, pe de altă parte, firme autohtone care se luptă să rămână competitive.

2. Sistemul educațional și de pregătire produce angajați care nu sunt suficient de creativi și de flexibili, pentru nevoile unei industrii și ale unor servicii de înaltă valoare.

Există cerere slabă pentru CD (cercetare-dezvoltare) în domeniul industrial și din această cauză introducerea noilor tehnologii este frânată.

În comparație cu UE, în CC6 există mai puține firme mici inovative.

3. Din 1998, cerința simplificării administrative a devenit o prioritate politică, în majoritatea țărilor. Oricum, ea n-a fost întotdeauna tratată într-o manieră eficientă, în mod particular în țările unde era considerată o problemă majoră (Polonia, Slovenia).

În 2000, doar Polonia și Ungaria au oferit facilități fiscale firmelor, pentru a susține CD sau proiectele de inovare.

4. Chiar și acolo unde, în cadrul ministerelor există departamente specifice cu sarcini pentru inovare și politică tehnologică, ele nu joacă un rol important în coordonarea chestiunilor legate de politica de inovare.

Agențiile de inovare sau tehnologice, responsabile pentru furnizarea fondurilor către firme, există în Cipru, Estonia și Polonia. În Ungaria acest rol a fost jucat de o agenție relativ autonomă, dar din anul 2000 această agenție a devenit departamentul pentru CD din Ministerul Educației. Planurile pentru a doua jumătate a anilor '90, pentru o agenție de inovare în Slovenia, nu au fost implementate din cauza dificultăților de finanțare.

5. Vorbind în general, acest studiu arată că nici una din cele 6 țări candidate nu a dezvoltat o politică susținută în domeniul inovării. Totuși, Ungaria pare să se afle în fruntea celorlalte țări în acest domeniu.

Polonia și Slovenia au făcut cel mai de timpuriu eforturi în a adopta liniile unei politici în domeniul inovării și sunt singurele țări care au implementat cercetările din domeniul inovării în sfera întreprinderilor. Însă, în Slovenia, implementarea acestei politici este limitată la un număr de programe finanțate din împrumuturi și granturi venite pe linie ministerială. Posibilele noi planuri se lovesc de dificultăți de finanțare.

Polonia, cea mai întinsă țară, prezintă, de asemenea, un context politic complex în ceea ce privește domeniul analizat, responsabilitatea fiind împărțită între Ministerul Economiei și Comitetul de Stat pentru Cercetare Științifică, fără ca mesajul politic să fie clar sau să avem de-a face cu o implementare efectivă. Ambii actori au elaborat documente în domeniul politicii de inovare, ce acoperă perioada 2000–2002, dar succesul lor depinde de acțiunea și bugetul altor ministere.

Republica Cehă are o tradiție, în ceea ce privește știința și politica de cercetare; inovarea tinde să fie echivalată de mulți politicieni cu dezvoltarea tehnologică. Suportul în ceea ce privește inovarea, mai precis CD industrială, revine mai multor ministere.

În Cipru este dificil să vorbim despre o preocupare în domeniul politicii de inovare.

În general, rapoartele naționale conțin numeroase exemple, în care legile sau programele au fost adoptate, dar n-au primit fondurile necesare. În plus, doar firmele mari care prezintă mai puține riscuri au șanse să obțină împrumuturi pentru CD și de aceea numai ele sunt tentate să încerce. Elaborarea unor structuri care să susțină inovarea nu apare ca o prioritate, pentru guvernele celor 6.

6. Politica de inovare s-a axat pe dezvoltarea educației în direcția inovării (Ungaria, Republica Cehă și Slovenia apar drept cele mai avansate în acest domeniu) și pe introducerea unor măsuri de facilitare a creării de întreprinderi noi, inovative, și a transferului de cunoaștere.

Tabloul diferă de la o țară la alta. Polonia și Ungaria au răspuns prin crearea de centre de excelență, care să favorizeze cooperarea dintre structurile de CD existente (centre și firme). În Republica Cehă, guvernul a luat o serie de inițiative, începând cu 1999, sub forma unor scheme specifice, cu scopul de a stimula relațiile cercetare-industrie. Până acum suportul politic este mai puțin dezvoltat în Slovenia, în timp ce Cipru este în urma celorlalte țări în această direcție.

Rețelele de afaceri (rețele de subcontractare și *cluster*) reprezintă o experiență relativ nouă și Ungaria și Republica Cehă au fost pionieri în acest domeniu. Acestea pot oferi o soluție pe termen mediu la întrebarea: „cum să implici un număr mai mare de firme mai mici în activitatea de inovare?”.

Concluzionând, se poate spune că toate țările au dezvoltat mecanisme instituționale caracteristice economiei de piață. În plus, în contextul lărgirii semnificației acordate inovării, ca un element-cheie al competitivității și creării de întreprinderi și de locuri de muncă, autorii raportului argumentează că activitatea de inovare din cele șase țări este relativ stabilizată.

Conform raportului, nu există încă nici o politică de inovare complet independentă, în nici una din cele șase țări analizate. Totuși, fiecare țară primește recunoașterea pentru eforturile pe care le-a făcut. Ungaria se definește ca fiind „undeva în fața celorlalte țări”. Estonia are o conștiință relativ înaltă a priorităților de inovare și o agenție de implementare bine stabilită (recunoscută, instituită). Din 1999 au fost introduse noi inițiative, pentru a promova inovarea și societatea informațională. Atât Polonia, cât și Slovenia au realizat cercetări în domeniul inovării. Și Republica Cehă și-a reorientat recent politica de cercetare, în scopul de a da mai multă susținere relațiilor dintre cercetare și industrie. Industria cehă beneficiază de o puternică tradiție în domeniul inovării, ingineriei și exportului; toate întreprinderile au capacități importante de cercetare-dezvoltare. Cipru a dezvoltat mai mult inițiative ad-hoc în materie de inovare, precum proiectarea de incubatoare de înaltă tehnologie.

În timp ce există semne încurajatoare în ceea ce privește inițiativele de inovare și deși unele țări sunt mai avansate decât altele, abia urmează să se dezvolte politici de inovare extensive, coordonate și rețele care să funcționeze între cercetare și industrie.

Noile mecanisme de susținere a inovării, recomandate în raport, pot ajuta la micșorarea decalajului existent față de statele membre ale UE și pot facilita crearea de rețele interne între firmele autohtone slab tehnologizate și firmele străine cu tehnologie avansată din țările candidate⁶.

Constatări importante:

- mai mult de jumătate din întreprinderile manufacturiere europene (51 %) și 40 % dintre cele din sectorul terțiar sunt inovatori tehnologici;
- în industria manufacturieră, marile întreprinderi consacră activității de inovare o parte din cifra lor de afaceri, aproape dublă față de micile întreprinderi (4,2 % – 2,5 %);

⁶ *The Challenges to Innovation Policy*, în „Cordis focus”, 2001, decembrie, p. 6.

- în sectorul noilor tehnologii, 36% din întreprinderile mici, 49% din cele mijlocii și 71% din întreprinderile cele mari sunt inovative;
- achiziționarea de mașini și echipamente este o sursă de inovare în domeniul produsului, pentru 60% din micile inovatoare și pentru 69% din cele de talie medie;
- universitățile și institutele de cercetare sunt surse de inovare esențiale, pentru 5% din întreprinderile inovatoare, iar brevetele pentru 3% din cele din industria manufacturieră și pentru 1% din servicii;
- întreprinderile care practică inovarea în colaborare – 84% din inovatorii din industria manufacturieră și 74% din sectorul serviciilor – lucrează cu parteneri din țara lor; 50% din întreprinderile manufacturiere și 37% din societățile de servicii lucrează cu parteneri din alte țări ale Uniunii⁷.

Raportul concluzionează identificând cinci provocări pentru dezvoltarea politicii de inovare în CC6 (promovarea unei culturi inovative, plasarea inovării în centrul preocupărilor legislative, creșterea numărului de întreprinderi mici inovative, difuzarea intensă a cunoașterii și tehnologiei în economie, conturarea unei politici inovative coerente) și sugerează politicienilor un număr de opțiuni posibile de urmat.

O cercetare similară este în lucru pentru alte state candidate: Bulgaria, Letonia, Lituania, Malta, Slovacia, România și Turcia și se va termina până la sfârșitul anului 2002⁸.

Printre preocupările prioritare ale UE în raport cu țările candidate la aderare (numite și „noile țări asociate”) se numără și cea care are în prim plan **centrele de excelență**. În acest sens, Comisia Europeană a selectat din aceste țări peste 30 de centre de cercetare, ale căror competențe urmează să servească nevoile economice și sociale ale regiunilor din care fac parte – dar în conformitate cu interesele Uniunii ca întreg. Criteriile de selecție au cuprins excelența științifică / tehnologică și potențialul centrului, structura și diversitatea capitalului uman. Principalul obiectiv al acestui program al UE este acela de a contribui la dezvoltarea sectorului științific și tehnologic, precum și la îmbunătățirea infrastructurii din țările candidate, dar și la consolidarea relațiilor de parteneriat dintre ele. În vederea realizării acestui obiectiv, centrele de excelență trebuie să-și îmbunătățească legăturile cu alte centre europene prin rețele și programe comune, să se asocieze cu comunitățile economice și sociale locale, să atragă tineri cercetători și să-și intensifice participarea la al șaselea Program-cadru; pe de altă parte, e necesar ca fiecare dintre ele să recurgă la o abordare multidisciplinară, îmbinând cercetarea teoretică cu cea aplicativă în științele naturale, sociale sau economice. Rețelele nou create între centrele de excelență selectate (și care vor juca un rol cheie în cel de-al șaselea Program-cadru) vor contribui la întărirea colaborării dintre universități, centre de cercetare și industrie, în vederea realizării în comun a unor teme de cercetare, pregătind drumul pentru construirea *centrelor virtuale de excelență*.

⁷ *Comparer et contraster*, în „Innovation & Transfert Technologique”, 2001, nr. 4 p. 3.

⁸ *The Challenges to Innovation Policy*, în „Cordis focus”, 2001, decembrie, p. 6.

Din România au fost selectate următoarele centre de excelență: Institutul de Fizică și Inginerie Nucleară „Horia Hulubei”, Institutul de Biologie Celulară și Patologie „Nicolae Simionescu” al Academiei Române, Institutul de Matematică „Simion Stoilov” al Academiei Române⁹.

3. Comparație Ungaria – Polonia – România. Studiu de caz¹⁰

Majoritatea întreprinderilor **maghiare** sunt microîntreprinderi (97%). Întreprinderile mici și micro reprezintă împreună peste 99% din totalul întreprinderilor, 66% fiind companii formate dintr-o persoană. Numărul total al firmelor înregistrate depășește un milion, din care 760 000 erau active în 2000 (800 000 în 1999). Angajații IMM reprezintă aproximativ 69% din totalul forței de muncă, dar IMM contribuie doar cu aproximativ 45% la PIB. Îmbunătățirea cadrului în care își desfășoară activitatea întreprinderile, în particular, elaborarea de proceduri administrative și juridice favorabile întreprinderilor mai mici, reprezintă una din prioritățile guvernului ungar. Programul de lucru pentru dezvoltarea IMM aprobat în 1999 s-a axat pe îmbunătățirea accesului la finanțare, creșterea capacității inovative a IMM, dezvoltarea unei culturi antreprenoriale și dezvoltarea sistemelor de informații din lumea afacerilor. Principala caracteristică a sectorului antreprenorial este aceea de a trece de la un model bazat pe muncă ieftină și pe capital străin spre un model bazat pe inovare, muncă înalt calificată și investiții autohtone crescute. Aceasta va conduce la întărirea legăturilor dintre firmele mari (în general în proprietate străină și orientate către export) și sectorul IMM (predominant în proprietate ungară și orientat către piața internă).

Din întreprinderile **poloneze** 99% sunt IMM, din care 90% au mai puțin de 5 angajați. Ele acoperă două treimi din totalul angajaților și jumătate din PIB, respectiv din exporturile poloneze. Până în 2002 principala intenție a politicii guvernamentale privind IMM era crearea condițiilor pentru dezvoltarea deplină a potențialului sectorului IMM. Scopurile indirecte sunt creșterea competitivității IMM, creșterea exporturilor și a investițiilor în acest sector. Politicile guvernamentale privind firmele sunt asociate cu cele legate de angajare, în sensul găsirii de instrumente care să ajute la crearea de noi locuri de muncă și la creșterea calificării angajaților.

În **România**, IMM asigură 55% din PIB și 40% din forța de muncă la nivelul anului 2000. Guvernul român a înființat Ministerul pentru IMM și Cooperatie ca una din primele sale acțiuni după venirea la putere în decembrie 2000. Rolul ministerului este de a elabora și implementa strategii de stimulare a dezvoltării IMM și de a asigura coerența dintre aceste politici și politica socială și economică a României. Guvernul a adoptat, pe 17 mai 2001, Planul de acțiune pentru a îmbunătăți cadrul de afaceri pentru IMM, progresele urmând să fie analizate la fiecare șase luni. Principalele priorități pe termen scurt se referă la îmbunătățirea

⁹ *Centres of Excellence*, în „Cordis focus”, 2001, decembrie, p. 18.

¹⁰ Commission of the European Communities, *Report on the Candidate Countries' Measures to Promote Entrepreneurship and Competitiveness*, Brussels, 2001, vol. II, <http://www.mimmc.ro/biblioteca/vol 2.pdf>.

cadrelui juridic pentru IMM și la eliminarea barierelor administrative. În ceea ce privește accesul la finanțare, prioritatea constă în a înființa un Fond de garantare a creditelor pentru IMM și de a dezvolta programe financiare cu rate scăzute ale dobânzilor și acordarea de alocații nerambursabile pentru inițiative de a finanța investiții în producție, în servicii și în agricultură. Oferta de servicii pentru IMM (rețele, baze de date, programe de pregătire) este crescută.

Educație și pregătire pentru o societate de tip antreprenorial

Nivelul de educație al forței de muncă **maghiare** a crescut substanțial în ultimul deceniu. Între 1993 și 1999, proporția angajaților cu educație secundară și terțiară a crescut de la 71,9% la 82,4%. Din angajații maghiari 6,5% au diplome universitare. Se urmărește prin învățământul de toate gradele, dobândirea de abilități antreprenoriale, ca și obținerea pregătirii pe bază vocațională. Un exemplu de legătură între afaceri și educație este sistemul de contribuții la pregătirea vocațională, care constă în faptul că fiecare companie trebuie să contribuie cu 1,5% din fondul de salarii pentru susținerea Fondului de Pregătire Vocațională.

Învățământul **polonez** abordează, începând cu gimnaziul (14 ani), teme privind economia de piață, antreprenoriatul și caracteristicile antreprenorului (cum să fii antreprenor), cum să-ți găsești o slujbă (care sunt aptitudinile care se caută), cum să conduci o firmă, în concluzie cum să ai o participare activă în viața economică. Introducerea în sistemul educațional a unor subiecte asociate cu antreprenoriatul presupune și profesori adecvat pregătiți. De aceea, universitățile publice organizează cursuri postuniversitare pe aceste teme. IMM participă la procesul de educație vocațională în asociere cu școlile care furnizează acest tip de educație (pregătire teoretică în școală, practica în IMM). Mass-media locală joacă de asemenea un rol important în promovarea antreprenoriatului, organizând diverse tipuri de competiție între firme. Există și facilități pentru a stimula participarea angajaților, în particular a celor din IMM, la pregătire vocațională continuă (ex: deducerile din impozitul pe venit).

Nu există încă o cultură antreprenorială în **România** și atât guvernul, cât și instituțiile de învățământ și IMM resimt necesitatea acțiunii în acest domeniu. Politica pe 2001–2004 cuprinde un număr de priorități specifice, cu scopul întăririi legăturilor dintre sistemul educațional și întreprinderi, urmărindu-se dezvoltarea cooperării dintre universități și firme și adaptarea calificărilor academice la nevoile dezvoltării economice. Numai la nivel înalt de educație se abordează probleme legate de antreprenoriat, existând foarte puține inițiative la nivel primar și secundar, unde prioritatea principală este de a asigura o educație de bază pentru toți copiii. Agenția locală pentru angajare și forță de muncă oferă cursuri antreprenoriale specializate, dar există și programe internaționale pentru dezvoltarea de cursuri antreprenoriale (Phare, Centre de pregătire profesională româno-germane). Și în mediul universitar există cursuri de specializare pe domenii antreprenoriale, programa pentru aceste cursuri fiind de multe ori rezultatul colaborării dintre universitățile din orașele mari din România și alte țări

europene, adesea în cadrul programului Tempus. Există de asemenea un număr de legături între universități și întreprinderi, studenților oferindu-li-se posibilitatea unei experiențe practice. Școala Română de Afaceri din cadrul Camerei de Comerț și Industrie, creată în 1992, are astăzi 33 de filiale peste tot în țară. Ea oferă educație în domeniul antreprenorial și de afaceri, sub diferite forme.

Acces la finanțare pentru firmele mai mici și aflate într-un stadiu mai timpuriu de dezvoltare și finanțarea pentru firme extinse și de înaltă tehnologie

Accesul la capital extern rămâne dificil pentru IMM din **Ungaria** (ex: formulare multiple și ratele dobânzilor pentru împrumuturi bancare ridicate). S-au creat mai multe scheme, pentru a îmbunătăți accesul la finanțare, inclusiv o schemă de microîmprumut lansată în 1992, cu suportul programului Phare. În general, majoritatea fondurilor sunt de proveniență străină, dar gestionate de manageri unguri și au fost investite preponderant în mass-media, divertisment, IT, telecomunicații, Internet și industria medicală. Schimbările în ceea ce privește reglementările taxelor, care sunt în vigoare din 2001, includ măsuri preferențiale pentru antreprenorii singuri și pentru întreprinderile mici cu mai puțin de 50 de angajați (ex: deduceri de la baza de impozitare pentru investiții, 40 % din dobândă în cazul creditelor pentru investiții etc.).

Unul din principalele obstacole cu care se confruntă IMM în **Polonia** îl reprezintă accesul la împrumuturi și credite bancare (dobânzi și comisioane ridicate, formulare multiple). Firmelor li se cere să prezinte un raport asupra a doi-trei ani de activitate, astfel încât indivizii sau firmele mici care abia și-au început activitatea comercială se confruntă cu mari probleme. Chiar dacă obțin credite, dobânda este uneori cu 5–7% mai mare decât pentru firmele stabile. Unul din instrumentele disponibile pentru susținerea IMM îl reprezintă schemele de granturi pentru investiții folosite în particular în cadrul dezvoltării regionale cu un suport substanțial din partea programului Phare. Una din prioritățile guvernului este dezvoltarea unui sistem de garanții de împrumut, prin cofinanțarea fondurilor de credite locale și regionale. Legea impozitului acordă o serie de facilități de investiții pentru întreprinderi, în particular pentru tehnologii noi și modernizarea mijloacelor de producție.

Procesul de restructurare și de privatizare a sectorului bancar în **România** nu s-a încheiat încă și de aceea nu este pregătit în totalitate să facă față nevoilor financiare ale IMM. Băncile comerciale sunt în general reticente în a lucra cu firme mici din cauza riscurilor mari asociate. În plus, pentru că băncile comerciale nu acceptă un plan de afaceri drept garanție pentru un împrumut, cer garanții colaterale mult prea mari (în unele cazuri 175% din valoarea împrumutului). Se operează cu rate foarte ridicate ale dobânzilor pentru IMM, variind între 42 și 60% în funcție de bancă și de tipul de împrumut. Guvernul a luat un număr de măsuri pentru a îmbunătăți situația. A fost creat un Fond Național Garantat pentru IMM, inițial cu contribuția statului. Singura sarcină a fondului este de a furniza garanții pentru credite sau alte instrumente financiare obținute de IMM de la bănci

comerciale sau din alte surse. În afara inițiativelor guvernamentale, alte surse disponibile pentru IMM sunt programele de finanțare BERD și ale Băncii Mondiale, precum și linii de credit externe, coordonate de băncile române și fonduri private (ex: Fondul româno-german II). Un alt exemplu de schemă de microcredit este programul de microîmprumut dezvoltat de Fondul de investiții româno-american. Principala problemă cu majoritatea acestor programe este că ele nu operează la nivel național. Consiliul Național al Întreprinderilor Private Mici și Mijlocii din România (CNIPMMR) a încheiat parteneriate speciale pentru accesul IMM la credite cu Banca Românească, BRD, BCR; parteneriatele oferă IMM informații, consultanță și asistență în obținerea de finanțare. A fost introdusă legislația necesară, pentru a proteja drepturile investitorilor, dar cadrul legislativ actual nu face distincție între nevoile diferitelor tipuri de întreprinderi și nu există finanțare specifică pentru extinderea firmelor de înaltă tehnologie. Din februarie 2001, IMM au facilități fiscale, în scopul de a susține investițiile făcute în sectoarele de producție, de servicii și agricol. Astfel, IMM beneficiază de scutire de impozit pe profiturile reinvestite și de o descreștere proporțională a impozitului pe profit pentru fiecare loc de muncă nou creat. Importurile de tehnologie, echipamente și know-how făcute de IMM pentru dezvoltarea activității proprii sunt scutite de taxe vamale și de TVA. Una din principalele măsuri pentru microîntreprinderi va fi simplificarea regulilor de impozitare, astfel încât se va plăti un procent fix din cifra de afaceri a anului precedent.

Accesul la cercetare și inovare și o mai bună folosire a patentelor de către IMM

De la mijlocul anilor '90, guvernul **maghiar** a prezentat o serie de inițiative politice în ceea ce privește cercetarea și inovarea, dar o politică sistematică în acest domeniu va fi implementată în viitor. Se recunoaște că transferul de cunoaștere dintre cercetare și sectoarele afacerilor este nesatisfăcător. Există și rezultate pozitive, precum programe de pregătire postuniversitară sau creșterea numărului de cercetători din cadrul firmelor în ultimii patru ani. Proporția din PIB cheltuită pentru cercetare-dezvoltare (CD) în 1998 era de 0,7% (comparativ cu 1,6 în 1990), care este mai puțin de jumătate din proporția din PIB pe care statele membre ale UE o cheltuiesc pentru CD (între 1,8 și 2%). Gradul de uzură al echipamentului de cercetare este de asemenea o problemă. Personalul din CD a ajuns în anul 2000 la aproximativ 55% față de 1988 și în 1999 reprezenta 0,56% din forța de muncă. În afara Programului de dezvoltare antreprenorială și a Programului național de CD, există și un Program de dezvoltare a economiei regionale, al cărui obiectiv este de a extinde bazele regionale ale creșterii economice. Programul cuprinde o serie de măsuri, privind dezvoltarea sistemelor inovative regionale, înființarea de *cluster*e regionale, dezvoltarea pieței electronice regionale, suport pentru dezvoltarea de programe de dezvoltare economică a microregiunilor și măsuri de susținere a produselor maghiare și promovarea accesului lor pe piață. Rețelele de afaceri, în special rețele tip furnizare – asamblare finală, joacă un rol crucial în economia

ungară, în ceea ce privește inovațiile în domeniul organizării și al tehnologiei, al angajării și al exporturilor. Programul va opera prin dezvoltarea parcurilor industriale orientate spre inovare (se preconizează până la 250 de parcuri industriale în 10 ani). Ca un rezultat de îmbunătățire a calității, parcurile „de a doua generație” s-au organizat și dezvoltat în rețea. Se urmărește transformarea celor 133 de parcuri industriale (numărul firmelor incluse este 1 500 cu 100 000 de angajați în total) dezvoltate de la începutul anilor '90, în parcuri industriale orientate spre inovare. Programul urmărește de asemenea susținerea creării de centre inovative în jurul centrelor importante de CD din țară. Primele incubatoare de afaceri s-au înființat în Ungaria în 1991 cu fonduri Phare suplimentate de fonduri naționale. În anul 2000 au fost 24 de astfel de incubatoare. Un trend nou în dezvoltarea incubatoarelor îl reprezintă specializarea pe sectoare (întreprinderi implicate în aplicații specializate de software, IT, comerț electronic, tehnologie biomedicală, telecomunicații avansate, media). Principala inițiativă guvernamentală pentru a susține cooperarea dintre firme este Programul integrator, a cărui preocupare este de a îmbunătăți capacitățile inovative și competitivitatea IMM maghiare, promovând activitățile în rețea, în special cele care conduc la proiecte de dezvoltare tehnologică. Se urmărește cooperarea dintre departamentele universităților, institutele de cercetare și întreprinderi, pentru a promova inovarea și competitivitatea, pe de o parte, și a introduce în educație aspecte practice din lumea afacerilor, pe de alta.

Comparativ cu media UE, **Polonia** are un potențial de cercetare relativ scăzut. Majoritatea fondurilor provin de la bugetul de stat, în foarte mică măsură din sectorul privat. Altă problemă o reprezintă costurile ridicate pentru obținerea de patente. În plus, instituțiile și sistemele de transfer tehnologic nu sunt suficient dezvoltate. Institutele de cercetare științifică ezită să devină mai comerciale, iar IMM nu arată suficient interes în implementarea de soluții noi și inovative. În scopul de a trece aceste bariere, guvernul a aprobat două documente; în 1999 – „Direcțiile care ghidează politica de stat privind inovațiile până în anul 2002” și în iulie 2000 – „Creșterea inovării economice în Polonia până în anul 2006”. Strategiile vizează aspectele instituționale, economice și științifice ale problemei. Instituțiile competente sunt Comitetul de Stat pentru Cercetare Științifică, Ministerul Economiei și Agenția pentru Tehnologie (responsabilă pentru inovații și tehnologii noi). Pe lângă universități (în principal Universitatea Tehnică din Varșovia), Academia Polonă de Științe și instituții de cercetare, există și alte instituții legate de inovare, între acestea 23 de centre de informare și transfer tehnologic, 49 de incubatoare de afaceri și centre tehnologice și 3 parcuri tehnologice. Toate se bazează pe inițiative private. Există structuri de dezvoltare a comerțului electronic, cea mai importantă fiind Centrul de schimb electronic de date.

În **România**, una din principalele bariere în cadrul cercetării și inovării este lipsa unui cadru legislativ adecvat. În plus, sistemul instituțional nu este suficient dezvoltat în zona inovării și a transferului tehnologic. Nivelul fondurilor guvernamentale pentru CD a scăzut de la 0,71% din PIB în 1996, la 0,47% în 1998.

La nivel guvernamental, au fost luate măsuri de îmbunătățire a situației. Planul național pentru cercetare, dezvoltare tehnologică și inovare, inițiat în 1999 cu patru programe, a fost modificat la sfârșitul anului 2000 pentru a include zece noi programe. El acoperă perioada 1999–2005. Prioritățile sunt: produse, tehnologii și servicii inovative furnizate și folosite de companii, creșterea nivelului lor tehnic și calitativ pentru a le crește competitivitatea, acces pe piață în lumina apartenenței viitoare la UE (România participă la al șaselea Program-cadru și a instituit infrastructura instituțională necesară), consolidarea infrastructurii standardizate, creșterea cooperării tehnice și științifice internaționale. Alte priorități includ domenii, precum: societatea informațională, biotehnologie, mediu, agricultură și hrană. Un alt program focalizat pe promovarea activităților inovative în IMM este Programul Relansin. Măsurile luate, pentru a dezvolta o structură de transfer tehnologic în domeniul inovării, includ suport financiar și logistic pentru: organizarea de *workshop*-uri, seminarii și expoziții, prezentări de studii de caz, proiecte demonstrative pe produs, proces și serviciu, cursuri de pregătire, proiecte de inovare și tehnologie de cercetare, elaborarea de instrucțiuni pentru organizații de transfer tehnologic locale. Una din prioritățile de susținut sunt proiectele care implică parteneriate între unități de CD, universități, infrastructură IT și companii. Mai mult de 50 de centre de incubatoare de afaceri au fost create, în principal cu finanțare și suport privat. Există mai multe proiecte pentru parcuri tehnologice. Un exemplu este Technopolis Parc din Iași și regiunea de nord-est, cofinanțat de programul Phare. El va funcționa ca un incubator de afaceri inovativ. Rețeaua de centre de transmitere a inovării are drept scop să promoveze inovarea, încurajând schimbul de rezultate de cercetare dintre organizații și furnizând sfaturi, consultanță și pregătire. Legislația din domeniul patentelor este în total acord cu standardele internaționale și cerințele UE. OSIM va adopta patentul european în iulie 2002 și va fi prima organizație guvernamentală invitată să intre într-o organizație europeană ca membru cu drepturi depline. Numărul aplicațiilor pentru patente de la firmele românești se află în declin de la 1811 în 1995 la 1003 în 2000. Există, de asemenea, mai puține aplicații din partea companiilor străine.

Îmbunătățirea vizibilității serviciilor de susținere

Ungaria se concentrează pe eforturi de mediatizare a măsurilor, luate în vederea susținerii sectorului IMM.

Surse naționale și ale UE au fost folosite în **Polonia**, pentru a crește accesul la servicii educaționale, informaționale și financiare pentru antreprenori, peste tot în țară.

În **România**, Ministerul pentru IMM și Cooperatie colaborează cu Ministerul Dezvoltării și Prognozei, pentru a îmbunătăți dezvoltarea regiunilor prin susținerea IMM. El colaborează și cu Agențiile de dezvoltare regională și cu autoritățile locale, pentru a implementa politicile IMM la nivel local și regional. Există, în domeniul afacerilor, o rețea extinsă de furnizori de servicii, care a fost creată în principal cu fonduri de la organizații străine la începutul anilor '90. Programul de

dezvoltare al Națiunilor Unite are 18 centre de afaceri în toată România. UE are șase centre Euro-info și trei incubatoare de afaceri, guvernul german și Fondul know-how englez trei centre fiecare, Universitatea de stat din Washington 5 centre. Un exemplu de inițiativă regională de succes este Centrul de Afaceri Transilvania (CAT), fondat în 1992. Este o organizație non-guvernamentală, non-politică și non-profit cu mai mult de 1000 de companii membre. Principalul său scop este dezvoltarea activităților economice, stimularea comerțului și a investițiilor străine în zona Transilvaniei.

Îmbunătățirea administrației publice

În **Ungaria**, au fost luate măsuri semnificative, pentru a simplifica mediul administrativ.

Din 1999, în **Polonia** au fost inițiate reforme administrative și de guvernare locale și regionale, astfel încât politica de dezvoltare a IMM a început să opereze în alt regim (trecerea de la o metodă centralizată la una teritorială, împreună cu crearea de noi instrumente și proceduri). Guvernul din ultimii ani a făcut eforturi de simplificare a mediului de afaceri, inclusiv a procedurilor administrative (coordonate de Ministerul Economiei, prin „Grupul pentru debirocristizarea economiei”) și juridice (dreptul comercial).

Firmele **românești** au suferit de lipsa unui mediu de afaceri transparent, în ultimii zece ani. Cadruul juridic, sistemul fiscal, accesul la finanțare, înregistrarea firmei trebuie simplificate și făcute mai transparente.

Îmbunătățirea nivelului de angajare și a condițiilor de muncă

În **Ungaria**, se urmărește îmbunătățirea accesului la pregătire și la angajare pentru grupurile dezavantajate.

Polonia își propune adaptarea legislației poloneze a muncii la cea din UE (condiții de muncă mai flexibile). Cu scopul de a adapta educația și pregătirea vocațională la nevoile pieței muncii, se are în vedere monitorizarea pieței profesiilor (care sunt profesiile cerute și care sunt în surplus).

Guvernul **român** a adoptat o serie de măsuri politice noi, cu scopul de a îmbunătăți condițiile sociale și rata de angajare. Este vizată protecția socială pentru șomeri, dar și măsuri active de combatere a șomajului, în special prin crearea de noi locuri de muncă.

II. SECTORUL IMM ÎN ROMÂNIA

1. Scurt istoric¹¹

Spre deosebire de majoritatea țărilor ECE, în România primele IMM au reapărut în anul 1990. Ca urmare, întreg parcursul evoluției lor este mai dificil și mai complex, cele 4 decenii de stopare a fenomenului antreprenorial (1950–1990) resimțindu-se puternic. Abordând retrospectiv evoluția fenomenului antreprenorial, din 1990 și până în prezent, se pot delimita două etape de dezvoltare:

¹¹ Ovidiu Nicolescu, *op. cit.*, p. 148–149.

– **1990–1995, de dezvoltare relativ accelerată a IMM**, datorită acordării dreptului de a le înființa, acordării de facilități fiscale în primii ani de funcționare, a accesului relativ facil, mai ales informal, la numeroase resurse din sectorul de stat. Această evoluție accelerată, mai ales cantitativă, s-a realizat în condițiile în care IMM-urile nu erau în prim-planul atenției executivului, legislativului și a majorității liderilor politici. Cu toate acestea, spiritul antreprenorial al unei părți importante a populației și numeroasele oportunități economice manifestate pe piața internă au favorizat crearea unui număr mare de IMM, dar cu un potențial economic modest, mai ales dacă ne comparăm cu alte țări din ECE precum Polonia, Ungaria, Cehia.

– **1996-2000, de temporizare a dezvoltării IMM**. Are loc o scădere a numărului de IMM nou înființate, concomitent cu o creștere a numărului celor care își încetează activitatea. În același timp, majoritatea IMM care continuă să funcționeze posedă un capital economic diminuat, comparativ cu anii precedenți. Cauzele care au contribuit la acest regres sunt multiple, ele fiind legate de situația economică generală nefavorabilă și de neacordarea unui tratament diferențiat IMM, în condițiile renunțării la facilitățile acordate în perioada anterioară pentru primii ani de funcționare.

Pe fondul acestui regres, ca urmare a acțiunilor organizațiilor de IMM, a Consiliului Național al Întreprinderilor Private Mici și Mijlocii din România, precum și a unei părți a specialiștilor și publicațiilor economice, se începe abordarea diferențiată a IMM: acceptarea ideii unei legi a IMM, adoptată după lungi tergiversări în 1999 (Legea 133/1999 privind stimularea întreprinzătorilor privați pentru înființarea și dezvoltarea întreprinderilor mici și mijlocii), înființarea Agenției de IMM (integrată în 2000 în Agenția Națională de Dezvoltare Regională) și a unui minister al IMM (Ministerul pentru Întreprinderile Mici și Mijlocii și Cooperatie), precum și demararea primelor programe speciale consacrate asistării IMM – marketing, finanțări de dezvoltare, fonduri de garantare etc.

2. Cadrul instituțional al dezvoltării IMM

Un impact major, asupra evoluției fenomenului antreprenorial în orice țară, îl are cadrul instituțional; ca urmare, prezentăm succint principalele lui elemente.

Cadrul instituțional pentru IMM este asigurat, în primul rând, de administrația publică, având ca principale componente:

- Guvernul și în special Ministerul nou creat pentru Întreprinderile Mici și Mijlocii și Cooperatie,
- Agenția Națională de Dezvoltare Regională având în subordine agențiile județene de dezvoltare regională;
- Administrația locală (prefecturile, la nivelul județelor și primăriile la nivelul orașelor și comunelor).

În acest domeniu s-a înregistrat o mare instabilitate în perioada 1990–1999, producându-se numeroase și incoerente modificări atât structurale cât și funcționale (înființarea și desființarea, schimbarea sau preluarea atribuțiilor unor direcții și

agenții, ce aveau ca obiect de activitate sectorul IMM etc.), care nu au avut o influență benefică asupra IMM.

Cea mai importantă componentă actuală a administrației publice, **Ministerul pentru Întreprinderile Mici și Mijlocii și Cooperatie**, a fost înființat prin Hotărârea de Guvern 15/2001 și are ca scop realizarea programului de guvernare în domeniul dezvoltării IMM, al sectorului cooperatist și al celui de comerț interior.

Ministerul pentru Întreprinderile Mici și Mijlocii și Cooperatie a preluat de la Agenția Națională pentru Dezvoltare Regională atribuțiile privind stimularea înființării de noi întreprinderi și a dezvoltării IMM. Totodată, a preluat atribuțiile Direcției Generale de Comerț Interior de la fostul Minister al Industriei și Comerțului.

Principalele **funcții** ale Ministerului pentru Întreprinderile Mici și Mijlocii și Cooperatie sunt¹² :

– *de strategie* – asigură fundamentarea, elaborarea și aplicarea strategiei și a programelor de dezvoltare a întreprinderilor mici și mijlocii și a organizațiilor cooperatiste, precum și a strategiei de dezvoltare și armonizare a activității de comerț interior;

– *de reglementare* – asigură elaborarea cadrului normativ și instituțional, necesar în vederea realizării obiectivelor și programelor din domeniul său de activitate;

– *de administrare* – administrează fondurile de la bugetul statului și din surse extrabugetare, precum și distribuirea acestora, cu scopul de a asigura dezvoltarea sectorului IMM, a sectorului cooperatist și a celui de comerț interior;

– *de reprezentare* – reprezintă România la nivel național și internațional în domeniul său de activitate;

– *de autoritate de stat* – urmărește aplicarea reglementărilor legale în domeniul său de activitate.

În conformitate cu programul guvernamental, Ministerul pentru Întreprinderile Mici și Mijlocii și Cooperatie a stabilit o serie de **obiective** pe care le va avea în vedere în următorii 4 ani, pentru sectorul IMM:

– punerea în aplicare, în integralitatea sa, a Legii 133/1999 privind stimularea întreprinzătorilor privați pentru înființarea și dezvoltarea IMM, mai ales în vederea creării de noi locuri de muncă;

– simplificarea și îmbunătățirea cadrului legislativ și administrativ;

– îmbunătățirea accesului IMM la finanțare;

– îmbunătățirea ofertei de servicii pentru IMM, în vederea creșterii performanțelor în afaceri și a capacității IMM de a opera, inclusiv pe piețe externe;

– susținerea organizațiilor de reprezentare din domeniile IMM și cooperatiei și consultarea lor;

– armonizarea legislației pentru comerțul interior cu normele și reglementările europene în materie, astfel încât să se asigure bazele punerii în practică a liberei circulații a mărfurilor și serviciilor;

¹² Ministerul pentru Întreprinderile Mici și Mijlocii și Cooperatie, p.1, <http://www.mimmc.ro>.

- lărgirea cooperării cu alte instituții, cu atribuții în domeniul concurenței și protecției consumatorilor;
- pregătirea condițiilor legislative și normative pentru utilizarea pe scară largă a comerțului electronic.

O dezvoltare crescândă înregistrează și sistemul instituțional neguvernamental pentru IMM. În prezent, principalele sale componente sunt :

- asociațiile de întreprinderi mici și mijlocii:

- naționale – Consiliul Național al Întreprinderilor Private Mici și Mijlocii din România, dar și alte organizații patronale reprezentative naționale care, chiar dacă nu sunt specializate pe IMM, le cuprind în număr apreciabil: Patronatul Român, Consiliul Național al Patronilor din România etc.;
- locale – filialele organizațiilor naționale independente;

- societăți financiare;
- societăți specializate de consultanță;
- centre pentru dezvoltarea IMM;
- camere de comerț și industrie.

Se constată, ca un fapt pozitiv, că atât la nivel național cât și local s-au dezvoltat organizații de reprezentare specializată a IMM, ceea ce arată că s-a luat în considerare, la un nivel superior, specificitatea acestora. Cea mai importantă este **Consiliul Național al Întreprinderilor Private Mici și Mijlocii din România (CNIPMMR)**, organizație specializată, cu peste 55 000 de membri, 72 de ramuri și peste 23 de organizații asociate la nivel local. Structurate pe mai multe paliere de natură externă, și anume colaborarea cu alte ministere și instituții implicate în dezvoltarea IMM, precum și internă, respectiv propriile eforturi, principalele priorități ale CNIPMMR sunt¹³:

1. colaborarea cu Ministerul pentru Întreprinderile Mici și Mijlocii și Cooperatie în vederea urmăririi modului în care se respectă aplicarea Planului guvernamental de acțiuni în domeniul IMM;

2. includerea în programele de finanțare, interne și externe, a sumelor necesare pentru: sprijinirea IMM în domeniul marketingului și stimulării exporturilor; dezvoltarea unei culturi antreprenoriale în România; organizarea de cursuri de management; implementarea și dezvoltarea e-commerce în România, sprijinirea întreprinzătorilor pentru elaborarea de strategii și planuri de afaceri;

3. organizarea unei bănci specializate în creditarea sau finanțarea IMM (cu participarea limitată a statului);

4. conlucrarea cu Ministerul Finanțelor în vederea adoptării unor măsuri fiscale care să aibă ca efect stimularea întreprinzătorilor privați;

5. inițierea și promovarea proiectelor de dezvoltare zonală în care să fie implicate IMM;

¹³ CNIPMMR, *Prioritățile CNIPMMR*, în „Revista IMM”, 2001, nr. 20 p. 86–87.

6. întocmirea periodică, de către Institutul Național al Întreprinderilor Mici și Mijlocii (INIMM) de studii și rapoarte privind sectorul IMM, problemele și prioritățile, precum și diseminarea lor la nivelul instituțiilor decizionale și a organismelor internaționale;

7. diversificarea cooperării cu organizații similare europene și internaționale;

8. asigurarea serviciilor de consultanță și asistență prin Cyber Centre, în colaborare cu Ministerul Educației și Cercetării, precum și cu firme expert etc.

3. Cadrul legislativ al dezvoltării IMM

Caracteristicile principale ale cadrului legislativ pentru sectorul IMM-urilor ar fi acelea că legislația în domeniu este prea „stufoasă” (între 1990 și 2001 s-au adoptat aproape 100 de legi, decrete, ordonanțe de guvern și ordonanțe de urgență cu aplicabilitate la IMM, dintre care în jur de 40 cu referire explicită la IMM), dar în același timp incompletă și instabilă. În perioada amintită, s-au emis o serie de reglementări, care la scurt timp au fost urmate de alte legi, care prevedeau completarea și modificarea primelor. Iată în acest sens o serie de documente legislative, care completează sau modifică legi date anterior:

– Ordonanța de Urgență 147/2001, pentru ratificarea Aranjamentului *stand-by* dintre România și Fondul Monetar Internațional și a Memorandumului cu privire la politicile economice și financiare ale Guvernului României în perioada 2001–2002, care prevede, printre altele, eliminarea scutirilor de TVA și de taxe vamale pentru materiile prime, importate de întreprinderile mici și mijlocii, prevăzute de Legea 133/1999;

– Hotărârea Guvernului nr. 798/1999, pentru modificarea și completarea Hotărârii Guvernului nr. 975/1998 privind organizarea și funcționarea Agenției pentru Întreprinderi Mici și Mijlocii;

– Legea 127/2000 pentru modificarea și completarea art. 156 din Legea 131/1990 privind societățile comerciale;

– Ordonanța de Guvern nr. 61/2001, pentru modificarea și completarea Legii contabilității nr. 82/1991;

– Legea nr. 442/2001, pentru respingerea Ordonanței de Urgență a Guvernului nr. 48/2000 privind comasarea Agenției Române de Dezvoltare și Agenției Naționale pentru Întreprinderi Mici și Mijlocii cu Agenția Națională pentru Dezvoltare Regională;

– Decizia nr. 123/2000, referitoare la excepția de neconstituționalitate a prevederilor art. 12 alin. 1 lit. b) din Legea 133/1999 privind stimularea întreprinzătorilor privați pentru înființarea și dezvoltarea întreprinderilor mici și mijlocii;

– Legea 217/2000, privind respingerea Ordonanței de Urgență a Guvernului nr. 166/1999 pentru modificarea și completarea Ordonanței de Urgență a Guvernului nr. 82/1997, privind regimul accizelor și al altor impozite indirecte;

– Hotărârea de Guvern nr. 1016/2000 pentru modificarea și completarea Hotărârii Guvernului nr. 374/1999, privind asigurarea condițiilor de implementare a prevederilor Programului pentru ajustarea sectorului privat (PSAL) și a Programului de dezvoltare instituțională a sectorului privat (PIBL);

– Legea 128/2000, privind aprobarea Ordonanței de Urgență a Guvernului nr. 30/1999 pentru modificarea art. 7 din Ordonanța Guvernului nr. 26/1993 privind tariful vamal de import al României.

Cadrul legislativ semnificativ pentru sectorul IMM încorporează două categorii de reglementări: generale, valabile pentru toate firmele, și reglementări specifice, ce vizează în exclusivitate activitățile firmelor mici și mijlocii.

Reglementările generale sunt, după cum aminteam și mai sus, foarte numeroase. Menționăm numai domeniile principale în care se încadrează aceste reglementări, înlesnind astfel perceperea complexității lor. Acestea sunt: regimul juridic al proprietății private; reglementările privind înființarea societăților comerciale; reglementările referitoare la modificarea activităților constitutive ale societăților comerciale; reglementările privind dezvoltarea și lichidarea societăților comerciale; reglementările fiscale; reglementările contabile; legislația financiar-bancară; reglementările privind raporturile de muncă; legislația contractelor de muncă și a litigiilor.

De menționat că unele din aceste reglementări aparțin legislației antebelice – Codul comercial, Codul civil, Codul de procedură civilă – nefiind suficient armonizate cu reglementările care se mențin încă din perioada comunistă și cu cele, foarte numeroase, care au fost adoptate după 1989.

Legislația specifică IMM cuprinde, în principal, elementele enumerate mai jos:

– Decretul-lege nr. 54/1990, privind organizarea activităților economice bazate pe libera inițiativă;

– Ordonanța Guvernului nr. 25/1993, privind stimularea întreprinderilor mici și mijlocii;

– Hotărârea Guvernului nr. 805/1994, privind facilitățile economico-financiare acordate întreprinderilor mici și mijlocii;

– Hotărârea Guvernului nr. 216/1995, privind organizarea și funcționarea Agenției Române de Dezvoltare;

– Hotărârea Guvernului nr. 975/1998, privind organizarea și funcționarea Agenției Naționale a Întreprinderilor Mici și Mijlocii;

– Legea 133/1999, privind stimularea întreprinzătorilor privați pentru înființarea și dezvoltarea întreprinderilor mici și mijlocii;

– Hotărârea Guvernului nr. 797/1999, pentru aprobarea Normelor metodologice privind modalitățile de finanțare a programelor și a măsurilor de stimulare a înființării și dezvoltării întreprinderilor mici și mijlocii;

– Ordonanța de Guvern nr. 64/2000, pentru completarea Legii nr. 133/1999 privind stimularea întreprinzătorilor privați, pentru înființarea și dezvoltarea întreprinderilor mici și mijlocii;

– Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 297/2000, pentru completarea Legii nr. 133/1999, privind stimularea întreprinzătorilor privați pentru înființarea și dezvoltarea întreprinderilor mici și mijlocii;

– Ordonanța nr. 24/2001, privind impunerea microîntreprinderilor;

– Hotărârea Guvernului nr. 244/2001, pentru aprobarea Normelor metodologice de aplicare a Legii nr. 133/1999, privind stimularea întreprinzătorilor privați pentru înființarea și dezvoltarea întreprinderilor mici și mijlocii;

– Hotărârea de Guvern nr. 1211/2001, privind înființarea Fondului Național de Garantare a Creditelor pentru Întreprinderile Mici și Mijlocii.

Prin aceste reglementări, sectorul IMM din România a beneficiat de o serie de **facilități**, dintre care cele mai importante sunt prezentate în continuare¹⁴.

■ Potrivit Ordonanței de Urgență a Guvernului nr. 76/2001, privind simplificarea unor formalități administrative pentru înregistrarea și autorizarea funcționării comercianților, s-a instituit o procedură unică de înregistrare a întreprinderilor mici și mijlocii.

■ În condițiile Legii nr. 133/1999, întreprinderile mici și mijlocii au acces la activele disponibile ale societăților comerciale și companiilor naționale cu capital majoritar de stat, precum și ale regiilor autonome. De asemenea, instituțiile publice, societățile comerciale și companiile naționale cu capital majoritar de stat, precum și regiile autonome au obligația, potrivit dispozițiilor Legii nr. 415/ 2001 privind aprobarea Ordonanței de Urgență a Guvernului nr. 297/2000, pentru completarea Legii nr. 133/1999, privind stimularea întreprinzătorilor privați pentru înființarea și dezvoltarea întreprinderilor mici și mijlocii, să organizeze prima procedură de achiziție publică doar pentru întreprinderile mici și mijlocii.

■ Întreprinderile mici și mijlocii beneficiază de servicii de informare, asistență, consultanță, cercetare și inovare tehnologică în domeniile financiar-bancar, management și marketing.

■ Întreprinderile mici și mijlocii sunt scutite de la plata taxelor vamale pentru importul de mașini, instalații, echipamente industriale, instrumente, aparate și know-how, achiziționate în vederea dezvoltării activităților proprii de producție și servicii.

■ Profitul brut utilizat în anul fiscal curent de către întreprinderile mici și mijlocii pentru investiții în active corporale și necorporale amortizabile, definite potrivit Legii nr. 15/1994, privind amortizarea capitalului imobilizat în active corporale și necorporale, cu modificările ulterioare, destinate activităților pentru care contribuabilul este autorizat, nu se impozitează. Această facilitate se calculează lunar, iar sumele reinvestite se repartizează ca surse proprii de finanțare. Pentru investițiile care nu sunt finalizate în anul curent respectiv, scutirea de impozit pe profit se acordă proporțional cu valoarea lucrărilor realizate efectiv, în baza unei situații parțiale de lucrări. Investițiile realizate potrivit prezentului articol vor rămâne în patrimoniul întreprinderilor mici și mijlocii cel puțin o perioadă egală cu jumătate din durata de funcționare a acestora. În caz contrar impozitul se recalculează și se varsă la bugetul de stat, împreună cu majorările de întârziere

¹⁴ Ministerul pentru Întreprinderile Mici și Mijlocii și Cooperație, *Consultanță în domeniul IMM – Facilități acordate întreprinderilor mici și mijlocii*, p. 1, http://www.mimmc.ro/consultanta/ce_sunt_fac.php.

aferente. Pentru mașinile, instalațiile, echipamentele industriale, instrumentele, aparatele și know-how, se poate utiliza regimul de amortizare accelerată, cu condiția ca întreprinderea să nu înregistreze pierderi.

■ Întreprinderile mici și mijlocii vor beneficia de reducerea impozitului pe profit în proporție de 20%, în cazul în care creează noi locuri de muncă, dacă se asigură creșterea numărului mediu, scriptic anual, cu cel puțin 10% față de anul financiar precedent.

■ Întreprinderile mici și mijlocii sunt scutite de la plata taxelor vamale pentru importul unor materii prime deficitare sau care nu se produc în țară, necesare activităților proprii de producție și/sau de prestări de servicii. Lista cuprinzând produsele scutite se aprobă anual prin hotărâre a Guvernului.

4. Evoluția sectorului IMM în România

În structura actuală a economiei, sectorul IMM reprezintă o prezență importantă, cu contribuții mari la susținerea bugetului statului, dar cu situație și rezultate încă modeste, dacă îl comparăm cu omologul său din țările dezvoltate și dacă avem în vedere potențialul de care dispune România. În România, procentul din PIB generat de sectorul privat a crescut semnificativ în ultimii ani, de la 35% în 1994, la 52% în 1996, la 58% la sfârșitul anului 1997. Deși în 1999, guvernul și-a propus să ridice acest procent la 80% din PIB pentru anul 2000, în realitate datele au fost de 63,7% pentru 1999 și 65,5% pentru 2000¹⁵.

În România se constată, din punct de vedere numeric, o *dinamică accentuată a înființării IMM*, favorizată de inexistența lor înainte de 1990. Din datele centralizate rezultă că sporurile au fost inegale, maximele fiind în 1992 și 1994, și că după acest an se manifestă o tendință de scădere, numărul cel mai redus de înregistrări fiind în 1999 (tabelul nr. 2).

Tabelul nr. 2

Evoluția anuală a înființării de IMM-uri¹⁶

Anul	Număr întreprinderi
1991	95 921
1992	137 456
1993	117 078
1994	137 445
1995	65 479
1996	62 089
1997	42 947
1998	41 754
1999	40 630

¹⁵ Jordan Jordanov, Svetlana Stamenova, *Political and economic orientations in southeastern Europe in 2000*, Sofia, 2000, p. 5.

¹⁶ Ovidiu Nicolescu, *op. cit.*, p. 153.

Rezultanta acestor evoluții este înregistrarea, la sfârșitul anului 2000, în România, la Registrul Comerțului a unui număr de 710 768 de agenți economici în industrie, construcții, comerț și alte servicii, spre deosebire de 503 991 de agenți economici în 1995. Din păcate, la sfârșitul anului 2000 numai 308 064 dintre aceștia funcționau efectiv, fiind capabili să depună bilanț contabil la organismele financiare, iar dintre ei 306 073 erau IMM¹⁷.

Din punct de vedere al evoluției numărului total de întreprinderi (din industrie, construcții, comerț și alte servicii), pe clase de mărime, pe anii 1995, 1996, în raport cu anii 1999, 2000, se constată faptul că, deși numărul total de întreprinderi a rămas relativ constant între anii 1995, 1996 raportat la 1999, 2000, în acest interval a crescut aproape dublu numărul întreprinderilor mici și mijlocii, în timp ce numărul microîntreprinderilor a rămas neschimbat, iar numărul întreprinderilor mari a scăzut considerabil, ca urmare a restructurării economiei (tabelul nr. 3).

Tabelul nr. 3

Dinamica numărului total de întreprinderi (din industrie, construcții, comerț și alte servicii), pe clase de mărime, pe anii 1995, 1996, în raport cu anii 1999, 2000¹⁸

Anul	Total	0-9 salariați	10-49 salariați	50-249 salariați	Total IMM-uri	250 și peste
1995	304 359	283 997	13 400	4 384	301 781	2 578
1996	312 067	286 035	18 160	5 259	309 454	2 613
1999	318 736	285 271	24 769	6 553	316 593	2 143
2000	308 064	270 843	28 085	7 145	306 073	1 991

În ceea ce privește **structura pe domenii de activitate a IMM**, se constată o mare eterogenitate. Majoritatea firmelor și-au manifestat, la înființare, disponibilitatea pentru foarte multe tipuri de activități. Astfel, din total agenți economici, 91,9% au declarat că fac comerț, 86,6% servicii, 70,5% producție, 73,5% import etc. O asemenea structură indică un mare grad de indecizie economică, absența unui plan de afaceri, o abordare de tipul „să văd ce se poate!”, reflectând un stadiu incipient de dezvoltare a fenomenului antreprenorial și imaturitatea întreprinzătorilor. O dată intrate în acțiune, IMM s-au profilat, de regulă, pe un anumit domeniu de activitate. Edificatoare din acest punct de vedere sunt informațiile oferite de Institutul Național de Statistică la finele anului 2000, care indică predominarea absolută a IMM din comerț (66,2% din total) și servicii (16,5%), față de 13,3% în industrie și 3,8% în construcții (tabelul nr. 4).

Structura întreprinderilor în funcție de mărime indică predominarea microîntreprinderilor, care reprezintă 92,9% din totalul întreprinderilor din comerț și servicii și 69,7% din totalul întreprinderilor din industrie și construcții, exprimând potențialul economic redus al întreprinzătorilor români, cea mai mare parte înregistrând și o cifră de afaceri destul de modestă – sub 10 000\$ anual (tabelul nr. 5).

¹⁷ Institutul Național de Statistică, *Anuarul Statistic al României 2001*, p. 346.

¹⁸ *Ibidem*, p. 344–345; Comisia Națională de Statistică, *Anuarul Statistic al României 1997*, p. 446–447.

Tabelul nr. 4

Numărul IMM-urilor active din industrie, construcții, comerț și alte servicii, pe activități¹⁹

Activitatea	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Total	301 781	309 454	314 183	31 5970	316 593	30 6073
Industrie extractivă	120	118	150	170	202	233
Industrie prelucrătoare	32 924	30 540	34 428	37 328	39 605	40 265
Energie electrică și termică, gaze și apă	189	179	172	202	223	238
Total industrie	33 233	30 837	34 750	37 700	40 030	40 736
Construcții	7 266	6 684	9 132	10 230	11 092	11 807
Comerț cu ridicata și cu amănuntul, repararea și întreținerea autovehiculelor și motocicletelor și a bunurilor personale și casnice	220 579	225 813	225 879	221 849	217 316	202 724
Hoteluri și restaurante	10 460	10 853	10 093	10 117	10 101	9 906
Transport și depozitare	9 356	10 086	11 187	11 546	11 651	11 854
Poștă și telecomunicații	316	371	468	548	630	775
Tranzacții imobiliare, închirieri și activități de servicii prestate în principal întreprinderilor	9 229	11 075	12 105	13 269	15113	17 905
Învățământ*	493	515	546	586	614	542
Sănătate și asistență socială*	2 399	2 684	3 535	3 764	3 900	3 558
Alte activități de servicii colective, sociale și personale	8 450	10 536	6 488	6 361	6 146	6 266
Total servicii	40 773	46 120	44 422	46 191	48 155	50 806

*include numai întreprinderile cu activitate de învățământ sau sănătate și asistență socială, organizate ca societăți comerciale

Tabelul nr. 5

Structura întreprinderilor active din industrie, construcții, comerț și servicii, pe clase de mărime, în 2000²⁰

Domeniul de activitate	0-9 salariați (microîntreprinderi)	10-49 salariați (întreprinderi mici)	50-249 salariați (întreprinderi mijlocii)	Total procent IMM	250 și peste (întreprinderi mari)
Industrie + construcții	67,7%	20,9%	8,4%	97%	3,0%
Comerț + servicii	92,2%	6,6%	1,1%	99,9%	0,1%

¹⁹ Institutul Național de Statistică, *Anuarul Statistic al României 2001*, p. 352.

²⁰ *Ibidem*, p. 342.

În ceea ce privește **distribuția personalului ocupat în IMM pe domenii de activitate**, datele furnizate de președintele CNIPMMR, Ovidiu Nicolescu²¹, arată că la sfârșitul anului 1998 în comerț lucra 74% din personal, în industrie 11%, în servicii 10%, iar în construcții doar 5%. Se constată că în comerț și servicii lucrează majoritatea forței de muncă din IMM, deși per totalul întreprinderilor românești la sfârșitul aceluiași an, ramurile de producție – industria și construcțiile – ocupau relativ mai mult personal (51%) decât comerțul și serviciile (48,8%).

Pe lângă evoluția dimensională a sectorului antreprenorial, foarte importante sunt elementele privitoare la **eficiența** sa. Primul aspect abordat se referă la **eficiența de ansamblu a sectorului IMM în cadrul economiei naționale**, în special în totalul întreprinderilor. Pentru a o ilustra ne vom referi la principalii indicatori economici și financiari ai întreprinderilor, pe clase de mărime și forme de proprietate (tabelul nr. 6).

Tabelul nr. 6

**Principalii indicatori economici și financiari ai întreprinderilor*,
pe clase de mărime și forme de proprietate (în miliarde lei) în 2000²²**

Clase de mărime	Cifra de afaceri	Investiții brute	Exporturi directe	Valoarea adăugată brută la costul factorilor**	Rezultatul brut al exercițiului***
Total din care:	1396332	265650	110491	336959	-567
Majoritar privat	1070098	118605	81750	220662	23812
0-249 (IMM) din care:	782764	72376	22682	133187	19590
Majoritar privat	769611	69713	22151	127477	22422
Peste 250 din care:	613568	193274	87809	203772	-19797
Majoritar privat	300487	48862	59599	92185	1390

* întreprinderi cu activitate principală în industrie, construcții, comerț și servicii.

** reprezintă suma salariilor și altor elemente legate de costul factorilor de muncă, a profitului, a subvențiilor de exploatare, a amortizării capitalului fix, din care se scad impozitele legate de producție.

*** reprezintă profitul, dacă este pozitiv, iar dacă este negativ, reprezintă pierderile.

Din datele tabelului 6 rezultă că, în anul 2000, cifra de afaceri a IMM private a reprezentat 55,11% din totalul cifrei de afaceri a întreprinderilor românești (asemănător, ponderea cifrei de afaceri realizată de IMM în general, indiferent de forma de proprietate, în cifra de afaceri a întreprinderilor, a crescut simțitor de la 46,7% în 1995 la 55,9% în 2000); investițiile brute ale IMM private – doar 26,2% din totalul investițiilor brute ale întreprinderilor românești; exporturile directe – 14,6% din total; valoarea adăugată brută la costul factorilor – 38,1% din total, însă profitul a fost de 22 422 miliarde lei, în condițiile în care per total întreprinderile românești au înregistrat pierderi de 567 miliarde lei.

²¹ Ovidiu Nicolescu, *op. cit.*, p. 154.

²² Institutul Național de Statistică, *Anuarul Statistic al României 2001*, p. 356–362.

Ponderea cifrei de afaceri realizată de IMM active în cifra de afaceri a întreprinderilor din industrie, construcții, comerț și alte servicii a urcat de la 46,7% în 1995, la 48,3% în 1996, 45,2% în 1997, 52,8% în 1998, 54% în 1999, ajungând la 55,9% în anul 2000²³.

Mai mult, sectorul privat, a cărui componentă economică principală o reprezintă IMM, a furnizat, în ultimii câțiva ani, peste 50% din veniturile la bugetul statului, din 1999 trecând de 60%.

În ceea ce privește **numărul de locuri de muncă oferite de IMM**, se observă că ponderea personalului din IMM active în personalul total al întreprinderilor este în creștere evidentă în ultimii ani, ajungând ca în anul 2000 IMM să creeze aproape jumătate din totalul locurilor de muncă din întreprinderile românești. IMM asigură un mare număr de locuri de muncă, astfel în 1995 ele au oferit 1 393 609 locuri de muncă, în 1996 – 1 654 626, în 1997 – 1 732 514, în 1998 – 1 923 264, în 1999 – 1 953,725, iar în anul 2000 – 2 193 982.

Ponderea personalului din IMM active în personalul total al întreprinderilor (din industrie, construcții, comerț și alte servicii)²⁴ a crescut de la 23,9% în 1995, la 29,1% în 1996, 32,9% în 1997, 37,8% în 1998, 42,5% în 1999, ajungând în anul 2000 să reprezinte 46,9%.

Al doilea aspect se referă la **performanțele economice în cadrul sectorului de IMM**. Pentru a le evalua, se are în vedere ponderea cifrei de afaceri și a profitului IMM pe domenii de activitate, din totalul cifrei de afaceri și a profitului IMM pe anul 2000. Din acest punct de vedere, se constată din tabelul 7 că IMM cu cel mai mare profit, dar și cu cea mai mare cifră de afaceri sunt cele din comerț.

Tabelul nr. 7

Ponderea cifrei de afaceri și a profitului IMM pe domenii de activitate din totalul cifrei de afaceri și a profitului IMM pe anul 2000²⁵

	Ponderea cifrei de afaceri a IMM pe domenii de activitate din totalul cifrei de afaceri a IMM	Ponderea profitului IMM pe domenii de activitate din totalul profitului IMM
industrie	20,3	6,3
construcții	5,8	22,4
comerț	62,7	73,7
servicii	11,0	-0,2

Concluzionând, IMM reprezintă un sector important al economiei românești, cu eficiență sensibil mai mare decât sectorul de stat. Comparativ cu sectorul de IMM din UE, este însă substanțial mai puțin potent și eficient. În ultimii ani, creșterea numărului de IMM s-a redus substanțial, firmele private fiind confruntate cu dificultăți apreciabile, manifestate pe fondul întârzierii privatizării și restructurării economiei naționale.

²³ *Ibidem*, p. 354.

²⁴ *Ibidem*, p. 353.

²⁵ *Ibidem*, p. 356–362.

Scăderea substanțială a potențialului IMM private este reflectată, pe lângă micșorarea numărului de IMM nou înființate, și de diminuarea volumului produselor și serviciilor comercializate de IMM existente. Prezentăm în continuare, grupate pe domenii, **principalele dificultăți cu care se confruntă IMM**²⁶ și care împiedică dezvoltarea acestui sector, dificultăți resimțite de întreprinzători prin intermediul contactelor cu organismele guvernamentale și neguvernamentale care se ocupă de problematica respectivă.

Domeniul financiar-monetar și bancar: inflație mare și fluctuantă; nivelul ridicat și fluctuant al dobânzilor bancare; absența creditelor de dezvoltare și accesul dificil la credite curente; posibilități reduse de garantare a creditelor; absența unei bănci specializate pentru IMM.

Domeniul fiscal: nivelul ridicat al impozitelor, taxelor și accizelor; absența facilităților fiscale pentru investiții; controale excesive asupra IMM cu privire la achitarea obligațiilor fiscale către stat.

Domeniul comercial-marketing: piață internă cu funcționalitate greoaie, instabilă chiar, care frecvent nu funcționează după regulile concurenței; lipsa utilizării studiilor de marketing de către IMM-uri.

Domeniul tehnic-inovațional: absența stimulentei pentru IMM care concep și fabrică produse noi; discriminarea IMM private – față de firmele de stat – în ceea ce privește accesul la rezultatele cercetărilor institutelor de cercetare și proiectare de stat; absența unor politici naționale inovaționale, în special pentru IMM-uri.

Domeniul educațional: insuficiența programelor de pregătire managerial-antreprenoriale, specializate pentru IMM; absența unor programe de pregătire pentru profesioniști clasici (rotari, olari, covrigari), necesare microîntreprinderilor cu specific local.

Domeniul managerial: pregătirea managerială și economică necorespunzătoare a întreprinzătorilor; organizații de IMM insuficient de puternice pentru a le apăra și promova interesele specifice.

Domeniul informațional-comunicațional: accesul dificil al întreprinzătorilor la informații tehnice și științifice, dar și comerciale și financiar-bancare interne și externe; dotarea informatică necorespunzătoare a celei mai mari părți a IMM.

Domeniul instituțional-administrativ: birocrație mare privind înființarea și desființarea firmelor; corupția din administrația publică; decizii și acțiuni ale administrației centrale și locale nefavorizante IMM; inaccesibilitatea până în 1999 la spațiile și la echipamentele neutilizate din societățile de stat și regiile autonome; absența unei strategii naționale riguroase pentru IMM-uri.

Domeniul legislativ: legislație economică incompletă, stufoasă și contradictorie.

²⁶ Ovidiu Nicolescu, *op. cit.*, p. 157–165.

Domeniul cultural: reținerea și chiar ostilitatea unei părți a populației față de întreprinzători și IMM private; absența unor programe care să promoveze imaginea întreprinzătorului și a IMM-urilor ca elemente cheie ale economiei de piață.

Având în vedere multitudinea dificultăților prezentate, se impune participarea cât mai activă a tuturor actorilor implicați (în plan economic, social, politic, instituțional, legislativ, cultural) în procesul de dezvoltare a sectorului IMM, dat fiind că acestea reprezintă factorul esențial, atât în ceea ce privește creșterea economică și sporirea numărului de locuri de muncă, cât și trecerea de la societatea industrială la societatea cunoașterii.

În noul spațiu socio-economic ce se construiește în UE, IMM au de jucat un rol strategic deosebit de important. Mai ales IMM care își desfășoară activitatea în domeniul tehnologiei de vârf pot deveni competitori redutabili pe noile piețe. De la simpli furnizori de servicii și utilizatori ai rezultatelor cercetării, IMM participă acum tot mai direct la promovarea însăși a inovației²⁷.

Data fiind importanța acordată în prezent științei și tehnologiilor bazate pe știință, în trecerea spre societatea cunoașterii centrate pe om, actorii au puteri din ce în ce mai inegale pe piață, marile companii putând direcționa forțe masive în departamente de CD, ca și sume de capital de risc (investite în CD) mult mai mari decât cele ale IMM. Se impune luarea unor măsuri de sprijinire, de protejare și chiar de favorizare a IMM tocmai pentru că ele pot face față cu greu unei competiții purtate cu mijloace inegale, măsuri care, așa cum am precizat într-un prim articol (*IMM în orientările și experiențele Uniunii Europene*), sunt în prim plan în programele UE, dar care nu se întrevăd în cazul României. Această orientare a UE trebuie să se regăsească și în politicile noastre economice, prin care IMM să fie sprijinite și stimulate de către organismele de stat. Până acum a fost vorba mai mult de măsuri la nivel legislativ (legi destul de stufoase și incoerente), prevederi mai puțin puse în aplicare, IMM fiind lăsate să acționeze, în general, singure, fără a fi atrase în rețele de cooperare. IMM fiind direct legate de ansamblul economiei unei țări, depind de relațiile pe care le au cu diverși factori și actori sociali (furnizori, consumatori, unități de învățământ și de cercetare, bănci, agenții guvernamentale, organizații nonguvernamentale etc.). În acest context, se impune sprijinirea activității de cercetare și de inovare tehnologică desfășurată de IMM, atât prin măsuri care să ofere acestora mijloacele de cercetare prin eforturi proprii, cât și în cooperare cu institutele de cercetare. Mai mult decât atât, întreprinderile din țara noastră ar trebui să încerce să intre într-o serie de rețele interne și internaționale, fie spontan, prin inițiativa managerilor, fie susținute de unele organisme de stat, alianțele strategice în cadrul rețelelor de cooperare oferind șanse noi de dezvoltare acestor întreprinderi; este vorba de îmbinarea competiției cu

²⁷ Oscar Hoffman, *op.cit.*, p. 165.

cooperarea, două caracteristici complementare ale relațiilor pe piețele globalizate. Managementul întreprinderilor românești în tranziție ar trebui să se orienteze spre crearea de rețele de cooperare cât mai diversificate, ce pot oferi firmelor mici și mijlocii avantaje privind accesul, nu numai la resursele materiale și financiare, ci și la cele științifico-tehnologice (prin legarea lor de unități de cercetare și inovare din țară sau din străinătate), cât și la noi piețe de desfacere²⁸.

Se impune astfel sprijinirea în mai mare măsură a IMM, ca o linie strategică a tranziției, politicile publice din România fiind, în principal, cele care ar trebui să le atragă în rețele de cercetare și de inovare.

²⁸ *Ibidem*, p. 166–170, 301–303.

MARIA CORNELIA BÂRLIBA, DAN MIHAI BÂRLIBA
Diplomația cuvintelor. Nicolae Titulescu – vocația unui orator,
București, Editura BREN, 2001.

Apariția la Editura BREN, în anul 2001, a lucrării *Diplomația cuvintelor. Nicolae Titulescu – vocația unui orator*, elaborată de Maria Cornelia Bârliba și Dan Mihai Bârliba se constituie în sine într-un eveniment științific pentru specialiștii și studenții facultăților de profil, dar, totodată, prin problematica conținutului său, intră în sfera de interes a multor cititori, indiferent de domeniul lor de activitate. Lucrarea reprezintă o încununare a preocupărilor de cercetare a gândirii și activității diplomatice a lui Nicolae Titulescu, autorii insistând programatic pe evidențierea perspectivei retorico-semantice a discursurilor sale.

De la început, autorii și-au impus o restricționare metodologică a analizei, limitându-se la discursurile diplomatice pe care Nicolae Titulescu le-a susținut în cadrul Societății Națiunilor de la Geneva, la tribuna unor parlamente, instituții academice și universități. Exegeza s-a concentrat pe aspectele interpretative și pe semnificația logico-semantică a discursurilor diplomatice susținute de marele om politic și gânditor român. *Diplomația cuvintelor* exprimă o formulare fericită, pe care autorii au dat-o titlului cărții, înscriind discursurile titulesciene în orizontul virtuților limbajului retoric, recunoscut prin valoarea și prestigiul oratorului, indiferent de auditoriul căruia i se adresa.

Tematica discursurilor titulesciene, analizate de autori, reliefează luciditatea oratorului de a susține că pacea și cooperarea internațională se pot realiza numai pe baza valorilor etico-filosofice ale credinței în forța dreptului.

Idealul păcii reprezenta în viziunea juristului, diplomatului și omului politic Nicolae Titulescu un crez de luptă, căruia i-a încredințat întreaga viață și activitate, în calitate de „soldat în tranșeele păcii”, așa cum îi plăcea să se autodefinească marele orator. Prin mesajul axiologic al discursurilor sale Titulescu insufla semenilor săi și mai ales tineretului universitar încrederea în capacitatea dialogului și toleranței dintre oameni, a optimismului în viitorul păcii, legat de forța adevărului cunoașterii, a justiției și binelui moral. Lucrarea a fost structurată în XIV capitole distincte, subordonate unei idei axiale, definitorie pentru argumentația și semnificația discursurilor analizate.

În primul capitol, autorii au evidențiat comportamentul semantic al oratorului, construit și monitorizat de el însuși în relația cu auditoriul căruia i se adresa. Personalitatea diplomatului încorporează în mod firesc elocința, gradul înalt de cultură, zestrea psihologică și morală, prin care „nu exista discurs în care oratorul să nu se adreseze asistenței” (p. 15), făcând ca audierea unui discurs să dobândească „valențe active”, printr-o relație funcțională în dublu sens între „orator și auditoriu” (p. 16).

Într-adevăr, Titulescu concepea, în calitate sa de orator, un „dialog ipotetic”, adaptându-se în permanență specificului acestuia și acordându-i credibilitate în receptarea mesajului transmis în diverse situații. Dimensiunea spiritualității degajată din discursul titulescian reflectă, alături de conținutul său ideatic, și forma expresivă a limbajului prin care atrăgea receptarea adecvată de către audiență. Expresivitatea limbajului, armonios folosit de Titulescu rezultă, așa cum decurge și din analiza efectuată în carte, din renunțarea conștientă, atât la prolixitățile limbajului colorat cu prețiozități, cât și la monotonia corectă, dar neatractivă, a prelegerii specifice catedrei.

Majoritatea celor care au cunoscut activitatea lui Nicolae Titulescu evocă gama diversă a elocvenței, prin care marele orator reușea să exprime cu claritate și în puține cuvinte esențialul, folosind adecvat logica precisă a unui vocabular sugestiv, sobru și, totodată, de o plasticitate

fermecătoare, ceea ce făcea ca verbul său să se impună spontan și captivant. În memoriile sale, Elena Văcărescu îl caracteriza pe marele diplomat drept „enigmaticul maestru al verbului, cu forța sa extraordinară și a cărui siluetă se proiectează asupra tuturor orizonturilor politice” (p. 18).

Nicolae Titulescu s-a străduit, și a reușit în mod magistral, să-și susțină alocuțiunile în limbajul țării în care se afla (Paris, Berlin, Londra sau Oxford), manifestând o doză de „curtoazie lingvistică” menită să impresioneze auditoriul. În Camera Comunelor, diplomatul român aducea un omagiu democrației engleze menit „să risipească neliniștea cauzată de teama că dictatura se va răspândi dincolo de granițele actuale ..., pentru a ne răpi fiecareia dintre noi, principalul temei pe care trăim – Libertatea (p. 27).

În capitolul II, se analizează structura generală a discursului, din perspectiva schemei dintre orator și receptor, destinat realizării unui dialog eficient, în forma ipotetică și evocativă a acestuia. Forța argumentației viza atât dialogurile reale, evocative, legate de spațiu, timp și context, cât și dialogurile ipotetice, mintal construite și integrate în economia discursului. Conduita conversațiilor diplomatului român era marcată de două aspecte esențiale, generate de franchețea caracteristică. „Sinceritatea devine astfel canalul optim de comunicare dintre orator și auditoriu, apropiind cele două entități retorice în baza unui respect mutual care transformă discursul într-un proces persuasiv; în virtutea acestei atitudini, publicul se transformă gradual într-un susținător al oratorului” (p. 49).

În capitolul IV, autorii identifică o primă dedublare a oratorului între cea de profesor și politician-diplomat, în calitatea lui Titulescu de cetățean al planetei și de cetățean al țării, legat de destinul României. „Noi nu revendicăm ranguri aristocratice în viața internațională, în schimb, nu vom renunța niciodată la egalitatea cu ceilalți, așa de greu câștigată” (p. 57), după cum formula cu patetism, în mai 1935, în Parlamentul României.

O altă trăsătură definitorie a oratorului Titulescu este legată de realizarea ordinii în gândire, care asigură puterea silogismului bazat pe logica riguroasă și pe valoarea argumentelor (capitolul V). Gradul de înțelegere și asimilare la nivelul auditoriului era conceput de diplomatul român strâns legat de asigurarea sistematizării ideilor, considerată o condiție necesară a clarității discursului. Claritatea era cea mai bună metodă pentru evitarea oricărui echivoc de exprimare, iar faptele – argumente temeinice în discursurile titulesciene (capitolul VI). Invocând faptele istoriei drept argument, Nicolae Titulescu apela frecvent la memoria timpului (capitolul VII) pentru a impune teoriile și opțiunile proprii.

De asemenea, autorii subliniază rolul pe care marele diplomat îl acorda utilizării metaforelor în vocabularul său retoric, menit să sensibilizeze auditoriul. Unele formulări metaforice își conservă valabilitatea, prin rezonanța lor axiologică și în contextul actual al integrării europene; de pildă, cea referitoare la necesitatea „spiritualizării frontierelor”.

Orizontul ideatic al discursurilor lui Titulescu cuprinde, pe lângă o gamă diversă de judecăți de valoare, și momente de polemică, acestea din urmă fiind evidențiate în lucrare prin talentul oratorului de a-și susține lupta de idei în coordonatele moralei și corectitudinii principiilor de drept. Din acest punct de vedere, cartea oferă imaginea acțiunii diplomatului român de a fi deschisă și civilizată, fără să piardă victoria finală a bătăliei diplomatice. Autorii relevă, de asemenea, în retorica titulesciană natura constructivă și vocația pozitivă a acesteia, prin care argumentele, deși nelipsite de accente polemice, erau susținute de loialitatea și curtoazia artei diplomatice.

Discursul titulescian a promovat în istoria diplomației o lecție de morală, evidențiată de autori prin conținutul încheiat al preceptelor morale, al enunțurilor de spirit, aureolate de virtutea sincerității și de pedagogia instrucției. Din această perspectivă retorica oratorului transformă tribuna într-o punte a înțelegerii.

În lucrare procedeele retorico-semantică au fost analizate în funcție de frecvența lor, variabilă în raport de predominanța interogației retorice, repetiția, de semnificația metaforei (capitolul VIII) sau dialogul evocativ. „Metafora nu afectează valoarea rigorii științifice, conceptuale; am putea spune, dimpotrivă, că ea servește nemijlocit demersului cognitiv pe care îl promovează un anumit discurs” (p. 109).

Strategia fiecărui discurs reliefată de structura ideatică a conținutului avea la bază un suport metodologic și un limbaj adecvat, care prin forma stilistică asigura forța necesară argumentării. În discursurile titulesciene se degajă simultaneitatea celor două calități ale personalității diplomatului,

aceea de om de știință și om de stat (capitolul IX). De altfel, calitatea retoricii lui Nicolae Titulescu a devenit, în mediile diplomatice ale timpului, un model vocațional, impresionant prin elevația limbajului și rigurozitatea logico-ideatică a construcției de ansamblu al discursului susținut de la tribună.

În rândul diplomaților, oamenilor politici și de cultură din epoca sa, Titulescu s-a dovedit a fi un ilustru artizan al cuvântului, argumentat judicios în lucrare. Interpretările din text cuprinse în lucrare sunt subliniate de autori, în vederea unei mai judicioase orientări a cititorilor, spre a surprinde cu ușurință semnificația ideilor din capitolul respectiv. În comentarea textelor, autorii au accentuat, în special, virtuțile oratorice și semantice ale acestora, îndemnând cititorul la lectura fragmentelor reprezentative din discursurile diplomatului român. Vivacitatea, echilibrul măsurat și precizia logică a rigorii de exprimare a discursurilor titulesciene realizau, după cum se exprimase Paul Valéry, exuberanța, dinamismul frenetic și spontaneitatea oratorică a diplomatului.

Meritul analizei, efectuate în *Diplomația cuvintelor*, constă în faptul că ilustrează convingător diplomația lui Nicolae Titulescu, în dubla sa ipostază de artă a acțiunii și artă de a vorbi. Retorica lui a fost subordonată scopului major al eficienței, în viața internațională din perioada interbelică, de salvagardare a păcii și realizării cooperării pașnice între națiunile lumii.

Lucrarea de față reprezintă o contribuție de seamă referitoare la personalitatea de excepție a omului politic și diplomatului român, care a fost și rămâne un referențial valoric pentru generațiile tinere de diplomați, după șase decenii de la trecerea în neființă a lui Nicolae Titulescu.

Gheorghe Gr. Radu

NICU GAVRILUȚĂ, *Imaginarul social al tranziției românești*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001

Imaginarul social al tranziției românești, semnată de Nicu Gavriluță, o spunem din capul locului, este o carte îndrăzneată. Atât prin subiectul abordat – apele tulburi mereu în schimbare ale tranziției –, cât și prin portretul personal și dezinvolt cu care abordează acest domeniu.

Autorul face parte din tânără generație de universitari ieșeni care, în ciuda vârstei, se poate mândri deja cu câteva sute de articole, studii, recenzii și câteva cărți*.

Deși însumează texte destinate inițial unui public larg de cititori – e vorba de articole (aici revăzute și adăugite) publicate la o seamă de reviste și ziare ieșene – volumul nu este păgubit în nici un fel în înținuța doctă, susținută atât printr-o serioasă argumentație științifică, cât și prin numeroase trimeri bibliografice, putând fi lejer inserat astfel în categoria unui jurnalism cultural de înaltă clasă.

Spirit academic, specializat în antropologia, istoria și sociologia sacralului, Nicu Gavriluță ne propune, de această dată, o coborâre insolită în „purgatoriul” tranziției românești, trecând prin filtrul unei hermeneutici proprii avatarurile imaginarului social românesc, „spațiu centrifugat, marcat deopotrivă de lumini și umbre, de mizerii și splendori”.

O tranziție, pe care autorul o caracterizează ca fiind asemănătoare cu starea *bardö* din vechea spiritualitate tibetană (*Bardö Tödöl – Cartea tibetană a morților*), o stare intermediară între viață și moarte, în care se află captivă orice făptură în agonia de dinaintea sfârșitului. „Sufletul nostru colectiv – scrie Nicu Gavriluță – aflat în tranziție spre paradisul capitalist, trăiește acum din plin starea *bardö*, se zbate dramatic să-și lepede trupul vechi, socialist, și să-l pună pe cel nou capitalist”.

Intitulat *Reprezentări ale timpului social*, primul capitol al cărții se constituie într-o incursiune detaliată și erudită în fenomenologia timpului modern, oferind o analiză asupra diversității semantice a timpului, a reprezentărilor sale tradiționale, moderne și postmoderne, asupra originilor

* *Mentalități și rituri magico-religioase*, Iași, Editura Polirom, 1998; Ioan Petru Culianu, *Jocurile și lumile bidimensionale*, Iași, Editura Polirom, 2000; Ioan Petru Culianu, *Memorie și interpretare*, Iași, Editura T, 2002, (coordonator).

postmodernității, a noii ordini mondiale etc. Sfinții Părinți ai Bisericii, clasicii antropologiei culturale, nume de renume, precum Mircea Eliade și Ioan Petru Culianu, sunt punctele de rezistență la care autorul face apel cu pertință și siguranță.

Al doilea capitol, *Tranziția și chipurile noi ale unor vechi sărbători*, descrie fenomenologia lamentabilă a instituției sărbătorii în societatea românească contemporană – pierderea acelei sacralități a sărbătorii, despre care atât de frumos a scris la noi Vasile Băncilă, nume de altfel citat de autor – în favoarea unui hedonism și festivism pur, pus sub pecetea a ceea ce Nicu Gavriluță numește un „blestem al impotenței festive”.

Invazia practicilor spirituale și a tehnicilor de meditație orientale – în cele mai multe cazuri de sorginte derizorie – constituie principala temă de reflecție pentru sociologul religiilor care este Nicu Gavriluță în capitolul intitulat „Yoga orientului și imaginarul social românesc al anilor ‘90”. Reținem numai câteva titluri revelatoare: „Yoga pe pâine”, „Zen-ul, artele marțiale și creștinismul”, „New-age” etc.

Capitolul al IV-lea – *Magiștri, idei și practici hermeneutice* – este rezervat deopotrivă unor clasici, precum Emile Durkheim și Mircea Eliade, sau unor autori mai recenti, precum: iudaistul Moshe Idel, filosoful ieșean Ștefan Afloroaei, sociologul Ilie Bădescu și proiectul acestuia privind sociologia spiritualistă sau noologică.

Emile Durkheim („Emile Durkheim – un gnostic imperfect”) este interpretat, de pildă, de către autor într-o cheie inedită, aceea a unui gnosticism *sui-generis*, axat pe un dualism al Binelui și Răului, cu egală întemeiere ontologică, și care s-ar afla – crede autorul – în substratul teoriei durkheimiene despre crimă ca fapt social.

Multiculturalismul și patologia formelor mentale și respectiv *Fantasme și simboluri religioase* sunt ultimele două capitole ale volumului și rezervă autorului prilejul unor comentarii legate de provocările pe care le ridică lumii polimorfismul cultural contemporan și metamorfozele recente ale unor vechi simbolisme religioase, angoasele eshatologice ale unei civilizații aflate în plină criză spirituală. Cităm câteva titluri reprezentative: „B.U.G. Mafia, fenomenul hippy și «moartea lui Dumnezeu», Swastika – un simbol post-modern”, „Golem și fantasma martirului”, „Sfârșitul lumii – provocare fără sfârșit” etc.

Ideea-forță pe care se fundamentează întregul edificiu al cărți este, ceea ce autorul numește o „hermeneutică a facticității”, „un act hermeneutic al descifrării și înțelegerii măștilor, semnelor acestei lumi”, bazat pe înțelegerea lumii ca o „imensă carte de semne, care nu se află aici pentru ea însăși, ci pentru a vorbi despre altceva”.

Aș spune, prin urmare, că volumul de față oferă un admirabil exemplu, demn de a fi luat în seamă de orice sociolog și mai ales de orice sociolog al religiilor, despre ce înseamnă propensiunea spre „întâmplările din realitatea imediată” („diessitig” ar spune Weber), dar – cu orizont, fără cantonarea la nivelul primar al realului, supus abuziv cuantificărilor limitative, ci transgresarea prin reflecție și înțelegere spre acel „dincolo” din care toate se trag.

Astfel, Nicu Gavriluță a internalizat bine lecția lui Mircea Eliade, alături de aceea a lui Ioan Culianu, pe care și-i asumă drept maeștrii, conform cărora lumea în care trăim nu e altceva decât un camuflaj al sacrului ascuns, sacru căutat și descifrat cu o răbdare de „ghicitor în pietre”...

Manuela Gheorghe

VIOREL CERNICA, *C. Rădulescu-Motru și proiectul antropologic kantian*, București, Mihai Dascal Editor, 2000

Gândul filosofic se zămislește greu. O carte de filosofie se produce după mulți ani de studii, de meditații, de lecturi, dar, mai ales, de îndoieli metodice. De aceea, apariția unei noi lucrări de filosofie se cuvine a fi receptată ca atare și, pe cât posibil, să fie adusă la cunoștința cititorilor. Lor, atât de agresați astăzi cu tot felul de încercări așa-zise filosofice, Viorel Cernica le oferă lucrarea C.

Rădulescu-Motru și proiectul antropologic kantian. Deși este primul său volum editat, autorul nu are nimic din trăsăturile unui debutant. Dl. Viorel Cernica s-a consacrat exegezei filosofiei românești, propunându-și un program de studiu sistematic al operelor gândirii românești, convins fiind că, în pofida tuturor tentativelor de minimalizare, există o idee filosofică plămădită în solul național.

Opera lui C. Rădulescu-Motru nu s-a bucurat de o exegeză pe măsura originalității ei. Recentă *Bibliografie*, alcătuită de Marin Diaconu, pune în relief această carență a studiului gândirii autorului *Personalismului energetic*. Iată de ce accentuăm actul de reflecție al d-lui Cernica asupra profunzimilor concepției despre om a lui Motru.

Perspectiva abordării este analiza antropologiei, derivată din personalismul energetic. La Kant, spune autorul există un proiect antropologic, pe când Motru ar urmări conturarea unei antropologii: „în opera sa C. Rădulescu-Motru formulează enunțuri despre om, ce alcătuiesc împreună o unitate teoretică înlăuntrul căreia noțiunea personalității reprezintă una din dominantele conceptuale”.

Ipoteza lui V. Cernica este că personalismul energetic propune determinismul prin finalitate, gândit de Motru în analogie cu structura formală a conceptului kantian al finalității. Filosoful român a dezvoltat idei kantiene, cum este și cea despre finalitate, integrându-le într-o viziune proprie, originală asupra omului. Autorul lucrării pe care o discutăm ține să precizeze că, la gânditorul din Königsberg există un proiect antropologic, axat pe aserțiuni, despre om văzut ca scop final al existenței, adică este refăcută unitatea lumii prin așezarea pe același plan a naturii și omului. Ordinea de finalitate a naturii este posibilă, pentru că omul însuși se distinge prin finalitate. Spre deosebire de Kant, C. Rădulescu-Motru construiește doctrina personalismului energetic pe temeiul determinismului prin finalitate, justificat formal prin conceptele de timp și destin, dar, adăugăm noi, aceste noțiuni sunt analizate abia în opera sa târzie *Timp și destin* (1940) – sinteza gândirii sale filosofice. Cu acest scop Motru se desparte de W. Wundt, sub îndrumarea căruia a elaborat lucrarea de doctorat susținută în anul 1893.

După o succintă analiză a lucrărilor despre concepția lui C. Rădulescu-Motru despre personalismul energetic, autorul își dezvoltă scopul, anume conceperea personalismului energetic „în unitatea sa de sistem, ca o teorie a personalității născută din problema unității conștiinței și aplicată problemelor omului” (p. 21). Motru nu a edificat o antropologie filosofică, dar a elaborat o teorie a personalității în forma unei ontologii a umanului. Cu aceste precizări se întreprinde studiul aplicat al filosofiei kantiene și al celei a lui Motru. Sunt, astfel, sondate câmpuri ale meditației filosofice despre om, natură, mediu, cultură, antropogeneză, libertate, determinism, unitate sufletească, energie, energetism, vocație, toate văzute prin modelul personalismului energetic. O contribuție esențială a autorului este analiza personalismului energetic al lui Motru, comparativ cu filosofia personalistă a gânditorului francez Charles Renouvier și modelul personalist al lui Emm. Mounier. Deosebirea dintre Renouvier și Motru stă în metodă, în conținut (filosoful francez urmărește argumentarea mântuirii sufletului, Motru este interesat de cunoașterea procesului de naștere a personalității). Între ideile lui Motru și cele ale lui Mounier există multe similitudini, puse în relief, cu acribie, de către autor.

Ne grăbim să remarcăm ancorarea autorului doar în domeniul strict al metafizicii. De aici o anumită ruptură, ce s-ar contura în gândirea lui Motru, pe care lucrarea nu o semnalează și nu o discută ca atare. Filosoful român are o deschidere mare spre social, etnic, național și chiar spre politic. Să amintim că prima sa lucrare de mare răsunet a fost *Cultura română și politicianismul*, apărută în anul 1904, lucrare ce s-a bucurat de cele mai multe ediții. Cum se regăsește personalismul energetic în aceste studii? Dl. Viorel Cernica judecă sistemul filosofic al lui Motru ca o concepție deterministă prin finalitate. Cum se regăsește acest determinism în studiul comunității naționale? Nu putem trece peste interesul lui Motru în cunoașterea omului concret. În lucrarea sa capitală *Personalismul energetic* el face aplicații antropologice și sociologice la situații naționale autohtone. Observațiile sale despre sat, despre eterna imobilitate a satelor românești, anarhia naționalismului sunt reflexul modului său de gândire personalistă. Deși exegetul amintește, uneori, despre implicațiile sociale ale personalismului energetic, lucrarea are această lacună, dar să întărim scopul autorului: compararea studiului lui Motru despre om cu proiectul antropologic kantian.

Inevitabil, ne oprim aici, cu regretul de a nu putea sublinia întreaga bogăție de idei a lucrării d-lui Viorel Cernica, dar trebuie să remarcăm că este prima lucrare monografică despre viziunea antropologică a lui C. Rădulescu-Motru, care, cu certitudine, va dăinui în timp ca una de referință.

Constantin Schifirneț

FRANÇOISE CHAMPION, MARTINA COHEN (coord.),
Sectes et Démocratie, Paris, Éditions du Seuil, 1999

Sectes et Démocratie reprezintă o abordare, din perspectiva sociologiei religiilor, a vastei și complicate relații dintre secte, ca forme specifice de mobilizare a resurselor materiale și simbolice, în domeniul religios și democrație, ca regim politic, ce recunoaște și garantează dreptul la libera existență a acestora.

Coordonatorii acestui volum, Françoise Champion și Martina Cohen, sunt cercetători ai prestigiosului „Centre National de Recherches Scientifique” din Paris, iar în demersul întreprins de ei, de realizare a unui adevărat dosar cu privire la fenomenul religios contemporan, al proliferării sectelor în cadrul propice oferit de democrație, sunt secondăți de sociologi prestigioși, precum: Jean Bauberot, Daniele Hervieu-Leger, François Mayer și Enzo Pace.

Sectes et Démocratie conține atât studii de caz (precum cele referitoare la Martorii lui Iehova, Sokka Gakkai, Ordinul Templului Solar), cât și analiza comparativă dintre fenomenul sectar nord-american și cel francez sau micro-ancheta *Noi mișcări religioase și secte*.

În „Introducere”, cei doi coordonatori ai cărții, analizează fenomenul sectar (cei doi propun de fapt denumirea de „noi mișcări religioase”) care prezintă o „problemă” pentru lumea contemporană începând cu deceniile 6 și 7, „problemă” accentuată de doi factori reprezentativi: mișcările antisectă și mass-media. După identificarea câtorva definiții ale religiei (definirea legală, socială, științifică) cei doi cercetători își legitimează demersul științific prin cele trei perspective propuse: prima este aceea a contextului global în care au apărut sectele, în condițiile depășirii câmpului religios tradițional – sectele apar astfel prin cristalizarea unor rețele ale contra-culturii, iar protestele exprimate de secte sunt de ordin cultural, existențial și nu socio-economic; cea de-a doua privește problema protestului socio-religios și al devianței sociale exprimate în ideologia sectelor pe fondul unei lumi zbuciumate, golite de sens. Cea de-a treia perspectivă urmărește relația dintre libertatea religioasă și locul instituțional ocupat de Biserici în democrațiile europene. În toate societățile occidentale în care libertatea religioasă este un drept fundamental al omului, puterile publice sunt confruntate cu problema respectului deplin al acestei libertăți, deși o mare parte a opiniei publice reclamă o politică preventivă în direcția grupurilor presupus periculoase.

Prima secțiune a cărții, *Sectes d’hier, sectes d’aujourd’hui* analizează apariția „noilor mișcări religioase”, ca opusă formelor de religiozitate tradițională: stabilește, pe urmele lui Weber și Tröeltsch, o distincție între Biserică (ca formă de apartenență dată) și Sectă (ca grup voluntar¹); aceste mișcări apar ca un protest contra birocratizării și specializării activităților profesionale și sociale care tind să excludă creativitatea umană în contextul disoluției consensului etic, o dată cu „revoluția moravurilor”. Tot în prima secțiune² se urmărește comparativ apariția acestor mișcări, în cadrul istoric american, în care există o concepție și o practică specifice democrației politice, care au luat naștere din „grupurile congregaționaliste”, apărute din reforma radicală engleză. Ideile de fundament în cadrul acestor grupuri erau egalitatea adunărilor religioase și egalitatea membrilor în sânul fiecărei adunări.

În ceea ce privește cadrul istoric francez, aici a existat o opoziție netă între Catolicism și Stat, opoziție care a structurat durabil Cultura Politică. Concluzia studiului este aceea că cele două configurații (monopolul unei instituții ierarhice – pentru Franța) reprezintă două Culturi Religioase și două Culturi Politice. Modelul politico-religios francez este de tip Biserică, iar cel american este de tip Sectă.

Cea de-a doua secțiune a cărții *Vue de l’intérieure* cuprinde studii concrete asupra mișcării Martorii lui Iehova, pentru care „sistemele sociale și politice actuale sunt rele și imposibil de ameliorat” (mișcarea denunță sistemul social prezent, refuză satisfacerea serviciului militar, predică

¹ *Nouveaux mouvements religieux et sectes*, F. Champion, L’Hourmont.

² *Prolifération américaine, secheresse française*, D. Hervieu-Leger.

un absentism social), asupra sectei „Sokka Gakkai”, asupra ordinului Templul Soarelui, asupra hassidienilor „Lubavitch”; mai sunt analizate aspecte privitoare la Reînnoirea catolică³, sau procesul prin care un subiect ajunge să adere la un grup recunoscut ca sectă⁴.

Cea de-a treia secțiune, *Sectes et mondialisation des phénomènes religieux* propune o lectură comparativă a sectei „Hare Krishna” și a celeia a „murizilor”⁵. Concluzia este aceea că puterea charismatică a liderului asigură unitatea grupului și disciplina membrilor, dar mai ales o mai mare facilitate în mobilizarea resurselor umane și financiare. Din contră, succesiunea liderului produce conflicte interne cu privire la legitimitate. Tot a treia secțiune propune o analiză a noilor mișcări religioase, mișcări care dețin resurse logistice, financiare, retorice, care permit stabilirea unor raporturi inedite cu Politică⁶.

Cea de-a patra secțiune – *Sectes, opinion publique et démocratie* – urmărește stigmatizarea unor grupuri în sânul catolicismului, dar și raportul dintre laicitate – secte – societate sau legislația cultică în țările Uniunii Europene și dreptul european în materie religioasă. Astfel, între libertatea de conștiință, libertatea de gândire și existența sectelor există o puternică relație de interdependență⁷.

Cu privire la relația dintre Secte și legislația cultică în cadrul Uniunii Europene, există țări a căror legislație prevede egalitate în materie religioasă (Franța, Țările de Jos, Irlanda), dar există și țări care au decretat existența Bisericilor Naționale și a unor regimuri cultice, care susțin o singură biserică (Țările Nordice, Grecia)⁸.

Principalele teze susținute de diverși autori, pe parcursul celor patru secțiuni, pot fi sintetizate astfel: **1.** Sectele sau Noile Mișcări Religioase constituie realități ale lumii contemporane, bine integrate actualului proces de mondializare; **2.** S.U.A. au cunoscut și cunosc o eflorescență de neegalat în privința numărului și caracterului acestor mișcări sectare, spațiul european (și în special Franța) fiind caracterizat de o sărăcie în acest domeniu, ca urmare a puternicei tradiții catolice, protestante sau ortodoxe; **3.** Sectele cunosc un neîntrerupt proces de adaptare, înnoire și diversificare; **4.** Percepția dominantă cu privire la secte rămâne încă una de tip stigmat, sectele fiind adesea asociate cu manipularea mentală a voințelor și a conștiințelor, cu schematizarea și superficializarea discursului religios.

Se mai impun, de asemenea, două precizări: libertatea religioasă reprezintă una din valorile importante ale civilizației europene occidentale, valoare-ideal structurată și de gândirea unor filosofi ai politicului, precum Locke cu ale sale *Scrisori despre toleranță*; de asemenea, democrația reprezintă singurul regim politic care permite libera existență a sectelor. Cu toate acestea, într-o societate democratică, libertatea religioasă își găsește limitele în măsuri necesare de securitate publică, protecția ordinii, sănătate sau morală publică.

Sectes et Démocratie reprezintă un volum colectiv realizat cu participarea a peste 10 cercetători, proveniți din spații intelectuale și de cercetare diferite. Cu toate acestea, cartea reușește să păstreze, ca o veritabilă linie mediană, abordarea din perspectiva sociologiei religiilor, dar și coerența științifică și metodologică; trimiterele (nu puține) – la puterea laică, la caracteristicile comune sectelor politice și religioase, la gradul ridicat de pericolozitate a sectelor – fac din acest volum o carte interesantă, bine documentată și de aceea extrem de utilă.

Cristina Gheorghe

³ *Dérivés sectaires au sein du Renouveau charismatique catholique?*, M. Cohen.

⁴ *Les avatars de l'idéal: une approche psychanalytique du „sectaire”*, B. Chouvier.

⁵ *Ibidem*, nota 1.

⁶ *Les politiques d'une multinationalité religieuse coréenne à Paris*, A. Colonomos.

⁷ *Laïcité, sectes, société*, J. Bauberot.

⁸ *La législation culturelle des pays de l'UE face aux groupes sectaires*, F. Messner.

**Seminarul „Impactul dialogului social asupra dezvoltării
individuale / organizaționale, comunitare și regionale”,
17–19 mai 2002, Cluj-Napoca.**

Comunicarea socială, între grupuri și categorii sociale, este o necesitate. Această afirmație, în sine, este mai degrabă un truism. Actorii sociali de diverse calibre, orientări și interese recunosc și conștientizează, implicit și explicit, nevoia de comunicare, faptul că o societate nu poate funcționa și nu se poate dezvolta fără comunicare socială adecvată. Cu atât mai mult, comunicarea socială ar trebui să constituie o preocupare în societățile care își elaborează viziuni și strategii de dezvoltare, precum este societatea românească, care își restructurează fundamentele economice și sociale în procesul de integrare europeană.

Comunicarea socială sau comunicarea în societate poate lua forme foarte diferite. Comunicarea în societate poate fi de tip politic, social, pe teme economice etc., dar poate să se refere și la societate în ansamblul său. Vezi cazul *Grupului pentru Dialog Social* care privește *dialogul social* ca dialog în societate, ca formă și forum de dezbateră, care poate face referire la diverse subiecte de interes din viața societății (politice, economice etc.).

Unele dintre formele de comunicare socială iau forme instituționalizate. O astfel de formă este cea a dialogului social. Dialogul social, în forma sa definită și practică în țările Uniunii Europene, urmărește să faciliteze comunicarea între actorii implicați în câmpul social: guvern, sindicate și patronat și facilitarea luării deciziilor cu implicații sociale.

În efortul de cunoaștere a mecanismelor dialogului social, Institutul de Formare Economică și Socială a organizat, în perioada 17–19 mai 2002, la Cluj-Napoca un seminar cu tema *„Impactul dialogului social asupra dezvoltării individuale / organizaționale, comunitare și regionale”*.

Au participat reprezentanți ai unor organizații locale, naționale și europene sindicale și de formare profesională, reprezentanți ai autorităților locale.

Tema centrală urmărită în cursul discuțiilor a fost aceea a influenței pe care o are dinamica dialogului social (respectiv a relației dintre sindicate, patronat și guvern) asupra dezvoltării individuale și organizaționale, a dezvoltării comunității și a regiunii. Cum este influențată dezvoltarea organizației în care funcționează ca profesioniști, cum este influențată dezvoltarea comunității și cea a regiunii, de deciziile pe care le iau – sau nu le iau – împreună, cei trei actori sociali majori. Deciziile pe care le iau Comisiile de Dialog Social de la nivel județean sau de ramură economică sau Consiliul Economic și Social (CES) la nivel național, vor avea impact asupra rezultatelor negocierilor colective și a participării financiare și salariale, a informării și consultării lucrătorilor în luarea unor decizii care îi ating direct, a timpului de muncă și chiar a dreptului la muncă, a condițiilor de sănătate și securitate a muncii, dar și a egalității de șanse.

În decursul seminarului s-a dezbătut, așadar, modul în care este afectată și ce impact are dinamica luării acestui tip de decizii asupra dezvoltării organizaționale, a comunității și a regiunii.

Participanții europeni au menționat faptul că dialogul social se constituie într-o instituție care are la bază încrederea reciprocă și buna credință între partenerii de dialog. Încrederea socială este cea pe care se construiește instituția dialogului social și este fundamentul rezultatelor durabile. Este dificil să comunici, să construiești și să acționezi în mediul social, atunci când nu există încredere în celălalt partener, cu atât mai mult cu cât ceilalți parteneri au interese divergente sau contradictorii.

Un concept fundamental al dialogului social este acela al *parteneriatului social*, care privește părțile implicate în dialog ca egale și cu responsabilități reciproce.

Mai mult, dinamica și efectele dialogului social sunt dependente de măsura în care interesul comun este determinat de părțile implicate. Definiția clară și precisă a intereselor comune nu exclude interesele particulare, pe care le are fiecare partener social. Identificarea interesului comun nu înseamnă automat și instaurarea unei păci sociale necondiționate. Conflictul poate fi o etapă în definiția și atingerea unui interes comun.

Din punct de vedere al relației dintre dialog social și comunitate, un lucru remarcabil a fost faptul că societatea civilă nu are un cuvânt de spus în dezbaterile problemelor social-economice care afectează comunitatea. Unele opinii subliniază necesitatea, ca în procesul de dialog social să fie implicate și primăriile. Pe de altă parte, nu trebuie confundate și suprapuse cele două concepte. Este necesară diferențierea noțiunilor de *dialog social* și *dialog civic*. Cetățenii pot fi implicați, societatea civilă la fel, dar dialogul social definește comunicarea, procesul și deciziile luate de cei trei factori care-l definesc: guvern, patronate și sindicate. Ba mai mult, cu toate că dialogul social este un proces de consultare a partenerilor implicați în dezvoltarea economică și socială a societății, el nu se substituie procesului legislativ. Toți factorii trebuie să activeze în profundă concordanță cu legislația țării respective. În experiența spaniolă a instituției dialogului social se consideră că este necesară și implicarea asociațiilor de consumatori, pornind de la constatarea faptului că toți suntem consumatori și că procesele economice ne influențează din acest punct de vedere.

Un element care perturbă dinamica la nivel național a dialogului social este și dubla calitate și implicare a statului, de a fi și patron și reprezentat de guvern în cadrul discuțiilor din Comisiile de Dialog Social. Dubla calitate a statului generează suprapunerea și amestecul responsabilităților și induce perturbări în luarea unor decizii care să conducă la realizarea unei economii de piață viabile și competitive. Se pare, de asemenea, că adesea guvernul disprețuiește dialogul real cu patronatele și organizațiile sindicale. Lucrul acesta se poate evidenția și doar prin faptul că 15% din propunerile legislative ale guvernului sunt trimise pentru obținerea avizului consultativ la CES.

La nivel regional și organizațional au fost determinate și unele efecte pozitive ale funcționării – chiar imperfecte – a CDS de la nivelul județului Cluj: acțiuni de sprijinire a mărcilor locale, sprijinirea unor organizații economice aflate în dificultate. Din perspectiva persoanei, în principal instituția dialogului social de la nivel local se implică în problemele formării profesionale și ale reorientării și reintegrării șomerilor.

Discuțiile avute s-au concentrat în special asupra elementelor și factorilor transversali care influențează dialogul social, și mai puțin asupra derulării procesului dialogului social, care este caracterizat de definiția unei strategii și precizarea unor acțiuni care să conducă la rezolvarea obiectivelor propuse în cadrul strategiei. Se pare că instituția românească a dialogului social este mai curând o instituție caracterizată de reactivitate, decât de inițiativă.

Au mai fost evidențiate implicarea activă a liderilor sindicali, dar și absența reprezentanților patronatelor și faptul că este nevoie de practicarea dialogului social, pe baza respectului și încrederii reciproce.

Pentru îmbunătățirea funcționării dialogului social la nivel național au fost reținute următoarele recomandări:

- necesitatea reală de dezvoltare și implicare a sindicatelor, într-un sistem de educație continuă a adulților, dar și dezvoltarea de materiale și obiecte de studiu referitoare la dialogul și comunicarea socială pentru sistemul de învățământ românesc;
- atragerea patronatelor la masa dialogului;
- implicarea presei în procesul de informare a opiniei publice și a guvernanților, cu privire la instituția, procesul și activitățile dialogului social;
- implicarea unui număr cât mai însemnat de „consumatori”, cetățeni în procesul dialogului social, necesitatea continuării organizării unor astfel de seminarii, conferințe, etc.;

-
- este importantă existența unui proces de informare și formare activă a cetățenilor români, pe tema dialogului social;
 - înțelegerea necesității de exercițiu și practică, nu doar de întrebuințare de noțiuni teoretice în cazul dialogului social;
 - implicarea guvernanților în procesul de acumulare de cunoștințe și practici europene legate de dialog social: negociere, respect pentru legi și partenerii de dialog;
 - racordarea instituției dialogului social din România la practica și cerințele europene.

Iustin Codreanu

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Year XIII, Nos 3–4 • 2002

YOUTH – NORMS – VALUES – SOCIAL PARTICIPATION

CONTENTS

PSYCHO-SOCIAL GROWING-UP AND INSTITUTIONAL SOCIALIZATION

SORIN MITULESCU, Youngsters Transition to Adult status: School and Family as Aid Instances in Getting Autonomy	203
LEON BUBURUZAN, Youth, Association and Civic Life.....	211
EUGEN SAVU, Youngsters' Confidence in Institutions and Organizations.....	227
CONSTANTIN CUCIUC, Youngsters' Religiosity from Romania	235
AURORA LEFTER, The Health – a Decisive Factor of Youth'Life Quality.....	247

CULTURE – SUBCULTURE – YOUNGSTER' DELINQUENCE

DAN BANCIU, Accountability and Normative options of Youngsters in Romania	261
SORIN M. RĂDULESCU, FLORENTINA GRECU (S.U.A), Cultural and Economic Causes of Criminality and Youngsters' Delinquency. Poverty as Effect or Cause?.....	289

EDUCATION AND SOCIO-PROFESSIONAL ORIENTATION

PETRUȘ ALEXANDRESCU, School and professional Orientation of young Generation from Romania	319
GEORGE-CRISTIAN SPÎNU, Access Chances to Education and Culture for Youth from Multicultural Community in Romania.....	333
ECATERINA BALICA, Romanian Youngsters and Marginal Cultural Groups.....	339

RURAL YOUTH AND SOCIO-MORAL VALUES

IOANA PETRE, A Socio-Moral Image of Rural Youth.....	349

INFORMATIONAL SOCIETY

CORNELIA RADA, Youth and Informational Society.....	365
VIOLETA CORCIOVEI, Youth and Radio Broadcasting Communication	381

YOUTH AND EURO-ATLANTIC INTEGRATION

MARIA COBIANU-BĂCANU, Integration of Romania in Euro-Atlantic Structures – Lyceum Youngsters Opinions	393

ILDIKÓ SZABÓ, ANTAL ÖRKÉNY, Perceptions of the Hungarian Teenagers on their Country's Place in Europe.....	403
CORINA CHIRVASIU, The Emigration of Romanian Youth.....	417

COMMENTS

CRISTINA LEOVARIDIS, ANDREEA NICOLAESCU, Middle and Small Enterprises from Central and Eastern Europe. Romania's situation.....	423

REVIEWS AND LECTURE NOTES

MARIA CORNELIA BÂRLIBA, DAN MIHAI BÂRLIBA, <i>Diplomația cuvintelor. Nicolae Titulescu – vocația unui orator</i> (Words Diplomacy. Nicolae Titulescu – Vocation of an Orator), București, Editura BREN, 2001 (Gheorghe Gr. Radu); NICU GAVRILUȚĂ, <i>Imaginarul social al tranziției românești</i> (Social imaginary of the Romanian Transition), Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001 (Manuela Gheorghe); VIOREL CERNICA, <i>C. Rădulescu-Motru și proiectul antropologic kantian</i> , (C. Rădulescu-Motru and the anthropologic Kantian project), București, Mihai Dascal Editor, 2000 (Constantin Schifirneț); FRANÇOISE CHAMPION, MARTINA COHEN (coord.), <i>Sectes et Démocratie</i> , Paris, Editions du Seuil, 1999 (Cristina Gheorghe).....	453

SCIENTIFIC LIFE

Seminarul <i>Impact of Social Dialogue on an Individual / Organizational, Communital and Regional Development</i> , 17–19 mai 2002, Cluj-Napoca (Justin Codreanu).....	461

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Année XIII, N°s 3–4, 2002

JEUNESSE – NORMES – VALEURS – PARTICIPATION SOCIALE

SOMMAIRE

MATURITÉ PSYCHOSOCIALE ET SOCIALIZATION INSTITUTIONNELLE

SORIN MITULESCU, La transition des jeunes vers le statut d'adulte: l'école et la famille. instances d'appui dans l'acquisition de l'autonomie.....	203
LEON BUBURUZAN, Jeunesse, association, vie civique	211
EUGEN SAVU, La confiance des jeunes dans les institutions et les organisations.....	227
CONSTANTIN CUCIUC, La religiosité de la jeunesse en Roumanie	235
AURORA LEFTER, La santé – facteur déterminant pour la qualité de vie des jeunes	247

RESPONSABILITÉ ET DÉLINQUANCE JUVÉNILE

DAN BANCIU, Responsabilité et options normatives des jeunes en Roumanie.....	261
SORIN M. RĂDULESCU, FLORENTINA GRECU (S.U.A.), Les causes culturelles et économiques de la criminalité et de la délinquance juvénile. La pauvreté, effet ou cause ?....	289

ENSEIGNEMENT ET ORIENTATION SOCIO-PROFESSIONNELLE

PETRUȘ ALEXANDRESCU, L'orientation scolaire et professionnelle de la jeune génération en Roumanie.....	319
GEORGE-CRISTIAN SPÎNU, Les chances d'accès à l'enseignement et à la culture des jeunes appartenant aux communautés multiculturelles de Roumanie	333
ECATERINA BALICA, Les jeunes roumains et les groupes culturels marginaux	339

LA JEUNESSE RURALE ET LES VALEURS SOCIO-MORALES

IOANA PETRE, Un portrait social et moral de la jeunesse rurale	349

SOCIÉTÉ INFORMATIONNELLE

CORNELIA RADA, La jeunesse et la société informationnelle	365
VIOLETA CORCIOVEI, La jeunesse et la communication radiophonique.....	381

LA JEUNESSE ET L'INTÉGRATION EURO-ATLANTIQUE

MARIA COBIANU-BĂCANU, L'intégration de la Roumanie dans les structures Euro-Atlantiques – selon les opinions des lycéens	393

ILDIKÓ SZABÓ, ANTAL ÖRKÉNY, Perceptions/opinions des jeunes hongrois sur la place de leur pays en Europe	403
CORINA CHIRVASIU, L'émigration des jeunes roumains.....	417

COMMENTAIRES

CRISTINA LEOVARIDIS, ANDREEA NICOLAESCU, Les entreprises petites et moyennes dans les pays de l'Europe centrale et de l'est. La situation de la Roumanie ...	423

COMPTE-RENDUS ET NOTES DE LECTURE

MARIA CORNELIA BÂRLIBA, DAN MIHAI BÂRLIBA, <i>Diplomația cuvintelor. Nicolae Titulescu – vocația unui orator</i> (La diplomatie des mots. Nicolae Titulescu – vocation d'un orateur), București, Editura BREN, 2001 (Gheorghe Gr. Radu); NICU GAVRILUȚĂ, <i>Imaginarul social al tranziției românești</i> (L'imaginaire social de la transition roumaine), Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001 (Manuela Gheorghe); VIOREL CERNICA, <i>C. Rădulescu-Motru și proiectul antropologic kantian</i> (C. Rădulescu-Motru et le projet anthropologique kantien), București, Mihai Dascal Editor, 2000 (Constantin Schifimet); FRANÇOISE CHAMPION, MARTINA COHEN (coord.), <i>Sectes et Démocratie</i> , Paris, Éditions du Seuil, 1999 (Cristina Gheorghe).....	453

VIE SCIENTIFIQUE

Le séminaire „ <i>L'impact du dialogue social sur le développement individuel, organisationnel, communautaire et régional</i> ”, 17–19 mai 2002, Cluj-Napoca (Justin Codreanu).....	461

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

(ROMANIAN JOURNAL OF SOCIOLOGY)

Editor: Romanian Academy – Institute of Sociology (Bucharest)

- A new journal for a new sociology.
- A journal which looks back to the totalitarian past and explores the democratic future of the Romanian society.
- Open to all theoretical, methodological ideological approaches.

În atenția colaboratorilor noștri:

Vă rugăm să aveți în vedere ca studiile și articolele trimise redacției noastre să fie de aprox. 10 pag. (cca 3000 semne/pag) Primim la redacție materialele procesate pe suport magnetic prin E-mail: insoc@insoc.ro sau prin Fax: 337 41 78.

De asemenea, vă rugăm să însoțiți materialul dv. de un rezumat (aprox. 1/2 pag.) în limba engleză sau în limba română, și de o scurtă prezentare a autorului (titluri științifice, instituția, domenii de interes, lucrări publicate).

Menționăm că *responsabilitatea cu privire la originalitatea și conținutul materialelor trimise revine autorului.*

Comenzile din țară și din străinătate se primesc la:

RODIPET S. A., Piața Presei Libere, nr 1, P.O. BOX 33–57, București, România; fax: 4021–222 64 07; tel: 4021–618 51 03, 4021–222 41 26;

ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L., Șos. Viilor nr. 101, bl. 1, sc. 4, ap. 98, parter, P.O. BOX 77–19, București, sector 5, România, tel: 4021–301 87 76, fax 4021–335 02 96;

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5, P.O.Box 5–24, București, România, RO–050711, tel. 4021–411 90 08, tel./fax. 4021–410 39 83.

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ISSN 1224-9262

„Revista Română de Sociologie”, serie nouă, anul XIII, nr. 3-4, p. 201-468, 2002